

- NASR
- NAZM
- DRAMATURGIYA
- MUMTOZ ADABIYOT
- YOSHLAR DAFTARI
- JAHON ADABIYOTI
- ESTETIKA
- SAN'AT FALSAFASI
- ADABIYOTSHUNOSLIK
- SAN'ATSHUNOSLIK

Sharq yulduzi

Sharq yulduzi

Унутилмас лаҳзалар

Ўзбекистон Қаҳрамони, Ўзбекистон
ва Қорақалпоғистон халқ шоири
Ибройим ЮСУПОВ
(1929 – 2008)

Alisher Navoiy
nomidagi
O'zbekiston MK

Шарқ юлдузи

Адабий-бадний, илмий, ижтимоий-сиёсий журнал

1931 йилдан чиқа бошлаган

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ

Муҳаммад Али
Кенгесбой Каримов
Энахон Сиддикова
Икбол Мирзо
Қахрамон Қуронбоев
Жумакул Қурбонов
Фармон Тошев
Ислом Ёқубов
Умарали Норматов

Хайриддин Султонов
Сирождин Сайид
Махмуд Тоир
Меҳрибон Абдурахмонова
Йўлдош Солижонов
Тоштемир Турдиев
Шухрат Маткаримов
Алҳамбек Алимбеков
Жамолiddин Муслим

Бош муҳаррир в.б. — Сирождин Рауф

Масъул котиб — Элёр Мурод

Наср бўлими мудири — Рисолат Ҳайдарова

Назм бўлими мудири — Икром Отамурод

Адабиётшунослик бўлими мудири — Ориф Ҳожи

УШБУ СОНДА:

НАЗМ

Набийра ТҮРЕШОВА

*ЯХШИЛИК ҲЕЧ ҚАЧОН
ЕРДА ҚОЛМАЯН*

*Кўнгил баҳоридан бунёд бўлганман,
Шу замин фаслидан озиқ олганман.
Мен – ўзим ҳам баҳор бўлиб қолганман,
Сен – менинг ўзимсан, эй гўзал баҳор!*

НАСР

Курбанбой ШОНИЁЗОВ

НАЖМИДДИН КУБРО

Ҳикоя

Чингизхон Шайхнинг бу жавобидан хайратда қолиб, Жўжихон, Чигатой ва Ўқтойхонларга буюрдики: “Мабодо Хоразмни олсанглар, Нажмиддин Куброни бутун дарвешлари, яқинлари билан омонликка юборинг. Бир-икки марта олдидан ўтинг, рози бўлмаса, билганингизни қилинг!”.

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Кувончбой ОРАЗИМБЕТОВ

БЕЛАКРОР МАЪНАВИЙ ҲАЗИНА

Ҳаёт ҳақиқатларини образлар орқали бадий ҳақиқатга айлантиришда санъатнинг бошқа турларига караганда адабиёт анча фаол. Шунингдек, инсонларнинг ҳаётга, жамиятга карашларини шакллантиришда, дунёни идрок этишда ҳам адабиёт санъатнинг бошқа турларидан алоҳида ажралиб туради.

Согинбой ИБРОҲИМОВ

НАЗМ

БОРЛИҒИМ БАҲШИ ЭТИҒ
КЕЛДИМ ЁНИНҒА

Шеърлар

Тўлқинингдан жонда жўшди ҳаяжон,
сен менинг кўнглимга солган туйгулар
мени сиздирмайди чексиз кенгликка
этак-енгим қанча кенг бўлган билан.

Бекназар ЕРНАЗАРОВ

НАСР

УХЛАМА, ҚУЁШ!

Қисса

Еркин катта-катта умидлар оғушида юрар, якин кунларда бошланажак эртақлардагидек ҳаётни орзикиб кутарди. Яхши одамларни соғинди. Ишончи комил, янги макон унга ширин орзу-умидлар, қувончли дамларни ҳадя этади. Ҳамма-ҳаммаси ўйлаганидек бўлади. У ерда қуёш билан доимо учрашиб туради.

Пердебай НУРЖАНОВ

ПАҲЛИ

ДАВР РОМАН ҚЎЗҒОВИДА

Мамлакатимиз мустақилликка эришгач, Қорақалпоғистон халқи ижтимоий-сиёсий, иқтисодий-маърифий ва маънавий-маданий ҳаётида туб бурилишлар юзага келди. Бинобарин, бадий тизимда, айниқса, миллий романнависликда сўз, ижод ва эътиқодга муносабат жиддий янгиланди. Бунинг натижаси ўлароқ мавзу, ғоя ва тарихий ҳақиқатни ўзгача ўлчамларда баҳолаш тарзи теранлашди.

БЕРДАҚ
(1827 – 1900)

Элу юрт бир бўлиб айлангиз сайрон

Яхшироқ

Оқ буғдойи туриб сули сепгандан,
Тоза шоли туриб курмак эккандан,
Бекор қирқ кун қайғу-ҳасрат чеккандан
Тан соғлиқда бир кун хандон яхшироқ!

Дунёга чикдингми – бахтинг очилса,
Душманларинг оёғингга бош урса,
Ёв бўйсуниб, икки қўлин ковширса,
Кўз олайтиргандан чандон яхшироқ!

Туғилдингми – хизмат қилгин эл учун,
Жонингни аяма элда эр учун,
Киндик қонинг томиб, туккан ер учун
Ўлиб кетгунингча хизмат яхшироқ!

Хеч қачон дўстларинг қилмагин хайрон,
Қўлдан келса, солгин душманга вайрон,
Элу юрт бир бўлиб айлангиз сайрон,
Туғилган ер учун ҳурмат яхшироқ!

Ўзга бировларни сайлаб йўлдошинг,
Оқизма ўз дилбарингнинг кўз ёшин,
Ёмон бўлса ҳам у умрлик сирдошинг,
Вактинча қўл берган хурдан яхшироқ!

Одам боласинда бўлсин ор-номус,
Ками юзта бўлсин кўз кўрган таниш,
Тасодифда қўлни қийса бир камиш,
Шул вақт қон тўхтатган – дўстандан яхшироқ!

Эр йигитга номус керак, ор керак,
Оккўнгил, қаламкош, севар ёр керак.
Меҳмон келса, кутмокка ҳам ҳол керак,
Сўймокка бир эчки – молдан яхшироқ!

“Ассалом!” – деб, отдан тушган ул меҳмон,
Ўтирар уйингни қилиб имтиҳон,
Кўз, оёқли, тилли чўлоқ бир инсон
Ҳунарсиз, укувсиз қўлдан яхшироқ!

Хон қасд этиб, эл-юрт кетдилар санғиб,
Молсиз ночорларга тушди қўп солғирт,
Қадди узун-тикка, йўғон бир аргит
Сони юз, сафосиз толдан яхшироқ!

Тонг-сахар уйғониб, юмушга чиқиб,
Қўлингни қавартиб, белингни букиб,
Тиззангни қақшатиб, меҳнатин чекиб,
Еган бир зоғоранг болдан яхшироқ!

Теран ақл керак сўзни тизмокка,
Тиниқ ҳаёл керак барин сезмокка,
Сув ичинда ваҳимасиз сузмокка
Бир кайиқ юзлаган солдан яхшироқ!

Не асл сўз айтдим, ўтди аёнсиз,
Не хизматлар қилдим, кетди поёнсиз,
Мен ҳам бир жон эдим юртга зиёнсиз,
Хорлик кўрдим, ўлган ундан яхшироқ!

Бердимурод айтар, тополмай Ҳақни,
Ўлиб кетар бўлди очилмай бахти,
Бердимурод – халқни, халқи – Бердақни
Ёлғизиндай кўрар жондан яхшироқ!

Ҳақлик йўлини бер

Барчани яратган қодир Худойим,
Берсанг, бул банданга Ҳақлик йўлини бер!
Эгри юрсам ортар менинг гунойим,
Ҳақ қалбимга ҳақиқатнинг нурин бер!

Фалак гардишидан қилсам шикоят,
Тинглаганга ҳасратли бир хикоят,
Жабру жафо чекдим мен бениҳоят,
Забонимга адолатлик ҳукмин бер!

Азал амри билан дунёга келдим,
Кабир бўлиб, яхши-ёмонни билдим,
Қайғу-алам билан бағримни тилдим,
Кутилайин, бул кайғунинг эмин бер!

Бой давлатин бергин, беғам яшайин,
Насиба-ризкимни мўлдан ошайин,
Армонсиз ўйнайин, суйиб кучайин,
Менга дунё жаннатининг хурин бер!

Дамда ўтган Мағриб-Машрик орасин,
Буроқ бер, кунимга менинг ярасин,
Жаҳон менга ҳавас қилиб карасин,
Ҳазрати Юсуфнинг ҳусни-кўркин бер!

Устидан йўл берсин денгизу дарё,
Мени тўздирмасин замону дунё,
Минг йилдан сўнг қандай бўлар, ажабо,
Бир кўрай, Лукмоннинг узок умрин бер!

Бўстон бер, гуллари атир уфурсин,
Орасида эл сайронлаб, йўл юрсин,
Қўлимда сўм темир мумдай эрсин,
Темирчи ҳазрати Довуд сеҳрин бер!

Дунёда тилсимлар сири очмокқа,
Раф-раф миниб, ердан кўкка учмокқа,
Душманни ўз зиндонига босмокқа,
Ер-кўкдаги Сулаймоннинг амрин бер!

Жаҳон ҳазинасин олсам қўлимга,
Сарф айламоқ учун Ҳақлик йўлига,
Бердимурод каби Ҳақнинг қулига
Тангрим, саховатли она меҳрин бер!

Туркистон, Хоразм – масканим менинг,
Бешқалъа, денгизнинг атрофи – элим,
Айшу ишрат орзу айлайди кўнглим,
Менга ҳам давлатли инсон умрин бер!

Бердақ дер, сўзимни айтиб кетайин,
Бахт бўлмаса, кўр умрни нетайин,
Бўлмаса, дунёни хароб этайин,
Қани, менга Исрофилнинг сурин бер!

ЯНГИЛАНИШ ВА ЮКСАЛИШЛАР ЙЎЛИ

Қаҳрамон
САРИЕВ

“Бизнинг ҳавас қилса арзийдиган буюк тарихимиз бор. Ҳавас қилса арзийдиган улуг аждодларимиз бор. Ҳавас қилса арзийдиган бекиёс бойликларимиз бор. Ва мен ишонаман, насиб этса, ҳавас қилса арзийдиган буюк келажагимиз, буюк адабиётимиз ва санъатимиз ҳам албатта бўлади”. Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг ушбу сўзларида қатъий ишонч бежиз янграмаган.

Қорақалпоғистонда тарихий обидалар ва зиёратгоҳлар жуда кўп. Улар қаторида Беруний туманидаги Султан Увайс қалъани, Хўжайли туманидаги Миздакхон археология ёдгорлигини, Элликқалъа туманидаги Тупроққалъани ва бошқа маданий мерос объектларини айтиш мумкин. И. Савицкий номидаги Қорақалпоқ давлат санъат музейи ва Қорақалпоқ давлат Ўлкашунослик музейида жуда қимматли қўлёзмалар, экспонатлар, коллекциялар ва архив ҳужжатлари сақланмоқда.

Тарихида фахр қиларлик саҳифалар мўлгина бўлган қорақалпоқ ўлкасининг бугунида ёруғ кунлар кўп, эртанги кундан умидлари катта.

Мамнуният билан айтиш мумкинки, мустақиллик йилларида Оролбўйида кенг қўламли бунёдкорлик ишлари амалга оширилди, бугун Қорақалпоғистонда янгилашнишлар рўй бермоқда, ҳаётнинг барча жабҳаларида ривожланишлар кўзга ташланмоқда.

Давлатимиз раҳбари 2017 йилда икки бор Қорақалпоғистон Республикасига ташриф буюрди. 20–21 январь кунларидаги ташрифи давомида ҳудуд иқтисодиётини ривожлантириш, ижтимоий шароитларни яхшилаш бўйича тизимли чора-тадбирларни белгилаб берган эди. Ташриф якунларига кўра ишлаб чиқилган дастурга мувофиқ, саноатни ривожлантириш борасида умумий киймати 160 миллиард сўмга яқин 242 та лойиҳа бажарилди. Бу қарийб 4 мингта иш ўрни ташкил этиш имконини берди. 15 декабрь куни Шавкат Мирзиёев яна Қорақалпоғистонга келди. Бу сафар шу пайтгача бажарилган ишларни таҳлил қилиш, барча соҳаларни ривожлантириш бўйича келгуси икки йилда амалга оширилиши зарур бўлган вазифалар белгилаб олинди.

Жумладан, саноат, хусусан, кимё ва нефть-кимё саноатини янада ривожлантириш,

Қаҳрамон САРИЕВ – Қорақалпоғистон Вазирлар Кенгеси раиси. 1980 йилда туғилган. Тошкент давлат шарқишунослик институтини, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги давлат ва жамият қурилиши академиясини (ҳозирги Давлат бошқаруви академияси) тамомлаган.

пахта ҳосилдорлиги паст бўлган ерларда рентабеллиги юқори бўлган бошқа хил экинлар етиштириш, тиббиёт ҳамда фармацевтика соҳасини такомиллаштириш, таълим тизимини яхшилаш, аҳолининг турмуш даражасини ошириш йўналишларида ишлаб чиқилган қатор лойиҳалар муҳокама қилинди. Масалан, давлатимиз раҳбарига тақдим этилган лойиҳалардан бири – кам ҳосил берадиган экин майдонларига пахта ўрнига экспортбоп рентабелли экин экишга оид лойиҳадир. Мазкур лойиҳа доирасида Президент кам ҳосил берадиган пахта майдонларини қисқартириш ҳисобига 60–80 кунда етиладиган аччиқ қалампир экиш бўйича мутасаддиларга тегишли кўрсатмалар бериб, ҳар бир вилоятда ушбу сердаромад ўсимликни кўпайтириш лозимлигини қайд этди. Уни экиш, агротехник тадбирларни ташкил этишда фермерларга индонезиялик мутахассислар ёрдам беради. Қорақалпоғистонда 15 минг гектар майдонга Индонезиядан олиб келинувчи, жаҳон бозорида харидоргир бўлган аччиқ қалампир экилади. Биздаги қалампир навларининг аччиқлик даражаси 3,4 баллни ташкил этади. Индонезиядан олиб келинадиган қалампир кўчатларининг аччиқлик даражаси эса 7,8 баллни ташкил қилади, яъни дунё стандартларига тўлиқ жавоб беради ва экспортбоп бўлиб, бундай навли аччиқ қалампирнинг ҳар гектаридан 20–27 миллион сўм фойда кўриш мумкин, бу пахтага нисбатан бир неча барабар кўп демакдир.

Иқтисодиёт тармоқларини ривожлантиришга йўналтирилаётган сармоялар ҳудуднинг юқори суръатда ўсишини таъминлаётган муҳим омиллардан биридир. Масалан, 2016 йилга келиб жами капитал қўйилмалар ҳажми 3,7 трлн. сўмни ташкил этди. Бу 2012 йилга нисбатан 3,4 барабар ўсишга эришилганини англатади. Ўзлаштирилган капитал қўйилмаларнинг 1,7 трлн. сўми хорижий инвестициялар ҳиссасига тўғри келади. Юртимизнинг бепоеън саҳросида ишга туширилган Ўзбекистон ва Жанубий Корея ҳамкорлигининг юксак намунаси бўлган Устюрт газ-кимё комплекси ҳақида алоҳида тўхталиш зарур. Умумий қиймати 4 млрд. АҚШ долларига яқин бўлган ушбу лойиҳа рўёби натижасида йилга 4,5 млрд. кубометр табиий газни қайта ишлаш ҳисобига 387 минг тонна полиэтилен, 83 минг тонна полипропилен каби экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқариш имконияти яратилди. Ушбу комплексда 1500 нафар ёшларнинг бандлиги таъминланди. Бугунги кунда Марказий Осиёда ягона бўлган ушбу корхона ишлаб чиқараётган маҳсулотлар Россия, Қозоғистон, Қирғизистон, Туркменистон ҳамда Хитой, Туркия, Жанубий Корея, Латвия ва Европанинг қатор давлатларига экспорт қилинмоқда.

Қурилиш индустриясини янада ривожлантириш борасида сифатли қурилиш материалларини ишлаб чиқариш корхоналарини ташкил этиш алоҳида аҳамиятга эга.

Биргина Қораўзак туманида иккита цемент заводи ташкил этилган бўлиб, шулардан бири – “Қарақалпақ сement” МЧЖ томонидан 2015–2017 йилларда қиймати 31,8 млрд. сўмлик инвестициялар ўзлаштирилиб, йилига 200 минг тонна цемент ишлаб чиқариш қувватига эга бўлган заводнинг биринчи босқичи ишга туширилди.

Нукус шаҳридаги “Нукус полимер” МЧЖда қиймати 22 млрд. сўмлик йилига 8 минг тонна полиэтилен ва полипропилен гранулаларини қайта ишлаб, қувурлар ва хўжалик буюмлари маҳсулотларини ишлаб чиқариш корхонаси ишга туширилди.

Қорақалпоғистонда тадбиркорликни янада ривожлантириш йўлида давлатимиз яна бир имтиёз яратди. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев 2017 йил 17 март куни Қорақалпоғистон ва Хоразмда тадбиркорлик фаолиятини юритиш учун қўшимча қулай шароитлар яратиш тўғрисидаги қарорни имзолади. Унга кўра, Қорақалпоғистон ва Хоразмда рўйхатга олинган ва ишлаб чиқариш фаолиятини

амалга оширувчи юридик шахслар ўзлари ишлаб чиқараётган саноат товарларини экспорт қилиш қисмида валюта тушумини мажбурий сотишдан озод этилди. Фармацевтика товарлари ва препаратлари, электротехника маҳсулотлари, пардозлаш қурилиш материалларини ишлаб чиқаришга ихтисослашган юридик шахслар 2017 йил 1 апрелдан 2022 йил 1 январгача мулк солиғи, ер солиғи, ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи, шунингдек, Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар тўлашдан озод этилди. Мазкур имтиёз ҳудудда ишлаб чиқаришни янада ривожлантириш йўлидаги муҳим қадам, тадбиркорларимиз учун зарур ёрдам бўлди, дейиш мумкин.

Оролбўйи ҳудудини, хусусан, Орол фожиясидан жабр кўраётган Мўйноқ туманини ривожлантириш юзасидан қатор муҳим ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, Мўйноқ туманига қисқа муддатда 101 километрлик тоза ичимлик сувининг етказиб берилиши Оролбўйи аҳолисига кўрсатилаётган алоҳида эътибор ва ғамхўрлик намунаси бўлди. Шуманай тумани аҳолиси ҳам тоза ичимлик суви билан таъминланди. Бунинг учун 9,3 км узунликдаги сув қувури ётқизилди.

Шу ўринда Қорақалпоғистон Жўкорғи Кенгесининг таклифига кўра, Олий Мажлис Сенати Кенгашининг 2017 йил 9 август кунги қарорига кўра, Қорақалпоғистонда Тахиятош тумани тузилганини айтиб ўтиш жоиз.

Ўлкамизда асрни қаршилаб яшаётган отахон ва онахонларимиз борлиги бизни қувонтиради. Бу халқимиз турмуш даражасининг яхшиланаётганидан дарак бериш билан бирга, авлодлар ўртасидаги маънавий силсила бардавом эканлигини билдиради. Қанлиқўл туманидаги Қўсжап овулида яшаётган 102 ёшли Тожигул момо Аллиярова “Шухрат” медали билан тақдирланди. Ватанимиз мустақиллигининг 26 йиллик байрами арафасида Қорақалпоғистон Республикаси Жўкорғи Кенгеси раиси Муса Ерниязов Тожигул момонинг уйида бўлиб, Президентимиз номидан онахонга “Шухрат” медалини топширди. Тожигул момо бир асрдан зиёд умри давомида кўп синовлар – қатагон йиллари, Иккинчи жаҳон урушининг оғир кулфатлари, урушдан кейинги қийинчиликларни бошидан кечирди. Бутун умр қишлоқ хўжалиги соҳасида меҳнат қилган, бир ўғил, бир кизни тарбиялаб вояга етказган, бугунги кунда қатор неvara, эvara ва аваралар қуршовидадир.

Иқтисодиётимиз, халқ хўжалиги, турмушимиз ва ҳаётимиздаги бу каби ютуқлар ижодкор зиёлиларимизга илҳом бағишламоқда, бугунги кунда қорақалпоқ адабиёти, маданияти ва санъати янги замон руҳига ҳамоҳанг тарзда ривожланмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти адабиёт тарихига назар солиб шундай деган эди: “Оғзаки ижод намуналаридан тортиб, бугунги кунда қутубхоналаримиз хазинасида сақланаётган минг-минглаб қўлёзмалар, уларда муҳассамлашган тарих, адабиёт, санъат, сиёсат, ахлоқ, фалсафа, тиббиёт, математика, минералогия, кимё, астрономия, меъморлик, деҳқончилик ва бошқа соҳаларга оид қимматбаҳо асарлар бизнинг буюқ маънавий бойлигимиздир. Бунчалик катта меросга эга бўлган халқ дунёда камдан-кам топилади”.

Дунёда бетакрор бундай миллий хазинадан қуч, илҳом олаётган ижодкорлар миллий ўзлигимизни англаш, одамлар онгу тафаккури ўзгаришига хизмат қилиш, маънавий қадриятларимизни юксалтириш йўлида тиним билмай ижод қилмоқдалар. Ижодкорлар учун яратилаётган имкониятлар қўлами кейинги қабул қилинган қарорларда журналистлар, кино ижодкорлари, спорт усталари, рассомлар, адабиёт ва санъат аҳлининг илҳом қанотлари қучли, қаламлари ўткир бўлишига ундамоқда.

Давлатимиз раҳбари 2016 йил ноябрь ойида Қорақалпоғистоннинг Шуманай туманида бўлиб ўтган йиғинда қорақалпоқ адабиётига катта эътибор қаратиб айтган сўзлари ҳаммамизнинг эсимизда: “Мен кўпинча дўстларимга, уларнинг ўзидан эшитганимдай: “Айт, сен, Ажиниёзнинг кўшиқларидан” деб илтимос қилардим ва улар бу илтимосимни бажо келтиришарди. Шу тариқа мен Жўлмирза Оймирзаев, Хўжабек Сейитов, Тиловберген Жумамуратов, Турдимурод Нажимов, Содик Нурумбетов, Аббоз Дабиллов, кейинчалик “Ўзбекистон Қаҳрамони” деган юксак унвонга сазовор бўлган Ибройим Юсупов, Тўлепберган Қаипберганов каби улкан шоир ва адибларнинг асарлари билан танишиб, қорақалпоқ халқининг урф-одат ва қадриятлари, дарду армонлари ва орзу-интилишлари ҳақида бой тасаввурга эга бўлганман. Ана шундай устозлар изидан бориб бугунги кунда баракали ижод қилаётган Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон халқ шоирлари ва ёзувчилари Жиянбой Избосканов, Кенгесбой Каримов, Ўрозбой Абдурахмонов, Гулистон Аннақиличева, Муродбой Низанов ва бошқа ўнлаб ижодкорларнинг асарларини имконим бориचा кузатиб боришга ҳаракат қиламан”.

Президентимизнинг туманга ташрифидан сўнг Қорақалпоғистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга қаратилган қарорлар билан бирга қорақалпоғистонлик зиёлилар учун ғамхўрлик намунаси бўлган қатор ишлар амалга оширилди. Адиблар, шоирлар, фан ва санъат намояндлари учун боғ барпо қилиш, Ибройим Юсупов номидаги ёш истеъдодлар мактабининг яратилгани, адабиёт намояндларининг музейларини барпо қилиш юзасидан олиб борилаётган амалий ишлар ижод аҳлини ҳаят руҳлантирмоқда.

Қорақалпоғистонда қатор адабий нашрлар фаолият кўрсатмоқда: “Қорақалпоқ адабиёти” газетаси, “Ўмиўдэрья” журнали саҳифаларида публицистик, насрий, шеърӣ асарлар, ёш ижодкорларнинг илк ҳикоялари, шеърлари чоп этилмоқда, жаҳон адабиёти дурдоналарининг ёш таржимонлар томонидан қорақалпоқ тилига, қорақалпоқ адибларининг асарлари рус, инглиз тилларига таржима қилиниб, нашр этилмоқда. Масалан, “Қорақалпоқ адабиёти” газетасида ёзувчи, адиб Кенгесбой Алламбергеновнинг “Ўмир Темир ҳам Ер Едиге” тарихий мусикали драмаси, Қорақалпоғистон халқ шоири Кенгесбой Каримовнинг “Қысыўмет” романидан парча, “Ўзбекистон” публицистик поэмаси каби қатор асарлар чоп этилгани кўпчиликнинг диққатини тортди.

Қорақалпоқ адабиётининг мустақиллик йилларидаги катта ютуқларидан бири Марказий Осиё халқлари ҳамда бошқа туркийзабон халқлар орасида биринчилардан бўлиб қорақалпоқ фольклорининг 100 жилдлигини босмадан чиқариш ишлари бўлди.

Қорақалпоқ мумтоз шоири Бердакнинг 190 йиллигига қизгин тайёргарлик кўрилмоқда. Шоирнинг ўзбек ва қорақалпоқ тилидаги икки жилдлик асарлари, Ибройим Юсуповнинг уч жилдлиги, “Қарақалпақ балалар әдебияты” антологияси бир жилдлиги тайёрланиб, нашриётга топширилди.

Президентимизнинг 2017 йил 3 августдаги республикамызда маданият, адабиёт ва санъатни ривожлантириш масаласига оид билдирган фикрларига асосан Ўзбекистон Халқ банки Қорақалпоғистон филиали билан ҳамкорликда Қорақалпоғистон Ёзувчилар уюшмаси томонидан тузилган “Дўстлар клуби”нинг режаси бўйича қизгин ишлар олиб борилмоқда.

Ёзувчи-шоирларнинг меҳнати ҳамиша ҳукуматимиз эътиборида. Мамлакатимиз мустақиллигининг 26 йиллиги муносабати билан шоир Бахтиёр Генжамурод

“Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими” унвони билан тақдирланган бўлса, иктидорли кизлар ўртасида ўтказиб келинаётган Зулфия номидаги давлат мукофотига шу йилнинг ўзида икки қизимиз сазовор бўлди. Ҳар икки йилда ўтказиладиган ёш санъаткорлар танлови – “Нихол” мукофотини бирданига уч ўғлонимиз қўлга киритди.

Жорий йилда Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат мусикий театрига “Академик театр” макоми берилди, И. В. Савицкий номидаги Қорақалпоқ давлат санъат музейининг иккинчи ва учинчи биноси фойдаланишга топширилди. 6–7 апрель кунлари Москва шаҳрида Россия ва Ўзбекистон давлатлари Президентларининг учрашуви муносабати билан мазкур музейнинг кўргазмаси Москва шаҳридаги А. С. Пушкин номидаги давлат тасвирий санъат музейида ўтказилди.

Ўлкашунослик музейи ва Қорақалпоқ давлат Ёш томошабинлар театри биносининг қурилиш ишлари қизгин давом этмокда.

Ижод аҳлида одамларни ортидан эргаштира олиш қобилияти, руҳиятга, қалбларга таъсир ўтказиш хусусияти баланд экан, қорақалпоқ зиёлилари, адабиёт ва санъат фидойилари албатта бундан самарали фойдаланиб, юртимизга хизмат қилишни ҳам қарз, ҳам фарз деб биладилар. Ахир, халқининг дардию қувончига шерик бўлиш, уларнинг қалбига йўл топиш ва бу йўлда саодатга эришишдан ортиқ олий мақсад борми инсонга!

Зеро, юртимиз ижодкорларининг жамият тафаккурининг эгаларига айланишида озод ва обод ҳаётимиз кенг ва раво йўл очиб бермокда. Бу мустақиллик, бунёдкорлик, янгиланиш ва юксалиш йўлидир.

**Ватанни севиш ва уни ҳимоя қилиш,
тинчликка посдон бўлиш инсон фар-
зандининг қонинининг белгилловчи
муҳим шартдир.**

Абдулла ОРИПОВ

Мухаммад АЛИ

Қорақалпоқ шоирларига

Эски гап бу: кўзда ёши
Дарё бўлиб бир банда,
Кунда узра ёлғиз боши
Кесилай деб турганда.

Жаллод қўлга болта олар,
Ивирсинар... шу они
Бир ёш йигит елиб келар,
Охи чулғаб дунёни.

Бошин қўйиб кундага, дер:
“Мени чопгил, эй жаллод!”
Шериги дер: “Мени ўлдир!
Усиз менга йўқ ҳаёт!”

Иккиси ҳам қўркмас, ботир,
Иккиси ҳам аломат.
Жонни жонга тикиб охир
Қолишибди саломат.

Қорақалпоқ оғайнилар,
Сизни ўйлаган чоғи,
Тездагина эсга келар
Ўша дўстлик сабоғи.

Айта қолай танти бир гап,
Ошно этай бир сирга:
Икки сатрин қўйсанг мактаб,
Хуш ёкасан шоирга.

Мухаммад АЛИ – Ўзбекистон халқ ёзувчиси, Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон давлат мукофотлари соҳиби. 1942 йилда туғилган. “Машираб”, “Гумбаздаги нур” каби достонлар, “Навоий ва Бойқаро” тарихий драмаси, “Боқий дунё” шеърый романи, “Сарбадорлар” роман-дилогияси ва “Улуғ салтанат” роман-тетралогияси муаллифи.

Йўқ, бу фикр йўқотмиш ранг,
Унутма шул ҳақда сен:
Гар шоирга ёқай десанг,
Тукқан ерин макта сен!

Туккан ерга боқиб тўймас,
Чўлдан топиб чиройин,
“Қорақалпоқ” сўзин қўймас
Шоирингиз Ибройим!

Шеър – кўнгилнинг арзандаси,
Нурдан бўлган зувола,
Гоҳ йиғиси, гоҳ хандаси,
Кўнгилларга ҳавола.

Қозондаги жикка мой, гўшт,
Тандирдаги иссиқ нон,
Оққув кушда момикдай тўш,
Тулпор отга зор майдон.

Пахта пайкал, кенг, мўл дала,
Қирчиллама гулшан боғ,
Амударё, Тупроққалъа,
Ташна бағир, шўр тупроқ.

Кенг кобокли, тор мийикли
Гули гулнор, мохи нур –
Ҳам тамизли, ҳам тийикли
Шеъримизга ранг эрур!

Шеърят – бир олтин сарой,
Ватан – сарой бекаси,
Чиройга бой, талъати ой
Бекаларнинг эркаси.

Шу бекага умр тилаб
Покиза руҳ этинг бахш!
Оқ қоғозга қўйингиз лаб,
Оқлик бўлсин дилга нақш!

Гурбатларда колсангиз гар,
Ғам чексангиз, бовурдош,
Гунохингиз шоир сўрар
Ва кундага қўяр бош.

Сўз дедими, қайтмас шоир!
Бир иш бўлар аломат.
Жонни жонга тикиб охир
Қолажакмиз саломат!

Улмамбет
ХЎЖАНАЗАРОВ

Фалакда қуёшдек айланар омад

Кўнгил қушим

Ўйлар – менинг кўнгил қушим,
Кўкка учиб, чарх урар.
Ўйлар – менинг ўнгу тушим,
Яшин каби барқ урар.

Ўйлар мени ўзгалардан
Кўрсатади айириб.
Ўйлар менинг кўзларимдан
Таралади ёйилиб.

Ўйлар менинг қувончимдир,
Қувонганим яхшироқ.
Ўйлар менинг юпанчимдир,
Юпанганим яхшироқ.

Ўйлар – менинг бугун, эртам,
Келажагим тотлироқ.
Ўйлар баъзан келмас, эркам,
Келса, йўлим яркироқ.

Ўйлар – менинг болалигим,
Болалигим ёдимда.
Ўйлар – менинг донолигим,
Донолигим олдимда...

Улмамбет ХЎЖАНАЗАРОВ – Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими. Қорақалпоғистон халқ шоири. 1938 йилда туғилган. Нукус давлат педагогика институтини тугатган. Шоирнинг “Кўнгил тўйғулари”, “Йилларим менинг”, “Оддий қишлоқ ҳангомаси”, “Кўнгил қушим” номли шеърӣй китоблари чоп этилган.

Эгри чизиклар

Инсон манглайи дўнг, манглайи қия,
Чизиклари тўғри пешонасининг.
Кафтлар ҳам теп-текис эмасдай гўё
“Тақдир йўли” тўғри чизилган унинг.

Менга ёқар тўғри чизилган чизик,
У қуёш нуридек, шуъла каби тик.
Эгри чизиклар-чи, кинғир ва кийшиқ,
Эгри чизикда кўп хавотир, ҳадик.

Баъзан тўғри эмас юрган йўлимиз,
Баъзан тўғри эмас айтган сўзимиз.
Қинғир мактуб ёзар баъзан қўлимиз,
Билиб адашамиз баъзан ўзимиз.

Мисол ер куррасин олсак, юмалок,
Дарёлар, кенгликлар эгри из – чизик.
Ризку насибамиз – қайнаган булок,
Ҳаётнинг қувончу ташвиши қизик.

Бошга тушганини доим кўз кўрар,
Қун тушар айлана чизик ичига.
Юракнинг ўзи ҳам эгилиб турар,
Бағрини камондек тортиб ичига.

...Қандай саз эгилса сенга сарв қомат,
Қандай саз эгилган увуқ, чанғароқ.
Фалакда қуёшдек айланар омад,
Эгри чизикларсиз татимас бирок.

Эҳ, энди нетаман, бу эгри чизик,
Қинғир-қийшиқ бўлиб сиғмас қулочга?
Уларни тадбиркор дўкончи янглиғ
Тортгим келар тўғри метр оғочга.

Яна ўйланаман тўғри ўйимни
Бир кинғир келарда бузиб кетар деб.
“Ким ўйлаб топган, – деб, – бундай ўйинни?”
Устимдан чорчизик чизиб кетар деб...

Икки дўстим

Менинг икки дўстим бор:
Биринчи дўстим – Гумон,
Иккинчиси – Таваккал.

Гумон дўстим шум, инжик,
Кўнгилдан сир бермайди.
Таваккал ўжар, очик,
Айтганимга юрмайди.

Иккинчи дўстим довярак:
“Оркамдан тез юр”, дейди.
Биринчи дўстим кўркок:
“Шошма, ўйлаб кўр”, дейди.

Соғ бошимни дўстларим
Не савдога солади.
Йўлига юрсам бошканинг,
Дўстларим кўнгли қолади.

Таваккал билан юраман
Уч-тўрт довон ўтгунча.
Ортимга қараб тураман
Гумон дўстим етгунча.

Менинг икки дўстим бор:
Биринчи дўстим – Гумон,
Иккинчиси – Таваккал.

Яхшилик ҳеч қачон ерда қолмагай

Набийра
ТҶРЕШОВА

Ўзлимиз бор

Дунёда миллат кўп, дунёда халқ кўп,
Бари – инсон, бироқ орада фарқ кўп.
Одоби, ахлоки, ўз келбати бор,
Ўзлик дастури кўп, урф-одати кўп.

Ҳатто, ҳар уйнинг ўз беаги бўлар,
Ўз кўнглига қараб беаши бўлар.
Кўшни таълим олар бориб кўшнидан,
Бирок диди бошқа ўз иши бўлар.

Бўлсак ҳам баримиз бир туркий урпоқ,
Тўзиб кетдик ҳар биримиз бир чангроқ.
Ота мерос кўп одатлар ўхшашу
Минг сон икки ўзлимиз бор бироқ.

Қорақалпоқ калпоғила ўйлашиб,
Кўп йўлларни босиб ўтган сийлашиб.
Мингми, икки минг йиллар ҳеч гап эмас,
Томир кетган массагетга улашиб.

Азал-абад Орол бўйин жойлаган,
Баъзан-баъзан иссиқ кони қайнаган,
Чангроғини эркин-озод кўтариш
Боболарни ҳар томонга ҳайдаган.

Бирок, тортиб ота-бобо тупроғи,
Бошқа жойда узок макон тутмади.
Ота юртга қайтиб келиб ҳаммаси
Боболарнинг чангроғини сақлади.

Набийра ТҶРЕШОВА – Қорақалпоғистон халқ шоири. 1953 йилда туғилган. Нукус давлат педагогика институтини тамомлаган. Шоиранинг “Ўшлимиз менинг”, “Одил сўзлар”, “Савр шамоли”, “Паризод”, “Ўзингдан”, “Азизим” номли тўпламлари нашр этилган.

Шу чангрогда ўрнашиб урф, интизом,
Эл бийлари солиб берган йўл мудом,
Шу йўл билан етиб келдик шу кунга,
Сийлашиқда яшаб халқлар ал-давом.

Халким, доим ўнгдан туғсин ойларинг,
Қўп ичида кўзга тушсин бўйларинг.
Тенглигингиз турсин дунё тургунча,
Қоракалпоқ отли олтин хайдарлим.

Орол қизлари

Тўмарисдай бўлиб дунёга келган,
Ёлғиз ўзи ортиқ неча минг эрдан,
Умрини, ёшлигин халқига берган,
Азизам, гўзалим, Орол қизлари!

Ўзингдан туғилган ботир Гулойим,
Таниттирган не ёвларнинг Худойин,
Сени севмай, ахир, қандоқ чидойин,
Қайсарим, ханжарим, Орол қизлари?

Кокиллари учдан танлаб ўрилган,
Ичган оши томоғидан кўрилган,
Гулбарчининг Алпомишга берилган,
Фариштам, гавхарим, Орол қизлари!

Хуморсултон онажоним элига,
Бўз белбоғлар бойлаб олиб белига,
Номардларни чиқармаган тўрига,
Чечаним, ақллим, Орол қизлари!

Хурлиманинг дутор олиб кўлига,
Халким деб қуйлаган бахши йўлига,
Ора кирган халолликнинг ёнига,
Номуслим, бовурим, Орол қизлари!

Халқни чорлаб Жумагулдай хурларинг,
Афсонавий Гулзирадай дурларинг,
Чаман булди чўғ юлдузу гулларинг,
Қайтмасам, мардоним Орол қизлари!

Ойимхонинг юракларни ёз этди,
Овозидан оккув қушлар ноз этди,
Чарчайин деган дил яйраб хаз этди,
Хушовоз булбулим, Орол қизлари!

Айтаверсам, тугамайди таърифинг,
Мардликдан яралган, асли, тарихинг,
Вафодорлик – сенинг исми шарифинг,
Одоб-икромлигим, Орол кизлари!

Айтаверсам, юлдузинг кўп, хуринг кўп,
Аслзодаликда танҳо гулинг кўп,
Сиринг бўлиб ёзилмаган сиринг кўп,
Забоним, қувватим, Орол кизлари!

Сен – менинг ўзимсан

Кўнгил баҳоридан бунёд бўлганман,
Шу замин фаслидан озиқ олганман.
Мен – ўзим ҳам баҳор бўлиб қолганман,
Сен – менинг ўзимсан, эй гўзал баҳор!

Сен ҳам шоир, мен ҳам шоир, жон-тан бир,
Дунёни яшнатай деган армон бир,
Иккимизда вазифали даврон бир,
Мен – сенинг ўзингман, эй гўзал баҳор!

Гоҳ куламин, гоҳ кўздан ёш тўкамин,
Бу олам сахнига гуллар экамин,
Ғубор кетсин, шу орзуга эгамин,
Сен – менинг ўзимсан, эй гўзал баҳор!

Кўнглимизда ёзилажак дoston мўл,
Тилсимоти очилмаган бўстон мўл,
Ўн саккиз минг олам ошиқ, осмон мўл,
Мен – сенинг ўзингман, эй гўзал баҳор!

* * *

“Не эксанг ўрарсан...” дейилмиш азал,
Феълингга муносиб насибанг кезар,
Ёмон ишдан сувда музтош – санг сузар,
Тақдир калтирайди санглар устинда.

Кўз ёшинг окизсанг дарёлар этиб,
Тухмат сели келар баридан ўтиб,
Мармар кўрғонларни ичидан сўтиб,
Саройлар қалкийди сувлар ичинда.

Кўнгил гулзорининг гулин юлганнинг,
Кишининг ҳақиға зарар қилганнинг,
Ҳақиқатдан кўнгил, юзин бурганнинг
Насибаси қарғиш тиллар устинда.

Яхшилик ҳеч қачон ерда қолмаган,
Эгасини топиб келар, толмаган,
Эзгулик чамандай гуллар, сўлмаган,
Яхшиларнинг жойи – юрак устинда.

**Курбанбой
ШОНИЁЗОВ**

НАЖМИДДИН КУБРО

Ҳикоя

Чингизхон уч ўғли – Жўжихон, Чиғатойхон ва Ўктойхонларни Хоразмни ишғол этиш учун улкан кўшин билан жўнатганига ҳам, мана, етти ой бўляпти. Ғалабадан эса ҳамон хабар йўқ. У ўзини безовта қилаётган бу муаммо хусусида тун бўйи ўйлайвериб толиқди, факат тонг отиш арафасидагина бир соатлар чамаси ором олгач, уйғониб, ўзининг хос ўтовидан ташқарига чиқди. Хоннинг елкасига чакмонини елвагай ташлаб ичкаридан чикиб келаётганини кўрган икки нафар қоровул аскар таъзимга бош эгишди. Бошқа бир ўтов қаршисида гулхан ёкиб, ўзаро суҳбатлашиб бедор ўтирган лашкарлар ҳам ўринларидан ўрра туриб, таъзим бажо келтирдилар. Бирок хон уларнинг биронтасигаям эътибор қилмади. Қароргоҳ олдидаги тепалик устига чиқиб, осмонда милтиллаб нур сочаётган хира юлдузларга узоқ тикилиб қолди. Чингизхон ўшанда сипоҳ ишининг бу қадар орқага кетишига биринчи сабаб – Хоразм лашкарларининг мардлик ва шижоат билан ўз она заминини ҳимоя қилаётгани бўлса, иккинчи сабаб – Жўжи ва Чиғатойлар ўртасидаги ихтилоф кучайиб бораётгани эканлигини билмасди. Икки хонзода ўзаро адоват ўтини тобора авж олдиришар, бирининг гапи иккинчисига ёқмас, зотан мақсадлари ягона бўлса-да, ака-укалар жанг қилиш жараёнида бир-бирининг кўшинига ҳалақат бериб, бири иккинчисининг мағлубиятидан қувонар, обрўсини тўкишга ҳаракат қилишарди. Натижада мўғул сипоҳи пашшадек қирилар, Урганч қалъасини истило қилиш ишлари борган сари чўзилмоқда эди...

Хонзодалар ўртасида юз берган адоват ҳақидаги хабар етиб келмасидан икки кун олдин Чингизхон туш кўрди. Тушида коп-коронғи тунда баланд тоғ қояси устида турганмиш. Остидаги оқ бедови осмон заминни ларзага келтириб гумбурлаётган момоқалдирак сасидан хуркиб, ўзини пастга – тубсиз жарлик қаърига ташлашга уринармиш. Навбатдаги чакмоқ қақилиб, ёмғир шаррос қуяётган пайтда, хуркиб кетган отининг олдинги оёғи аста сирганиб, даҳшатли жарнинг четига келиб қолганмиш. От жилвини қанча тортмасин, бедовнинг олдинги икки оёғи сирганишда давом этармиш...

Чингизхон бу ҳосиятсиз тушдан бироз вақтгача ўзига келолмай юрди. Ўзича йўриган бўлди. Лекин бу ҳосиятсиз тушни ҳеч кимга айтмади. Агар бировга бу ҳақда гапирса, мўғул лашкарлари ичида унинг ҳарбий куч-қудрати инкирози ҳақида миш-мишлар тарқалиб, мисқоллаб йикқан обрўсига путур етадигандек туюлди унга. Ирим қилди...

Курбанбой ШОНИЁЗОВ – Қорақалпоғистонда хизмат кўрсатган журналист. 1953 йилда туғилган. Самарқанд давлат университетининг ўзбек тили ва адабиёти факультетини тамомлаган. “Фаҳрия”, “Беруний авлодлари” номли тўпламлари чоп этилган.

Орадан икки кун ўтиб, ниҳоят, Хоразмдан орзикиб кутилган чопар келди. Чингизхон чопарнинг хабарини диққат билан тинглагач, ўша икки кун муқаддам кўрган тушининг таъбирини топгандек бўлди. Отнинг икки оёғи бу – ўғиллари Жўжихон ва Чигатойхон. Улар ўртасида содир бўлган кину адоват эса салтанатни жарликка етакласа ажаб эмас... Бу ҳолатнинг дарҳол олдини олмоқ зарур. Тезда мушйига ёрлик ёзишга фармон килди. Ёрлик ёзилгач, уни махсус чопарга тутказди ва деди:

– Тезда Хоразмга етиб боргил! Сипоҳ ва ўғилларимнинг уччаласини хабардор қилким, ўзаро адоватни тўхтатиб, иттифок бўлишсин. Шу маҳалгача Жўжи билан Чигатой кўшинга бош эдилар, энди бу икки сарварга бошчи Ўқтой бўлғай! Ҳеч ким унинг амру фармонидан чиқмасин! Кимки фармонни бажармаса, қатлга юборилсин! Амримга хилоф иш кўрувчилар бўлса, жон тигини ғилофидан суғурарман. Ким Жўжи ва Чигатой сўзига қулоқ солгудек бўлса, мукаррар жазолангусидир!

Чингизхон ёрлигини олиб кетган чопар Хоразмга кириб борганида, Урганча яқин қишлоқлардаги уйлар бузилган, ўт қўйилган, вайроналар устида аччиқ қора тутунлар бурқсиб ётарди. Йўл чеккалари, арик-зовурлар одамларнинг мурдаси билан тўлиб кетганди. Деярли ҳар бир дарахтда битта, иккитадан мурда дорга осиб қолган ҳолда шамолда тебраниб турарди. Урганч қалъаси атрофини камал қилиб турган мўғул лашкарининг сон-саногини йўқ эди. Ҳадсиз-ҳисобсиз кўшин муаззам денгизни эслатарди. Бир томонда манжанаклар Хоразм ҳисори сари тинмай тош ва тут танасидан кесиб ишланган ғўлаларни отса, иккинчи томондан ёндирилган нефть отувчи ҳарб асбоби тинмай олов сочарди. Лекин қалъа мўлжорларида тоғдек мустанкам турган Урганч химоячилари мўғулларнинг тинимсиз ҳужумига бардош бериб, девордан ошиб ўтмоқчи бўлган душманни аёвсиз қирардилар. Худди шундай бир вазиятда чопар Чингизхон ёрлигини Ўқтойхонга топширди. Жанг-жадал бир соатча тўхтатилди. Барча сипоҳ қалъанинг кун чиқиш тарафидаги майдонга йиғилди. Фармон ўқилиб, ёрлик Ўқтойхонга топширилгач, буткул амалдорлар камондай энкайиб, унга таъзим қилдилар, хонзаданинг этакларини тавоф қилиб, юз-кўзларига сурдилар. Жўжихон ва Чигатойхонлар ҳам падарининг ёрлигига амал қилиб, иниси Ўқтойхон амрига бўйсунушига онт ичишди. Шу билан мўғуллар кўшини орасидаги парокандалик, оғзиолачилик барҳам топди.

Қайтадан жанг бошланди. Ўн минглаган мўғул лашкарлари Хоразм қалъаси гир атрофини ўраб турган химоя хандақларини хору хас, дарахт шохлари билан тўлдириб, лашкар ўтиши учун йўл хозирлашди. Мўр-малаҳдек мўғул аскарлари қалъа кунгураларига арқон ташлаб, яна бир неча минглари нарвон қўйиб, баланд пахса девор устига чиқа бошладилар. Ҳар бир ўнлик, юзлик, минглик, ўн минглик гуруҳ ўзларига биркитилган қалъа қисмидан ошиб ўтиш учун жон-жаҳди билан ҳаракат қиларди. Қалъа деворлари ёнида ўлиб, ярадор бўлиб ётган одамлар устидан босиб-янчиб ўтиб, сурон солиб уришаётган мўғуллар раҳм-шафқат нималигини билишмас, девор устида оталари ёнида туриб, душманга тош отаётган болалар ва ҳатто аёлларни ҳам камон ўқи билан нобуд қилишарди.

Урганч химоячиларининг бемисл мардлик ва матонат билан уришаётганини кузатиб турган Ўқтойхон ўн икки яшар бир боланинг қалъа девори устида туриб, нарвон воситасида юқорига тармашиб чиқаётган мўғулларни тош билан уриб тушираётганини кўриб, хайрат бармоғини тишлаб қолди. “Бу юртнинг норасида боласида шунчалик матонат бор экан, уни бўйсундириш осон бўлмайди”, – ҳаёлидан ўтказди у. Бола ҳар сафар девор устида пайдо бўлганида, унинг ёнига бир йигит келиб турар, қўлидаги қилич билан ён тарафдан қисиб келаётган ёвдан уни химоя қиларди. Шовкин-сурон, қурол-яроқларнинг шарақ-шуруки остида боланинг қириллаган овози баралла эшитилар, бу овоз Ўқтойхоннинг қулоғига ўқдай ботарди.

У қулоқларини икки қўли билан бостирганча, боладан қўз узолмай туриб қолди ва ёнидаги туманбошилардан бирига буюрди:

- Ҳўв, анави болани кўраёпсанми?!
- Ҳа, кўряпман!
- Уни каманд ташлаб, ушлаб, тирик ҳолда ҳузуримга олиб келинглар!
- Ҳўп бўлади, хонзодам!

Болани қўлга киритиш учун қилинган ҳаракатлар наф бермади. Қалъа девори устида турган химоячилар мўғулларга қақшатқич зарба бериб, орқага чекинишга мажбур қилдилар. Шунда Ўқтой қўшинда энг моҳир камандбоз деб ном олган бир кўзи кўр Гамбасуренни ёнига чорлатди. Олдида тиз чўкиб ўтирган камандбозга шундай буйруқ берди:

– Сен камандбозликда ном чиқарган одамсан. Кўкда учиб юрган бургутниям каманд ташлаб ушлай олади деган гап сен ҳақингда айтилган. Отам ҳам сени яхши билади. Қани, агар зўр бўлсанг, ҳозир маҳоратингни кўрсат! Ҳув анави болани тирик ҳолда ушлаб менга келтир. Агар бу ишнинг уддасидан чиқа олмасанг, сени мана шу ерда ханжарим билан чавақлаб ташлайман! Тушундингми?! Бор!!!

Камандбоз шериги билан чошиб кетди. Аввал у қалъанинг бола турган кунгура-сига каманд ташлаб, ёнидаги шерикларига арконнинг учини маҳкам тортиб туришни буюрди. Иккинчи арконни эса мўлжаллаб туриб, болага отди. Сиртмоқ боланинг ўнг қўлига тушган заҳоти зарб билан тортиб юборди. Бола пастга қулади, лекин каманд арқони аввалдан тайёрлаб турилган, кунгурага таранг тортилган аркон кесасига тушгани учун ҳам бола зиён-заҳматсиз ерга сирғалиб тушди. Уни Ўқтойхон ёнига олиб келдилар. Боланинг пешонасидан қон оқар, қўзлари нафратли чакнар, тишларини гижирлатиб, сўкинади:

– Оғамни ўлдирдингиз, анам, опабийим очликдан нобуд бўлди! Сенларни ҳам ўлдираман! Итдан тарқаганлар! Сассиқ мўғуллар! Сенларни бу ерга ким чақирди? Гетинглар, ўз юртингизга, гетинг!

Тилмоч боланинг сўзларини таржима қилди. Ўқтойнинг қисик қўзларида истехзоли ёвуз қулимсираш ифодаси пайдо бўлди.

– Ҳей, бола! Биласанми, мен кимман? Мен сенинг ва бутун халқингнинг хокони Чингизхоннинг ўғли Ўқтой бўламан! Сен эса бир ипириски хоразмликнинг чурвакасан. Агар шу онда буйруқ берсам сени сўйишади!.. Мабодо омон қоламан десанг, отангга айт, бизга йўл очсин... Ёнингда туриб жанг қилган йигит отангмиди?

– Ҳовва, отам! Лекин у ҳеч қачон ўз юртина, халқина хиёнат қилмайди! Ўлса ўладик, сенларнинг бундийин ифлос таклифларингга қўнмайди...

– Ҳозир кўрамиз, – деди Ўқтойхон ва болани қалъа девори остига яқинроқ олиб боришга буйруқ берди.

Девор устида турган иккита хоразмлик сарбоз ўзини пастга ташлашга жон-жаҳд билан уринаётган йигитни зўрга ушлаб туришарди.

– Ох, болам! – дея фиғон чекарди боланинг отаси. – Жигарпорам! Кўзимнинг оку қораси! Сени ўлдирмоқчи бўлганлар, мана, мани ўлдирсин! Ҳой, итлар! Боламни қўйиб юборинглар! Жон керак бўлса, мана, мани ўлдилинг! Кучингиз шу норасида болага етдими, ёввойилар!!!

Воқеани кузатиб турган Жўжихон ва Чигатойхон Ўқтойхон ўйлаб топган бу “усул”дан завқланиб, қулишди. Ўқтой тилмоч орқали девор устидаги йигитга деди:

– Эй, йигит! Агар болам нобуд бўлмасин десанг, юртдошларингга айт, бизга қаршилик кўрсатмасинлар, дарвозани очиб беришсин! Акс ҳолда болангни қийнаб, бурдалаб-бурдалаб, азоблаб ўлдирамиз. Бизга сенинг ўлигинг керак эмас. Бизга шаҳар ичига кириш учун йўл керак. Шу шартимизга қўнсанг, болани ўлдирмасликка сўз берамиз...

Йигит зорлини қичқирди:

– Эй, хайвон қавмидан таркаганлар! Сизларда инсоф, диёнат, ор-номус борми ўзи?! Наҳотки кучингиз бир гўдакка етса? Урушмоқчи экансан, мана биз билан уруш. Лекин гўдакка тегма! Шаҳарни қўлингдан келса, куч билан ол! Ватан мен учун муқаддас, уни ҳеч кимга алмаштириб бўлмайди, ҳатто ёлғиз фарзандга ҳам...

– Шундайми?! – бўкирди ғазабдан кип-кизариб кетган Ўқтойхон. – Боланинг ўнг қўлини чопинглар!

Икки мўғул аскарлари боланинг икки қўлини худди қуш қанотидек икки томонга ёйиб, тортиб турдилар. Орқада турган мўғул бошидаги тулки терисидан тикилган тумоғини пешонасидан юқорироққа суриб қўйиб, қилич билан боланинг ўнг қўлини узиб туширди.

– Оҳ, отажон! – чирқиради бола. – Мени қутқаринг!!! Бу ёвуз итлар мени ўлдиражак!!!

– Мана кўрдингми? – деди Ўқтойхон йигита қараб хитоб қиларкан. – Боланг бир мучасидан ажралди. Бунга сен айбдорсан! Агар хулоса чиқармасанг, чап қўлиниям чопамиз!

– Тўхтанглар! Эй, инсон қиёфасидаги иблислар! Болада айб йўк! Уни қўйворинглар, мен ўзим бориб қиличларингга бошимни тутаман! Лекин қалъани жангсиз топширмаймиз!

– Жуда соз! – деди Ўқтойхон қисик кўзларини ваҳшиёна ялтиратиб. – Боланинг чап қўлини чопинглар!

Кескир қилич шув этиб боланинг чап қўлини узиб туширди. Узилган қўл ерда бир неча марта сапчиб-сапчиб, қон ва тупроққа беланган ҳолда тинчиб қолди. Бола ҳушидан кетди.

Девор устидаги йигит осмонга қараб нола қилди:

– Эй, Худованди Карим! Сен бу хунрезликка гувоҳсан! Бу ёвузларнинг жазосини ўзинг бер! Шундай қилки, буларнинг насли дунёдаги энг қолоқ, энг тубан қавм бўлсин ва тўзғоқдек тўзсин! Бугунги шон-шавкат, салтанатидан ному нишон қолмасин! Умрлари сахрою жазираларда ўтсин! Агар шу қарғишларим тегмаса, сендан ризо эмасман!!!

Шундан кейин болани бўғизладилар. Норасида гўдак худди кўзичоқдек типирчилаб жон берди. Ота қалъа девори устида ўғлининг қатлини кўриб турарди. Лекин унинг юраги тош-метиндек қотиб улгурган, кўзларида ҳатто ёш ҳам кўринмасди.

Тўс-тўполонда манжанаққа солиб отилган тош Хоразм қалъаси деворини тешиб юборди. Мўғуллар сурон солиб, тешиқдан шаҳар ичига бостириб кирдилар. Худди шу пайтда қалъанинг кун ботиш тарафи дарвозаси ҳам йиқитилган эди. Мўғул лашкари у ердан ҳам дарёдек оқиб қира бошлади. Ҳар бир кўча, маҳалла, уй учун жанг борарди. Мўғулларга энг кўп талофат етказган, қуршовга тушганлар орасида қатл этилган боланинг отаси ҳам бор эди. Урганч қалъаси ичкараси шахидлар қони билан бўялди. Одам қонидан пайдо бўлган қўлмақларда кўкпашшалар ғужғон ўйнашарди. Ўлганларнинг сон-саногига етиб бўлмасди...

Чингизхон Хоразмга юриш қилишдан олдин бутун мусулмон оламига донғи кетган шайх Нажмиддин Кубро ҳақида эшитган ва унга: “Менинг лашкарим юртингизга юриш қилмоқда. Шояд Хоразм аҳволи ғорату қатл билан бартараф бўлгуси. Маслаҳатим шулки, сиз у ердан ташқари чиқсангиз. Дарвешларингизга зиён-заҳмат етказилмағай” деган мазмунда хабар юборган эди. Шайх Чингизхонга муносиб жавоб қилди: “Мана етмиш йилдирки, Хоразм халқи билан яшаб келмоқдаман. Бугунги кунда қазойи илоҳ бало жазосини юборди. Сенинг лашкаринг мурувват нелигини билмасалар, балки ўз халқим билан яғмога дучор бўлганим тузукроқ бўлар. Қонимни шу ерда тўқадиған бўлишса, Тангри фармонидан қочмагум”. Чингизхон Шайхнинг бу жавобидан хайратда қолиб, Жўжихон, Чигатой ва Ўқтойхонларга буюрдики: “Мабодо Хоразмни олсанглар, Нажмиддин Куброни бутун дарвешлари, яқинлари билан омонликка юборинг. Бир-икки марта олдидан ўтинг; рози бўлмаса, билганингизни қилинг!”

Урганч қалъасининг ғарбий қисмидаги жомеъ масжиди олдида тўпланган бир неча ўн минг хотин-халаж, қариялар, ёш болалар улуғ шайх Нажмиддин Кубронинг ташқарига чиқишини кутиб туришарди. Узоқдан жанг қилаётганларнинг бақирик-чакириклари, қилич-найза ва қалқонларнинг жаранг-журунги эшитилиб турарди. Кўчаларни ўт қўйилган уйлар ёнғинининг тутуни босганди. Шайх жойнамозини йиғиштираётган пайтда бир муллавачча кириб келиб, унга таъзим қилди.

– Не гап, ўғлим?

– Ўқтойхон ўзининг хос соқчиларини ҳузурингизга йўллабдур...

– Мақсади недур?

– Ўзига яқин минг одамни олиб, шаҳардан чиқиб кетсин, омонлик бердик, дебдур...

– Уларга шундай жавоб қилинг: Менга тан одамлар минг нафардан кўпдур!

Муллавачча Шайхнинг жавобини ҳовлида кутиб турган мўғул аскарларига етказди. Улар шошилишч қилиб кетдилар ва орадан ярим соат ўтмай яна қайтиб келишди.

– Улуғ Пирга беш минг одамни шаҳардан олиб чиқиб кетишга рухсат берилди!

Муллавачча масжидга кириб, бу хабарни Шайхга етказди.

Шайх жавоб берди:

– Чиқиб айтинг, менинг қавмим беш мингдан кўпдур...

Мўғул соқчилари қайтиб кетишди. Орадан ярим соат ўтиб-ўтмай Ўқтойхон элчилари яна масжид ҳовлисига кириб келишди:

– Мухтарам Ўқтойхоннинг охириги сўзини етказмоқчимиз! Жони керак бўлса, Пир ўн минг одам билан шаҳарни тарк этсин! Агар бу шартга ҳам қўнамаса, ўзидан кўрсин, дедилар.

Ичкаридан жавоб шундай бўлди:

– Бутун Хоразм халқи менинг қавмимдур. Агар уларнинг барисига омонлик берилса, мен розимен. Шаҳарни тарк этурмен. Акс ҳолда, улар билан биргамен, бирга ўлмокка розимен. Бир умр халқим билан бирга яшадим. Балоларга ҳам улар билан бирга ёр бўлурмен!

Бу Шайхнинг охириги ва қатъий жавоби эканлигини сезган Ўқтойхон фармон берди. Фармонга кўра, хотин-қиз, ёш болалар, илм аҳлидан ташқари барча хоразмликлар сахрога ҳайдаб чиқарилди. Одамларни сўйишга юз минг отлик аскар ажратилди. Уларнинг ҳар бири йиғирма тўрт нафар одамнинг халқумини кесдилар... Инсон кони дарё бўлиб оқди...

* * *

Сахро. Қум барханлари орасида қалашиб ётган мурдалар устида кузғунлар учиб юрибди. Этни жунжиктирувчи шамол қон ҳидини олиб келиб димокка уради. От устида ўтириб, навбатдаги қатлга маҳқум қилинганлар гуруҳини кутаётган мўғул навқарларининг бошидан оёғигача, ҳатто отларининг туёқларигача қонга беланган. Тишлари иршайган бир мўғул аскари ёнидаги шеригига ўз қурбонларини қандай бўғизлаганини завқланиб ҳикоя қилмокда.

Нихоят, навбатдаги маҳқумлар олиб келинди. Уларнинг баъзилари ўзларини вазмин тутса, баъзилари мудҳиш қатл азобини тасаввурига сиғдиролмай қалт-қалт титрашар, атрофда тоғдек уюлиб ётган жасадларга олазарак назар ташлаб, кўзларидан дув-дув ёш тўкишарди. Қумликларда ўсган яккам-дуккам саксовуллар орасида юмронқозиклар пайдо бўлар, чўнкайиб ўтирган ҳолда одамларга узоқ тикилиб қолишар, бирон хавф сезилди дегунча лип этиб кўздан ғойиб бўлишарди.

Бу сафар қатлга олиб келинганлар орасида эғнига оппоқ матодан узун чакмон кийган, бўйдор, соқоли кўксига тушган бир нуруний чол ҳам бўлиб, унинг атрофида аксарият дарвешлар, бошларига салла ўраган турли ёшдаги уламо ва илми толиблар юриб келишарди. Бу одам зоти муборақ улуғ шайх Нажмиддин Кубро

хазратлари эди. Шайх оҳиста кадам ташлаб келаркан, минглаб шахидлар руҳига пичирлаб дуо тиловат килди. Тиловат тамом бўлгач, ярадор асирлардан бири келиб, унинг оёғига бош урди.

– Пирим, – деди ҳалиги ярадор йигит. – Менинг ўғлим ўн икки ёшда эди. Якка-ю ягона фарзандимни кўз олдимда қийнаб, бурдалаб ўлдиришди. Факат угина эмас, бутун бошли оила аззоларим мўғуллар туфайли дунёдан кўз юмди. Айтинг-чи, Оллоҳ таоло бу хунрезлик, адолатсизликларни кўрган бўлса, нега бу ҳаромзодаларга ўз жазосини юбормайдур?! Нега минглаб, юз минглаб бегуноҳ бандаларининг катлу ғоратига бефарқ қараб турадур?! Ахир ҳақиқат биз тарафда эмасми? Биз бировларнинг юртига бостириб кирмаганмиз, ўз юртимизни ҳимоя қилаяпмиз-ку? Нега шундай? Қани биз умр бўйи сажда қилиб яшаган Худо? Қасрда у?

– Шаққоклик килманг, ўғлим, – деди Шайх йигитни ўрнидан туришга даъват этаркан. – Яратган ҳамма воқеаларга шохид. Бугунги тўқилган ҳар бир томчи қон учун мўғул қавми ҳали жавоб берадур... Ал қасосул минал-ҳақ! Замонлар ўтар, бир кун келиб, босқинчилар бу юртдан абадулабад қувилгай... Бизнинг қонимиз тўқилган жойларда гулзор, боғ-роғлар пайдо бўлгай. Тангри айтмишким, қимда-ким ҳақ йўлида шаҳодат топса, охирати ободдур! Оллоҳ даргоҳига бормок, бор-гандаям ҳақ йўлида заҳмат чеккан ҳолда бормок бандаси учун шараф эканлигини унутма... Бошингни кўтар, ўлимга тик бок! Бу ўлим шараф ўлимидур!..

Жаллодлар Шайхни дарвишлар қуршовидан ажратиб чиқариб, сарик башара, кўса туманбоши олдига олиб келишди.

– Тиз чўк! – бўқирди туманбоши.

Шайх эгилмади. Ўнлаган мўғул лашқари Шайхни зўрлик билан тиз чўқтиришга уринишар, лекин пири муршид мағрур қоя қаби эгилишни истамас эди. Ниҳоят, уни зўрлаб тиз чўқтирдилар. Жаллод қиличи бўйнига келиб тушмасдан олдин Шайхни бузрук туманбоши қошида қумга қадаб қўйилган душман яловига муборак қўлларини чўзиб, маҳкам ушлаб олди ва зарб ила тортиб йикитди. Ғазабланган мўғуллар унга жон-жаҳди билан ташланиб, ялов учини Пирнинг панжасидан чиқаришга уриндилар. Лекин Пирнинг бармоқлари яловни шундай маҳкам ушлаб олган эдики, қариянинг бармоқларини қайириб, матонинг учини тортиб олишнинг имкони бўлмади. Дарғазаб туманбоши оғзидан қўпик сочиб, пир устида уймалашиб ётган лашқарларни қамчи билан савалай кетди:

– Ҳе, ит эмганлар! Нон емаганлар! Шунча йигит бир қарияга кучингиз етмади-ми?! Қочинг, нарирок туринглар! Мен ўзим...

Мўғул лашқарлари четга тисарилишди. Қилич зарб билан урилди. Унинг визиллаган товуши эшитилди-ю, Шайхнинг боши қум бархани ёнидаги нишаб жойга думалаб кетди. Қон фавворадек отилди...

– Ана энди, яловни олинглар! – дея амр килди туманбоши.

Кофирлар қанча уринишмасин, яловни Нажмиддин Кубро хазратларининг панжасидан чиқариб ололмадилар.

Дини ҳақ илмининг шоҳи, саййидлар шайхи Нажмиддин Кубро ҳақида, унинг қароматлари тўғрисида одамлардан эшитган-билган беш-олти мўғул аскарлари бу ғайритабиий ҳолатни кўриб, додлаб юборишди ва худди жинниларга ўхшаб ўзларининг юзларини тирнай бошлашди. Туманбошининг ранги бўздек оқариб кетди. Юрагида кўрқув пайдо бўлди. Қалтираган қўллари билан Шайхнинг панжасидаги яловни ханжар солиб кесиб олди. Шундаям душман яловининг бир парчаси пирнинг қўл панжаси орасида қолиб кетди.

Бу воқеа 618 хижрий йилда содир бўлган эди.

Кенесбой
КАРИМОВ

Устюрт достони

Элобод

Салом, Устюрт!
Осиёнинг
Танҳо
Бепоен дашти,
Каспий билан Орол аро
Чексиз майдон –
Кенглик гашти.
Ёзда қайнаб, манзил кўзлаб,
Катта қарвон тортган дашт.
Тўрғай сайраб, бўта бўзлаб,
Дил ноласи ортган дашт.
Қиш. Қахратон аёз, бўрон
Аждаҳодай пишқираб.
Шарқдан Ғарбгача бепоен
Эримайин қор ёғар.
Кўклам фасли, Устюрт сени
Танимайин қоламан.
Ўтмишингни ўйлаб, ногоҳ,
Узоқ ўйга толаман.
Олис аср. Кўчли қарвон
Шамол каби эсиб борар.
Сарбонларни қандай армон
Кўкайларин кесиб борар.
Сурдов изи. Йўл юзини
Чўл довули кўмиб кетган.

Кенесбой КАРИМОВ – Қорақалпоғистон халқ шоири. 1948 йилда тугилган. Нукус давлат педагогика институтини тамомлаган. Ижодкорнинг “Оралиқлар”, “Вақт минораси”, “Унутилган ой”, “Оролдан келдим”, “Менинг деразаларим”, “Кўнгил мулки” шеърлар тўпламлари, “Оғабий” ва “Улуғ дашт бўрилари” тарихий романлари нашр этилган.

Айтинг қани,
Ким билади,
Бундан қанча қарвон ўтган?
Қарвонларнинг изи қани.
Қарвонларнинг ўзи қани?
Сокин чўл ҳеч гап қайтармас,
Ичинда қанча сир нixon.
Ҳеч кимга сўз айта олмас,
Неча минг йилликдан бўён.
Ҳукмдори бу ёбоннинг
Қудратли чўл ажинаси
Тиним билмай айланади,
Қутирар гармсел, қуюн
Ўрлар осмон токигача.
Бу чўлларда макон қурган
Жониворлар ҳоли қийин.
Қум бўрони кўз очтирмай
Йўловчини қийнаб қўяр.
Даштнинг жини ана шундай,
Ажаб ўйин ўйнаб қўяр.

* * *

Бир кун Борсакелмас томон,
Устюрт томон йўл олди эл.
Қад ростлади ажиб макон,
Қурилишга боғлади бел.
Кенг йўл қурди, симлар тортди
Қурувчи, бунёдкор инсон.
Чўл жини ғазаби ортди,
Қуюн бўлиб деди шу он:
– Ҳой, одамзот, бу томонда
Не йўқотдинг, келдинг нега?
Жўнаб қолгин бош омонда,
Бу сахрога менман эга.
Чўлнинг жини сочиб қумни,
Гир айланиб қўкка ўсди.
Шамол бўлиб йўлни қўмди,
Оқшомлари ойни тўсди:
“Субҳон айтиб, тавба қилиб,
Инсон мендан қўрқар”, – деди.
“Адашганин аниқ билиб,
Қўнғиротга қайтар”, – деди.
Қайда, ахир,
Ўжар одам
Оркасига қайрилмади.
Олга босиб, дадил қадам,
Жасоратдан айрилмади.

У мардона килди меҳнат,
Ишонч билан эртасига.
Янги шаҳар бўлди бунёд
Қип-кизил чўл ўртасида.
Сода завод
Минорлари
Бўйин чўзди кўкка томон,
Бунёдкорлик чинорлари
Янги одам,
Янги замон –
Ўзбекистон – мустақил юрт
Жаҳон бўйлаб таратар донг!
Гуллаб-яшнаб кетди Устюрт,
Халқ бой бўлар келажак тонг.
Юртбошимиз солди назар,
Бойлигини бахш этди чўл.
Нефту, газу, олтину зар,
Ойдин ҳаёт, нурафшон йўл.
Кўз ўнгингда жилоланиб,
Турар эди янги шаҳар.
Чўл кўйнида бахти ёниб,
Эл уйғонар эрта сахар.
Ким ўқишга, ким юмушга
Эрта тонгдан шошилади.
Сабода таратиб мушкін,
Чўл гуллари очилади.

* * *

Чўлнинг жини қолиб ночор,
Чанг кўтарар ҳар замонда.
Қуюн бўлиб изиллар зор,
Устюрт узра кенг ёбонда.
Бир кун янги шаҳар томон
Шоир келди эл обод, деб.
Қулоғига айтди азон –
Шаҳар номин Элобод¹ деб:
– Ла-илоҳо иллоллоху
Муҳаммадин Расуллilлох!
Янги шаҳар,
Янги шаҳар,
Сен – Элобод,
Сен – Элобод,
Сен – Элобод!
Шому сахар,
Шому сахар,

¹ Устюртдаги Элобод шаҳрининг номи. Шаҳарга ном топишда Ўзбекистон Қаҳрамони Абдулла Ориповнинг таклифи инобатга олинган.

Элу юрт шод,
 Элу юрт шод,
 Элу юрт шод!
 Абдулла Ориф оғамиз
 Яхшиликни қилиб ният,
 Эзгу ўйга қўйдингиз от,
 Эзгу сўзга қўйдингиз от,
 Эзгу ишга қўйдингиз от:
 Элобод бу – Исломобод.
 Унутмайди кипчоқ, манғит,
 Кенагас, юз, минг, кўнғирот.
 Элободда ўғил-қизлар
 Номингизни айлағай ёд,
 Номингизни айлағай ёд!

Буюк ипак йўли

*Устюрт текислигини кесиб ўтиб,
 материкларни туташтирувчи
 Буюк Ипак йўли магистрали қурилди.*

Сурдов изи. Йўл юзини
 Чўл довули кўмиб кетган.
 Айтинг қани,
 Ким билади,
 Бундан қанча қарвон ўтган?
 Қарвонларнинг изи қани,
 Қарвонларнинг ўзи қани?
 Чикиш-Ботиш...
 Манзил кўзлаб,
 Гоҳ Машрик, гоҳ Мағриб томон
 Гоҳ йўл топиб, гоҳ йўл излаб,
 Дунёни сайр этган инсон.
 Ипак йўли – буюк сурдов,
 Кўп асрлик тарихи бор.
 Ота-бобом сурган бедов,
 Қарвон-қарвон бўталоқ-нор.
 Кўз очтирмай қуюн, шамол,
 Чангга тўлган еру осмон.
 Саҳродаги сароб мисол
 Ўтиб кетди неча қарвон?
 Қудукларга лол боқар ой,
 Сувлари қуриб кетгандай.
 Бўшаб неча қарвонсарой,
 Йўловчилар тарқ этгандай.
 Қушлар толар бу йўлларда,
 Йитиб кетар ёлғиз одам.

Одам тугул бу чўлларда
 Адашади кийиклар ҳам.
 Карвонбоши хаёл суриб,
 Боши оғриб, дарди ортган.
 Олти ойдан кўп йўл юриб,
 Йўл азобин хориб тортган.
 Йўловчи юзин тер ювиб,
 Кўкайларин кесган армон —
 Муздеккина кудук суви,
 Карвонсарой жонга дармон.
 Орзу-армон сароб бўлиб,
 Неча аср хароб бўлиб,
 Йўл йўқотган карвон безди,
 Кўзи толган армон безди.
 Қуёш юрти — Ўзбекистон
 Мустақил юрт бўлди бир кун.
 Йўлга чиқди ойдин, равон
 Буюк давлат курмок учун.
 Шунда Устюртга ногаҳон
 Юртбошининг тушди кўзи.
 Чўл очилди,
 Бойликка кон
 Ернинг ости, ернинг юзи.
 Устюрт узра керак йўллар
 Кенгликларни бирлаштирган.
 Кум ичра колган кўнгиллар
 Армонларин сирлаштирган.
 Магистраль йўл устида
 Қитъалар қўл ушлашади.
 Осиё билан Европа
 Борди-келди бошлашади.
 Юртбошимиз сўзи билан
 Улуғ ишга қўл урилди.
 Чекинтириб Устюрт чўлин
 Буюк Ипак йўл курилди.
 Минг чакирим,
 Мингдан ортик
 Чакиримга тўшалди тош.
 Йўл бор ерда Оллох қўллаб,
 Йўлда колмас кексаю ёш.
 Йўловчисиз бўлмайди йўл,
 Элдан элга эл келар.
 Ҳайрон қолиб боқади чўл,
 Машиналар тез елар.
 Шундай уста бунёдкорга
 Устюрт чўли йўл берди.
 Кўз қувнаган навбахорга
 Қизғалдоқлар гул берди.

Машиналар чироклари
 Яшнаб,
 Порлар йироклар.
 Окбўкнинг улоқлари
 Хурка-хурка ўйноқлар.
 Кимсасиз чўл уйғонади
 Юлдуз туккан кезларида.
 Йилт-йилт этиб ўт ёнади
 Экизмар кўзларида.
 Нурдан чўчиб қочар кулон
 Чўлга томон, йўлдан нари.
 Тебранади гўзал ёбон
 Моялиши, ёвшанлари.
 Тонг отади. Чошгоҳ пайти
 Чўл гиёҳи кунда қувраб,
 Дашт-даланинг қулупнайи
 Чўгдай ёнар қизил коврак.
 Йўлсоз йигит йўл тузатиб,
 Чўл кўйнига чиқар ҳар кун.
 Кенглик сеҳрини кузатиб,
 Чўл сирини уқар ҳар кун.
 Бу чўл унинг туккан ери,
 Чўл бўлса ҳам қутлуғ макон.
 Киндик қони томган ери,
 Устюрт усти она Ватан!

Тўхтамайди Устюртда йўл
 Гўзал воҳага ёнар.
 Кўз ўнгингда яшнаб гул-гул,
 Обод эллар бошланар.
 Қўрғон, гузар, овулларнинг
 Етмайсан сон-саноғига.
 Отдан тушсанг, ҳар бир уйнинг
 Айланасан қўноғига.
 Бухорою Самарқандга
 Бу йўл сени олиб борар.
 Икки ёни боғлар,
 Пахта
 Далалари қолиб борар.
 Бу йўл – Буюк Ипак йўли,
 Нақд Тошкентга борар қарвон.
 Қайга чўзса, етар қўли
 Қуёш юрти – Ўзбекистон!

Сургил кони

Сургил кони негизиде қуриладиган Устюрт
газ-кимё мажмуаси қўлами жиҳатидан жуда йирик
лойиҳа сифатида халқаро миқёсда тилга олинади. Корея
газ корпорацияси "Lotte group" ҳамда "STX
Energy" компаниялари консорциуми ҳамкорлигида
қуриладиган бу комплекс келажакда 4,5 млрд.
кубометр газни қайта ишлаш ва натижада 3,7 млрд.
кубометр газ, 387 минг тонна полиэтилен, 83 минг
тонна полипропилен, 102 минг тонна пиролиз бензини
ва бошқа қимматбаҳо маҳсулотлар ишлаб
чиқариш имкониятини беради.

Оролнинг кайтган макони
Мўйноқдан кун ботиш томон,
Кенгликларда
Сургил кони
Ястаниб ётар бепоён.
Бунда иссиқ оби ҳаво
Қизитилган тандир мисол.
Ёвсанлар қуврар бенаво,
Олов пурқаб эсар шамол.
Бурғиловчи миноралар —
Чўлнинг темир чинорлари.
Газ қозон,
Газ тоғоралар,
Қувурлар — коннинг торлари.
Бу кимсасиз чўлда гўё
Ўсган каби темир дарахт.
Сеҳру, жоду этди кимё,
Чўл бўйсунди сархуш, қарахт.
Ер остидан
Газ булоғи
Қайнаб чиқар дарё бўлиб.
Сургил хазина ўчоғи,
Газ оқди қувур тўлиб.
Газчилар —
Чўл одамлари
Юзин қорайтирган офтоб.
Забардаст, мард
Полвон бари
Чўл шамолидан олган тоб.
Бугдой рангли юзларида
Қулги ўйнаб турар доим.
Ҳазил-хузил сўзларида
Гулдай яйраб турар доим.
Мастер йигит чайир, чаккон,
Каскасини олиб қўлга.

Юздан терни артиб,
 Шодон
 Салом бериб чикар йўлга:
 – Ҳорманг, иним!
 – Бор бўлинг! – деб,
 Жавоб берар сўзимизга.
 Келинг, деган каби кулиб
 Тикилади кўзимизга.
 Нигохида ўжарлик, ор,
 Яна теран меҳр ҳам бор:
 – Бизнинг Сургил конда, оға,
 Меҳмон бўлинг, – дер, беғубор.
 Табиий газ бир миллион куб
 Ер остидан ҳозир унди.
 Бир косадан газ сув ичиб,
 Нишонлаймиз шуни энди.
 Маъкуллаймиз мийик тортиб,
 Шўх йигитнинг ҳазилин биз.
 Сув ичишга чанқоқ ортиб,
 Чўл нелигин хис этамиз.
 У бизга сув илинади,
 Сув қимматдир олтиндан ҳам.
 Сувнинг қадри билинади
 Чанкагандан кейин одам.
 Муздек сувни этамиз нўш,
 Ихлос билан, меҳр кониб.
 Бир қултум сув неча пул, хўш,
 Ким айтади буни, кани?
 Сўнг у сўзин давом этар:
 – Халқ бойлиги табиий газ
 Саноатда қони фойда.
 Фикр қилиб кўринг бироз,
 Бир кун Сургилда – шу жойда
 Мажмуамиз тушар ишга.
 Ажабтовур миллионлаб
 Рақамларни солиб эсга:
 Дейди: “Сургил бу агрофда
 Донги кетган қон бўлади.
 Узок эмас, яқин вақтда
 Қанча ганж хирмон бўлади”.
 Ишонтирар газчи-мастер
 Қорамағиз ботир ўғлон.
 Манглайида ялтираб тер,
 Ишга уннаб кетар чакқон.
 Исбот учун газчи инсон
 Меҳнат қилар ғайрат билан.
 Чўл бағрида юксалар қон,
 Биз боқамиз ҳайрат билан.

Сургил газ-кимё кони бу
Кўнғиротнинг кибласинда.
Зўр саноат майдони бу
Устюрт чўлин ўртасинда.
Устюрт узра пойга чопса,
Ҳансирайди тулпор отлар.
Гар беҳисоб бойлик топса,
Элни ўйлар улуг зотлар.
Қатор-қатор уй-иморат,
Бинолар бўлди бунёд.
Қўша-қўша молу давлат,
Дунёлар бўлди зиёд.
Сахро қўйни –
Қизгин меҳнат
Писанд қилмас чанг бўронин.
Газчи аҳли чекиб заҳмат,
Гуллатар даври давронин.
Бутун дунё келиб бу кун
Кўрди завод қурилишин.
Устюртда тан олди очун
Тараққиёт бурилишин.
Минг бор шукр,
Тегмасин кўз,
Халкимнинг мўл насибаси.
Тақдиримда бахт очди юз,
Устюрт – Юртим хазинаси.
Кечаги чўл бугун обод,
Ҳеч қайда йўқ бундай замон.
Ўзбекистон – бахтиёр, шод,
Ҳавас билан боқар жаҳон.
Мустақиллик – буюк бойлик,
Юрт тинч,
Очиқ осмонимиз.
Ватан ҳусни бир чиройлик,
Бахш айладик достонимиз,
Бахш айладик достонимиз.

УХЛАМА, ҚУЁШ!

Қисса

**Бекназар
ЕРНАЗАРОВ**

Чирок ўчган захоти хужра зулматга чулғанди. Қизик! Деразадан на шамол, на тўзон, на иссиқ, на совук кира олади. Лекин қоронғилик кира олади. Ўзи билан бирга кўрқувни ҳам етаклаб киради. Қундузи бирортаси ҳам ёдга тушиб, кўз олдида эласламайдиган кўрқинчли алланимабалолар пайдо бўлади. Хужрада кўзингни очиб ётасанми, юмиб ётасанми, барибир, номини билмайдиган, жисмини сўзда ифодалаб ёки тасвирлаб бўлмайдиган нарсалар кўринади. Қоронғилик нақадар даҳшатли!

Эркин наридани бери кўрпани юзига тортиб, ухламоқчи эди, бироқ ухлай олмади. Чип-чип терга чўмди. Кўрпадан бошини чиқарса, алланимабалолар келиб қоладигандай туюлади. У чидами тугаб, кўрпанинг бир чеккасини кайириб, кўзини очди. Эркин нафас ола бошлади. Ёнида ойиси ётганлигидан қувонди, ўзини сергак тутди. Энди бояги кўрқинчли нарсалар кўз олдидан ғойиб бўлди. У очик кўз билан ётганига ўзини ишонтирмоқчи бўлгандек, киприкларини бир-бирига теккизиб, ушлаб ҳам кўрди. Хонадаги жиҳозларни худди кўриб тургандек хаёлидан ўтказа бошлади. Хона эшигининг ўнг томонида бўш лаган. Унинг сувини ётарда онаси ташқарига чиқариб тўкканини биларди. Девордаги миҳда онасининг пальтоси, рўмоли ва битта чопон ҳар доимгидек осиглиқ турибди. Хужрада булардан бошқа устига юк йиғиб қўйилган сирли эски сандик бўлиб, унинг ҳам бўёқлари ўнгиган, қандай рангдалигини билиш қийин. Қовурғага кийикнинг қўш шохи илинган намагча осиб қўйилган. Хаёли шуларга етиб келганида, кийик шохи бирдан қимирлаб кетди. Соқоли селкиллаб, қавш қайтаришга киришди. “Менга бунча тикилавермасанг”, дегандек, гоҳ-гоҳ қавш қайтаришдан тўхтаб, Еркинга узоқ тикилиб турди. Кўзларининг ўткирлиги-чи... Гапириб юборай дейди-ю, яна жимгина қавш қайтаришда давом этади. Сўнг тагин термилиш. Бирданига маъраб юборди. Эркин чўчиб тушди. Мугуз осиглиқ ўрнидан сакраб тушиб, сузиб оладигандек туюлди унга. Кўрқинч тобора кучайиб бормоқда. Аста-секин онасининг юзини силади. Онаси унинг кўркаётганини сезганими, йўқми, митти қўлчалар юзини силаганида қимирламади ҳам. Уйғотишга ойисидан кўрқди. Бундай пайтда у доим: “Ётсанг-чи, ҳали ухламаяпсанми? Озгина кўз илтириб олайлик. Ҳозир даданг келса, ухлашга қўядими?” – деб ёнига ағанайди.

Дадам қаерларда юрган экан? У эртароқ келганида кўрмаган бўларди. Ҳар қуни

Бекназар ЕРНАЗАРОВ – 1954 йилда туғилган. Қорақалпоқ давлат университетини тугатган. “Давр нафаси”, “Оққуш”, “Минг қизнинг оиши”, “Сарҳад”, “Тонг отганда” каби насрий тўпламлари чоп этилган. “Шухрат” медали билан тақдирланган.

ичиб келади. Ароқ қаёқдан топила берар экан-а? (Бу онасидан эшитган гапи эди.) Каерларда ичиб юрар экан? Кимлар оғзига куяётган экан? (Бу ҳам онасининг айтганлари.) Дадаси келиб, уйда жанжал кўтаришини ёдга олганида, эрталабгача келмаслигини истади. Тонг отиши қандай яхши! Атроф нурга чулғанади. Бўрибосари билан ўйнайди. Дадаси эртасига келиб, онаси билан хохлаганича уришаверсин. У уйдан чиқиб кетади-да, ташқарида юраверади. Кун бўйи ёнида Бўрибосар бор экан, ҳеч нимадан кўрқмайди.

Еркинга дадасининг ичиб келиши ва ойиси билан жанжаллашиши шундай бўлиши керакдек туюларди. Ичиб келишидан қанча кўркмасин, ароқни ташлашига ҳам ишонмасди. Гўёки унинг ичиши шартдек эди. Чунки онаси ҳар доим “Ичкиликсиз яшай олмайсан, ичишни ташласанг ўласан”, – дея жавварди. Майли, ўлмай кўяколсин, ичиб юраверсин, жанжалдан сўнг эртасига “билмай қолибман” деб ёлворади, ҳатто йиғлайди ҳам. Катта одамларнинг йиғлагани ёмон-да! Йиғламасдан ичиб юраверса бўлмасмикин? Ичмаса ўладиган бўлса Айимбет божбоннинг ола итидек кўмилади-да. Ўлганларнинг барчаси ер тагига кўмилади деб ойиси айтган эди-ку.

Айимбет божбоннинг ола ити бирданига тирилиб келгандек бўлди. Ҳали устидан тупроғи аримаган. “Мени нега кўмдинг”, дегандек тишларини иржайтириб, ириллайди. “Ҳаф” этиб тишлаб олай деди. Еркин яна чўчиб тушди. Кўзи илинаётган экан.

Кийик шохи яна кавш қайтара бошлади. Кўрқинчли махлуклар атрофни қоплади. Ҳужра ичи тобора тўлиб бормоқда. Тезроқ тонг отиб, кун чиқа бошласа эди. Кўрқув ғойиб бўларди. Кун қаерларда юрган экан? Тўқайнинг нариги томонида. Ўрқач-ўрқач қумлардан ҳам нарида. Куннинг қаердалигига аниқ кўзи етмайди, кўп-кўп “нари”ларни ўйламокчи эди, улар ҳам тугаб қолди. Ҳозирча кундан умид йўқ, содир этилганларини эртага айтади. Уйга ёруғликни киритиб юбориб, ўзиёқ уйғотади. Барча айтганларини узоқ, эринмасдан тинглайди. Ҳозир эса ойиси уйқуда, кўрқинчдан ажратиб олувчи ҳеч ким йўқ.

Еркин пиқиллаб йиғлай бошлади. Кўз ёшлари юзини ювмоқда. Онаси дарров ухлаб қолаверади.

– Ҳов, Еркинжон! – онаси бағрига босди. – Сенга нима бўлди?

Еркин баттар хўнграб юборди. Боши онаси кўксига. Бурун кўрқинчдан йиғласа, энди қувончдан йиғлаётир.

– Кўй, йиғлама, Еркинжон. Нимага йиғлаяпсан, кўрқдингми?

– Ҳа!

– Кўрқма. Ёнингга мен борман. Ўғил бола ҳам йиғлайдими? Онасининг ёнида этиб ҳам кўрқадими?

Чиндан-да онаси ёнида ётган бола ҳам кўрқадими? Ойиси-ку ҳеч нимадан кўрқмайди. Бировга бериб ҳам қўймайди. У ухламайди, факат ухлаганга ўхшаб ётади.

Еркин уйқуга кетди.

Қуёш Еркин билан қўл силкиб хайрлашди.

– Ухлаб қайтаман, – деди у юзида илиқлик товланиб.

ТАҲРИРИЯТДАН

Замондаги эврилишлар, жамиятдаги муаммолар энг аввало одамлар тақдирида акс этади, даврнинг бор талотўплари инсон ҳаётида баъзида шу қадар катта фожиалар ясадики, киши ақли шошиб қолади.

Ёзувчи ушбу қиссасида яқин ўтмиш – ўтган асрнинг 70-йиллари воқелигини тасвирлар экан, барча нарсани бош қахрамон – етти ёшли Еркин нигоҳи билан баҳолайди. Еркин учун катталар ҳаёти – каттақон жумбоқ. Боланинг назарида оддийгина ечим топиш мумкин бўлган масалаларни катталар атайлаб чигаллаштирадиганлар-да, кейин муаммони ҳал қилолмай қийналиб юрадиганлар...

– Мен билан ухласанг бўлмайдими?

– Бўлмайди-да. Менинг ҳам ухлайдиган уйим бор.

– Ҳар куни кетиб қолаверасан. Акалли мен билан бир кеча қолсанг бўлмайдими? – деб ялинди Еркин. – Сен кетишинг билан атрофни қоронғилик қоплаб олади. Сендан бошқа ҳеч кимдан ҳайикмайдиган кўркинчли балолар пайдо бўлади. Сен уларни кўрганмисан? Аттанг, сенга кўринмайди-да. Сендан кўркишади-да.

Еркин қуёшдан кўркиб, яшириниб қоладиган бундай бало-қазоларнинг ўзидан кўркмаслигидан хафа бўлди. Қуёшдек кучли ва ўткир нурли бўлишни орзу қилди. Аттанг! Қуёшдек юқорига чиқа олганида ҳамма нарсани кўрган бўларди. Дадасининг қаерда юрганлигини биларди. Ҳатто уйига ҳам кузатиб бирга кириб келишарди.

– Каерларда юрган экан? Тракторни ағдариб, ўлиб қолмаса яхши эди!

Ойисининг ичдан пичирлаб айтган бу гапларидан Еркин ваҳимага тушди. Дадаси ўлиб қоладигандек туюлди. “Трактор ағдарилиб кетса, у ўлиб қоладими?” деб сўрашга ойисидан кўрқди. Яна ўйлади. “Қандайдир йўллар билан бу гапни эшитган бир куч тракторнинг бир ғилдирагини кўтариб юбормасин-да”.

Олисдан трактор овози эшитилгандек бўлди. Еркин нафас чикармасдан қулоғини динг қилди. Трактор овозидан уй ичини қамраб олган кўркинч, шубҳа-ғумон булутдек тарқалиб кетди. Ва ўша овоз эшитилиши билан деразадан, эшикдан, унинг тешиқларидан қоронғида кўзга кўринмайдиган махлуклар ҳам чиқиб қоча бошлади. Еркин дадасининг кириб келишини бетоқат кута бошлади. Бирок анчагача эшик очилмади. Унинг ташқарида ирқилиши уйга бошқа кўркинччи киритиб юборди. “Қораманглай, нега кирмаётир? Бугун ҳам ичиб келган-ов...” деган ойисининг гаплари Еркиннинг кўркинчини бундан-да оширди.

Энди ота-она ўртасида одатдагидек жанжал бошланади. Ойиси қунишиб ўтирганича йиғлаб-сиқтайди.

Боймурот сўкинганича кириб келди. Еркиннинг митти юраги хапприқиб, дуқирлаб, ҳали ўтиришга ўрганмаган қалдирғоч полапонига ўхшаб елвираб турибди.

– Ойгул! Қаёқдасан? Ўрнингга ҳам ётиб олгандирсан аллақачон?

Еркин қалтирай бошлади. Юраги аллақандай кучли қафтда тургандек, кўрпа тагига шўнғиди.

– Нима дейсан? Ҳозир гугуртни топиб олай. Қопилғир, қаёқда қолди?

Еркиннинг қўлида гугурти бўлганида, тез бориб ёқиб юборарди. Хуржунга тикиб қўя бергунча, Еркинга ҳам биттасини бериб қўйса бўларди-ку.

Гугуртнинг кичик бир чўпи ҳужрадаги қоронғиликни қувиб чиқди. Ҳатто ёруғлик Еркин ётган кўрпа ичига ҳам кириб, кўрпа орасидаги қоронғиликка тегибди. Еркиннинг хаёлига митти қуёш кириб келгандек бўлди. Вужудида куч ва дадиллики ҳис этди.

– Нега трактор овозини эшитганинг заҳоти чироқни ёкмадинг? Ёки кийинишга улгура олмадингми?

– Йўғ-е, ҳозиргина ўчиргандим. Сен келгач, ёқарман девдим.

Ойисининг қўл қовуштириб туришини хаёлан тасаввур қилди. Дадаси овозини кўтариб, дўқ урса, онаси қалтирайди. Оналарга ҳам кийин. Дадаларнинг таёғига тайёрланиши керак. Ҳар куни аҳвол шу. Дадаси кимдандир хафа бўлиб келса, аламини ойисидан олади.

Еркинга бу худди шундай бўлиши лозим шартли ҳодисадек туюлади.

– Қани айт, бугун қаерда учрашдингиз?

Еркин кўрпа ичида ётиб, онасининг йиғлашга тайёрланаётганини сезмоқда. Мана, тили билан устки лабини ялади. Кўзидан чиққан ёш зумда ёноғини ювди. Еркин оғзида аччиқ таъмини ҳис этди. Ойисининг лабидаги ёш томчиси унинг лабига теккандек бўлди. Беихтиёр лабини ялади. Тилига лабининг майин туқлари теги.

– Боймурот, кўйсанг-чи. Қаерда ҳам учрашай?

– Уни мен сендан сўраяпман. Ёки учрашадиган жойингни мен белгилаб кетиб-мидим?

– Йўқ.

– Бўлмасам айт, божбонни қаерда кўрдинг?

– Кўйсанг-чи, Боймурот, ҳеч қайда кўрганим йўқ.

Кўрса нима қилибди? Ҳар куни кўради-ку. Ойим ҳам тўғрисини айтса нима қиларкан? Бугун эшик олдидан ўтиб бораётганида кўриб, салом берди. У “кўп яша, келин”, деди ва йўлидан юриб кетди. Кўрса нима қилибди?

– Сенга айтаяпман. Нега тўғрисини айтмайсан?

– Айта қол, ойи! Кўрганингни айт! – Еркин кўрпа тагида беун “бакира” бошлади.

– Нимани айтай? – йиғламсирай бошлади ойиси.

“Божбонни кўрганингни айт. Шундай десанг урмайди. Айт, айтақол, ойи!” Еркиннинг юраги безовта ура бошлади.

– Айтасанми, йўқми?

Дадасининг овозидан унинг тўр томонга ўтганини пайқади. Онаси букчайиб ўтирганича дадасининг оёғини қучиб, унсиз йиғлаётир. Кўз олдига ойисининг ёш тўла кўзлари, чувалган қоп-қора сочлари намоён бўлди.

– Йўқол нари! Тиргилма менга!

– Мени ўлдир, ўлдирақол!

Еркин терга чўмилди. Енгил нафас олиш учун кичкина қўллари билан кўрпа четини қайирди. Кўрпа очиғидан салқин ва ёруғлик кириб келди. Ёруғлик вужудига дадиллик ато этди.

Ойиси дадасининг оёқларини қаттиқ қучганча, юзини унинг тиззасига босиб ўтирибди. Еркин онасининг юзини кўрмаса-да, бетини ёш ювиб турганини англади.

– Дада! – у ўзи пайкамаган ҳолда югуриб бориб, дадасининг оёқларини қучди.

– Ҳов, Еркинжон, сенмисан? – йирик кафтларини унинг курагига босди. – Менинг зўр ўғлим. Уҳламасдан онасини кузатиб юрган сендек боладан ўргилдим! Бу бўлмаганида нима бўлишини Худо билади... Қўйиб юбор оёғимни.

Дадасининг беўхшов қулгиси баъзан якшанба кунлари бозордан барвақт қайтгандагидек қувонч олиб келди.

“Келдингми, қуёш”, – деди Еркин кўзни қамаштирган ўтқир нурларга тик қарай олмасдан ўнг қўли билан кўзларини тўсиб. Қуёш нурлари касддан унинг кўзларини қамаштириб, ўйнай бошлади. Еркин митти кафтларини кўзига тутганича шарақлаб қулди. Чарақлаган нурларга гўдақ қулгиси қўшилиб, атрофни буткул чарогон этди. “Кечаси дадам ичиб келди. Ойим билан жанжаллашмади. Салгина койиди-қўйди. Менгайм теккани йўқ. Менинг дадам нақадар қучли! Ҳеч нимадан кўркмайди. Девларнинг ҳам бошларини юлиб олади”.

Боймурот ҳар гал мастлигида ўзининг қучлилигини айтиб, мақтанарди. Чиндан ҳам унинг бировдан дакки еганини эшитмаган ва кўрмаган Еркин дадасини дунёдаги энг қучли одам санайди. Трактор миниб, бирор жойини сал туртиб юбориш билан қучоқ етмас дарахтларни кўпориб ташлайди. Ёхуд осмонга етказиб юкланган ўтинли тележкани осмонга босса-ку, озиқ тишлари қайрилган қобонлар чинқириб ерга ағанаб тушади. Қуч дегани шунчалик бўлади-ку! Ойиси уни кўрса кўркади. Бирок гоҳида дадаси ичиб келганининг эртаси куни онасига ёлбораётганини эшитиб қолади. Шунга кўра ойисида ҳам қуч бор бўлса керак. Лекин дадасининг маст ҳолда келиб, жанжал чиқараётганида бирор марта бўлсин ойиси қучини кўрсатмаётганидан таажжубланади. Ушбу жумбоқнинг ечимини ҳалигача топа ол-

гани йүк. Бу ҳақда энг яқин дўсти бўлмиш куёш билан сўзлашди. У ҳам ҳозирча яхшилаб тинглаш, бошини сарак-сарак қилиб маъқуллашдан нарига ўта олмаяпти. Бирор нима деганича йүк.

Бугун дадасининг кучлилигини яна бир бор кўради. Улар Бўрибосар учови кўприкни қоровуллайди. Берухсат ўтин олувчиларнинг кўзларини жойига солиб қўяди.

– Дада, одамлар тўқайни чопиб ола беришса нима қилибди? – деди Еркин унинг маъносига тушуна олмасдан.

– Нима қилибди? – Боймурот ҳозир ўзи жавоб излаб кўрмаган бу саволни ўзига берди ва шунчаки оғзига тушган сўзни қайтармади. – Ҳеч нима қилмайди. Лесхознинг одамлари тўқайни кўриқлашлари керак.

– Шунда лесхознинг одамларидан бошқалари ўтин олмаслиги керакми? – Еркин бундай уч кун илгари Айимбет божбон билан ўз уйи қошига келтирган икки тележка саксовулни назарда тутганди.

– Олмаслиги керак, – Боймурот шундай дея бемаъни жавоб қайтарди.

– Унда бошқалар ўтинни қаердан олиб ёкишади?

– Қаердан олишса, шу ердан олишсин. Берилмайди, вассалом. Тўқайни лесхознинг одамлари эккан. Илгари сой бўйидаги эски уйларда одамлар яшаган. Улар мана бу тўқайдаги дарахтларни эккан.

– Бўлим бошлиғининг одамлари бир тележка саксовул олди дегандинг-ку.

– Уларга рухсат қилинган. Рухсат қилинганлар олаверадилар.

Ким ўтин олишга ҳақли, кимга мумкин эмаслигини аниқ била олмаган Еркин яна сўрайверишга ботина олмади. Ўтин олаверишга бошлик деган одамлар ҳақлидек туюлди. Чунки дадаси маст бўлиб келган пайтлари кўпинча бошлиқларнинг ўтин ортган машиналарни ирканлигини, қўлига пул тутқазганларини иркмасдан қўйиб юборишини талай айтган эди.

Бу гаплар моҳиятини чуқурроқ англамаган Еркиннинг хаёли олисдан эшитилган трактор овозига такалди. Сўнгра қоронғиликни тилка-пора қилган ёруғлик хурккан кўршапалак сингари у томондан бу томонга ўйноқлаб ўтиб турди. Ёруғлиқнинг таъинсиз ҳаракатлари Еркинни мазах қилаётгандек. Ҳозир куёш йүк. Шу боис атрофни кузатиш менинг чекимга тушган десаётганга ўхшайди. Бе, куёшдек бўлишга сенга йўл бўлсин? Куёш дегани зулматнинг кушандаси. Куёш бўлганида ўтин ортиб ўтган олддаги тракторчининг дадасига нималар келтириб берганини кўрган бўларди. Нимагадир дадаси улар билан илиқ хайрлашди. Трактор юриб кетгач ҳам хурсандлигидан хуштак чалиб юборди. Унинг нима қилганини кузатиб борадиган куёш ҳам аллақачон уйкуга кетган. Аксига олиб Бўрибосар у ёққа жилмай қўйди. Ўзининг бориши бефойда. “Катталарнинг ишига аралашма”, дея қайтариб юбориши аниқ. Энди чираниб туришини кўринг! Қоронғиликни қок айириб келаётган ёруғлик Еркинларнинг атрофини кундузгидек ёритди. Тележкасига босиб ўтин ортилган трактор овози қулоққа чалиниши билан Бўрибосар олдига ҳуриб чиқди. У ҳали трактор ёнида ҳуриб, чопқиллаб келмоқда.

Трактор кўприк оғзига кўндаланг тортилган ёғочга гилдираги тегиб-тегмас тўхтади. Тракторчи сакраб тушиб, Боймурот билан саломлашди.

– Райком юборганди, – деди.

Райкомнинг қанақа кучли одам эканлигини билолмай хайрон бўлган Еркин хураётган итининг бўйнидан кучиб, катталарнинг сўзига қулоқ тутди.

– Райком-пайкомингни билмайман. Хужжатларинг борми?

Девкомат тракторчидан тап тортмасдан сўзлаётган дадаси янада кучлироқ туюлди. Бу кучли одамга иш буюрган райком ҳам анойи одам бўлмаса керак. Аммо даданундан ҳам кўрқмайди. Қандай кучли!

– Божбонга аллақачон айтилган дегандан кейин...

Девкомат тек турмай телпагини қўлига олиб, йирик бармоклари билан сочини кимтишга киришди.

– Райком сенинг ўтинингга зор эмас. Унинг номини сотиб нима қиласан? Қани, тракторни уйнинг ёнига ҳайда!

– Бўлди-да, иним. Худо ҳақки, қўйворақол. Ёлғон гапираётганим йўқ. Райкомнинг туғишган тоғасининг ўтини.

– Кимники бўлса, шуники бўлсин. Қани, тракторни ҳайда!

Отини тиркиратиб Айимбет божбон етиб келди.

– Ҳой, Боймурот. Боядан бери нега иркиб турибсан. Қаерга олиб боришини айтгандан сўнг юбора бермайсанми?

– Нега юборар экан? Хужжатсиз юбора олмайман ахир!

– Райкомнинг номи сенга хужжат эмасми? Вайсашни тўхтат. Юбор тракторни.

– Унда ўзинг турақол, – деди-ю Боймурот шартта уйига жўнади. Кетидан Бўрибосар ва Еркин эргашди.

– Сен билан эртага гаплашамиз. Яна ичиб олгансан-ку, аҳмоқ!

Дадасининг ичганини кўрмаган Еркин уни оқлаб, “ичгани йўқ, ичгани йўқ”, дея ичдан пичирлаб келаётди.

– Қуёш, сен ухламаганингда дадамнинг ичмаганлигини айтиб берардинг.

Еркинда “дадам қўриқиб қайтди-ёв”, деган ўй пайдо бўлди. Аммо бу ерда ким кимни енгганига ақли етмади.

Боймурот уйга кирар-қирмасдан оёқларини силкиб-силкиб юборди. Этиklar бирин-кетин счилиб, ўртадаги темир печга бориб урилиб, ерга думалаб тушди. Еркиннинг оёғи учидан кирган ҳадик зингиллаганича юрагига осилди.

– Ўша ҳайвонни қурийтишим керак! Ўшанга илакишма десам ҳам, кўзимнинг ташасини топиб...

– Қўйсанг-чи, Боймурот. Ўзинг борсан, ундай чолни нима қилдим? Ўзингни у билан бир қиёслаб кўргин!

Бу гаплар мазмунига тўла тушунмаган Еркин жанжалнинг босилишини кутди.

Дадаси шунча кучи билан ҳеч нима қилмади. Еркиннинг кутгани бўлмади, лекин дадаси сўзлашдан тўхтай демади.

– Айимбет божбонни билмайсан. У бориб турган ёлпидок. Амалли одамнинг кавушига ултарок бўлади.

“Одам ҳам кавушга ултарок бўладими? Амалли дегани канака экан. Бўйи дароз, ҳаммадан кучли чиқар”.

Дадасининг ҳар бир ҳаракатини кўздан кочирмай, эски сандикка орқасини тираб тинглаб ўтираркан, Еркин ултарок бўлаётган одамни кўз олдида келтирди.

– Райком ёки раисполкомнинг яқиниман деса бўлди. Ростми, ёлғонми, аниқлаб ўтирмайди. Бўлса нима бўпти? Божбонмисан, ишингни бил.

“Дадамнинг кучини кўринг, райкомдан ҳам, райисполкомдан ҳам қўрмайди...”

– Тортишавериб нима қилардинг? Айимбет божбон бежизга қўркмасе керак. Тагин номимиздан айрилиб қолмайлик.

Еркин йиғиштириб қўйилган қуруқ дастурхонга кўз югуртирди. Шунда қорин очганлигини сездди. У аста дастурхонга яқинлашиб, қўлига нон олди. Шубҳаланиб эшикка нигоҳ ташлади. Унинг дастурхондан нон олганини ҳеч ким пайкагани йўқ. Дадаси ва ойиси печ ортига ўтиб, бир-бировининг сўзини маъқуллашарди.

Еркин сандикка суянганича уйкуга кетди. Уйқусида туш кўра бошлади.

Еркиннинг онаси Ойгул билан божбоннинг аёли Фотима оташдон қаршида сўзлашиб ўтирибди.

– Опа, нимасини айтасан, Боймурот ўқишини битказмаган. Бир-иккитасига кирган бўлса-да, кейинчалик ташлаб кетган. Ўқиганида бир нарса бўлармиди?..

“Ўқимагандан сўнг ҳам ичаркан-да. Ўқишга борсам ўқийвераман, ўқийвераман”. Еркин ўзига шунақа шарт қўйди.

– Албатта, – деди Фотима Еркиннинг хаёлини эшитиб тургандек, маъқуллаган оҳангда. – “Ўқимаган ўнгмас”, деб бекорга айтилмайди. Айниқса, ўқишни бошлаб, кейин ташлаб кетганлардан тузукрок одам чикқанини кўрмаганман. Ўқимаганлар гоётада ўжар, оми бўлишади. Бизлар-ку божбоннинг оёғини бир этикка тикиб қўямиз.

“Менинг дадамга куч кўрсатиб юрган божбон нахотки, шу аёлдан кўркса”. У ишонарини ҳам, ишонмаслигини ҳам билмай, оғзини очганича хайрону лол қолди. Дераза чертилди. Еркин қувонганидан “Қуёш”, деб қичқириб юборди. Овози қаттиқ чикса ҳам, ўзидан бошқа биров эшитмади. Оғзини оғзига босиб сўзлашаётган икки киши Еркиннинг борлигига эътибор ҳам қаратганлари йўқ.

– Тсс, – дея қуёш лабига бармоғини босди. – Жим, гапларига қулоқ осма. Ташқарига чиқ, гаплашамиз.

– Ҳозир чиқаман. Тўхта. Деразадан чиқа олмайман.

Эшикдан чиқмоқчи бўлиб орқасига қайрилганида ойиси ёнидаги Фотиманинг ўрнида Айимбет божбон ўтирганини кўрди.

Айимбет Ойгулнинг билагидан чакконлик билан ушлаб олди. Қуёш нури онасининг билагидан таралаётгандек бирданига ғойиб бўлди. Хужрани яна зулмат қоплади.

– Ҳов, уялмайсанми, Айимбет оға?!

Онасининг ҳадикли овози эшитилди.

– Қачондан буён орзу қиламан. Ахир “Тун ғарибники”, деганлар. Қуёш нури ҳар куни сўниши билан шу вақтни орзу қилардим.

У илгари маст ҳолда келганида Еркин уни қувиб солганди. Яна қувиб юбормоқчи бўлиб ўқталди. Лекин жойидан кимирай олмади. Бақирди, овози чикмади. “Қуёш, қуёш, қаердасан, ҳозиргина бор эдинг-ку? Тез етиб кел!”

Аллақандай оғир нарсанинг тагидан чиқаётгандай тушунарсиз сас узук-юлук қулоққа чалинади. У ниманинг саси, аниқлаш мумкин эмасди. “Қуёш, божбон тагин келди. Келса айт, дегандинг-ку. Қайга кетдинг?”

– Бола бор-ку, Айимбет оға. У уйғониб кетади. Кетинг, ичгансиз. Уйғонса шарманда бўламиз. Боймурот келиб қолади.

– Тунда бола уйғонармиди, Ойгулжон? Қуёш ботиши билан ухлаб қолади. Шу алкаш бойингни келади деб кўрқма.

“Қуёш, ана, эшитаяпсанми, тез кел. Сен ухлашинг ҳамон ҳаммаси бошланади. Мени сен билан қатор ухлаётир деб ўйлаб Айимбет божбон ойимни урмоқчи бўлиб турибди”. Тушунарсиз саслар секинлик билан кўпая бориб, сўнгга хужрани тутиб кетди. Улар зумда хужрадан қоронғиликни қувиб чикди. Еркиннинг овози эшитилиб, қуёш кириб келди. Хужра ичида ўзидан бошқа ҳеч кимса қолмаганди. Югурганича далага отилди. Қуёш аллақачон тўқайнинг нарёғига бориб қолибди. Қўл силкиб узая бошлади. Қуёш узоклашган сари атроф хиралаша бошлади.

Қуёш кетган томонга нигоҳ ташлаб турган Еркинни Бўрибосарнинг овози чўчитиб юборди. Кетидан чопганича борди. Не кўз билан кўрсинки, ўзларидан бошқани унутган Боймурот билан Фотима ярим яланғоч ҳолатда бир-бирини қувлашиб юрибди. Югуришданми, қулгиданми сал чарчашгандек. Дадасининг қўли сал тегиши билан Фотима хандон отиб қолади. Атрофни аччиқ ва кўркинчли қулги бирозгача қоплаб туради. Еркин уятдан ўртанаёзди. “Дада”, дея қичқириб юборди. Шунда қайдан келгани номаълум катта мушт бошига “дурс” этиб тушиди. Еркиннинг бўйни узилиб кетишига сал қолди.

Кўзини очиб бирозгача қайда ётганини билмади. Юрак уриши кулоғида аксадо бермоқда. Кушчадек питирлаётган юраги кўксини қок айириб, чикиб кетадигандек. Дурс, дурс, дурс. Уй ичини тинта бошлади. Кўзи тўрда ётган дадасига тушгандагина ўзининг уйида эканлигини билди ва қўрқинчли ўйлари чекина бошлади. Ёнида, кўл чўзса етгудек жойда онаси ётибди. Иккаласи ҳам кўрпа ёпинмасдан ўрин-ўринларида ухлаб қолибди.

У тушида кўрганларини эслади. Баъзиларини ўнгиди ҳам кўрганди. Эрталаб ҳаммасини қуёшга сўзлаб бермоқчи бўлиб ётди. Бироқ эрталаб қуёшнинг чиқишини кузатга олмади. Чошгоҳда уйғонган Еркин баландлаб кетган қуёшга узоқ термилиб турди. Сўнгга кечаси кўрган воқеаларини оёқларига суйкалиб, эркаланаётган итига сўзлаб бера бошлади.

– Божбоннинг қизларига қандай яхши. Улар кўп бўлиб бир хонада ётишади. Кўпчилик бўлганидан ётганда кўркишмайди.

У мактаб-интернатда ўқиётган божбоннинг икки қизига ҳаваси келди. “Мени ҳам олиб кетишмаяпти-да. Ўқисам, у ёқда бўлардим. Тўртинчи синфгача Матекке чўкалоқдаги мактабда ўқишнинг лозим дейишади. Шундан кейингина интернатга олармиш. – Еркин хозирок интернатга кетадигандек ҳис қилди ўзини. – Барибир сен ўқий олмайсан. Мени ҳам олиб кет дейсанми? Йўқ, итлар ўқишмайди. Қуёшдан сўраб кўрамиз”.

Итни пастда қолдириб, Еркин баланд теракка тирмашди. Учига чикиб кафтида турган олмани кўрганида бўм-бўш қалбида баҳор томчиларининг томаётганини ҳис этди. Тирсиллаб томаётган томчилар ёш қалбга бир дунё роҳат, шодлик бахшида этаётгандек. Зангори, оқ булутлар тўдаси шарқдан ғарб томон қўл силкитиб, аста-секин силжишмоқда. Булутлар қуёш билан ҳам худди шундай хайрлашаётир. Кўз олдида келиб қолган булутларни қўли билан елпиб юбориб, борликни кафтига жойлаб турган Еркинга гоҳ қизиқиб, гоҳ қувониб жилмаяди. Қуёш билади-да, ахир. Еркин ҳозир буткул чор-атрофни кафтида кўриб турибди. Ўзидан баландда турган қуёшнинг кўз олдида қанчадан-қанча нарсалар турганини ким билади дейсиз. Ўша юксакликка чикиб олгандами? Ундан асло қайтиб тушмас эди. Баъзида ойисини соғинган пайтларидагина бирров тушиб, чикарди.

Еркин бирданига учиб кетди. Қанот қокмасданок тобора баландлаб бормоқда. Ҳажми уйдек бумига етиб олди. “Ҳов!” Қуёшни совқоттириш ниятида булут юзига парда бўлиб тутилар экан-да. Қуёшни тўнғирира олмайсан. Унинг кўзини босиб, ерни қоронғиликка ботира олмайман. Ўзим ёрдам бераман.

Еркин учаверди, учаверди. Бир пайтлар ерда ойиси, дадаси ёдига тушди. Ойисини соғина бошлади. У ойисини излаб, пастга энгашди. Ана, ойиси уйдан чиқди. Эшик оғзида тўпланиб турган жўжаларни кўрди. Ойиси кўрага қувиб солди. Уйнинг ўнг томонида ўсиб ётган жингилнинг учидан синдириб олаётир. Сут пиширар пайтида шундай қиларди. “Ойи”, деб қичқирди. Ойиси овознинг қайдан чиқаётганлигини билмай, атрофига аланглади. Тағин “ойи”лаган овоз эшитилди. Шунда Бўрибосар ойиси ёнига яқин келиб, осмонга қараб хура бошлади.

– Бало кўринадим бу чиркинга!

Ойисининг шундай дейишини биларди. Бўрибосар ойисининг оёқларига суйкалиб, баттар хура бошлади.

Ойисининг Еркинга кўзи тушди. Оғзини очганича тош қотди. Нималарнидир пичирлаб, сўзлай бошлади. Сўзларини эшитмаётган бўлса-да, айтаётганларини англаб турарди.

– Шўрлик, каерларда юрибсан? – деди дастлаб. Олислаб кетганлигини билгач, ялиниб-ёлворишга тушди. – Ерга туш, Еркинжон! Сал ерда йиқилсанг, ўласан. Э, Худо, сени осмонга ким олиб борди?!

– Қуёш, – деди бола. – Қуёш олиб кетди. Унинг ёнида юрсам йиқилмайман. Ҳаммасини кўриб тураман. Божбоннинг ўтинини қандай сотганини кўраман. Қирғовулни жўжасидан

айыриб, йиғлатганини кўриб, куёшга куйдиртираман. Куёшнинг ёнидан кетишга кўркаман.

– Кўркма, ёнимга келакол, жоним!

– Дадам уришаверади. Кечаси сизлар ухлаб коласиз. Шунда ёмон кўркаман. Кўз олдимда кўркинчли нарсалар гавдаланади. Кийикнинг шохига жон инади. Кўрада кистириклик турган кобоннинг, опнинг қувбошлари кечаси уйга киради. Сизлар беҳабарсиз. Уйғотай десам, овозим чикмайди. Ўлган хайвонларнинг суяги кириб келишига нима дейсиз? Божбон, терисидан теллак тикдириб бошига кийиб юрган сариқ тулки суякларининг йиғисини эшитганда... Сизлар беҳабарсиз. Ерда жуда кўп мудхш ходисалар содир бўлди. Тартиб-сизликлар юз берди. Осмон тинчгина. Яхшиси, сизлар ҳам келинг. Кел, кел, ойи!

Кўлини силкитаётган Еркиннинг ерга тушиб кетишига бир баҳя колди. Суяниб турган дарахт новдасидан базўр ушлаб улгурди. Яғринига ёпирилиб кирган совук бутун вужудига тарқалди. Баданини муздек тер босди. Анчагача юраги хаприкиб, оёғида титрок турди.

Еркин атрофни кайтадан кузата бошлади. Кўркинч тўла калбини салдан кейин қувонч эгаллай бошлади. Чор-атрофга сокин нигоҳ ташлагач, яна куёшга тикилди. Оддий кўзга ташланмас ҳаракатни англамоқ ниятида куёшга узок кўз тикди. Ғарбдан шарк сари силжиётган булутлар тўдаси куёшни ғарб томон силжитаётгандек.

“Кечаси қандай бўлмасин сўзлашаман”, деган илинж унинг қалбига чексиз қувонч бўлиб ўрнашди. Қалбидан мустаҳкам жой олган қандайдир кенглик кўнгил хонасини жунбишга келтирарди. Юраги соҳилига сиғмаётган дарё сувидек тошқинлаб, ўз-ўзидан қўшиқ айтгиси келди. Шодлик ва қайғуга йўғрилган қўшиқ бора-бора авжига миниб, атрофга тарала бошлади. Куйни тераклар биридан-бирига ўтказиб, ўйноқи шамоллар овозни олис-олисларга учуриб кетди. Тераклар учидан бошланган овоз қалин бутазорлар орасига, тўқай ичидаги қўлчалардаги қўполликларгача тўсиксиз етиб, сингиб кетди. Баланд тепаликлар, қум барханлари иркинчсиз ўтиб турди. Ҳагто қалин ва қуюк булутларнинг ҳам орасига кириб бориб, улардан ҳам ошиб ўтди. Куёшгача бориб етди. Еркиннинг қўшиғини эшитмаган тоғ-тош, тўқай, сахро-чўл, ҳеч қандай тирик жонзот қолмади. Унинг овози шунчалик қудратли эдики, бутун борлик тебранди. Чексиз тўқайзорлар ҳам, қумли чўккилар ҳам, сув тўла дарёлар ҳам, хуркак ўрдаклар макон босган қўллар ҳам, ҳамма-ҳаммаси бешиқда тебранаётгандек тус олди. Чайқалаётган дарахтлардаги қушлар шохларга маҳкам осилиб олиб, қанотларини кенг ёзиб, оҳангга мос мукомга тушди. Ҳамма-ҳаммасини Еркин ўз кўзи билан кўриб ўтирди. Шундай қилиб унинг куёш билан қўл тутишиб, сўзлашишга кодирлигини барча билиб олди.

Еркин қўшиқ айтаётиб, куёшнинг дарахт шохларига илиниб қолганини сезмай ҳам қолди. Дарахтдан сакраб тушди. Бўрибосар икковлон бир-бирини эргаштириб, ғарб сари чоғиб кетишди. Дарахтлар ва буталар қошидан ўтаётганларида олисда қўшиқ куйлаётган бола-қу дегандек, Еркиннинг ёнида йўртаётган итига дарахтлар новдаларини чўзиб, бир-бирига узатиб қолаётир. Олдинроқ ушлашган новдалар эса ўзининг зийраклигидан фахрланишаётир.

Итини эргаштирганича югуриб, тўқай ичидаги қум уюмига етди. Қум четига оёғи тегиши билан “бизни ҳам олиб кет”, дея товонига ёпиша бошлади. Қанча олдинга юргани сари қумлар оёғига шунчалик осилишади. Ҳаммаси бирданига “Бизларни ташлаб кетманг, бизлар ҳам куёшга борамиз. Усиз яшай олмаймиз. Кечаси кўркамиз”, дея тирмашиб қолар эди.

Еркин қум чўккисига чикиб, нафас ростлади. Куёш катталашиб, ер чеккасига яқинлашиб қолибди. Ернинг энг чеккасига бориб, оёғини осилтириб, уфқда осилиб турибди. Оз-моз ер устини кўриб олай деб қараб турибди.

У кўлини бирдан бўшатмасдан, аста-секин пастки шохларга туша бошлади. Секин пастлаб бораётир.

“Тўхта, куёш”, деди Еркин ҳеч кимга эшиттирмасдан. Бироқ унинг шивирлаганини куёш эшитиб қўйганди. “Эртага эрталаб барвақт учрашамиз. Уйингга кайтавер, Еркин”.

Ҳар қачонгидек, Еркиннинг нияти бугун ҳам амалга ошмади. У чўққайиб ўтирган итига кўз ташлади. Бўйнига қўл солди. “Илож қанча, – деди Бўрибосар узун тилини ликиллаптиб. – Бугун ҳам қолиб кетдик. Эртага эрталаб бирга жўнаймиз. Қайтайлик”.

Бўрибосар кетишга ҳозирланиб оёқларини чўзиб керишди.

Еркин энди боягидек югурмади. Бўрибосар чопгиси келиб, боланинг олди-ортига чиқиб кўзини киздириб келмоқда. Бўрибосар Еркиннинг югурмаётганидан хайрон. Ҳар қалай ит-да, итлигини килиб, ҳар бутага сўқлигиб, йўртиб келади. Гоҳ-гоҳ тилини йиғиб-қўллаб, қайта чиқаради. Атрофдаги қоронғилик қуюқлаша бошлади. Еркиннинг уйига боргиси йўқ. Куёшнинг изидан етиб олгиси келди. Турган жойидан кўтарилиб, учиб кетди. “Вов-вов, мени ҳам олиб кет”, дея ғингшиган итига ҳам, “хов, қаёққа боряпсан”, деган дарахтларга ҳам жавоб қайтармасдан баландлайверди. Қанча тез учган сари, олдидан гувуллаб чиққан шамоллар тўсқинлик қилишмоқда. Кўк шамолдан энди қутулдим деганида, сариқ шамол олдини тўсади. Қизил, яшил... Барини қўли билан ҳайдаб, учиб келмоқда. Олисдан куёш кўринди. Олтиндек ярқираган сариқ от устида баландга чиқиб куёш кутиб турибди. Еркинни кўриши билан оти кишнаб юборди.

– Келганинг яхши бўлди. Тонггача ер юзини айланамиз, – деди куёш. Бош кийимининг манглайига қадалган кафтдек нарса ярқираб кўзни қамаштиради. “Ҳе-е, бутун борлиқни ёруғлантирувчи шу нарса экан-да”, деб ўйлади.

– Мана, олиб кетмасанг ҳам етиб келдим.

– Келишингни билгандим. Учишда давом этамиз.

“Бу қанақаси бўлди, ҳар қуни кўрганимда бунақа учмасдан силжиб юрувчи эди-ку”.

– Жадал учиб юрмасак борадиган жойимизга улгура олмаймиз, – деди Еркиннинг фикрини билгандек куёш.

“Итни ҳам олиб келишим керак экан-да. Уям бизлар билан кидирар эди. Куёшнинг отига мингашиб олсак-чи”.

– Вов, – деди Бўрибосар Еркиннинг хаёлини уқиб. Еркин итининг хуришидан хаёлини йиғиштириб олди. Ҳеч қаерга учмасдан уйи яқинидаги жийдазор ўртасидаги сўқмоқдан юриб келаётган экан.

Бўрибосар ғашланиб хура бошлади. Ит хураётган томондан мушукнинг миёвлаган аччиқ саси эшитилди.

Еркин уйда қолган мушутини эслаб, ити хураётган тарафга қараб югуриб кетди. Кўзига ёвуз мастон кампир эласлади. У мушукни ўлдирмоқчи бўлаётир. Еркин кўзларини ишқалаб, қайтадан қаради. Фотима, ростдан ҳам Фотима. У мушутини бўғаётир. Бўрибосар ҳам Фотиманинг нима қилаётганига тушунмасдан бошини сарак-сарак қилмоқда.

Еркин Фотиманинг қошига чопкиллаб етиб борди. Фотима мушукни чипқиратиб бўғаётир. Мушук муқаррар ажалдан қутулиш ҳаракатида.

– Вой, қўлимни тирнади-ёв!

Еркинга кўзи тушди.

– Қаққайиб нега турибсан? Жўжа ейишни кўрсатиб қўяман бунга! Қарғалар кўзини ўйишсин бу чиркиннинг.

Учиб-қўниб мушукнинг кўзини тумшуклари билан чўқиалаётган қарғалар кўз олдига эласлади.

– Ҳой, сенга айтяпман! Нима қип турибсан?

Еркин бора солиб Фотиманинг қўлларига ёпишди.

– Қўлимни эмас, мушукнинг оёғидан ушла.

– Қўйиб юбор мушукни, осма!

– Йўқол, ярамас!

Шундай дея тиззаси билан уриб юборганди, Еркин орқасига қўлларини тираб ўтириб қолди.

– Осма эмиш, жўжани тирик қўймаса нега осмас эканман? Осаман!

Еркин учиб туриб, тагин қўлига ёпишди. “Қўйиб юбор!” Бу гал уриб юборгани билан йиқилгани йўқ. Мушук Фотиманинг семиз бармоқлари остида тишини такилатиб, чинқираётир. Кўзлари каттайиб, қинидан чиқиб кетай деб турибди. Мушукнинг талпиниб, миёвлаши Еркиннинг жисмига пичоқдек санчилиб, жонини ачитди.

Ажрагиб олишга кўзи етмагач Еркин кутилмаганда Фотиманинг билагига тиш урди.

– Вой, кўрнамак, сен қайдан келдинг? Итнинг боласи!

Кўз олди ярқ этди. Ёруғликдан умидвор Еркин ён-атрофнинг тўнтарилиб бораётганлигини сал пайкаб қолди.

Еркиннинг онаси, дадаси билан бирга ўтириб овқатланмаганига анча вақт бўлди. Доим куёш билан юради. Ернинг бир четидан иккинчи четига ҳар куни бирга боради. Куёш билан юрганда чой ича олмас экан. У ойиси билан ўтириб чой ичишни истади.

– Энди икковимиз доим бирга юра бермайлик. Мен бора олмаётган олис-олисларда қалдирғочлар бор. Шунга мен бориб келай. Сен ернинг юзасини кузатиб тур, – деди куёш Еркинга.

У бир ўзи қолишдан кўркса-да, тепада туришини эслаб розилик берди. Куёш йўқлигида ҳаммасини бир кузатиб кўрай.

– Ёдингда тут, – деди куёш йўлга тушиш олдидан. – Ерда нима содир бўлса ҳеч бирини эътибордан соқит қилма.

Куёш бирдан илдамлашди. У узоклашган сайин атроф хиралаша бошлади. Куёшсиз ер юзасини кўриб бўлмаслигини англаган Еркин орқасидан бакира бошлади. – Тўхта, куёш! Сен кетсанг қоронғи бўлади. Атрофни кўра олмайман ахир!

– Бақирма! Бақирма! Бақирма!

Овоз у ёқ-бу ёқдан акс-садо берди. Бу буйруқ ҳар хил овоздан анча вақтгача такорланиб турди. Турли ҳайвонларнинг суяклари бирин-кетин тизилишиб кўз олдидан ўтаверди. Орасида тулкининг ҳам, қуённинг ҳам, шоқолнинг ҳам, қашқирнинг ҳам скелетлари бор. Улар Еркинга киё бокқанича инграб-қақшаб, ўқрайиб ўтишмоқда. Кетидан гоҳида учиб ёввойи паррандалар терилари келаётир. Еркинга бариси танишдек туюлади. Ҳам қувончли, ҳам кўрқинчли манзаралар давом этмоқда. У “божбоннинг қопқон, тузоқ қўйиб тутган, милтиқда отиб олган овлари-ку”, деб ўйлади. Ўлган нарсалар ҳам тирилар экан-да. Улар орасида одам скелети пайдо бўлди. Фотиما! Божбоннинг хотини. Сўррашиб тишини-тишига уриб келмоқда. Еркиннинг ёнига келганида тишини ғижирлатиб ўтди. Унинг қулиб ёхуд ғижиниб бораётганлигини билиб бўлмасди.

Илонни кўринг. Унинг ҳам суяги бўлар экан-да. “Шакиллаб” ҳаракатлангани сари суяклар бир-бирига тегиб, кўрқинчли сас чиқаради. Ичида битта жўжа тухумни нари-бери юмалатиб, бемалол ўйнаб юрибди. Илоннинг эгри жойига етганда қиялик томонга иккаласи бирдек қулдирайди.

Бўғинлари шакиллаб мушук пайдо бўлди. Жағини кенг очиб, эснади. Курагини кериб, ҳайбат чекди. Аллақачон ёнидан ўтиб кетган илон ҳам қайтиб келиб, оти-лишга шайланди.

– Менинг ўлимимга сен сабабчи бўлдинг, – деди мушук ғижиниб. – Доим куёш билан юрганинг боис сен билан гаплаша олмагандим.

– Мен сени ундан қутказмоқчи бўлдим-ку, – унинг овози чиқмади.

– Мени ўлдирганда ҳам бу бор эди. Битта жўжаси ва тухумини ютганим учун божбоннинг хотини ураётганида кўркиб турди, – деди илон сигир оёғидан тушиб қолган тушовга ўхшаб буралиб.

Барча скелетлар Еркин томон силжий бошлади. Уларнинг олдида Фотиманинг суяги юмалаб келаётир. Олдига келганида оёғи билан тепиб юборди.

“Шакир, шакир, шакир!!!”

Еркин “ойи”, “дада” дея овози борича бақирди. Унинг овозини ўзидан бошқа ҳеч ким эшитмади. Қочмоқчи бўлганди, оёқлари ўрнидан қўзғалмади, қўллари ҳаракатга келмади. Кўзи ҳам юмилмади. Томоғи қуриб, ютина олмади.

“Ҳа-а!”

– Ҳов, Еркинжон, қўрқаяпсанми?

Овоз олис-олислардан эшитилмоқда. Бироқ кўзига ҳайвонлар суягидан бошқа ҳеч нима кўринмайди. Ўқириб йиғлаб юборди.

Парда орқасидан онасининг кораси кўринди.

– Бу мен, Еркинжон, кўзингни оч!

Онасининг ёнидалигини билгач Еркин қувонганидан йиғлай бошлади. Қўркинч кўёши ила чекинди.

Еркин атрофга бепарво қарайдиган, катталарнинг гапларидан ҳадиксирайдиган, қандайдир хавф-хатар босиб келадиандай хавотирда юрадиган бўлди. Айниқса, Айимбет божбонни, унинг хотини Фотимани кўрганида худди Азроилни учратгандек қўркинч ва кекдан жисмини титроқ босарди. Гоҳида улар икки тишли улкан мастон кампирга, ёвуз девларга ўхшаб кетади. Катталарнинг ёвузликларини кимга айтишини билмай қолди. Кучли деб ишонган дадаси ҳам алоҳида кучини кўрсата олмаяпти. Баъзида унинг ҳаммадан кучлилигига қалбида шубҳа туғилади. Хуллас, у катталардан қўркиб қолди. Бирор ножўя иш қилиб қўйса дарахтга осиб ёки милтиқ билан отиб, ёки қаттиқ таёқ билан уриб ўлдириб қўядигандек туюлаверади.

Катталарнинг кўнглини қандай овлашни билмай боши котади. Ойиси ҳам Еркиннинг ишларини унчалик хушламайди. Бирон нарсага уннаса, “синдириб қўясан”, “қўлингдан келмайди”, “бузасан” дея яқинлаштиргиси келмайди.

Ҳаммасини куёшга айтиб, ёрилгиси келади. У билан ҳам сўзлашадиган кун келмаяпти. У куёш билан қачондир сўйлаша олишига ишонади. Катта бўлгандан кейинок ёнига боради. Куёш билан бирга яшайди. Шунда одамларнинг ёвузчилигига танбех бериб қўярди-я, аммо шунгача ҳам...

Ҳозирча унинг итидан бошқа содиқ дўсти, ҳамфикри йўқ. Шу билан ўйнаб, овунади. Чопқиллашиб, узоқ-узоқларга бориб қайтишади. Чарчаса бўйнига осилиб югуради. Ҳар куни куёш чиқишини қарши ололмаса-да, бетоқат кузатиб боради. Куёш ҳам қўл силкиб хайрлашишдан зерикмайди. Ҳар куни ер чеккасига боргач орқасига, Еркинлар томонга бир мўралайди. Жилмайиб қўл силкийди. Куёш ботгач “юр, кетайлик”, дейди Бўрибосар чўнкайган ҳолатини тарқ этиб. Икковлон безор қилган эски томга – катталар яшайдиган ерга ноилж чопқиллашиб қайтишади.

...Еркин боис божбонлар уйи билан орани очик қилган дадаси қўшни шолитор совхозга катнаб, ишлаб юрибди. Ичишни, маст ҳолда келишини озаитирди. Айниқса, бундан Еркин қувонди. У бирозгача чирокни ўчирмай дадасини кутиб ётади. Дадаси ҳам ҳар куни бир янгилик топиб келади.

– Ҳали Айимбет божбонни ишсиз қолдиришади, – деди Боймурот оила аъзоларини сўнгги янгиликлар билан таништириб. – Бу ҳақда совхозда гап бўлаётир. Совхоздаги пахтачилик бригадалари ҳам шолитчиликка ўтишади. Яна янгидан совхозлар ташкил этиларкан. Экин майдонлари ҳам кенгайтирилади. Ўша худуддаги тўқайларни йўқотиб ўрнига шолитчи экишади. Шундан кейин кўрамиз Айимбетнинг ҳолини. Қанақасига божбон бўлиб юраркан. Тайинли касби ҳам йўқ. Оддий ишчи бўлиб совхозга боришдан бошқа чораси қолмайди-да. Ҳукуматнинг кучига қойилман. “Юсуп уй” атрофидаги тўқайзор теп-текис майдонга айланибди.

“Хукумати ким бўлди экан? – деди Еркин ғоятда кучли нарсаларни кўзи олдида гавдалантириб. – Девмикин? Йўғ-е, Мастон кампирмикин? Йўғ-е. Катта одам чикар! Ҳар нечук кучли одам бўлса керак. “Юсуп уй”даги тўқайзорни текислаган бўлса, куён болалари қайга кетганикин? Патлари ранг-баранг товланувчи кирғовул полапонлари-чи? Улар қайда кетганикин?” У саросимага тушди. Дадаси тўқайларни қуритганларни нимага мактади? Энди қушлар, қўллардаги балиқларнинг ҳоли не кечади? Уларнинг қирилайтганини кўз олдида келтириб, дадасига умидли кўзларини тикди, яхши жавоб кутди.

– Дада, шу тўқайнинг ҳаммаси йўқ бўладими?

– Нима деб ўйловдинг, ўғлим? Ҳаммасини йўқ қилишади. Манави биз ўтирган уй ҳам, божбоннинг уйи ҳам шוליға ўғит бўлиб кетади.

Дадаси бу гапларни ғурур билан айтарди.

– Унда қушлар, куёнчалар, қўлдаги балиқлар қаерга боришади?

– Уларми?.. Улар ҳам йўқолади-да. Дунёда парранда-даррандаларнинг уруғи кам дейсанми? Божбоннинг ишсиз қолишини айтсанг-чи!

Шунда Еркин дадасини ҳам, у тилга олган ҳукуматниям азбаройи ёмон кўриб кетди. Ойиси билан ўтин тергани чикқанида, кўзи бокиб юрганида қулоқлари шалвираб, югуришиб юрган куён болаларини кўп бора кўрганди. Бутазорлар ичида чакириб турувчи кирғовулларни айтмайсанми? Энди-энди учишни ўрганган кирғовул полапонларини Еркин кўриб, завкланарди. Улар билан талай-талай гаплашганди. Энди тўқай бўлмаса, улар ҳам бўлмайди. Еркин шуларни ўйлаб, каттик ташвишга тушди. Муштдек юрагида аламли оғрикни хис қилди.

...Еркин бугун қувончи хабар эшитди. Ёз тугаса, у ўқишга боради. Шунга ёз давомида китоб-дафтар йиғади. Совхоздаги мактабда ўқийди. Ичига кириб кўрмаган бўлса-да, дарахт тепасига чиқиб, мактабини кўрган. Шу мактаб сари ширин хаёллар канотида неча марталаб учган. Ҳа, бу кунни у сабрсизлик билан қачондан бери кутарди. Мана, етай деб қолди. Доим қулиб турадиган, бошини силаб эркалатадиган муаллимни кўради. Ҳали унга ҳаммасини гапириб беради. Тўқайларни қуритаётган ҳукуматни ҳам, парранда-даррандаларни овлайдиган божбон ва хотинини ҳам, ҳамма-ҳаммасини гапириб беради. Куёшга боришини ҳам айтади... Балки муаллим ҳам бирга борар..

Дадаси бугун “Алифбе” олиб келди. Қўлтиққа базўр синадиган китобнинг ичидаги суратларининг ажойиблигини айтмайсанми?! Турфа хил ранглар кўзни қувнатади. Энди Еркиннинг дўстлари кўпайди. Улар китобда тасвирланган болаларга жуда-жуда ўхшаб кетади. Еркин китобини қўлтиқлаб қўй-қўзи, эчки-улоқларига ҳам, итига ҳам, дарахтлар шохига қўниб ўтирган қушларга кўз-қўлаб қайтди. Ҳаммасининг ҳаваси келди.

Куёшнинг қувонганини айтмайсизми? Аттанг, ета олмайди-да, агар ета олганида уям расмларини тамошо қилган бўларди.

– Китобинг яхши экан. Китобингни олиб ўқишингга боравер. Сен қайда бўлсанг ҳам кўриб тураман.

Еркин баттар қувонди. “Демак, куёш ҳам мен билан бирга бўлади”. Шуларни айтиб, хоҳлаган қуйини қуйлаб, кўзичокдек сакраб-сакраб юрди. Еркиннинг китоби бўлганига барча-барча севинди. Фақат Бўрибосаргина бошини бир ён қийшайтириб, кўзи мўлтираб қараб турди.

– Сен нимага севинмайсан? – деди итининг бошини силаганича. – Менинг ўқишга боришим ёмонми? Ҳе-е... – Бирон нарсасини йўқотиб олгандек юзида севинчининг сезилар-сезилмас излари қолди. – Мени ташлаб кетади деб ўйлаётгандирсан? Ҳозир оймдан сўраб кўрамыз. Сен ҳам бирга борасан.

– Ойи, ҳой ойи! – деди китобини қўлтиқлаганича кир юваётган онаси қошида тик туриб. – Итлар ҳам ўқиса бўладими? – яхши хабар эшитгиси келгандек ёнига етиб келган итини кўрсатди. – Манави Бўрибосар ҳам ўқишни хоҳлайди.

– Бола деб шунга айтадилар-да. Ҳеч замонда итнинг ўқиганини кўрганмисан? Итни ўқитишмайди.

Бўрибосарга эшиттириб айтилган сўздан Еркин хафа бўлди. Китобини қўлтиклаб, уйнинг қўланкаси томон кетди.

“Ана, итлар ўқишмайди”, деди Бўрибосарга. Еркин деворга оркасини тираб, оёқларини чўзиб ўтирди. Ит ҳам иккала оёғи устига бошини қўйиб, “хўш, энди нима дейсан”, дегандек кўзларини тикиб ётди.

– Итлар ўқийди, Бўрибосар, сен ранжима. Бирга олиб кетаман, – деди Еркин итининг бошини силаб. Ич-ичидан ити ўқимаслигидан каттиқ ранжиди.

Шундан сўнг Еркиннинг унчалик кўнгилхуши бўлмади. Дадаси бошқа китоблар келтирганида ҳам аввалгидек севинмади. Ёнидагиларга кўз-кўзлаб мактанмади ҳам.

Эртага эрталаб Еркин ўқишга боради. Бу кун яқинлашган сари қалбида тўлқин туғён урмоқда. Ҳеч қачон кўрмаган синф, афсонавий ғамхўр муаллимини кўришга интизор. Кечиккан қуёшга мактабга боришини айтиб мактанди. Қуёш жимгина бош чайқаб маъқуллади. Тунда анчагача уйқусиз ётди. Узок сафарга отланадиган одамдек уйи қошидаги ҳамма нарсаларни кўзи қиймайди. Ташлаб кетгиси келмайди.

Кечаси тушида қуёшни кўрди. Секин қалқиб, пардек учиб келиб, қошига қўнди.

– Сен ўқишга кетавер, – деди қуёш Еркиннинг елкасига қўл ташлаб. – Эрталаб кетасан, туш бўлганда қайтиб келасан. Итинга ўзим қараб тураман. Бўрибосар эрталаб узатиб, тушда олдинга чиқади. Барча болалар ўқийётганида, сен қандай қилиб ўқимай юрасан. Ҳозирок ўқишга кет.

Қуёш шундай деди-ю, зумда осмонга чиқиб олди. Еркин нокасларнинг тўқай ва қўлларга кирон келтираётганлигини айта олмаганидан афсусланди. “Шоли экса илонлар ҳам сув ютиб ўлиб қолади-ку”. У шундай бетартиб хаёлларин жиловлай олмай хуноби ошди.

...Эрталаб барвақт уйғониб, ташқарига чикса остонада ити кутиб турган экан.

– Сени олиб кетса бўлармикин? Буни дадам ва ойимдан сўраб кўрай-чи. “Олиб кет”, дейишса бирга кетамиз.

Ойиси оғилхонадан бир челақ сут кўтариб чикди.

– Ойи, итни ҳам ўқишга олиб кетсам бўладими? Бўрибосарнинг ҳам боргиси кеб турибди.

– Ўқишга ит эргаштириб бориш бўлмайди. Болалар устингдан кулишади. Итинг сен келгунингча кўзларга кўз-қулоқ бўлиб туради. Итингга бошқа топшириқларинг бўлса бериб кет. Итинг ақлли, келгунингча товуқларингни ҳам боқиб юради.

Ойгул ўғлининг итини ташлаб кетгиси келмай турганлигини сезиб, кўнглини олди. Ойисининг гаплари қуёшнинг айтганларига қўшимча бўлди.

Еркин дадасининг тракторига минишга чоғланаётганида ити оёғига суйкалиб, хайрлашди. Бироз жойгача трактор кетидан йўрта борди. Еркиндан ҳам муҳимроқ нарсасини йўқотиб қўйгандек улар кўздан йўқолгунча тумшуги билан ер искалашда давом этди.

Тўқай адоқланиши билан қум тепалиги ёнидаги оқ мактаб кўзга чалинди. Еркиннинг юраги ажабтовур хаприкди.

Яқинлаган сари мактабнинг кун еб, ёмғир ювиб кетган девори аниқ кўрина бошлади. Олисдан оппоқ бўлиб кўринса ҳам, яқинидан серлаб қарасанг анча кўримсиз экан. Олд деворларининг сувоклари тушган. Томидаги учта мўриси бойўғлиларга атаб қурилгандек. Тўзган мўриларга ин қурган бойўғлилар, гўё мусобақалашаётгандек, бирининг кетидан бириси мўрилар ичига бемалол кириб-чиқиш билан овора. Одатда бойқушлар эски томларни макон тутишади. Еркиннинг шу мактабда ўқишига ишонгиси келмади.

– Ана, ўзингдек болалар ўқишга келибди, – деди дадаси тракторни мактаб ёнида

тўхтатиб. – Сени обориб партага ўтказишга вақтим йўқ. Ишга шошиб турибман. Ўқиш тугагач, келган йўлингдан уйга кайтасан.

Ўзидан ёши анча катта божбоннинг кизларидан бошқа болалар билан ўйнаб кўрмаган Еркин қисиниб-қимрилиб, мактаб олдида тўпланиб турган етти-саккиз ўқувчига яқинлашди. “Бунча кўп бола”, – деди у ўзича, турганларни кўп қўриб. Шунча бола билан одам қанақа қилиб ўқийди?

– Кел, кел!

– Биринчи синфнинг иккинчи ўқувчиси.

Катта болаларнинг бу ҳазилидан юзи тандирдек қизиб кетди.

Болаларга қўшилиб Еркин ҳам мактаб оstonасидан ҳатлади. Чанги бурқираб турган тор дахлиздан болалар ғовурлашиб қираётганларида шифтдаги тешикдан бир гала каптар учиб чикди. Юқорига чиқа олмай қолган бир каптар мактабнинг сиртки эшиги томон ўзини урди. Кимдир ташки эшикни ёпиб қолди. Дахлизга зумда қоронғилик чўкди. Улар ичкарида қолган каптардек у ёқдан-бу ёққа югуришиб юришди. Болалар қий-чувлашиб каптар учган ёққа сумкаларини улоқтиришди. Кетма-кет отилган сумкалар дуч келган жойга тақиллаб тегмоқда. Болалар шовқинидан хурқкан каптар билан қоронғилик ҳам шифтдаги тешикдан чиқиб қамая бошлади. Эшик яна очилганида қоронғилик хужрани буткул тарқатди.

Болалар чуқуллашиб кираверишдаги катта эшикли хонага киришди. Еркин ҳам улар орасида. Хонага кирар ерда қора рангли катта тахта деворга қоклиб қўйилган. Хонада қора парталар. Хона қўш деразали экан. Икковидан ҳам қуёш ёйилиб тушиб турибди. “Мени излаб келибди”, деди Еркин қуёш нурларини кўриб, ичдан пичирлаб.

Болалар парталарга ўтирмоқда. Бир узун бола: “Сизларнинг ўрнингиз олдинги парталар. Биринчи синфлар шу ерда ўтиради. Қолган парталарда бошқа уч синф ўқувчилари ўтиради”, – деди.

Еркин энг баланд ерига ўтириб, пастрок жойига оёғини қўйиб, болаларга юзини буриб ўтирди. Ҳамма гуриллаб қулди.

– Унақа ўтирмайди, – деди бояги узун бола ёнига келиб. – Сен ўзинг ўтирадиган жойингга оёғингни қўйдинг. Китоб турадиган жойга ўтираётгирсан. Мана бундай ўтир.

У тўғриланиб ўтиргач, болалар қулгидан тўхташди.

Эскирок қалпоқ кийган бир киши кириб келди. Синфга жимлик чўкди. Киши бошидан қалпоғини ечиб Еркинга тикилди. Кўзлари Фотиманинг ёнидаги осилай деяётган мушукнинг кўзларига ўхшайди.

– Сен нима қилиб ўтирибсан, хўрозқанддан бўш қолган боладек?

Орқадан “турсанг-чи”, деган овоз эшитилди. Орқасида ҳамма тик турган экан. Бунинг маъносини уқмаган Еркин ҳам ўрнидан турди. Бироқ қаддини тик тутиб туришга партанинг кирраси ҳалал берди.

– Нега икки букилиб турибсан? Чотингда ишқалинг борми?

Танглайини тақиллатиб, бошини чайқади. Ҳамма қулиб юборди.

– Салом, болалар, – деди лабини чўччайтириб.

– Салом, муаллим, – деди болалар чуқуллашиб. Еркин ҳам илк маротаба муаллимга кек билан салом берди.

– Қани, ўртоқ ўқувчилар, янги ўқув йилини бошлаймиз.

– Муаллим, қўнғироқ чалмаймизми? – деди чакконрок биттаси.

– Майли, чала қолинг. Янги ўқув йилида қўнғироқ чалинсин! Манави урпоқлари биринчи қўнғироғини, биринчи муаллимини эслаб юриши керак-ку. Унутаёзимиз, ўртоқлар, а-а... болалар.

Чаккон бола кесак печ тепасидан қумушранг қўнғироқни олиб ташқарига отилди. Еркиннинг қулоғига ферма қўйлари бўйинларидаги қўнғироқ овози эшитилди.

Эшикни очиб, биринчи келган бола кўлидаги кўнғирокни урганидан кейингина “бундай кўнғирок мактабда ҳам бўлар экан-да”, деб қўйди.

– Қани ўртоқлар, йўғ-е, болалар, бизлар маданиятдан орқада қолганмиз. Бўлмасам, манави биринчи синфга келганларни ота-онаси гул кўтариб олиб келганида қандай яхши бўларди...

“Бу пайтлари гул қолибдими? Дарахтлар аллақачон гуллаб кетмадими? Узиб қўйган билан сўлиб қолади. Исирик, янтоқ... Ҳа, гуллар бор экан-ку”.

– Сен бола, қаердан келдинг?

– Лесхоздан, – Еркиннинг ўрнига кимдир жавоб килди.

– Лесхозда ўсган одамда маданият бўладими? Маданиятнинг ҳаммаси шаҳарликларда.

Еркин олиб келиб, муаллимга учрамай кетиб қолган дадасидан хафа бўлди. “Муаллимга топшириб кетганида қандай яхши бўларди. Ойим ҳам Бўрибосар билан келса бўларди-ку. Болалар қулишади деди-ёв. Бўрибосар нима қилаётганикин? Йўлни искалаб, мени кутиб юргандир”.

– Бунга қаранг, ухлаб ўтирибсанми? – муаллимнинг товуши Еркинни хаёл денгизидан олиб чиқди. – Бола тарбияси дегани ғоятда кийин масала. Муаллимлик бўлим бошлиқ ёки бригадирлик эмас. Улардек катталар билан ишлашмайди. Болалар билан... Энди дам олинг, ўртоқлар, а-а... болалар. Танаффус.

Муаллим “танаффус” деган пайтда бир бола кўнғирокни ташқарига олиб чикиб чалар экан-да, “дарс бошлаймиз”, деганида ташқаридан ичкарига чалиб кирар экан. Шундан кейин муаллим такрор-такрор “ўртоқлар, а-а... болалар” дея сўзини давом эттиради. Еркин дарс давомида кўнғирок тезроқ чалинишини кутиб ўтирди.

– Энди дарсни якунлаймиз, – деди муаллим. – Сичконлар ҳам киш озиғини ёзда йиғади. Биз кишки ўтинимизни ҳозирдан йиғайлик. Бизларга ўт ёкиб, ўтин келтириб берувчи сторжимиз йўк. Ўтинни манави синфга йиғиб қўямиз. Кишда қўл келади. Огоҳлантириб қўяй. Ўтин йиғиш пайтида шўр сувдан ичиб юрманг. Чанқасангиз ариқдаги сувдан ичинг. Сумкаларингизни синфда қолдиринг. Қани, тез чиқинглар. Бу меҳнат дарси бўлади.

Еркин қанақа дарс ўтганлигини ҳам билолмай роса чарчаб қайтди. Ёдида қолгани “ўртоқлар, а-а... болалар” сўзлари билан кўнғирокни гоҳ ичкарида, гоҳ ташқарида чалиб юрган болаларгина.

Олдида думини лиқиллатиб ити чиқди. У мактабда нима бўлганини сўрай бошлади. Еркин “ҳеч нима бўлгани йўк”, деди ҳаётининг янгидан очилган илк саҳифасига кўнгли тўлмай.

Кечқурун уйдагилар сўраб қўймагач, зерикарли воқеаларни қайта хотирлади.

– Муаллимнинг бригадирликни эпюлмай ишдан ҳайдалган киши, – деди дадаси Еркиннинг гапларини эшитгач. – Қайнилари райкомда ишлаган пайтлари ўқитувчиликни ташлаб, бригадир бўлган. Яқинлари райкомдан ишдан кетгач, уни ҳам ҳайдаб юборишган. Ўзи укувсиз ва қўпол одам. Ёнбош муаллим бўлиб, қизилда бир йилча ишлаганди. Энди бу мактабга юборган экан.

Ойгул ҳам, Еркин ҳам Боймуротнинг сўзини ажабланиб тинглаб ўтирарди.

– Илгарилари одамлар муаллимларнинг ҳурматини жойига қўйишарди, – деди Ойгул суҳбатга қўшилиб. – Бу замонда муаллим кўпайиб кетганми? Ёки саводсизларини кишлоққа юбориб, саводдиларини шаҳарда қолдирганми? Ишдан бўшатиш борки, муаллим.

Ит безовта ақиллай бошлади. “Унга кийин, – деди Еркин кўрпани кимтиниб. – Бир ўзи қоронғида кўркаётгандир. Йўк, ит кўркмайди. Агар кўркқанида ёлғиз тўқайга бора олмасди. Биронта ҳам ҳайвонни уйга яқин йўлатмайди. Демак баридан-да ит кучли”. Анча ергача ҳуриб борган итнинг овози тинди. Еркин “ҳозир

хуради, хозир гингшийди, хозир талашади”, дея ўқтин-ўқтин нафас олиб, тинглаб ётди. Итнинг овози эшитила бермагач, хавотирга тушди.

Тик-тик. Қадам саси деворни ёқалаб, эшикка яқинлашди. Эшик олдига келиб, тўхтаб қолди. “Ким экан? Ойим ҳам уйқуда. Ўғри келмадимикин? Ёстикка бош кўйиши билан пишиллаб ухлаб қолади”. Кўрқинчдан хужрадаги қоронғилик ис-канжага ола бошлади. Жисмини тер қоплади. Хужра ичида кўрқинчли тинч-лик ҳукмрон. Хужрадаги барча нарсалар хозирок бошланадиган улушнинг ёки кичкирикнинг ким томонидан чиқишини билмасдан ҳайрон.

Тик-тик. Тик-тик! Эшик чертила бошлади. Қоронғилик кўрқинчга айланиб, Еркинни баттар исканжага ола бошлади. Еркиннинг қўзғалганини кимдир кўриб қолиб, “хаф” деб ютадигандек, нафас чиқармасдан кўксигади кўрпани боши томон сура бошлади. Кўрпа ҳам кўркаётгандек секин силжимоқда.

Дук-дук. Дук-дук. Еркин бировнинг эшикни мушти билан ураётганлигини сезиб ётди. “Ойи”, дея бир марта шивирлаганди, овози бўғзида қолди. Иккинчи марта шивирлашга юраги дов бермади. Ташқаридаги одамнинг эшитиб қолишидан кўрқди.

Энди эшикни тақиллатиб тепишга ўтди.

– Оч, эшикни оч!

Еркиннинг томирида қон югурди. Қулоғига ишонгиси келмади.

– Оч дейман эшикни! Қирилиб қолганмисиз?

Эшикни тагин тепди.

– Ойи, ойи, – деди Еркин қувонганидан юраги тарс ёрилиб. – Дадам келди. Эшикни оч деяпти.

– Ҳа-я. Трактор келмаганди-ку.

– Очинг эшикни, – деган Боймуротнинг буйруғи ва тепкиси Еркиннинг гапини тасдиқлади.

– Ҳов, тинчликми? – Ойгул талмовсираб эшик томон юрди. – Нега тракторсиз келибди. Кимсан?

– Мени кутмабмидинг?

Эшикни очиб келиб, Ойгул чирокни ёқди. Зумда хона ичига ёруғлик ва қувонч кириб келди. Дадасини кўриб Еркин шодон жилмайди.

Боймурот ширакайф экан. Устки кийимини ечиб, тўрга отди. Тик турганича эти-гини ечишга киришди. Ўзи еча олмагач, “этигимни торт”, дея Ойгулга амр қилди. У чаккон ўрнидан туриб, этигини торта бошлади.

Дадасининг ойисига қўпол муносабатда бўлиши Еркиннинг қазабини келтирарди. Ҳозиргиси ҳам ўтиб тушди. Ойимга нега бакираверади? Кучли одам хамиша устун бўлади деб ўйлайдиган Еркин дадасининг кучлилиги ёдига тушиб, фикридан қайтди. Аммо унинг дастурхон устидаги сўзлари ҳаммадан ўткир эканлигини бекорлагандек.

– Трактор йўқ, – деди Ойгулга. – Топширдим. Топширганим йўқ, тортиб олиш-ди. Бошликнинг жиянларидан бирига трактор керак бўлиб қолганга ўхшайди.

– Охир-оқибат ниятига етибди-да, – деди Ойгул. – Қачондан бери қариндошлари кўпайиб қолибди. Бизни четламаса эди деб ўзинг ҳам айтиб юардинг-ку.

– Нима қилайлик. Замон лаганбардор, қариндош-уруғларники бўлса. Ҳаммаси бир уруғнинг одамлари бўлгандан сўнг мени сиғиштирармиди. Бариси ювиндихўрлар...

– Ўзинг ҳам келишиб ишлай демайсан. Бир нима деса доим қаршилайсан...

– Бегоналар улар орасида ишламаслиги керак. Ахир улар тонналаб шоти, машина-лаб ўтин-чўп ўғирлашади-да. Буни бошқалар кўриб қолишади. Баъзида менинг ҳам та-шишимга тўғри келади. Талай ташиганман ҳам. Шуларни айтиб қўяди деб кўрқишади. Ўтган гал сўз олишиб қолганимиз ҳам бор. Қандай жим турасан? Одамнинг бундай ҳаракатларга чидаб ишлаши кийин. Тонналаб шотини бир чуқурга ташишиб, юзини

тупрок билан кўмаётир. Мен дастлаб тушунмадим. Совхоз раҳбарлари топшириғи бўлса керак деб ўйладим. Кейинроқ билсам, бўлим бошлиғи давлат бойлигини ўмараётган экан. Чидай олмадим. “Устингдан тегишли жойларга арз қиламан”, дедим. Эртасига не кўз билан кўрайки, ўрадаги шолдан асар ҳам қолмабди. Шумлигини қаранг. Қиска фурсатда қайгадир яширишнинг удласидан чикибди. Шундай келишмовчилик оқибатида тракторимдан айрилдим. Уни кечагина аскарликдан келган болага олиб беришди. Топган бахонаси “Сен арокни кўп ичасан. Ҳайф сенга трактор”. Ичганда нима? Бу замонда арок ичмайдиган одамнинг ўзи қолибдими?! Ичам ўз пулимга ичаман. Ичиб, иш қолдираётганим йўқ. Шуларни ўйлаб ёниб кетаман. Тўғриси, уларни кўриб аламимга ичаман. Эҳ, нимасини айтай. Ғирт аҳмоқ, нокаслар раҳбарлик қилишади. Уларнинг ўзлари эмас, столи ишлайди. Сунадиган акам ёки пулим бўлганидами. Афсус, дипломим йўқ-да. Техникумни тугата олмаганимдан ҳозир пушаймонман. Эҳ, аттанг! Бир бошлиқнинг арзандаси сабабидан техникумдан ҳайдалдим. Ҳодиса бундай бўлганди. Арокни сувдек симириб юрган пайтимиз. Лекцияга ҳам кечиқиб келардик. Арок сабаб, ПМК бошлиқнинг гуруҳимизда ўқийдиган боласи билан яқин ошна тутиндик. Бир куни икковимиз лекцияга ичиб келдик. Ошнам гуруҳдаги бир бола билан жанжаллашиб қолди. Уларни ҳам безор қилган бўлсак керак-да. Жўрам жанжаллашаётганини кўриб, тек тура олмадим. Бориб айирдим. Лекин ўқитувчимиз мастлигимизни пайкаб қолиб, милиция чакириб, бериб юборди. Кетаётганимизда “Энди бу ерга кадам босманг, ўқишдан ҳайдаласизлар”, деди. Ҳайдалсам, ҳайдалгандирман дея овулга жўнадим. Бир ойдан кейин техникумга борсам бояги бошлиқнинг ўғли, ошнам ўқияпти. Менинг ҳайдалганлигим хусусида эса директорнинг буйруғи осиглик турибди. Мана, ҳақиқат. Дунёда аслида ҳақиқат борми? Шуларнинг қасрига шаҳарда тентираб, ичишга баттар ружу қўйдим. Ичанг салгина бўлса-да, дардларингни унутиб енгил тортасан. Йигит боши ғовғали деганлар. Йигитлик кўчасидан юрмаганлар ниманиям билишади. Бизнинг раҳбарлар ичиб юрганни масткунамликка йўйишади. Катта шаҳарлардаги обрўли лавозимларда ишлайдиган аксарият одамлар ичкиликсиз овқатланишмас экан, бундай кишиларни “араххўр” деб аташ инсофданми? Ёниб кетасан, ёниб!

Ёркининг дадаси раҳбарларнинг ғирромлиги, аҳмоқлиги, ичишнинг тўғрилиги хусусида узоқ вайсади. У ўзини “бу дунёда ноўрин жабр кўриб келаётган ягона ҳақиқатчил инсон” деб таъкидлади. “Яхшиларга амалпарастлар жой беришмайди”, деб нолинди. Сўнгра хўрлиги келиб, ўксиб-ўксиб йиғлашга тушди.

Ёркин одамларнинг шоли ўғирлашига ишонгиси келмади. У ундай кишиларни ёмон кўриб қолди. Унинг кўз ўнгига эшикни ўғирлаб бораётган божбоннинг хотини гавдаланди.

Ёркин далада ўйнаб юриб, сузма халтани ўғирлаб қочаётган қўшнисининг қанчигини пайкаб қолиб, дарров ойисига билдирди. Улар итнинг изидан бориб кўрага қиришса халта аллақачон йиртилган экан. Шунда Фотима итни катакка қиритди, роса савалаган ва “Энди қашкирнинг қанчигидек, унча-мунча қўзини елкасида олиб кетаверади”, деганди.

Ёркин шундагина ит ва қашкирнинг қанчиги ўғрилик қилишини эшитди. Эндиликда эса одамларнинг ҳам ўғирлик қилишини эшитаётир. Кизик, улар қанақа қилиб ўғирлар экан?

– Расво замон бўлди-ку, – деди хали мастлиги таркамаган Боймурот қўлидаги пиёлани дастурхон четига қўяркан. – Одамларнинг ҳаммаси факат ўз фойдасини ўйлашади. Ўқитувчилар бўлим бошлиқ, бригадир бўлишади. Совхоз марказидаги каттакон уч қаватли минг бола ўқийдиган мактаб директори яқинда шоли қабул қилувчи бўлиб ишга жойлашибди.

– Директор шоли кабул киялптимми?! – Ойгул рост айтптимми дегандек кайтадан сўради.

– Ҳа, нимасига ажабланасан? Ўқитувчилар омборчилик қилишмоқда.

Еркиннинг ўқитувчидан ихлоси буткул қайтди. Уларнинг нимага шундай қилаётганига фахми етмаса ҳам, муаллимлик яхши иш эмас экан деган фикр хаёлидан кечди. Ундан ҳеч ким кўркмайди.

– Ҳозир пулинг ёки амалинг бўлиши керак. Шундагина одамлар сендан хайкишади. Пули йўқ, амали йўқ, суянчиги йўқ мендан ким ҳам кўрсин? Шундай бўлгач тракторимни тортиб олишди-да.

“Дадасининг суянадиган кишиси йўқ экан-ов. Нега энди, пули бор эди-ку. Бир қопчик пулни кўрсатса кўркмас эканми? Пулдан нимага кўркишаркан? – унинг хаёллари сачраб кетди. Саволига жавоб тополмаётганида, олдида яна бир савол кўндаланг турди. – Дадамнинг шунда кучсиз бўлганими? Ким кучли ўзи?”

– Қариндошинг омборчи бўлса тегинмасди, – Боймурот Еркиннинг фикрларини ўқиётгандек жавоб қайтарди. – Ҳозир омборчидан кучли одам борми?

– Омборчи, шоли кабул килувчининг кучи нимада?

Еркиннинг хаёлидаги саволни ойиси берди.

– Во-ей, қизик одамсан-да. Бундок қилиб айтганда омбордаги нарсаларни ўғирлаб, сотадилар. Минг-минг сўмлик пул бўлади. Бу пуллар министрлар, райком, райисполком ўртасида тақсимланади. Шундан унинг сўзи – сўз, гапи – гап. Шундай бўлгач, омборчилар кутурмай, ит кутурсинми?

Еркинга қатта одамларнинг ҳаммаси дахшатли ўғрилар бўлиб туюлди. Ҳеч нимага ақли етмади. Аниқроқ ҳулосага ҳам кела олмади. Кимларнинг кучлилиги яна жумбоқлигича қолаверди. Бирок омборчи, министр, райком, раисполком, бошлик деганларининг ҳар қалай оддий эмас эканлигини англади. Аммо уларнинг қандайлиги, хавфли томони, кучлилиги номаълумлигича қолаверди.

Бир куни дадаси “Шаҳарга кўчиш керак”, деган таклифни айтиб қолди.

– Шаҳарда очдан ўлиб қолармиз, – деди Ойгул таклифга қарши чиқиб. – Ҳозир зўрға кун кўриб турибмиз. Шаҳарда ҳамма нарса пуллик.

– Шаҳарликлар очдан ўлаётганлари йўқ. У ерда юз сўмдан кам ойлик йўқ. Иккаламиз ишга кириб олсак ёмон бўлмаймиз. Бу ерда кунни тонгга улаб, ўлиб-тирилиб ишласанг ҳам оладиган маошинг қирк-эллик сўмдан ошмайди. У ерда саккиз соат ишлаб берсанг бас. Сен билан Худонинг иши бўлмайди.

– Уй-жой масаласи қандок бўлади? Уй йўқ-ку.

– Бу ёғидан ташвишланма. Уй қўп. Истаган одам ижарага беради. Бир йил-ярым йил ижарада яшасак, кейин уй қуриб олармиз.

Шаҳарга кўчиш ҳақидаги гап-сўзлар Еркинга алоҳида таъсир қилди. У энг муҳими шаҳарлик бўлиб яшашига қувонди. Чунки ўқишга қатнаган озгина давр ичида шаҳар ҳақида жуда қўп эртақлар эшитди. Бирининг тепасига бири қурилган қават-қават уйлар, қумолидек ғимирлаган кишилар, ҳисоб-сонсиз машиналар, умрида илк бор кўрган Қобилбекнинг дўконига ўхшаш дўконлар. Ундаги кўзни қизиқтирувчи ҳар хил нарсалар, тепасини босганда жаранглаб, танаффус бўлганлигини билдирувчи сеҳрли кўнғироқлар кўз олдидан бир-бир ўта бошлади. Фақат номини эшитиб, ўзини кўрмаган нарсаларини хаёлида жонлантирди. “Уй тепасига уйни қандок қуаркан? Машиналар худди қумолилардек тизилишиб юрса керак”.

Янгилик кун сари ҳавасини ошира борди. У қувончини ити Бўрибосар ва қуёшга билдиради. Тиррув-тиррув... Турналар тизилишиб жанубга қайтишмоқда. Еркин ҳар куни уларнинг овозини эшитиши билан то улар кўздан ғойиб бўлгунларича орқасидан қараб туради. Улар сафида олисларга учини истайди. Яқинда шаҳарга қўчиб кетиши

ёдига тушиб, фикридан кайтди. “Ок йўл, турналар. Яқинда бизлар ҳам сизларга ўхшаб бу ерни тарк этиб, шаҳар сари учамиз”, дея қўл силкитиб, хайрлашиб қоларди.

Еркин катта-катта умидлар оғушида юрар, яқин кунларда бошланажак эртақлар-дагидек ҳаётни орзиқиб кутарди. Яхши одамларни соғинди. Ишончи комил, янги макон унга ширин орзу-умидлар, қувончли дамларни ҳаёга этади. Ҳамма-ҳаммаси ўйлаганидек бўлади. У ерда қуёш билан доимо учрашиб туради.

Еркинларнинг кўчиши адоқсиз қайғу билан бошланди. Не тонгки, у ўзининг энг яқин дўсти, сирдоши – Бўрибосаридан айрилди. Шаҳарга ит олиб бориб бўлмас эмиш. Ити билан тўқайзор ичидаги уйда қолишини ўйлади. Бўрибосаридан аж-ралишни олдинроқ билганидами, кўчишга асло розилик бермаган бўларди. Ма-шинага юклар ортилиб, жўнаш арафасида турганидагина билиб қолди. Машинага чиқмасдан итини кучоклаб йиғлади. “Олиб кетайлик”, деб йиғлади, ёлворди. Бунга жавобан дадаси елкаси оша мушги билан қаттиқ зарба туширди. Айтгани бўлмади, ит қолди. Гингшилаб, йиғлаб-йиғлаб қолди. “Мениям олиб кетинг”, дегандек, чанг-ли йўлларда машина кетидан узоқ қолиб борди. Сўнгра сой қирғоғидаги тепаликда чўнкайиб ўтирганича, машинани аччиқ кўз ёшлари ила қузатиб қолди.

Мана, чиройли булбуллар сайраган тўқай ҳам, шалпангқулоқ қуёнчалар ҳам, куйрук пати ўрокдек эгилган, доимо кун нурида товланиб тургувчи қирғовуллар ҳам, вафодор ити Бўрибосар ҳам, қўлаб марта ёлғиз ўзи, “қовун-қовун” ўйнаб, соя-сида беғам болалиги кечган тўрангиллар ҳам, ҳаммаси-ҳаммаси ортда қолди. Улар-сиз қалби бўм-бўшдек. Ҳалитдан соғина бошлади. Ҳали босиб ўтилиб бўлинмаган овул йўлини, унинг иккала бўйидаги буталарни бирма-бир кўздан кечирди. Улар ҳам қиймасдан қолаётгандек, машина кетидан югуришиб, Еркинлар билан кетишга тал-пинаётгандек туюлди. Машина катта йўлга бурилаётганида “ярк” этиб қуёш нури кўзига урилди. Еркин кўзида котиб қолган ёшларни артиб, қуёшга беун термилди.

– Хафа бўлма, – деди қуёш майин жилмайиб. – Бўрибосарингни ўзим кўриб тураман. Сенинг қаердалигингни унга айтиб тураман. Балки сени кўргани борар.

Еркин ҳам майин жилмайди. Унинг юзидаги қулги изларидан чексиз қувонч, ишончни пайкаса бўларди. Шаҳарга яқинлашиши билан изгиган одамлар, машина-лар Еркиннинг хаёлларини тўзитиб юборди. Итини ҳам унуттира бошлади. Бири тепасига бири қурилган уйлар тизилишиб, аллақандай бир девнинг ўйин учун со-либ кетганидек таассурот қолдиради.

Еркинлар минган машина шундай қўп уйларни ортда қолдириб, бир уйнинг ёнида тўхтади. “Шунчалик қўп уйдан, уй етмайди дегани нимаси. Ойим шаҳарда уй қўп бўлишини билмаса керак-да”.

Қорни осилган бир киши томоркасининг чеккасига қурилган мўъжаз уйга бош-лаб келди.

– Мана, нарсаларингизни шу ерга туширинг, – деди тепакал. – Бу келинми? Ба-ракалла!

Боймуротнинг топган уйи шу экан.

– Илгари узоқдан қатнашган қариндош бўлсак, энди яқиндан жон қўшни бўламыз. “Қиёмат куни қўшнидан”, деганлар. Манов кенжатоийингизми? Жуда яхши!

Еркиннинг шаҳардаги ҳаёти мана шундай бошланди. Ҳозирча ҳамма нарса ҳали очилмаган сирли бир воқеадек бўлиб турибди. Одим сайин бир янгилик. Гоҳи-гоҳида қўчадаги итларни кўрганида беихтиёр Бўрибосари ёдига тушади.

Тун ҳамма ерда ҳам бир хил бўлиб, қуёшни соғинтираркан. Шаҳарнинг фарқи – тунларда юлдузларни сириклар бошига илиб қўйгандек, беҳисоб чироклар порлаб турар экан. Ҳозирча уларни зулматнинг ваҳимали ва жирканчли ҳаракатлари бур-каб тургандек. “Аммо қуёшга тенг кела олмайди!”

Шаҳар мактаби қишлоқникига нисбатан катталиги, ўқувчилари кўплиги, тахта поли билангина фаркланиб турарди. Еркиннинг бу ерда ўқий бошлаганига икки кун бўлди. Божбоннинг хотинига ўхшаб ҳўмрайиб юрадиган шаҳарлик ўқитувчи Еркинга унчалик ҳам маъқул тушмади. Ўқрайиб қараганида қочгани жой топа олмайсан.

– Шаҳар мактаби овул мактаби эмас, – деди келган куниёқ ўқитувчи. – Дарс қолдирмайсан, ҳар куни тайёrlаниб келасан. Кечикиб келиш кечирилмайди.

“Янги келган бола”, дея ўқувчилар Еркинга ҳурпайишиб қарашади. “Қишлоки”, дея унча менсимайди. Кўшни аёл ҳам кўполлиги билан божбоннинг хотинига ўхшаб кетади. Кеча ўқишдан қайтаётганида томорқасига киргани учун қўшнисининг мушугини аямай савалаётганига кўзи тушди. Аёл кетгач, Еркин ерда жонсиз чўзилиб ётган мушукнинг ёнига бориб, жунини силай бошлади. Азбаройи раҳми келганидан беихтиёр кўзлари ёшга тўлди. Алламаҳалда мушукка жон иниб, секин бошини кўтарди. Еркин ярадор мушукни қўлида кўтариб, кўра дарчасидан уйига ўтказиб қўйди.

Эрталаб Боймурот барвақт ишга отланди. Ойиси ҳар куни Еркинни мактабга кузатиб иш излагани кетади. Кўчама-кўча, идорама-идора юриб иш топа олмай ҳориб-чарчаб кечкурун уйга келади. Шаҳарда маҳкамалар кўп бўлишига қарамасдан, ҳеч бирдан иш топа олмайди. “Умидсиз шайтон” деганларидек Ойгул бугун ҳам бир идоранинг эшигини қоккишга улгуриш учун Еркинни шошилтирди. Еркин ҳам уйдан тезроқ чиқа қолмади. Ўқишга бораи деса мушугини ташлаб кетишга кўнгли чоппайди. Мактабга ўзи билан бирга олиб кетишга ойиси рухсат бермаслиги аниқ.

Еркин онасидан яшириб, мушугини қўйнига тикиб, мактабига жўнади. Қалби севинча тўла. Ўтаётганлар қўриб қўйсин дегандек, ёқасидан мушугининг бошини чиқариб қўйди.

– Бу нимаси? – деди ёнгинасидан ўтаётган бир ўқувчи мушукка кўзи тушиб. – Ўқишгаям мушук олиб борадимиз одам?

– ...

– Майли, олиб боравер. Муаллим мушугининг қўлингдан юлиб олиб, деразадан отиб юбориб, ўзининг ҳам кетинга бир тепади хали...

Еркиннинг қалбини қайғу эгаллади. Мушугидан ажраб қолиш хавфи одимлаган сари яқинлашиб келаётгандек. Агар деразадан отса... Мушукнинг ҳолига вой. Итидан айрилгани камдек, мушугидан ҳам айрилиб қолса-я?

– Кирсанг-чи, бола! Дарслар бошланиб кетди-ку! – навбатчи ўқитувчининг шундай буйруғи уни синфга шошилтирди.

– Ҳе, нимага кеч келдинг? – деди ўқитувчи шундоқ ҳам совуқ юзини янада совутиб.

Қўйнида аранг нафас олаётган мушук кимирлай бошлади. Сўнгра энгаги остидан қалласини чиқарди. Болалар дув қулишди.

– Бу тагин нимаси? – дея ўқитувчи яқинлаша бошлади. У пальтоси тугмасини ечган заҳоти мушук ерга сакраб тушди.

Энди деразадан отиб юборади, деб ўйлаган Еркин болаларнинг қаттиқ қулгисининг аччиқ қийқирикка айланиб бораётганлигини англолмай қолди.

Шаҳарда қуёш билан учрашиб, сирлашиб қийин бўларкан. Баланд уйларнинг ортидан қуёшнинг чиқаётгани ҳам, уйкуга бораётгани ҳам қўринмайди. Туш пайтида баландда учратасан. Сўзлашган пайтингда ҳам эшитмайди. Қуёшга қараб гапирётганингни одамлар ҳам қўриб қолишади. Қуёш шаҳардан узоклаб ўтаркан. Шунданми, одамлар ўртасида бетартиблар кўп учраркан. Қуёш ботмай тепаликлардан қараб турганида уларга қўрсатиб қўйган бўларди-да.

Қуёшдан итини сўрай олмаганига анча вақт бўлди. “У ҳар куни қуёш билан суҳбатлашиб, менинг қаерда юрганлигимдан хабардордир”.

Бундай фикрлар Еркиннинг миясида ҳар куни такрорланар эди. Қуёшдан узоклаб кетганига кечалари қийналиб ётади.

Шаҳарга келгач, иш жойлари уч марта ўзгарди. Дадаси ҳам ўзи сингари ишсизлар билан топишиб олди. Ойгул чиқиндиларни ортувчи бўлиб ишга жойлашмаганида ким билсин ҳоллари нима кечарди?

Бир куни Боймурот уч йигитни эргаштириб келиб, кайфи сафо килаётганида уй эгаси келиб, уйни тезда бўшатиб қўйишини талаб қилди.

– Келаси йилдан бошлаб мебель нархи ошаркан, – деди у. – Шунга бу йил арзон вақтида икки-уч стенка олиб қўймоқчимиз. Уни шу жойга қўймасак, бошқа жой йўқ.

Стенканинг нималигини билмаса ҳам Еркин уйга баҳайбат бирон нарсани олиб келиб, ўзларини чиқариб юборишини тушуниб қийналди. Ойиси ҳам...

– Сен хафа бўлма, биродар, – деди биринчи киши Боймуротнинг елкасига қоқиб. – Бизлар билан мрамр суваш ишига ўтсанг ҳаммаси жойига тушади. Лекин унгаям таниш керак. Бизларда анча-мунча дипломли йигитлар, муаллимлар ишлашади.

Мастларнинг ажабтовур гап-сўзлари, шаҳардаги тушунарсиз ҳаракатлардан Еркиннинг боши котди. Айниқса “Пулинг бўлса уй оласан”, деган сўзлари уни тааж-жублантирди. Уйнинг пулга сотилишини илк марта эшитган эди у. Чунки овулида канча уйлар эгасиз ётибди. Уларни сўраётган битта ҳам одам йўқ. Шаҳарликлар қўлига нима илинса шуни сота бераркан-да.

Тун ярмида эшик қоқилди. Ойгул ишдан чарчаб келиб, ўзини тўшакка отарди. Бугун ҳам тош қотиб ухлаётганди. Боймуротнинг иши соатли бўлмаганлиги боис, дам олишга туннинг хоҳлаган пайтида келаверади. Бунга уйдагилар ҳам қўниқиб қолишганди.

Дадасининг овозини эшитиб Еркин чакконлик билан эшикнинг иллагини тунширди. Дадасининг ширакайфлигини пайқади. Жисмига қўрқинч ўрнашди. Бориб ойисини уйғотди. Ойгул эрининг яна ичганлигини ўғлидан эшитиб, “ўрганган одат қолмас экан-да”, дея ичидан норози оҳангда мингиллади.

– Бизлар бир баракасиз халқ бўлдиг-ов, – дея бошлади сўзини ичкари кириши билан. – Бу раҳбариятданми ёки ўзларимиздан? Билмадим, нимага ўхшаб кетдик. Бундай хўрликка қўниб, чидаб юргандан ўлган афзал. Ўлиш керак. Ёки бўлмаса...

Бу даҳшатли гапни эшитганида Еркин титраб кетди.

– Нима гап? Тинчликми? – деди Ойгул мулозим оҳангда эрининг тўрга улоқтирган кийимларини йиғиштираётиб.

– Сен нимани ҳам билардинг, хотин. Потратнинг бари шу ёқда экан. Ёниб кетасан, ёниб.

– Нима гап? Тушунтириброк гапирсанг-чи?

– Мен йигитларнинг гапи билан мрамр сувокка бориб юрсам, бизларни куллардек ишлатаётган экан-да! Кул эканмиз.

– Ким ишлатаётган? Нега қулсизлар?

– Нега, нега? Ҳар квадрат метрига қирқ сўмдан пул ёзиб, шундан уч сўминигина бизларга бераркан. Қара, шунга ҳамма қўниб юрибди. Ҳатто, дипломли йигитлар – муаллимлар ҳам сиртдан келганларнинг берганини олиб, ишлаб юрибди. Ҳақи учун тортишай демади. Сиртдан келганларнинг ҳар бирининг тагида “Жигули”, бурунлари осмонда.

Бу гаплардан кейин қўп ўтмай Боймурот пичоқ еб, касалхонага тушди. Палатадошларининг айтишича “ўлди” деб ташлаб кетишибди. Умри бор экан, тирик қолибди.

Она-бола зор-гирён йиғлашди. Ойгулнинг ноласи оламни тутди.

– Кўзсиз Худо, – деди фарёд уриб. – Биз бечораларга бир назарингни солмадинг-ов.

Еркин Худонинг кимлигини аниқ билмаса ҳам, ўзларига ёрдам бермаётган бераҳм бировдир дея фаҳмлади. Кимлигини сўрашдан тортинди.

Дадаси пичокнинг озоридан уйда узоқ ётиб қолди. Даъво қилиб, ҳеч қайга бормади ҳам. “Барибир пуллик кишига бас келиб бўлмайди”, дея ўйлади. Уй ичида

бүлөйтган гап-сүзларни жимгина тинглаб ўтирадиган Еркин бошкаларнинг ўшанака энгиб юравермаслигини ичдан туяр эди. Хали катта бўлсин, буларнинг ҳаммасини куёшга айтиб беради. Ундайлардан дадасининг ўчини олиб беради.

“Қандай бўлмасин куёшга дуч келаман”, дея ўйларди у.

Боймурот кечаси билан каттик оғриб чикди. Бот-бот хушидан кетиб, алахсирайди. Аллакимларнинг исмини айтиб, сўкинади. Тонг отгунга қадар Еркин ухламасдан ойисига кўмаклашди. Эрталаб Еркиннинг ҳам харорати ошиб, боши лўкиллаб оғриб чикди. Ўқишдан қолди. Ойгул чикиндилар ортадиган ишига кўшимча кечакундуз ишлайдиган болалар боғчасида ҳам фаррошлик қиларди. Иккала беморни уйда қолдириб, Ойгул ишга кетди.

Тушликдан кейин Еркин дастурхонни зўрға йиғиштирди. Дармони йўқ. Эмаклаб бориб, тўшакка ётди. Кўз олдини қалин туман қоплаб, кўркинчли нарсалар пайдо бўлди. Сўнг куёшни, овулида қолган итини кўрди. Шод-хуррам ўйнади. Куёш билан сухбатлашди. У борган ерларга борди. Кўзини очиб қараса, кўп йиллардан кейин қайтиб келгандек туюлди. Ўз уйида ётганлигини сезгач, бир неча кун ухлаган бўлсам керак деб ўйлади. Ўрнидан базўр туриб, қаравотда ётган дадасига қаради. Ухлаётган экан. Унинг хаёлига тўсатдан синфдошлари билан муаллими кириб келадигандек сезилиб, аста силжиб уй ичини тартибга келтира бошлади. У синфдошларининг келишига сўзсиз ишонди. Ботир ва Олим бетоб бўлиб қолганида муаллими болаларни олиб борганди.

– Бетоб болаларнинг ҳолидан албатта хабар олиш керак, – деганди шунда муаллими. – Бетобнинг кўнглини сўрасанг, соғайиб кетгандек ҳис қилади ўзини. Қувонади, дўстлигининг қадрига етади. Сўнгра Сарсенгулнинг папасидан ҳам ҳолаҳвол сўраймиз. Катта одам. Базанинг бошлиғи. Қизининг синфдошлари таширифидан у ҳам қувониб қолади. Боши осмонга етади. Ўзим бошлаб бораман.

Еркиннинг кўз олдида уларнинг келишга тайёрланаётгани келди. Ўз-ўзидан севинди, жилмайиб ҳам қўйди. Ўқувчиларнинг муаллим билан келиши қандай яхши-я! Дадам ҳов, Еркинжоннинг синфдошлари, муаллими келибди-ку, дея қувониб, ўрнидан туради. Улар бирин-кетин бориб, ҳол-аҳвол сўрашади. Тез кунда соғайиб кетинг, дейишади. Еркин уларни кўз олдида жонлантирганича деворга суяниб анча ўтирди. Бирок Еркиннинг ўйлаганидек бўлмади. Кечкурун ишдан ҳориб-чарчаб ойиси келди. Буларга қараб унсиз термиллаётган Боймуротга:

– “Тез ёрдам” қақирайлими? – дея ишда эшитганларини баён қила бошлади. – “Тез ёрдам”ни қақирсанг келади дейди. Касалинг оғир бўлса касалхонага ўзи элтиб ётқизади дейди.

– Эй, докторингни қўйиб тур. Соғаярмиз-да, – деди Боймурот уларнинг келишига ишонмай.

– Одамлар айтганга қақира қолайлик дегандим-да.

– Бизлардекларнинг қақирганига келмаса кераг-ов...

Бу сўз Еркиннинг баданига игна санчгандек таъсир қилди. Чиндан ўзларининг кимлигини ўйлади. Доктор келмайди. Муаллим ва синфдошлари ҳам келмайди. Катта ишдагиларга борсалар керак?

Соғайиб ўқишга борганидан кейин муаллим ҳам, ўқувчилар ҳам ундан касал бўлиб қолдигми деб сўрашмади. Сўрайди деган умиди бутунлай пучга чикди.

– Справканг бўлмаса оғриганингга ким ишонади сенинг? – шу гапи билан муаллим Еркиннинг сўнгги умид учқунларини ҳам сўндириб ташлади.

Еркин кундан-кунга ўқишдан совий бошлади. Мактабда ҳаммадан кучли, кўркинчли кишиларнинг болалари кўп экан.

– Сен мактаб директорини уриб кетай дединг-ку, – деди Олим югуриб синфга кирган Еркиннинг эғнидан итариб.

– Директорни мен урдимми?

– Нима энди, уриб кетмокчимидинг? Ҳов, сен зўрсан-ку, – дея Олим Еркинни менсимай эгнидан тортди.

Еркин уни итариб юборди. Олим чалқанчасига йиқилиб тушди. Синфдагилар чувуллаб юборишди.

– Олимни йикитди-ку.

– Сен кимга куч кўрсатаяпсан?

– Папаси сени каматиб юборади-ку.

Ўқувчиларнинг кўпчилиги жўжахўрозланиб Еркинни ўраб олишди. Сарсен деган бола “нега бизнинг жўрани урасан?” деб ёқасига ёпишди. Еркин унияма уриб юборди. Йиғламсираб яна ёпишди. Унга Олим ёрдамга келди. Икковлашиб Еркинни дўппослашди. Уларни ҳеч ким ажратмади. Фақат ўқитувчи келиши билан ўринларига тарқалишди.

Еркиннинг қаттиқ хўрлиги келди. Кўзига келган ёш ва ўксикни қайсарлик билан қайтариб турди. Ўқувчилар ҳар томондан қичкиришиб, муаллимга бўлган воқеа ҳақида ким олдин айтишга мусобақалашаётир.

– Боймуротов, бу ёққа чик! – деди муаллим дарғазаб оҳангда.

Еркин дадил кадам ташлаб, муаллимга яқинлашди.

– Қани, сен нимага тинч юрмайсан? – қулоғидан тортди. – Эчкининг орқаси кичишса чўпоннинг таёғига суйканади дейишади. Олимнинг отаси сени ота-онанг билан қўшиб сотиб юборади-ку. Министрнинг ўғлига нега суйкаласан сен аҳмоқ?! Омборчининг ўғлида қандай ишинг бор эди?

“Омборчи” деганида дадаси айтиб келган мактаб директорлигини қўйиб, омборчи бўлган киши ёдига тушди. У бизнинг мактабимиз директоридан ҳам кучли экан-да.

Муаллим қанча бакириб-чакириб, қулоқларини бураса ҳам Еркин йиғлагани йўқ. Қайсарлик қилиб тураверди. Энди Еркиннинг ёмон ва қўрқинчли одамлар тўғрисидаги рўйхатидан манави министр, омборчилар жой эгаллади. У буларнинг ҳаммасини жирканчли кишилар сирасига киритди.

Ўз йўлидан кетиб бораётган Еркиннинг рўпарасидан милиционер чиқиб қолди. У бирдан мушукни учратган сичкондек типирлади. Шунда у “милицияда имон бўладими, шунчаки юрсанг ҳам қамаб ташлайди”, деган дадасининг мастликда айтган гапларини ёдига туширди. Еркин қўл-оёқлари бирданига совиб бораётгандек. “Милиционер ҳозир ёнида тўхтаб “нима қилиб юрибсан?” деб сўрайди. Ўқиш пайтида қочиб юрганингни билса, билагиндан маҳкам тутиб, қамаб ташлайди. Дадам, ойим қаерда юрганлигимни билишмайди”.

Милиционер ёнидан ўтиб кетди. Еркин “Ухх” деганича оғир нафас олиб, юришини илдамлатди. Милиционер ундан олислаётган эса-да, орқасига бурилиб, чакириб қоладигандай туюлди.

Савлатли уч қаватли бино олдида етиб, ичкарига кирмокчи бўлди-ю, аммо эшик оғзида турган милиционерга қўзи тушиб, шартта ортига қайтди. Кўча оралаб юришда давом этди. Тағин бир қаватли бино олдида тўхтади. Иш сўрайдиган жой шу бўлса керак, деб ўйлаб, кирсамми, кирмасамми деган ҳаёлда анча иккиланиб турди. Шиша эшикли бино эшиги олдида бир чолга дуч келди.

– Ҳе бола, нима қип юрибсан? Кимни излаб келдинг?

– Иш излаб келдим, – дея жавоб қайтарди Еркин.

– Иш? – сўради чол боланинг гапини янглиш эшитмадимми дея ҳаёл қилиб.

– Ҳа, ота, ишлай дегандим.

– Ота-онанг борми? – ўсмоқчилади чол. – Сен ҳали ишлашга ёшлик қиласан. Катта бўлганингда бу ердан сенга иш топилмас ўғлим. Бу шаҳарда сен тугул, катталар ҳам иш топа олишмайди.

У юра-юра бозорга бориб қолди. Аёллар белларига этак тутиб, манти, пирожнийлар сотишмоқда. Кабобпазлар кўмир тутунини буркиратганича, сихларга терилган кабобларни елпиётир. Еркин каттик очикканини сизди. Манти сотаётган семиз аёлнинг каршисида бироз туриб қолди. Оғзидан сўлаги оқиб, егиси келиб, туриб қолди.

– Энди манти ўтирлагани чикибсанлар-да? – шундай деб семиз аёл Еркинга тикилди. – Қаранг буларни, уйларидан овкатланмай кўйган. Ота-онаси шунга ўргатгандир-да.

Еркин чопганича одамлар орасига сингиб кетди. Хўрлиги келиб, йиғлаб юборишдан ўзини аранг тутиб турарди. Ойим ҳам мен каби очикиб олдига келган бола-ни қувиб юборса керак. Бир манти берганида камиб колармиди?

Пиёдалаб станция томон қадам ташлади.

Вагон қошида йиғилишиб ўтирган йигитлар ёруғ оламда ўзларидан бошқа киши йўқдек, осмонни бошига кўтариб қулишиб, чакчаклашиб ўтиришибди.

– Ҳов жўра, сен нимага келмадинг? – деди биттаси ёнида турган Еркинни энди кўриб тургандек. – Ана, бўшаган шишалар. Олгин-у туёғингни шиқиллат.

– Мен иш ахтариб келдим, – деди Еркин унинг ишорасига тушунмасдан. – Мен-га шиша керак эмас.

Ҳаммаси гурра қулишди.

– Сен тугул бу ерга отанг ҳам яқинлай олмайди, – деди девкомат биттаси мўйловини тикрайтириб. – Яхшиси, анави шишаларни олгин-да даф бўл.

Ўтирганлар еб қўядигандек ялт этиб қаради. Олти жуфт кўз берахмликнинг алангали оловини пуркаб тургандек туюлди. Еркин кўзини босиб, хўнграб йиғлаганича ўз йўлидан югуриб кета бошлади. Орқасидан “Тўхта! Тўхта!” деган овозлар эшитиларди. Ўтирганларнинг аччиқ ва жирканч қулгиси чор-атрофни тутиб кетгандек гўё. Темирйўл вагонлари ҳам, йўл четидаги тепаликлар ҳам, бари-бари қаҳ-қаҳ уриб қулаётгандек. Кимга ва нимага қулаётганлигини билишмасди.

Еркиннинг оёғи бир нарсага илиниб кетиб, юзтубан йиқилди. Пешонаси, тиззаси тошга урилди.

Анчадан кейин хушига келди. Ҳамон қулгининг жаранги қулоклари тагида янграб турарди. У эмаклаганича, у ёқ-бу ёққа қулоқ тутди. Атрофда жимжитлик. Оғзидаги тупроқни артди. Оғриётган бошини ушлади. Икки чаккаси зирқиллаб турибди. Кўзлари қинидан чикиб кетгудек. Митти қўлчалари пешонасидаги муштдек гуррага тегди. Қалбида аллакимларга чексиз нафрат уйғонди.

Унинг кўзи тепаликда чўнкайиб ўтирган итга тушди. Соғинчдан кўзига ёш келди. “Бўрибосар”, деди у. Бўм-бўш калбини баҳорнинг сарин шабадасининг лаззатли ифори тўлдирди. Ит қошига келди. Еркин эпчиллик билан уни тутиб олиб, бўйнидан қучди. Кўзига ёш олди. Қушларни, онларни бари-барини соғинди. Уяси-га кириб улгурмаган қуёшга нигоҳи тушди. Ўрнидан отилиб турди.

– Юр, кетдик, Бўрибосар! Юр, юр! – деди итни шошираркан, қалби севинчдан хаприкиб. – Сендан бошқа Бўрибосарларга борамиз. Тез юр, қуёшга етиб оламиз. Қуёш бизларга ҳаммасини айтади. Энди қуёш билан бирга бўламиз. Унга ҳаммасини сўзлаб бераман. Юр, юр! Тўхта, қуёш! Бугунча ухламай тур! Ухлама, қуёш! Сен ухласанг, ҳамма қилмишга қўл уришади. Ухлама, қуёш, ухлама!

**Бахтиёр
ГЕНЖАМУРОД**

Излаш

I

Бир аср...

ўн аср...

эллик...

юз аср...

Карвоним юк тортар беллари толиб.
Топганларим – жумбок, йўқотганим – сир,
Йўл юриб, мўл юриб боряпман ёниб.

Културм сувсиз чўлда зарнинг кадри йўқ,
Бизнинг сўқмоқларни кўмар кум, тўзон.
Тоғлардан ошамиз дангал, кўнгил тўқ,
Жаннатга етишмоқ – соғинчу армон.

Карвоним гоҳ сувда, гоҳ ўтда мўнглиғ,
Гоҳо қор, гоҳо муз, гоҳо сел, ёмғир.
Бозордан топганим енгил пар янглиғ,
Йўлда йўқотганим – тоғлардан оғир...

II

Олға, яна олға ва яна олға!
Тош кўприк қурамиз қил кўприкларда.
Қоялар, тик жарлар, гармсел, долға...
Ўргимчак тўридек гард киприкларда.

Тоғ бошида туман, чўққиларда қор,
Нафс бирла сабрнинг чангалида биз.
Очиқ дара ичра чуқур жарлар бор,
Ахир, хом сут эмган бандамиз ожиз.

Бахтиёр ГЕНЖАМУРОД – Ўзбекистон Республикасида хизмат қўрсатган маданият ходими. 1959 йилда туғилган. Қорақалпоқ давлат университетини битирган. Шоирнинг “Офтобнинг умри”, “Саратон”, “Сайланма” китоблари чоп этилган. Шунингдек, “Уқуздарё битиклари” шеърый тўплами ўзбек тилида нашр этилган.

III

Қўл етмас чўккига оёғим етди,
Ҳаётимнинг ёзи қайларда сарсон?
Тилла сандиғимни даралар ютди,
Қалбим бир тепага чиқмади – армон!

Тоғлар, куёш ўпган чўнг чўккилар жим,
Нафаси – совуқ, зах, дами – аёз, муз.
Сувсиз саҳроларнинг дардин тинглар ким?
Баҳор ўлкасига керак эмас куз...

Юксак аскар тоғлар тонгда уйғониб,
Такали тулпорлар музда тоймоқда.
Куёшнинг нурлари кизариб, ёниб,
Фаришта қорларни суймоқда.

IV

Туянинг товонин тошлар тилмоқда –
Биллур музнинг туси гавҳарга дўнди.
Истайман ўзимни англаб, билмоқни –
Жонимни эговлай бошлайман энди.

Тоғдан ўзин ташлар шўх шаршаралар,
Шаршара кокилдан тошлар жимирлар.
Чакмоқнинг қаҳридан бир йиғлаб олар
Қорларга бурканган қора кўмирлар.

V

Ўнгда – чуқур жарлик, сўлда – тик қоя,
Чакмоқнинг қиличи бошимда синди.
Тоғлар энсасига ташлади соя –
Қоп-қора булутлар елкамга минди.

Туялар тебраниб, отлар депсинди,
Есир янглиғ ғингшир мард Бўрибосар.
Дўстим сотди – кўнглим кўзгуси синди,
Номардлар ярамга яна туз босар.

“Осмонлар ер бўлиб, ер осмон бўлиб”,
Кўрдим Исрофилнинг совға – куюнин.
Шайтонлар, жинлар бир жамоа бўлиб,
Айш-ишрат қилишди, кўрдим ўйинин.

Бу замин – дошқозон, қайнар бикирлаб,
Қунлар ёрма бўлди қора тун билан.
Ҳеч тинчлик бермайди бир савол бироқ:
“Ўчоқда ёнганлар, ахир, ким экан?”

VI

Ибтидоий замонда
Одам Ота
Йиғлаган болаларини
алдаб
юпатади.

Охир замонда
Болалар
Кексайган Одам Отани
алдаб
йиғлатади...

VII

Ёки мен гарангман, ёки дунё гунг –
Барглар шитирламас, вақт жим ўтади.
Бир томчи олтиндай милтиллади кун,
Фалак сал титраса, томиб кетади.

Кўк гумбаз дарз кетар ногаҳон, нахот,
Жимжитликдан юрак кетар эзилиб.
Нафасини ютар серташвиш ҳаёт,
Осмондан кумуш нур тушар узилиб.

Бир лаҳза.
Биргина мен гувоҳ бўлдим:
Фаришга найзаси юракдан ўтиб,
Киприк коккунча вақт балки мен ўлдим,
Ўзи тирилтирди яна раҳм этиб!

VIII

Тақдир пешонамга ёзилган – бу чўл,
Қалбимда гул бўлиб ёзилган – бу чўл.
Бу чўл -- менинг онам, олтин бешигим,
Олтин қабр, менга қазилган – бу чўл.

IX

“Тапни кўй, отга мин, нор туяни торт,
Саргардонлар юрти қутмоқда бизни!”
Туяларга юкла, омонатни орт –
Сахардан кистаймиз карвонимизни.

Дилингни яйратар тонгининг нафаси,
Саҳрода кум ошдик, уйғонди қуёш.
Рухимда илохий шамоллар эсиб,
Юрагимда кумдек уваланди тош.

Гунча лаб, инжу тиш чертар чанқовуз,
Карвонлар силжийди куёшни кўзлаб.
Сўнгги манзилимиз Борсакелмас туз,
Вақт қумдан тополмас изимиз излаб.

Бакирок туянинг оғзида қўпик,
Қадамини санаб йўл босар ғафат.
Ел қувган қанғбақдай тақдирга кўндик,
Охири хайрли бўлғай оқибат.

X

Мис қайнаган иссиқ – бу дўзах ўти,
Кўчар қумнинг чексиз тўлқинларида
Чўл жинлари ўйнар қуюндан ўтиб,
Жаҳаннамнинг гирдоб ёлқинларида.

Урчуқдай йигириб ковролган қумни,
Етмиш жин қийкириб сакрар осмонга.
Сени ўғирламоқ учун юлқинди,
Уларни қул этдинг, жоним, инсонга.

Сенинг гўзаллигинг – бошимга бало,
Бошимга балодир – нозу карашманг.
Армонинг – жин шоҳи бирла сирлашмоқ,
Армонинг – сеҳрли юртда адашмоқ.

Мақсадингга етдинг, сен йўқсан, энди,
Девпари хонининг ҳарамидасан.

Менинг карвонимни кўчган қум кўмди,
Манзилнинг билмайман излайин десам.

XI

Нигоҳим – кунботиш. Қум-тўзон кечдим,
Мешкобда қолмади бир томчи ҳам сув.
Юрак сирларимни эшитмас ҳеч ким,
Тепамда тебранар дард кармоғи қув.

Мисли ўт ичида қолган чумоли
Қочаман қаронғи зулматга томон.
Заҳмат ва изтироб қўймайди холи,
Қакнусдек оловдан чиқаман омон.

Изимдан эргашар саҳро бўриси,
Йиқилган захотим олар бўғзимдан.
Чўл, ишқим ҳам нафсим билан курашиб,
Ўзингни излайман, кечиб ўзимдан.

XII

Кексайган саксовул сояларидан
Кунботишга оғди ёшлик давроним.
Ўркач-ўркач кумнинг ораларидан
Қирқ ўрим сочингни топдим, жононим...

...Синиқ найза, куёш куйдирган шона.
Келгану кетгanning оёқ изи йўқ.
Қадим юртдан колган ёлғиз нишона –
Курук юлгун ёнмас, хўл тутантирик.

Ер ютдими ёки осмон кучдими,
Ғойиблар юртида сарсон бўлдим мен.
Олисдан термилдим, эласинг илғамай
Ёғсиз чирок янглиғ бевакт сўндим мен.

**Ҳеч вақтда дўстларинг бўлмасин ҳайрон.
Қўлдан келса қилинг душманни байрон.
Халойиқ, бир бўлиб яшанг меҳрибон.
Туғилган ер учун ҳурмат яхшироқ.**

БЕРДАҚ

Тақдир сўқмоқлари осон ўтилмас

Халилла
ДАВЛАТНАЗАРОВ

Сиздан мерос бўлиб яхшилик қолсин

Биродар, бир савол бераман сизга,
Юракда ўт борми ургудай юзга,
Халким деб оёқ қўш, овоз қўш бизга,
Биздан мерос бўлиб яхшилик қолсин!

Ватан деб, ҳар қанча қуюнсақ ҳам оз,
Яшайлик ҳамиша жон фидо, ҳассос,
Инсоннинг бойлиги бардош ва ихлос,
Биздан мерос бўлиб яхшилик қолсин!

Ботирдан донғ қолур, хондан қолар тахт,
Ҳар ким фақат халқ-ла топа олур бахт,
Савоблар ўлчанур келганида вақт,
Биздан мерос бўлиб яхшилик қолсин!
Сиздан мерос бўлиб яхшилик қолсин!

Сўздан – одам, елдан – бузилар тоғ-тош,
Катилар қайтишни билмаган олмос,
Гул ўз мавсуминда, сўнг кўрки қолмас,
Сиздан мерос бўлиб яхшилик қолсин!

Умрнинг ризқ-рўзи, аввало, ердан,
Мардлик ҳам муқаддас жойда кўкарган,
Одам бўлиб яшанг Худойим берган,
Сиздан мерос бўлиб яхшилик қолсин!

Халилла ДАВЛАТНАЗАРОВ – Қорақалпоғистон халқ шоири. 1952 йилда туғилган. Нукус давлат университетининг (ҳозирга ҚДУ) филология факультетини битирган. Шоирнинг “Хат”, “Сен менга кераксан”, “Ҳуш қол, ёшлигим”, “Ошиқ бўлиб яшанг” сингари ўндан ортиқ китоблари нашр этилган.

Яхши одамларга меҳр-ла ёллан,
Ҳақ йиқар ҳар қанча бўлсанг ҳам полвон,
Ўрик новвот каби зўр мева солган,
Сиздан мерос бўлиб яхшилик қолсин!

Умр – инсон учун озгина муҳлат,
Ҳар ким хўш айтишар етганда навбат,
Бировдан сўз қолар, бировдан давлат,
Сиздан мерос бўлиб яхшилик қолсин!

Ватан қабул қилиб олади танни,
Туғилган тупроққа кавшарланг жонни,
Келажакка бутун беринг Ватанни,
Сиздан мерос бўлиб яхшилик қолсин!

Савдо

Дунё дер: дандонли дарвозаларим,
Тўринда турмуш деб аталган бозор.
Гоҳи фойда, гоҳи зиёнда қолиб,
Талай чекканим бор, мен бунда озор.

Йўлим бўлмади қолса, келишмай ишим,
Таъна, миннатим йўқ ҳеч ҳам бировга.
Ох, ёшлик йилларим бўлгандир увол,
Бериб юборибман арзон-гаровга.

Кўпинча алдандим, бу даргоҳда мен,
Ҳар қанча ўйланмай, кўп ўлчаб-бичдим.
Улушим кўп экан ўқинч-аттангдан,
Ғам-ғуссанинг аччиқ шарбатин ичдим.

Шаҳдим синдиришга кўп қилдилар қасд,
Кўп тегди тақдирнинг зарб-таёқлари.
Орзу манзилида ҳаялладимми,
Умримнинг кўп бўлди бандаргоҳлари?

Авжига чиққанда икбол бозори,
Ўжарлик тутдим, бир четда қолдим?
Қўлимдан бой бердим асл молларни,
Ўрнига арзимас нарсалар олдим.

Биров сўрарми деб, зикналик қилиб,
Кечгача ўтирдим харидор кутиб.
Баҳоси юқори қанча қулларни
Жимитдай фойдага қўйибман сотиб.

Хатто хар фаслнинг бор ўз бозори,
 Бордир хар бир кунда турли савдолар.
 Панд емоқ, панд бермоқ – харид иши бу,
 Бозор тўла кий-чув, шовкин, ғавғолар.

Айёр даллолларда кўрк, чирой деган,
 Юракдан боғланиб ўша савлатга,
 Тўлов тўлаганман кўз ёшларимдан,
 Муҳаббатда савдом тушган қимматга.

Ҳаётимда шундай савдолар бўлди,
 Кўпинча ўзимга ўзимни сотдим.
 Ёзган-чизганимда ёлғон йўқ эмас,
 Замонам олдида қарзларга ботдим.

Тортсалар кўнглимнинг тарозисини,
 Олган-берганимнинг чикса ҳисоби,
 Гоҳ шодлик, гоҳ ғамга харидор бўлдим,
 Эгнимда ўтмишнинг жулдур бир қоли.

Умрлик бозор бу – харидор ҳам кўп,
 Мени хайрон қилди унинг шартлари.
 Қилган харидимни кўнглим ёқтирмас,
 Кўпроқ куйдирмоқда зиён-дардлари.

Оғзибирчилик ҳақида қадимий ҳикмат

Дер: бўйра – ўтирган, дарёдир – юрган,
 Эл кўрган кўнгилга туяр кўп гапни.
 Сафарда йўл юриб бораётган одам
 Бир юртдан ўтганда мундоқ гап деди:
 “Ҳар қадамда қабру мазорлик, дафна,
 Намунча ер бағри тилик ва тилик?
 Катхудо, бийларин шу бир худуднинг
 Жамлай олмабдими оғзибирчилик?
 Ҳар уйнинг олдида бир-бирдан тандир,
 Бу қандай аҳволдан далолат берар?
 Ётга айланарку энг яқининг ҳам,
 Ҳар ким бўлак-бўлак кўнаверсалар.
 Оёқ босар бўлса мабодо душман,
 Устинга от солиб, кўрсатса зўрлик,
 Бўлиниб-бўлиниб ўтирган элда
 Топиларми, ёвни енггудай бирилик?”

Дунёга келганинг

Бахт-икбол хақида бошландими сўз,
Улкан бахт дунёга келмоқнинг ўзи.
Хайхот, умр шундай сарфланади тез,
Кутиб, кузатади тақдирнинг кўзи.

Ақлга сиғмайди бир қудратли куч,
Не-неларни бунёд қилмаган йўқдан?
Албатта, миннатдор бўлмоқ керакдир,
Ул Яратувчидан – бизларни сўккан.

Тақдир сўқмоқлари оson ўтилмас,
Холик бандасини иймонга ундар.
Шундан келиб-чикиб баҳо берганда,
Нишонлашга арзир туғилган кунлар.

Ўзим кўрсатсам дер, ҳар ким ҳам юртга,
Тақозо этса гар мойил, рағбат сўзи.
Демак, тақдирнинг кўп савдоларига
Кўпинча сабабдир инсоннинг ўзи.

Туғилган санани тўй қилиб, атай,
Ким обрўй олмоқчи сахнага чикиб?
Унинг жадвал елган шамолларичи,
Беҳол кимсаларни кетади йикиб.

Худо хайринг берсин, кўпам талпинма,
Қисмат ташлаб қўйган минг ип йўлингда.
Битта ҳикмат бордир: келиб-кетганинг
Аниқ билинади ўтган кунингда!

РАЖО¹

Ҳикоя

Малак
ВОРИСОВА

Саратон касаллиги дейишди. У эси оғиб қолгандек бир нуктага термилиб ўтирди, ўтирди. Касалхонанинг сим қаравотига тикилди. Қолган бир ховучгина умри ҳам шундай хоналарда, касалхонама-касалхона, докторма-доктор сарсон бўлиб, азобу оғриқлар ичида ўтишини, кун ўтган сайин заҳа еб, ингичкалашиб бораётган ипдек умидларини узолмай у ёқдан-бу ёққа зир югурадиган ота-онаси-ю яқинларини, охирида қўлидаги қушини учириб юбориб умидсиз қолган овчидек қуйик кўнгил билан қолишларини ўйлади. Ортидан қуйиб-қуйиб, касал ортириб олган онаси, отаси қанча яшашини ўйлади. Яшай олишармикин ўзи, деб ўйлади. Ака-укалари неча йилдир қуйинишар, эслаганда кўзларига ёш тўлар, аммо қачондир унинг вафоти оғриқ бермай қўяди, ҳаммалари ўз оилалари, фарзандлари, рўзғор ташвишлари билан бўлиб кетишади албатта, лекин ота-онаси... Қатор туриб, кўзларида ёш билан ҳаққига дуо қилаётган ака-укаларини тасаввур қилиб, томоғига нимадир тикилиб қолгандек бўлди. Болалигида кўп касал бўлган экан. Шунча ташвиш келтирганим каммиди, барибир ўлиб кетарканман, ўшандаёқ кетганимда яхши эди, деб ўйлаб ўтириб тўсатдан сезиб қолдики, ўзининг ўлишига, ҳаммаси шундай туташига заррача ишонмаётган экан. Дахшатли нарсани ҳис қилаётган эди-ю, аммо ич-ичидан ўлимни бўйнига ололмасди.

Эндигина ўқишни тугатганди. “Контракт” бўлса ҳам ўқийман, деб тўполон қилганларини, шунча йил қийналиб, тунда уйқусидан кечиб ўқиганларини, уйдагилари юборган пулларига қийим-кечак олмай тежаб, қўшимча ўқитувчи ёллаб тил ўрганганларини эслади. Бекорга қанча пул тўлатибди-я.

Судраб юриладиган юкхонаси бор сумка олишни роса хоҳлаганди, ҳали оларман деб шуниям пулини тежаганди. Корейсча пальто-чи, ўшайам жуда ярашганди ўзига. Курсдошлари ресторанда янги йилни байрам қилишганда пули камлиги учун унибун баҳона қилиб бормаганини эслади. Вилоятлар бўйлаб ҳамма курсдошлари саёҳатга чиқишгандаям уйига кетиб қолганди... Тўйлар-чи? 3-4-курсларда бир нечта дугоналарининг тўйлари бўлганда ҳам, йўл узок, имтиҳонлар вақти деб баҳоналар қилганди. Ҳали ўқишни тугатиб ишласам, хоҳлаган нарсамни олавераман, уйдагила-

¹ Ражо – умид.

Малак ВОРИСОВА – 1988 йилда тугилган. Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университетининг роман-герман филологияси факультетини тугатган. Ҳозирда ЎЗМУнинг журналистика факультетида таълим олмоқда.

римгаям олиб бераман, хоҳлаган жойимга бораман, ҳозир ўкишим керак деб ҳамма нарсани ўзига чеклаган экан-а? Мана энди шу ишни бутун умр қилмаганман, шу нарсани татиб кўрмабман, шу кийимни киймай ўтдим-а деб армон қиладиган вақти ҳам келиб қолибди... Бирор йил ишлаб шунча ўқиганларини қўллаб ҳам кўрмади, ота-онасига ойлигидан совғалар олиб бориб, шунча қийналиб ўқитганларинг учун раҳмат, дейиш ҳам насиб қилмаган экан. Дунёнинг камларини тўлдириб қўлидан келадигандек у ёқдан-бу ёқка югурганлари арзимаган нарса, бир гийин экан.

Эшик қаттиқ овоз чиқариб очилди. Онаси. Кўзларида ҳадик, кўркув, имконсизлик, даҳшат, яна тушунтириб бўлмайдиган алланарсалар акс этган она унга шундай назар билан қарадики, гўё фарзандини кўзларига жойлаб олмоқчидек, шундай қилиб уни асраб қолмоқчидек.

– Тузукмисан?... – онаси шундай дедими, ёки бўғзидан йиғига ўхшаш қандайдир овоз чиқдики, у англолмади.

Жавоб беролмади. Мингта сабаб бор эди бунга, аммо сўз сиғмади.

“Бир умр даданинг кўнглига қарагани камдек, энди ўлгунимча менинг кўнглимга қарайди шўрлик онам, – дея ўйлади у. – Худди ўзининг кўнгли йўқдек. Оналарда кўнгил нима қилсин?... Бизга ўхшаган нотавонларнинг кўнглига қараб-қараб, охири шу даражага етадики, ўз кўнгиллари борлигидан ҳам хижолат бўлишади гўё”.

Бунақа нарсалар фақат сериалларда, корейс фильмларида бўладигандек, унинг атрофида бундай бало юз бериши мумкинлигини тасаввур ҳам қилмаган эди. Энди эса... Ҳозир ўзини қувноқ, ҳеч нарсани ўйламаётган одам қилиб кўрсатиши мумкин эканини тасаввур қилди-ю, бу худди рўдапо қўйлакка зар ямоқдек ярашмаган нарса бўлишини, бунақа “маҳорат”ни амаллаб эпласа ҳам бунинг ҳеч кимга керак эмаслигини ўйлаб индамади. Онаси аҳмоқидики, болам тиржайиб турибди экан деб кўнгли хотиржам тортса. Ўзи шундоғам кўп нарсаларга ўзини мажбурлаб яшагани аниқ-ку, энди умри охирлаганда ҳам мунофиқлик қилиб ўзини азоблаши керакми?

– Ҳа-а, яхшиман. Ҳеч қаерим оғримаяпти, – касалхонанинг йўл-йўлли матрасидан кўз узмай гапирди у. – Ўйлайверманг, ойи. Овқат-повқат еб олинг.

“Худонинг айтгани бўлади, минг ўйлаб ўзингизни қийнаганингиз билан пешонадагини сидириб олиб ташлаб бўлмайди”. Бу гапларни ичиди айтди. Бундай гаплар худди тегса қонаб кетадиган жароҳатдек, умуман айтилмайдиган, яқинига йўланмайдиган бир вазиятда яшаётганди у.

Ёстиғини, кўрпасини қандайдир ишончсизлик билан тўғрилаб қўяётган онасига қараб бўғзига тикилган муштдек оғрикни тўхтатолмай қолди. “Ухламоқчиман”. Ёлғиз қолишни назарда тутиб айтилган бу гапни зўрға айтди, онаси чиқиб кетишга улгурмасдан йиғлаб юбормаслик учун муштумини лабларига босди. “Мен нима қилиб яшадим? – яна ўйлаб кетди у. – Болаликданок салгина бўлса-да ноҳўя ҳисобланган ишларни қилишдан “Отанг уришади!” деган қайтариқ остида қайтарилган, худди китобларда ёзилгандек фақат яхши ҳисобланган амаллар, ишларни қилишга, яхши китобларни ўқиб намунали болалардек яшашга одатланган инсон ҳам шундай жимгина вафот этиб кетавериши ҳеч гап эмас экан-да”.

У секин юриб дераза ёнига келди. “Ёмғир ёғсайди...”. Бу тилак ортида ёмғирни яна кўрармикинман деган ўқинч ҳам бордек эди. Дарахтларга қарар экан, ногоҳ дарахт тагидаги ўриндик томон нигоҳлари югурди. “Оббо... Бекор...”. Қўлларига таяниб ўтирган йиғитнинг кўзига ташланмаслик учун ўзини орқага олди. Неча кунлардан буён илк марта жилмайди: “Жинни!”. Бундан икки ойча олдин дунёда шундай дардлар борлигини ўйламаганди ҳам...

...Баҳор чикмай туриб куннинг тафти яхшигина сезилиб қолгани ҳақидаги Эсон мо-

монинг хасратларини эшитиб келаётган қиз берухсатгина суҳбатга қўшилган “студент”га қараб қўйди. Ёкинқирамаганини сезган “студент” кулиб қўйиб момо билан сўрашишда давом этгани қизнинг энсасини қотирди. Гапга аралашмай жимгина эшитиб келаётган қиз гап мавзуси кактусларга бурилгач, қандай қўшилиб кетганини ўзи ҳам сезмай қолди.

– Шу кактус ўлгур гулламайди, шекилли барибир, – ховлиснинг ҳар қадамида гул ундирадиган Эсон момо лаб бурди. – Йигирма йиллар бўлгандир шуни ўстирганимга, ям-яшил бўлиб тураверади. Ҳеч гуллай демайди. Беш йил бурун Норойникига келган, истудент болаларга гул ўстиришданми дарс берадиган чиройли меҳмон хотин шу очилади, очилсаям жуда-а чиройли очилади деб кетувди. Ўшандан бери кўз тикаман, ё бу бепуштимикин, а?

– Йўғ-е, гулнинг бепушти бўларканми момо, – кулгидан зўрға тинган йигит ёшлаган қўзларини артиб жавоб берди. – Бизникда очилибди-ку. Кеча ўқишдан келсам ойим хурсанд ўтирган экан, кактусим очилди деб. Чиройли экан чиндан. Қўшнилар ҳам келиб томоша қилиб кетишяпти.

– Вой, чинданми?! – момо ва қиз бараварига унга қарашди. – Очилдими?!

– Ҳа, очилиб турибди, иккита.

– Бориб кўрайлик? – қизнинг тўсатдан айтган таклифидан йигит бироз довдирагандек бўлди, ҳали ўйига етмай туриб Эсон момонинг розилик тарзида айтган сўздан бағтар талмовсираганини сезган қизнинг доим тайёр ғурури бош кўтарди: – Бормайман.

– Нега? – ўзига келган йигит жилмайди. – Қизиқ экансан, бир дакиқанинг ичида икки хил гап айтасанми?

– Юракол, бир кўриб ўтамиз-да шу мўъжизани ҳам. Сал ичкарига юрсак ҳеч нарса қилмас, уйингга шошиб нима қиласан.

Кампирнинг гапидан кейин қиз ҳам бўйин эга қолди. Тўғриси айтганда у очилиб турган кактусни кўришга жуда қизикаётган, шу бир ховуч “тиканак” чиндан ҳам шундай гўзаллик ярата олишини ўз кўзи билан кўргиси келаётган эди. Аммо уч кўча нарида яшайдиган узокроқ маҳалладошининг уйига Эсон момо билан бирровга кириб чиқишини ният қилган қизнинг режаси бузилди. Манзилга етдик деганда момонинг “алмисокдан қолган” эски “Нокиа”си жиринглаб ҳам эмас, салкам даранглаб кетди. “Ҳа-а? Нима?! Қайси амманг? Ҳозир етиб қолай дедим, мана, боряпман!” Шундай деган кампир буларга бораверинглар, ҳаммаси жойида дегандек қўл силтади-ю, бир зумда ортига қайтиб нариги кўчада кўздан йўқолди. Қиз бироз саросимада қолди, йигит ҳам.

– Киравер, – деди йигит бир дам ўтиб, – Нега турибсан? Дахлизда турибди.

– Ғалати бўлди-ку, – қиз иккиланиб қолганди. Кирмай деса дарвозага беш-ўн қадам қолган, қирай деса...

– Ҳечқиси йўқ, иши зарурдир-да. Ойим уйдадир, киравер.

Бир зумлик мулоҳазадан сўнг қиз ичкарига қадам қўйди. Бахтга қарши уйда унинг на онаси, на опа-синглиси бор экан. Ҳовлида ўйнаб юрган кичикроқ бола-қайнинг айтишича, “бувиси билан ойиси” бозорга кетишибди. Қиз унинг рўзғори бузилган синглиси борлигини эслади. “Баттар бўл, – деди ўзига ўзи истехзо билан. – Киришга кириб бўлдинг, энди тезроқ кўргин-да, қорангни ўчиракол”. У йигит ҳам бироз ноқулай аҳволда қолганини кўриб турарди. Шунинг учун ҳеч нарса бўлмагандай ўзини қувноқ тутиб ичкарига қадам босди. Эҳ-хе... Бу гулларни... Уй эмас, нақ усти ёпиқ гулзорнинг ўзи-ку! Бунча гуллар орасидан гуллаган кактусни қидириб топиш учун кўзлари билан бироз овора бўлди у. Чиндан ҳам кактус гули жуда чиройли бўларкан. Нақ мўъжизанинг ўзи, қўл билан тегиб бўлмайдиган кўримсизгина бир сиким тикон-у, ундан гул очилиб турганининг ўзи соатлаб томоша қилишга арзийди. Қизнинг кўзлари ёнди: Во-о-ой!..

Дарвоза очилди. Ховли кимсасиз, бояги болакай ҳам қаергадир кетган шекилли, ҳаммаёк жимжит эди. Ховли адоғидан, дарвоза тарафдан икки аёлнинг суҳбатлашиб келаётгани эшитилди, йигит ва қиз хижолатликда бир-бирларига қарашди: нотўғри тушунишмасмикин? Қиз анчайин шаддод, жа сал нарсага уяладиганлардан эмасди, аммо йигит негадир жиддий талмовсиради. Қизга қаради:

— Сенга яхшимас. Уй ичига кириб турақол, бирпасдан кейин чикиб кетасан, — кизнинг хайрат билан қарашини кўриб, ўзининг гапидан ўзи хижолат бўлгандек қўшиб қўйди. — Улар... Менга фарқи йўқ, сенга яхшимас-да... — У тезда кўзларини олиб қочиб, кизни ичкарига киритиб юборди. Ичкари хонага киргач, кизнинг тўсатдан жаҳли чикиб, юзига қон тепди: “Нима, мен енгилтаклик қилдимми, худди жазмани билан қўлга тушган хотиндек бекинаман?! Бор-йўғи гул кўргани келдим-ку, бошқа қўшнилариям келиб туришган экан-ку!”

— Нега бекиниш керак?! — киз йигитнинг ортидан эшикка томон қадам босди-ю, кечикканини англади, йигитнинг онаси ва синглиси ташқари эшиккача келиб қолишган, киз эса ҳали ичкари уй эшигиди эди. Гуллар ёнида турганида ҳам тушуниш мумкин-у, энди уй ичидан чикиб келаётганини нима билан изохлайди? Шу ерда тўхтади, на у ёққа, на бу ёққа ўтолмай икки хона ўртасидаги эшик пардаси ортида туриб қолди. “Бағтар бўл! — яна ўзининг ҳолидан қулиб бояги гапини қатъийроқ такрорлади у. — Гул кўришга бало бормиди бегона ховлида, емаган сомсангга пул тўлаб шарманда бўлмасанг эди ҳали”. Қиз кимдир бу хонага кириш учун шартга пардани кўтарса қандай ахволга тушишини тасаввур қилиб, қулиб юборай деди: “Ёмон хотинлар нима қилишаркин-а?”. Неча дақиқа турганини билмайди, ўзаро суҳбатлашиб турган оила аъзоларининг гап-сўзларидан тасодифан гап ўзи ҳақида кетаётганини сезиб қолди у.

— Ҳа, бир нарса десам, “айтдим-ку”, дейсан ерга қараб, топган гапинг шу. Бошқа қиз қуриганми? Шаддод у, биров бир гап айтса шартга юзига қайтаради, — она ўзининг кўрсатган сабаблари унчалик ҳам ҳақиқат эмаслиги ва жиддий сабаб деб бўлмаслигини сезгандек овозини пастлатди ва қатъий қўшиб қўйди: — Хуллас, уни келин қилмайман.

— Нимаси яхши шу кизнинг? Онамни норози қилиб мен нима бўлдим, ака? Мен-ку майли, чикиб кетадиган одам эдим, сиз бир умр бирга яшашингиз керак-ку онам билан, онам ўзи хоҳлаган кизни келин қилсин, бола боқиб кўргани шуми? — синглисининг ҳам қўшилгани тешиб ўтди кизни.

“Нима?! — кизнинг юзига хайрат, ғазаб ва хижолатдан қон тепди. — Ким тегаркан шу!...” — аламдан тишлари ғичирлаб, сал қолса уларнинг олдига чикиб, ичидагиларни гапириб ташлай деди. Ҳали у, ҳали бу совчининг камини топиб, қўз солмай юрган онаси бу гапларни эшитгандами?! “Нималар деяпсиз, қайдан чикди бу гап?! Онам эшигим тагига шу ўғлингиз, кизингиз билан бирга қўшилиб бориб ётиб олсангизам бермайди мени, берса ҳам ўзим тегмайман!!!” — у аламдан тилига қуйилиб келган сўзларни зўрга ичига ютди. Тўғри-да, ҳозир шу ердан чикса борми, шунчалик осмондаги ой экансан, менинг уйимда, ҳеч ким йўқ маҳал ўғридай бекиниб ўтириб нима қилипсан ўзинг, демайдимми аёл? У нима бўлганда ҳам сабр қилишга қарор қилди, бу ердан шарманда бўлмай чикиб олсин, кейин ўзи билди нима қилишни!

— Ҳаёлимда бор эканми шу мени?! Тавба-а, мен нима қилдим буларга? — жаҳл ва аламдан кўзларига ёш қуйилди кизнинг. — Шу лапашанг ўғли менга бир оғиз айтиб-димми, ё мен бирон нима деб розилик билдирибманми бунга, нега бегуноҳ одамни ўзларича хўрлаб маза қилишаркин-а!.. — у ҳамон тинмаётган гапларни эшитмаслик учун кулоқларини бекитиб олди. Аммо...

— Ойи, — йигитнинг товушини англаган қиз қўлларини пастга тушириб, нафасини ичига ютди: “Қани, нима деркин бу валломат”. — Майли, унга уйланмайман.

Номини тилимга ҳам олмайман хоҳласангиз! Керак эмас. Мен сиз хоҳлаганингизга уйланаман, истаганингизни айтаверинг.

“О-о...”. Ҳаммаси бир бўлди-ю, бу гап бир тараф бўлди. Қизнинг жони томоғига келди гўё. “Менда нима аламингиз бор эдики, устимдан шунча гапни айттирасиз-у, бир оғиз оклаш учун сўз айтмайсиз?”.

– Лекин... Сизни ундан бошқага ишонмайман... Сени ҳам. Фақат шу билан эртага қандай яшашимизга жавоб бера оламан, ишга кетиб кун бўйи онам ўз хизматини ўзи қилмаяптимикин, синглимни кўнглини оғритадиган гап айтишмадимикин, жияним уйимга сиғмай қолмадимикин, уйим тинчмикин деб ўйламай юра оламан, ҳали болаларим бўлса эсли-тарбияли бўлишармикин, Худони танишармикин, ёлғончи бўлишмасмикин деб хавотир олмай яшайман дегандим. Мен сиз хоҳлаган кизга уйланаман, майли у ҳам яхши чиқар, сиз танлайсиз, ишонасиз-ку. Ўзингиз танласангиз, ўзингиз келишиб яшайсиз албатта, майли мен аралашмайман...

Бир зум жим қолган аёлнинг нимадир деб тўнгиллагани, кизининг эса ўз тақдирдан қуйинибми, пиқиллаб йиғлагани эшитилди. Қиз секин уй тўрига юрди, шу ёкдаги очилмайдигандек туюлган деразани овоз чиқармай очишни эплади-ю оёкяланг юриб кетди. Йўл бўйи ҳаёлида сўзлар жаранглади. Кейинроқ қиз англадики, унинг уйига келиш фикрини эшитиб талмовсирагани, онаси келиб қолганида бекинишга ундагани ҳам бежиз эмас, уни онасига ёмон кўрсатишни истамаганидан экан.

...“Энди онасини кимга ишонаркин?” Қизнинг томоғига тиқилган “нарсa” яна хуруж қилди, тавба, кўзёш билан томокнинг нима алокаси бор экан-а?

Ҳаммаси жойида эди, бундан икки ойча олдин. Ҳамма бахтли, ҳамма хурсанд. Аммо киз энди сезадики, шу бахтли ва хурсанд эканлигини ҳеч ким билмасди унинг уйида, атрофида. Худди бошқача бўлиши мумкин эмасдек, ҳаммаси қондаси билан, жой-жойида кечишига кафолат олгандек хотиржам яшашарди. Қиз ҳам ўзича ақлли, ҳамма нарсани билиши ва тушунишига ич-ичидан ишонар, ҳар кунлик ишларини бажариб, ибодатларини ҳам қилгани кўйи бундан қандайдир мағрурланар экан энди билса. Чин дилдан, ўша айтилганидек ихлосни ҳис этиб қилмас экан, чунки унда ҳамма нарсa яхши эди-да. Токи ўша оддий томоқ оғригининг тезда тузалмаётганидан шикоят қилиб борган шифокори уларга дахшатли ташхисни айтмагунича...

У орадан ўтган бир ярим ой муддат ичида ўзи билан гаплашавериб, йиғлайвериб, тушкунликка тушавериб рухий зарбаларнинг энг охириги босқичига келди назарида. Бундан пастроқда тушкунликка тушиш учун ҳам жой бўлмаса керак. Боя онасининг ахволига тузукроқ қараб ўйлаган ўйи ўриндикда ўтирган йигитни кўргач яна эсига тушди. Балки бироз ўзгариш керакдир? Ўлаётган бўлса, ҳаммани ўзи билан ўлдириш шарт эмас-ку? Бундай бир бурчакда ғужанак бўлиб эмас, сал ибратлироқ ўлим топса ҳам бўлади-ку? Ҳали ҳеч қаери оғримаётган бўлса. Ахир ўлим ҳам фақат бир марта берилади одамга, уни ҳам муносиб кутиб олиш жоиздир балки? Жуда унақа шарафли ўлим топмаса-да, одамга ўхшаб хотиржам, яқинларини омонат билиб, кўнглидагиларни эплаганча бажариш, улгуришга ҳаракат қилган яхшироқ эмасми? У бир фикрга келиб, ўрнидан турди. Ҳадеб ётаверганидан ўрнидан турса боши ҳам айланадиган бўлиб қолибди. Ё бу касаллик аломатлариданмикин? Ҳаёлига келган фикр-ни қувиб, ювиниш хонаси томон йўл олди. Йўлда учраган турли ҳолдаги, шундай касаллик билан оғриган беморларнинг юзига қарамасликка уринди. Ювиниб, бироз енгил тортиб қайтиб келганида онаси хавотирда оёкка турғизишига сал қолган экан.

– Вой болам-е, қаерда эдинг, нега менга айтмадинг, бирга борар эдим-ку!

– Мен тузукман, ойи. Ҳеч қаерим оғримаяпти, – ҳар кун ўн марталаб такрорлайдиган гапини айтди у. – Жойнамозим билан рўмолим қани?

Шу куни кечки пайдан бошлаб у дафтарча келтириб, алланималарни ёза бошлади. Ёски хаёллари хуруж қилганда ҳаммасини отиб юборгиси келар, бироз вақт ўтиб яна ўзини босиб олар эди. Бирон жойи оғриси эканки, дод-вой қилса ёки шикоят қилса. Ҳозирча кўнглидан бошқа жойи оғримаяпти. Ярамас ажал, индамайгина олиб кетиб қолмоқчимисан дейман, розилик ҳам сўролмаи қоламанми деб яниб қўяди хаёлда баъзан, ҳозир сўраса ҳам бўлади-ю, бунга тили бормаиди. Ҳадди сиғмайди аниқроғи, қандай қилиб ота-онасига шундай дейди?! Биладди, улар барибир рози. Шундай бўлса-да... У куни акасига айтиб қўрмакчи бўлди бир. Аммо унинг неча кундан бери уйку қўрмай кизариб кетган кўзларига қараб, нафаси ичига тушиб кетди, тили айланмади. Майли, сўрамай қўя қолади. Шундоқ ҳам норози бўлишмаса керак, хафа қилган бўлсаям унутиб юборишди шу охириги ойларида... Дафтарчасига ёзган ёзувларига қараб баъзан ўзининг ҳам кулгиси кистайди. Нарсалари, кийимлари, ўзи ёқтириб олган севимли буюмларини яқинларига тақсимлаб чиқди. “Тўйингиз бўлса унингизни менга берасиз, бунингизни менга берасиз”, – деб талашиб юрган қариндош кизларга “Ҳеч қайсинга бермайман”, – деган нарсаларини ҳам бериб юборди. Уйдагиларига айтган, қанақа қасал эканини ҳеч кимга айтишмайди. Яна кўнгиллари хижил бўлиб юрмасин, нарсаларидан ҳам ирим қилиб... У вафотидан кейин ҳам ўзидан узоқроқ бўлишга уринишлари, жирканишларини сира ҳазм қила олмаётганди. Бир умр шундай тоза-покиза, эгнига гард юкса бош-оёқ кийим алмаштирадиган, битта чивин қўниб ўтган пиёлани обдон тозаламасдан чой ичмайдиган қизга шундай балойи азим дард қаердан ёпишди экан-а?

У яна дафтарига қаради. Ҳеч кимга қўл теккиздирмайдиган, зўрга пул йиғиб олган ноутбукни укасига, бирор ким салгина аямай шитирлатса, жони бўғзига келадиغان севимли китобларини китобсевар жиянига қолдирди. Уларни ўз уйида қолдириб бўлмайди, ахир ҳаммасига исмини ёзиб чиққан, варақлар орасига ҳам ўзига ёққан иборалар ёки сўзлар ёзиб, қалам билан белгилаб чиққан. Дадаси уйда турган китобни барибир ўқийди, ҳар гал кўзи тушганда яраси янгиламини шартми?.. Ўлим олди айтиладиган иймон калимасини ҳар кун юз мартадан ёзиб чиқяпти, у вақт қандай бўлишини билмайди-ку, беҳос унутиб қўйса... Қила олиши мумкин бўлган ишлари, қила олмаганлари, кечирим сўраш лозим бўлганлари, кўнглидаги айта олмай қолган, ҳали ҳам айта олмаётганлари икки оғиз гаплари... Ҳаммасини бир-бир ёдлаб, ёзиб қўяркан, дафтарини ҳадди сиғадиган кимгадир қолдириш ҳақида ўйлади. У номаълумликдан чўчиётган эди, нима у, қаер у... Яхши бўлиб кетар, билмаганимга қўрқяпман-да, дея ўзини овутишга уринарди гоҳи. Ҳамма ёнингда, ҳамма энг яқин, ҳамма тушунаётган бўлса ҳам одам доим ёлғиз, дардини жонининг ичидаги одамга ҳам айта олмас, айтганда ҳам ҳеч ким дардига малҳам бўла олмас, бундан дард кўпайса кўпаярки, камаймас экан. “Умрим тўқилай деганда файласуф бўпкетяпманми”, – жилмайди у. – Ёсиз, шунча ақл билан ўлиш хайфда”, – маҳзунгина ҳазил қилиб қўйди ўзича. Сўнгги кунларда хаёлида фақат битта истак айланади: “Эй Худо, мени бошқаттан дунёга келтир”, дегандек амалга ошмас бемантик истак бўлса-да, буни хоҳлашдан сира ўзини тия олмайди: худди илгари бўлмагандек йўқолиб кетса-ю, ер юзида жасади ҳам қолмаса. Ота-онаси унинг илгари бор бўлганини ҳам унутиб, доимгидек тинч-хотиржам яшайверишса... Жанозада жон узилгудек “болам”лашмаса, тобутининг бир четидан кўтаришмаса... Ҳар тонг қабри устида дуо ўқиб, тупроқ силашмаса... Эҳ, ҳаммаси бирам кийин, бирам азоблики... Қачон ўтиб кетаркин... Сал нарса бўлса олдиндан тушларига кириб аён берадиган рўёлар гўё уни тарқ этгандек, умуман тушлар ҳам қўрмай қўйди-я. Уч кун аввал бошқа шаҳарга тахлил учун жўнатишганидан буён туши билан ўнгининг

фарқиға ҳам бормаи қолди. Ўзи шусиз ҳам уйқудан бегонасираб қолган кўзлари жой синабми, умуман ухлолмай ҳам қолди. У сўнгги кунларда тушларида нариги оламидадн озгина бўлса-да ҳабар берилиб, кўнгли таскин топишини жуда истаётган эди, диний китоблар орқали анча-мунча нарсадан ҳабардор бўлса ҳам айни пайтда ўзини манзилни аниқ билмай йўлга чиқишга жазм қилган йўловчидек ҳис этарди.

– Акангиз ташқарида битта врачни бўғиб ташладила, – онасининг қўлига суянганча ҳовлида айланиб келган, қаттиқ озганидан кўзлари ҳаддан ортиқ катта кўринадиган ҳамхонасининг илк марта жонлангандек эшитилган овози унинг ҳаёлларини тўзғитиб юборди.

– Мени акамми?! Нега? – дераза ёнига югурди у. – Ўхшатгандирсиз.

– Йўқ, сизни акангиз! Дадангиз, бошқа дўхтирлар зўрға кутқариб қолишди, йиғлаптила акангиз.

“Охири чидолмапти-да”. Бошини чангаллаб ўрнига ўтирди у. Эшик тараклаб очилди. Отилиб кирган онаси йиғлаганча уни қучоқлаб олди. “Ҳа-а?.. Оз қоптими?” Унинг ҳаёлига яшин тезлигида шу фикр келди негадир. Тинимсиз йиғлаётган онаси фақат бир жумла айта олди:

– Касал эмас экансан...

– ..?!

Оғриқ йўқлиги туфайли бу ерга қайта текшириш учун юборилган кизнинг ташхис натижаларидан ҳайратга тушган шифокорлар у илк бор текширилган шифохонага мурожаат қилиб, вазиятни аниқлаштиришга ҳаракат қиладилар. Оқибатда ўз шахридаги онкологик касалликлар шифохонасида унга берилган ташхис натижалари врачнинг эътиборсизлиги оқибатида бошқа беморнинг ташхис натижалари билан адашиб кетганлиги маълум бўлғунига қадар, салкам икки ой давомида гўёки икки дунё орасида яшабди...

Ота-онасини қаритган икки ой... Ака-укаларининг кўзларидаги ёшини қуритган, ухлатмаган, яқинларини бир-бирига янада яқин қилган икки ой... Ноёб, қимматбаҳо ва кераксиз дори-дармонларга қўмилган икки ой... Даволаниши керак бўлган бошқа бир бемор хотиржам яшаган икки ой... У Худога энг яқинлашган икки ой...

Ўз ҳатосидан ўзи ҳам саросимада қолган ёш шифокор қиз даволанаётган шифохонага келиб ҳам оқибати даҳшатли бўлиши мумкин бўлган айбининг махфий қолишига эриша олмади. Қайтага неча вақтлардан бери хотиржам уйқу нималигини билмаган, асаблари узилар даражага келган акасининг муштларидан татиб қолди. Жигаргўшасининг омон қолганини Худонинг бир ҳадяси, буларнинг барчасини Унинг синовии деб билган ота ўғилларига шифокорни судга беришларига рухсат бермади. Фақат бир шарт билан: “Ишидан кетсин! Бошқаларнинг боласини ҳам мени боламдек сарсон қилмасин”.

...Эҳ, шартга уйга қайтиб кетишмаса бўларди-да! Шунақа чиройли шахардан-а?! Ҳали яна бир сидра қийим қилиши керак, баҳорга қийим олмадиям, манави ташвишларни деб. Сумкасиам урфдан қолибди. Ҳали уйдагиларнинг пулиям қолмагандир, яна бир маош айлангунча кутиб туради, шекилли. Энди шу неча кундан бери касалнинг қийимидек кўриниб қолган қўйлаги билан қайтиб кетадими, эҳ...

У шу ҳаёл билан ўрнини апил-тапил йиғиштираркан, қўм-қўқ осмон ранги акс этган дафтар оёқлари остига тушди. У эгилиб дафтарни олди. Варақларкан, нималар қилмоқчи бўлгани, нималарини қимларга бермоқчи бўлгани ёдига тушиб, кўзларига ёш қуйилди.

“Ҳо-о, бермайман!..” Ҳазил аралаш жилмайиб пичирларкан, кўз ёшларни тийишга ҳаракат ҳам қилмади.

**Кувончбой
ОРАЗИМБЕТОВ**

БЕТАКРОР МАЪНАВИЙ ХАЗИНА

Хаёт ҳақиқатларини образлар оркали бадий ҳақиқатга айлантиришда санъатнинг бошқа турларига караганда адабиёт анча фаол. Шунингдек, инсонларнинг ҳаётга, жамиятга қарашларини шакллантиришда, дунёни идрок этишда ҳам адабиёт санъатнинг бошқа турларидан алоҳида ажралиб туради. Бинобарин, инсонлар ҳаётига, дунёқарашига, тафаккури ва туйғуларига улкан янгилинишлар олиб кирган истиклол даври қорақалпоқ адабиёти олдинги давр, аниқроғи шўро даври адабиётидан жиддий фаркланади.

Адабиёт жонли организмга ўхшайди. У мунтазам ривожланиб боради. Айрим даврларда адабиёт кучли тараккий этиши ёки аксинча бўлиши ҳам мумкин. Бу жараёнга бир неча омиллар таъсир кўрсатиши табиий. Шу нуқтаи назардан олиб караганда, мустақиллик йилларидаги қорақалпоқ адабиёти ривожда икки омил муҳим рол ўйнагани кузатилади: биринчидан, мустақиллик даври адабиётига катта таъсир кўрсатган жиҳат – эркинлик: сўз эркинлиги, мавзу танлаш эркинлиги, образ яратиш эркинлиги. Айнан ушбу омил адабиётимизнинг янгича ривожланишига имкон яратди. Иккинчидан, адабиётда йиллар давомида шаклланган анъаналардан, қолиплардан воз кечиш, янги талаблар ва мезонлар асосида изланишлар олиб бориш зарурати туғилди. “Истиклол даври адабиёти бош мавзуси қандай бўлиши керак?” деган саволларга жавоб топиш жараёни, очиги, осон кечмади, эски андозаларга ўрганиб, мослашиб қолган баъзи ёзувчиларимиз ижодий фаоллигини деярли тўхтатди.

Бадий адабиёт буюртма билан иш қўрмайди. Асар қайси жанр ёки адабий турда ёзилмасин, ижодкорда айтилиши зарур бўлган фикрлар тўпланиб қолганда, муаллиф шу фикрни изҳор этиши шарт бўлган ҳолатга тушгандагина қўлига қалам олади. Энг муҳими, – бадий асарга ижтимоий эҳтиёж, яъни кишиларнинг адабиётга талаби бор. Бунга қўпгина ёзувчи-шоирларнинг асарлари оммавий тарзда ўқиладигани, бу асарлар ижтимоий фикрни шакллантиришда алоҳида аҳамият касб этаётганида кўриш мумкин.

Мустақиллик даври қорақалпоқ адабиётининг собиқ мустабид тузум даври адабиётидан фарқ қиладиган етакчи хусусияти нималардан иборат? Бу саволга жавоб бе-

Кувончбой ОРАЗИМБЕТОВ – Филология фанлари доктори, профессор. 1962 йилда туғилган. Қорақалпоқ давлат университетининг қорақалпоқ филологияси факультетини битирган. Илмий мақолалари республика ҳамда хориж нашрларида эълон қилинган. “Сенга ишонаман” қиссаси муаллифи.

ришда мамлакатимиз Биринчи Президенти Ислом Каримовнинг “Аввал ким эдиг-у, энди ким бўлди” деган машҳур шиорини эслаш ўринлидир. Биз асрлар давомида туркий ва исломий мухитда улғайиб, унинг қонун-қоидаларига риоя қилиб, Шарк маърифатидан озикланиб ўзлгимизни англаган халқ эдик. Тарихнинг жиддий бурилиш нуқталарида Ватанимизга коммунистик мафкура кириб келди ва бир неча ўн йиллар давомида ҳукмронлик қилди. Бу келгинди мафкура миллий кадриятларимизни тан олмади, аксинча уни таҳқирлаш сиёсатини олиб борди. Коммунистик мафкура барча миллатларни бир қолига сиғдиришга уринди. Маданияти ва адабиётини ҳам бир андозага бўйсундиришга ҳаракат қилди. Шу мақсадда социалистик реализм деган сохта метод ўйлаб топилди. Бу метод адабиётдаги эркинликни чеклади, ижодкорларни миллий руҳда асарлар ёзишга қаршилик қилди, адабиётнинг шиддат билан ривожланишига йўл бермади, оёғига “тушов” бўлди. Бу “тушов”дан кутула олмаган баъзи бир миллий адабиётлар ўзлгини йўқотди. Адабиёт тарихида асрлар давомида яратилган бадий ижод намуналарининг қайбири “яроқли”, қайбири “яроқсиз” эканлигини ҳам мазкур мафкура “аниқлаб берди”. Адабиётга цензура ҳукмронлик қилди.

Мустақиллик даври эркинлик шабадаси эсиши билан адабиёт муҳиши “тушов”дан, ёқимсиз иллатлардан халос бўлди. Миллий кадриятларимиз тикланди. Собик тузум мафкураси даврида чоп этилиши ва ўрганилиши тақиқланган “Едигей” достони, шоир ва ёзувчиларнинг диний-маърифий асарлари қайта ўрганилиб, нашр этилмоқда. Қизил мафкура даврида “эхтиётқорона” муносабатда бўламиз деб, ачинарли ҳолатга келиб қолган мумтоз шоирларимизнинг асарлари асл ҳолига қайтариляпти. Адабиётда нима ҳақида ёзиш керак, деган саволга ҳар бир ижодкор ўзича эркин муносабатда бўла бошлади. Нимани ёзмаслик керак, деган савол, умуман, қун тартибидан тушди. Бу жараёни адабиётимизнинг мустақиллик йилларида эришган энг катта ютуғи деб ҳисоблаймиз.

Тўғри, мустақилликнинг дастлабки йилларида баландпарвоз кайфиятга қурилган бадий саъз асарлар ҳам ёзилди. Афсуски, бозор муносабатларининг адабиётга баъзи ҳолларда салбий таъсири ҳам сезилмоқда. Китоб нашр қилдиришда, унга сарф қилинган маблағни қоплашни асосий ўринга қўйиш ҳоллари ҳам учрамоқда. Натижада, шунчаки, одамларнинг вақтини “ўғирлаш” учун ёзилган, бадий жиҳатдан бўш асарлар ҳам нашр этиляпти. Бадий сўз сохиблари ўртасида кучли рақобатнинг пайдо бўлиши, китобхонда бадий адабиётга бўлган юксак талабнинг юзага келиши билан бундай заиф асарларнинг адабиёт майдонидан четлаштирилиши шубҳасиз.

Бадий асар ҳаёт ҳақиқатини образлар орқали очиб беради. Замонамиз қахрамони образини яратишга эътибор қаратилганлиги ҳам ўша талабдан келиб чиққан. Бироқ, шуни унутмаслик керакки, биз юқорида тилга олган соцреализм деб аталмиш методнинг асосий хатоси ҳам қахрамон образини яратишга қўйилган талаб билан боғлиқ. Яъни бу методда ёзилган асарларда бош қахрамон идеали – қандай қийинчиликка учраса ҳам коммунистик мафкура талаблари асосида бажариладиган ишларда доимо ғолиб бўлиши шарт эди. Ўтмиш мавзуси тасвирланган асарларда зиёлилар гуруҳи “нодон”, “меҳнаткаш халқ” деб номланадиган тоифадагилар донишманд қилиб тасвирланарди. Советлар ҳаёти акс эттирилган асарларда эса мафкурани байроқ қилиб кўтарганлар ҳаминша ҳақ бўлиб чиқаверган. Натижада, бадий асарда ижобий ва салбий қахрамонлар якқол кўзга ташланиб турган. Бош қахрамон ва унинг тарафдорлари ижобий, унга қарши турганлар эса салбий қахрамонларга ажратилган. Муаллифдан уларни оқ ёки қора ранг билан бўяш талаб этилган. Танқидчилар ҳам асарларни шу мезон билан баҳолаган. Бундай талаб оригиналликдан холи, ҳаёт ҳақиқатидан йироқ, эстетик таъсир кучи заиф, китобхонларни зериктирадиган кўплаб китобларнинг яратилишига сабаб бўлди.

Мустакиллик даври адабиётининг муҳим муваффақиятларидан бири ҳам шу хилдаги салбий ҳолатлардан ҳалос бўлганлигидир. Бу давр қорақалпоқ адабиётида, олдинги ўн йилликлардагидек, Ибройим Юсупов ва Тўлепберган Қаипберганов етакчилик қилди. Ибройим Юсупов ҳеч иккиланмасдан истиқлолнинг дастлабки йиллариданок янги мазмун, янги тафаккурга мос ва мувофиқ келадиган асарлар яратди. Шоир бу йилларда сайланма асарларининг икки жилдлигини, икки поэтик тўпламини, икки достонини нашрдан чикарди. Шоирнинг “Ҳар кимнинг ўз замони бор” лирик тўплами қорақалпоқ шеъриятининг сўнгги йиллардаги ютуғи бўлди. Ўша йиллари яратган “Ток тоғидаги ўйлар”, “Турналар”, “Узоқ Малайзия кўчаларида” шеърлари ҳамда “Ватан тупроғи” лиро-эпик достонини шеъриятдаги янги ҳодиса сифатида баҳолаш мумкин. Шоир шеърларида салмоқли мазмун билан юксак бадий шакл уйғунлашиб кетади. Бадий сўз билан поэтик фикрнинг синтезлашиши унинг шеърларига алоҳида жило берган. “Ватан тупроғи” достонида шўролар даврида инсоннинг қанчалик таҳқирлангани, ўша “Қизил сиёсат” деб қанчадан-қанча ватандошларимизнинг ўз юртидан бегона бўлиши, дарбадарликка учрагани қаҳрамонларнинг психологик кечинмалари фонида талкин этилади. Ибройим Юсупов ҳаётининг сўнгги дамларигача шеърият билан, илҳом париси билан бирга нафас олди. Бу ҳақда шоир:

*Бурқиб оққан Кегайлининг бўйида,
Ёзда шўх туронгул сояларида,
Илк бора учрашган эдик бизлар ҳам,
Сен мени сеҳрлаб кетгандинг шунда, —*

деб ёзди.

Тўлепберган оға ҳам бу даврда, айниқса, теран мазмунга йўғрилган публицистик асарлари билан назарга тушди, адабиёт соҳасида бир неча халқаро мукофотлар билан тақдирланди. Ёзувчининг 2003 йилда “Билим” нашриётида чоп этилган “Қорақалпоқман, таваккалчиман” деган китоби адабнинг кўп йиллик ҳаётӣ ва адабий тажрибалари хулосаси бўлди. Мазкур китоби билан ёзувчи қорақалпоқ адабиётида бадий ижоднинг, публицистиканинг янги бир шаклини кашф этди дейиш мумкин.

Мустакиллик даври қорақалпоқ адабиётида образлар олами, жумладан, қаҳрамон образини яратишда муайян даражада муваффақиятга эришилди. Шеърият ҳар қачонгидек долзарблик хусусиятини сақлаб қолди. Замон янгиликларини, давр нафасини фаол ўзлаштирди. Ибройим Юсупов, Улмаббет Хўжаназаров, Тенгалбой Сарсонбоев, Кенгесбой Раҳмонов, Жиянбой Избосканов, Кенгесбой Каримов, Ҳикматилла Айимбетов, Халилла Давлатназаров, Соғинбой Ибрагимов, Бахтиёр Генжамурод, Бозорбой Сейтаев, Гулистон Матякубова, Набира Тўрешова, Минайхон Жуманазарова, Фотима Мирзабоева каби ўнлаб шоирларимиз янгича илҳом билан ижод қилди. Уларнинг асарларида ҳам эркин фикрлайдиган, ҳам руҳий эркинликка эга фаол лирик қаҳрамонларнинг ҳаққоний киёфаси гавдалантирилди. Мустакилликкача бўлган даврда аксарият лирик асарларда мухаббат ҳам сиёсийлаштирилиб, севишганларнинг кечинмалари уларнинг қандай меҳнат қилиши, социалистик мусобақага иштироки даражасига қараб белгиланган бўлса, эндиликда лирик қаҳрамонлар соф туйғулар уммонида суза бошлади. Аслида лирик шеърлар шундай мотивда ёзилиши керак. Бутун лирик жанрлардан ҳам турфа хил чеклашлар олиб ташланди.

Саксонинчи йилларнинг иккинчи ярмида пайдо бўлган публицистик шеърлар эндиликда соф туйғуга йўғрилган лирикага айланиб бормокда. Шоирлар мавсумийликдан, сохта баландпарвоз кайфиятдан ўзларини биров чеклаб, ўйчан,

ҳаёт ҳақиқатига мос келадиган лирик қаҳрамонлар яратишга ўтди. Шоирларни халқимизнинг ўтмиши тўлқин-чантира бошлади. Шўро тузуми даврида гапириш, ёзиш тақиқланган баъзи машҳур шахсларнинг лирик портретини яратишга киришилди. Ватан мавзуси юксак кўтаринкилик, шунингдек, жўшқин туйғу, донишмандона оҳанг билан ёритилди. Истиклол йилларида яратилган Ибройим Юсуповнинг “Ватан тупроғи”, Бахтиёр Генжамуроднинг “Хитой ипагидаги битик” лиро-эпик достонларини қорақалпоқ адабиётининг шу йўналишдаги энг яхши асарлари сирасига киритиш мумкин. Пейзаж лирикаси эстетик таъсирчанлиги билан алоҳида ажралиб турадиган жанр. Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон халқ шоири Жиянбой Избосканов бу жанрнинг имкониятларини янада кенгайтди. У кўпгина асарларида табиат манзараларини чизиш билан бирга, уни инсон тақдирига боғлайди. Шарқ ва Ғарб адабиётига хос лирик шакллар миллий поэзия билан уйғунлашиб лирикамизни янада ранг-баранглаштиради. Шу билан бирга, янги тасвир усуллари ҳам пайдо бўлди. Бироқ баъзи таниқли хонандаларнинг енгил-елпи, савияси паст шеърларни куйга солиб, ижро этиб келадигани кишини ташвишга солади. Бундай салбий ҳолатларнинг олдини олишда ёзувчилар ва композиторлар уюшмаларининг ҳамкорлиги зарур деб ҳисоблайман.

Мустақиллик йилларида Жиянбой Избоскановнинг шоирлик таланти янада тиниклашди. У ҳеч кимга ўхшамаган йўналишда асарлар ёзди. Шоир лирикаси мазмун жиҳатидан ҳам янги кифога эга бўлди. Айниқса, шоирнинг пейзаж лирикаси соф туйғулар асосига қурилгани, образларнинг оҳорлилиги билан характерлидир.

Шеърларда шоирнинг эстетик туйғулари билан мушоҳада салоҳияти уйғунлашиб кетади ва у қаламга олган гўзал манзара китобхонни бефарқ қолдирмайди. Мана, бир мисол:

*Кўрганингиз борми гўзални,
Тонг чоғида сачраб уйғонган.
Учқунланиб, ана, қўзғалди,
Сўлув эмас, боқира армон.*

Бу сиёсий мезонларга бўйсунмайдиган соф лирика намунаси. У ўзининг мусаффолиги, таъсирчанлиги билан ўқувчининг руҳий дунёсини бойитиб эстетик завқ беради.

Бахтиёр Генжамуроднинг “Хитой ипагидаги битик” лиро-эпик достони нафақат қорақалпоқ, балки ўзбек ўқувчиларининг ҳам диққатини тортди. Достонда Ватан тушунчаси ниҳоятда юксак ардоқланади. У Ватанни қандай севиш кераклиги ҳақида яхши тасаввур берадиган асарлардан бири. Бахтиёрнинг кўпгина шеърлари ва “Ўқуздаре битиклари” ўзбек тилида ҳам эълон қилинди. Шоирнинг ижоди ўзбек ва қорақалпоқ адабиётлари ўртасида дўстлик кўприги вазифасини ҳам ўтаб келмоқда.

Проза, жумладан, роман жанри ҳар қандай миллий адабиётнинг тараққиёт даражасини, мавқеини белгилайдиган жанр эканлиги кўпчиликка маълум. Таниқли қорақалпоқ романивис ёзувчиси Тўлепберган Қаипберганов мустақиллик йилларида ҳам ижод билан фаол шуғулланди. Бу йилларда ёзувчи ўзининг кўплаб публицистик асарлари ва эсселарини китобхонларга тақдим этди. Истиклолнинг дастлабки йилларида Шаудирбой Сейитов, Абдулла Содиков каби ёзувчиларимиз ҳам баракали ижод қилди. Улар қаламига мансуб романлар қорақалпоқ адабиётидан муносиб ўрин эгаллади. Камол Мамбетовнинг “Тўзғиған эл” роман-эпопеяси қорақалпоқ адабиётининг ютуғи сифатида эътироф этилди. Ёзувчи Ўрозбой Абдурахмонов ўткир публицистикаси билан фақатгина қорақалпоқ адабиётида

эмас, ўзбек адабиётида ҳам бу жанрнинг етакчиларидан бирига айланди. Унинг “Оролим – дардим менинг”, “Мирзонинг изи” номли публицистик асарлари рус, инглиз ва бошқа тилларга таржима қилинди, халқаро мукофотларга сазовор бўлди. Кенгесбой Алламбергенов, Қипчоқбой Матмуродов сингари ёзувчиларнинг романлари, Абдимурот Отажановнинг киссаларини китобхонлар илик қутиб олди. Ҳажвгўй ёзувчилар Муродбой Низанов ва Сайловбой Жумагуловлар истиклол йилларида самарали ижод қилдилар. Хусусан, Муродбой Низанов бу даврда ўз ижодий услубини янада такомиллаштирди. Унинг “Ёт элдаги етти кун”, “Ақчагул”, “Охират уйкуси” каби киссалари шулар жумласидандир. “Ақчагул” киссасини муаллифнинг ижодий муваффақияти ва жасорати намунаси дейиш мумкин. Ўқувчи бу асарни ўқиб, замон қаҳрамонлари қандай бўлиши керак, деган саволга жавоб топа олади. Ақчагул меҳнатда илғор ҳам эмас, маълум бир соҳада қаҳрамонлик ҳам кўрсатайди. У ўз оиласининг барча ташвишларини елкасига ортган оддий аёл. Ўша оддийлик ва шу билан бирга ҳаётда ўз позициясига эга бўлиш каби ҳислатлар уни ўзгалардан ажратиб туради. Бу эса образнинг ўта ҳаётийлигини кўрсатади.

Истиклол йилларида шеърят сингари наср ҳам жанр жиҳатидан ранг-баранглашди. Детектив ва фантастик жанрлардаги асарлар пайдо бўла бошлади (Садирбой Исмаилов, Амангелди Холмуродов). Эссе, мемуар жанрида кўплаб ижод намуналари яратилди. Касби ёзувчиликдан йироқ, лекин ҳаётда катта тажрибага эга инсонларнинг (Қўнишбой Камолов, Султан Қаниёзов мемуарлари) мазкур жанрга қўл урганлини ижобий факт деса бўлади. Бу даврда Шароф Уснатдинов каби танқиди журналистлар насрнинг ҳар хил жанрларида асарлар ёзиб, ёзувчилик қобилиятини синовдан ўтказдилар. Шароф Уснатдиновнинг Ўзбекистон Қаҳрамони Ибройим Юсупов ҳаёт йўлига бағишланган икки китобдан иборат “Шоирнинг ёшлиғи” асари, “Сўнгги овчи” киссаси китобхонлар томонидан яхши қутиб олинди. Гулойша Есемуродова, Саригул Баходирова, Гулойим Турсунова, Ҳурлиман Ўтамуродова сингари ёзувчилар ҳам ижод билан фаол шуғулландилар.

Қипчоқбой Матмуродовнинг “Тебранмас”, Олланазар Абдиевнинг “Жинжипирлар уяси” (ўзбекчада “Субҳидам” номи билан нашр қилинди) романлари бирмунча муваффақиятли ёзилганлигини қайд этиш лозим. Қипчоқбой Матмуродов дастлаб драматургияда фаол ижод этди. Роман ёзувчининг насрдаги биринчи асари ва айни пайтда, ютуғи ҳамдир. Адабиётнинг бош вазифаларидан бири инсонлар калбига эзгулик уруғини қадашдан иборат эканлигини инобатга олсак, роман шу йўлдаги ижодий изланишнинг яхши самарасидир.

Китобхонларга шоир сифатида танилган Қорақалпоғистон халқ шоири Кенгесбой Каримовнинг роман жанрига қўл ургани адабиётимиздаги муҳим воқеалардан бири бўлди. Сўнгги беш-олти йилда муаллифнинг XIX–XX асрлар тарихидан ҳикоя қилувчи тўрт китобдан иборат “Оғабий” романи, туркийларнинг VI–VII асрлардаги тарихига бағишланган “Улкан дашт бўрилари” романи, эрамизгача бўлган тарихимиз билан бугунги ҳаётимиз синтезлаштириб тасвирланган “Зардушт” романи эълон қилинди. Мазкур романлар нафақат қорақалпоқ, балки дунё, хусусан, умумтуркий адабиётда ҳам муносиб ўрин эгаллайди.

Бу даврда драматургиянинг ривожланиш даражаси суст эканлигини афсус билан қайд этиш лозим. Профессional драматурглар оламдан ўтгач, драматургларнинг янги авлоди деярли шаклланмади. Қипчоқбой Матмуродов, Муродбой Низанов, Сайлавбой Жумагулов сингари мазкур жанрда калами чарчланган муаллифлар самарали ижод қилаяпти деб айтиш қийин. Онда-сонда сахналаштирилган баъзи муаллифларнинг асарлари бадий жиҳатдан жуда бўш. Лекин киносценарий жанри анча

муваффақиятли ривожланаётгани кўнгилга бироз таскин беради. Қорақалпоғистон халқ ёзувчиси Муродбой Низанов муаллифлигидаги сценарийлар асосида бир неча бадий фильмлар суратга олиниб, томошабинларга тақдим этилди. Бу асарлар Республикамиз кино санъати ривожига муносиб ҳисса бўлиб қўшилди.

Мустақиллик йилларида қорақалпоқ адабиётшунослиги ҳам ривожланди. 8 нафар фан доктори, 30 нафарга яқин фан номзодлари тайёрланди. Улар адабиётни умумий йўналишда эмас, аниқ назарий муаммолар негизида ўрганди. Кўплаб монографиялар нашрдан чиқди. Илмий савияси юқори бўлган мақолалар Ватанимиз Ўзбекистоннинг илмий журналлари билан бир қаторда нуфузли чет эл нашрларида ҳам эълон қилинаётгани эътирофга лойик. Нажим Давқораевдан бошланган илмий мактаб сўнгги йилларда Марат Нурмухаммедов, Сирождидин Ахметов, Кабул Максетов, Камол Мамбетов, Абдусайд Пахратдинов, Қалимбет Султанов каби устоз адабиётчилар томонидан давом эттирилди. Кейинчалик, бу олимлар сафига Қалимбет Жаримбетов, Кенгесбой Алламбергенов каби етук адабиётшунослар қелиб қўшилди. Академик Жуманазар Бозорбоев адабиётнинг бир қатор муаммолари юзасидан республика матбуотида мақолалари билан чиқиб жонқуярлик кўрсатмоқда. Академик Хусниддин Ҳамидовнинг адабиётимиз тарихи ва ёзма манбалар бўйича эълон қилган мақолалари бугунги адабиётшуносларимизга ибрат бўлишга арзигулик. Лекин бу соҳада ҳали анча-мунча камчиликлар ҳам бор. Адабиётнинг назарий масалаларига тегишли илмий тадқиқотлар етарли эмас. Бадий асарни структурал таҳлил қилиш, унинг ўзига хослигини аниқлаш усуллари тўғрисида назарий фикрлар деярли кўзга ташланмаяпти.

Адабий танқиднинг ривожланиш даражаси адабиётшуносликнинг бошқа турларига қараганда анча паст. Бадий асарни баҳолашда умумий фикр билдириш, муаллифнинг кўнглини оғритиб қўйишдан андиша қилиш каби иллатидан қутула олмаяпмиз. 70–80-йиллардаги сингари фақат танқидчилик соҳаси билан шуғулланидиган профессионал танқидчилар етишмаяпти. Тўғри, қорақалпоқ адабиётшунослигида илмий даражага эга адабиётчилар етарли. Бирок уларнинг аксариятида бадий асарни баҳолаш учун тажриба, маҳорат, назарий савия, интилиш етишмаётганини тан олмоқ зарур. Адабий жараёнга ўз вақтида ҳолис баҳо берилмагач, адабиётда биз юқорида қайд этган камчиликлар содир бўлмоқда. Адабий танқиднинг методикаси ва методологиясини маҳорат билан ўзлаштирган танқидчилар етишиб чиққандагина, бадий асарга ҳолис баҳо берилиши мумкин. Бу эса адабиётнинг ривожланиши ва ёзувчи билан ўқувчи орасидаги масофани яқинлаштириш учун замин ҳозирлайди. Энг муҳими, китобхонларда адабиётга қизиқиш кучаяди.

Мустақиллик даври адабиёти ҳақида сўз юритганда адабиётга давлат даражасида ғамхўрлик қилинаётгани ҳақида ҳам тўхталиш лозим. Адабиёт, маданият доимо Ўртбошимиз назарида бўлиб келмоқда. Хурматли Президентимизнинг ижодкорларга ғамхўрлик қилиш, уларнинг эмин-эркин ижод билан шуғулланишлари учун шароитлар яратиш бўйича қабул қилган қарорлари шоир ва ёзувчиларимизни янги асарлар устида ишлашга илҳомлантириши табиий, албатта. Ёш ижодкорларимиз Зомин, Дўрмон семинарларига таклиф қилиниб, уларнинг биринчи китоблари кўп минг нусхада “Ижод” фонди ҳисобидан нашр этилмоқда. Бундай ғамхўрликка жавобан шоир ва ёзувчиларимиз янада фаол ижод қилишлари зарур, деб ҳисоблаймиз.

Хулоса қилиб айтганда, адабиёт кўнгил мулки бўлиш билан бир қаторда, халқимизнинг маънавий хазинаси ҳамдир. Халқ бор экан, адабиёт яшайди. Унинг тараққиёт йўли кенг ва равон бўлишини таъминлаш эса ҳар бир ижодкорнинг муқаддас бурчи эканлигини унутмаслигимиз лозим.

**Согинбой
ИБРОҲИМОВ**

Борлигим бахш этиб келдим ёнингга

* * *

Куёш нурининг кўз илғамас ранглари
уйғонади сезимларимда.

Бироқ,
бу руҳи пинхон дунё
қайдаги бир латталарни
ниқоб қилиб сезимларимга,
мен кўришим керак бўлган суратларни яширар...

Мен бу кенгликни таний олмайман
дунё текширади мени
секундларга бўлиб мавжудлигимни.

* * *

Ўзимни ёнаётган ўтга ураман,
ўрнимда бир чимдим кулим қолади,
бир куш қулдан чиқиб, осмонга учар...
Қайга боради у,
қайга қўнади?

* * *

Жар ўпириб оқаётган дарёсан,
мен қирғоқда туриб доврўқ соламан,
бирок тўлкинларнинг шовуллашидан
довушимни етказолмай қоламан.

Согинбой ИБРОҲИМОВ – 1956 йилда туғилган. Москвадаги Максим Горький номидаги Адабиёт институтини тугатган. Қорақалпоқ тилида “Бешинчи фасл”, “Ер билан осмоннинг оралигида”, “Сайланма” номли шеърый тўпламлари нашр этилган.

Жар ўпириб оқаётган дарёсан,
мен бошимни эгиб келдим ёнингга –
не амр айлаб,
қандай ҳукм қиласан,
борлиғим бахш этиб келдим ёнингга.

Тўлкинингдан жонда жўшди хаяжон,
сен менинг кўнглимга солган туйғулар
мени сигдирмайди чексиз кенгликка
этак-енгим қанча кенг бўлган билан.

Осмоннинг остида,
ернинг устида
минг бор пастдан дўнгга чопганим билан –
дарём,
сен оқасан ўз шиддатингла,
тўғон бўлиб сени тўса олмасман.

Гирдобларга мени тортиб, куласан,
шаршара бўласан,
ўйнаб-аврайсан –
сендан бошқа ҳеч бир сеҳргар билан
мен ҳеч қачон бахтли бўла олмасман.

Шундай тураверсанг сен қучоғимда,
шундай тураверса бошинг эгнимда –
юрагимда югуриб бораётган
бир уор йилкининг дупурин тинглаб.

* * *

Осмоннинг остида бир оғиз ҳам
сўзим йўқолмайди.
Ҳақ тарафида
не айтсам –
юлдузлар ёдлаб олади.

Ноҳақнинг фойдасига айтган сўзларим –
ернинг қобирғасин қайиштиради.

* * *

Саҳронинг содда ҳам оркаш боласи –
кўнасан бу савдоларга.

Сен таниган асилни кимлар
қандай яна қанча парчаламасин –
асил аталади синиқлари ҳам.

* * *

Нега тутдим бу капалакни,
канотларин нега қайирдим –
кўзидаги иероглифларни
ўқий олмаслигим билсамда?

Нега тутдим бу капалакни –
бир лахзалик умри ичинда
тоза нарсаларининг ошигин,
азиз нарсаларининг ошигин?

* * *

Бу дунёда қўп нарсаларни
акл билан тушунтириб бўлмайди.
Қайбир тўлкинларин одам жонининг
акл билан енгиб бўлмайди.

* * *

Шундай чегаралар қўйилган –
мангу бегонаман бу ерларга мен.

Гулмих кокар Бойчиборнинг
тўрт туёғига.

Қанотига хат ёзилган
ғозга ёйдан ўқ тортар.

Нодон эмас,
золим эмас,
ўзим каби одамлар –

нега яшаётганига
парвойи палак одамлар.

* * *

Мен тош бўлиб тушдим тоғнинг бошидан –
ерга икки одам бўйи қолганда
кўриб қолдим қанотларимни,
бир сабаблар билан қушга айландим.

Тинмай айланади ер ҳаракатда –
ўтлар ёниб,
тутун кўкка ўрлайди.
Беҳуда ташвишлар билан жон ҳалак,
бу тўс-тўполонда жонга раҳм йўқ.

Мен бу тажаввузкор дунёдан кўриб,
кайтиб учиб кетдим тоғнинг бошига –
оппоқ музликларнинг устида,
оппоқ булутлар юради сузиб.

Менинг ўйлаганим –
бу рангларнинг
куршовида жоним кийналар эди.
Кўнглимдаги барча фикрлар ўлиб,
фақат ранглар билан фикрлар эдим.

Рангларга тўладир осмоннинг ости –
бунча кўзни алдаш не керак эди?
Сап-сарик кумларнинг устида
туялар –
энг сулув суратлар эди.

* * *

Пирли йўлнинг устида
хақ юради,
ноҳақ юради.

Мард юради,
номард юради.

Пирли йўлнинг устида
кадр-қиммати бор ҳар кимнинг.

Пирли йўлнинг устида Худо
суйган бандасининг қолишини беради.

* * *

Бир одам осмоннинг олдида изза –
осмон жойлашмаса эътиқодига.
Бир одам заминнинг олдида изза –
замин жойлашмаса эътиқодига.

**Гулнора
НУРЛЕПЕСОВА**

Дилгинамдан янграб чиққан унимсан

Туғилган юрт

Туғилган юрт.

Қоратолинг – кўзларидай онамнинг,
Тебранишган шоиларинг – ярашиғи даламнинг,
Бийик-бийик сариқ кумлар – жўши юракхонамнинг,
Қучоғингда етишдим мен, бугун сенга шайдоман!

Туғилган юрт.

Она халқим икболисан, бугун сан,
Дилим очсам, дилгинамдан янграб чиққан унимсан,
Мадад берар бир онамсан, мабодо, мен суринсам,
Узоқ йўлдан ташна қайтсам – булоғимсан ҳар қачон!

Туғилган юрт.

Кўз олдимда гулдай яшнаб турасан,
Бир кун сендан олис кетсам, тушларимга кирасан,
Келажаги буюк элсан, гулланасан хали сан,
Қучоғингда бир новдангман инсонларга интилган!

Туғилган юрт.

Томиримсан қон айланган танамда,
Сенсиз ўйлай олмасман, мен, тирикчилик деганда,
Сенга бўлган муҳаббатим чексиз, тубсиз эканда,
Меҳр, ишқимни сенга тўла айтолмасман ҳеч қачон!

Гулнора НУРЛЕПЕСОВА – 1961 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаган. Шоиранинг “Асло ожиз деманг бизни, оғалар”, “Оқ нуллар”, “Қайлардасиз, кумули булоқлар?” номли шеърӣй тўпламлари нашр этилган.

Гоҳ бировни...

Гоҳ бировни кўриб қолган вақтингда
Юрагингни бир хис эгаллар илик.
Шу лахзада бошқа бировни кўриб,
Жон дунёнга кириб келар изғирик.

Иликлик уйғотган хушфёлли инсон
Ширин сўзи билан кўнглингни олар.
Изғирик туфлаган совуқ фёлли жон,
Ўтмас тиг билан вужудингни киймалар.

Яхши одам билан йўлдош бўлсанг гар,
Яхшиликлар билан жонга қўшар жон.
Ёмон билан йўлдош бўлсанг муқаррар,
Тоқатинг тоқ айлаб, қилар саргардон.

Шу сабаб, кўплар дер: фоний дунёда,
Дардинга дармондир факат яхшилар.
Баъзи номардларнинг қора ишларин,
Яхшиларнинг эзгу иши яширар.

Ёмоннинг қилмишин кўрган вақтингда,
Қадри билинади яхши одамнинг.
Хуш ифорли гуллар ўсса боғингда,
Кўнгли сезмайди ҳеч буни нодоннинг.

Фаросат юкмаган бундай кимсадан
Йўқ нарсани умид килиб нетайин?
“Ит хуради, карвон ўтади” – деган,
Мақолнинг, ох, садағаси кетайин.

Кўрган ерда, жонга берар иликлик,
Яхшилар кўнглида ажиб нақши бор.
Ёмонлардан чиқмас асло ёруғлик,
Бахтимизга омон бўлсин яхшилар!

Умрим

Халкимнинг ташвиши елкада,
Авлодлар келади орқада,
Ажойиб орзулар кўнглимда,
Ҳар дами ғаниматдир умрим.

Дунё – бу синоат, тилсим кўп,
Минг турли кулфи бор, калит йўқ,
Жумбоғи тутаган бир кун йўқ,
Минг ташвиш қорилган шу умрим.

Гоҳи хайрон бўлиб тўхтайман,
Тушунар бир одам топмайман,
Ўзим-да, ўзимга ёкмайман,
Ечилмас бир жумбок бу умрим.

Умрлик йўлдошим, болаларим,
Менинг жез қанотим, қўлларим,
Бўронли бўлса-да йўлларим,
Бир қизиқ базмдай бу умрим.

Кенг феълли, меҳрибон онаман,
Фарзанд деб ўтларда ёнаман,
Совуқда саксовул қаланган
Ўчокдай оловли бу умрим.

Бир куни кўнглимда гул ўсар,
Ишларим сал дамда жўнлашар,
Дарддошлар кўпаяр, тиллашар,
Бозорга айланар бу умрим.

Қаршимда кенг дунё очилар,
Ғанимлар пойимга бош урар,
Бўронлар, довуллар босилар,
Бахтларга беланар кенг умрим.

Шу менинг бошдаги толеим,
Бу дунё порлатган манглайим,
Ҳар куним – бир қарвонсаройим,
Кундузу тунлари тенг умрим.

Мен таъна қилмасман вақтга,
Меҳнатлар етаклар бахтга,
Ким келиб-кетмаган бу юртга,
Мевали бир дарахтдир умрим.

Халкимнинг кунига ярарман,
“Бор!” деган жойига борарман,
Фидойи фарзанди бўларман,
Хизматда чиниқар чин умрим.

Халкимнинг ташвиши елкада,
Авлодлар келади орқада,
Ажойиб орзулар кўнгилда,
Ҳар дами ғанимат шу умрим.

ДАВР РОМАН КЎЗГУСИДА

Пердебай
НУРЖАНОВ

Мамлакатимиз мустақилликка эришгач, Қорақалпоғистон халқи ижтимоий-сиёсий, иқтисодий-маърифий ва маънавий-маданий ҳаётида туб бурилишлар юзга келди. Бинобарин, бадий тизимда, айниқса, миллий романнависликда сўз, ижод ва эътиқодга муносабат жиддий янгиланди. Бунинг натижаси ўлароқ мавзу, ғоя ва тарихий ҳақиқатни ўзгача ўлчамларда баҳолаш тарзи теранлашди. Айнан 90-йилларнинг биринчи ярмида майдонга келган Тўлепберган Қаипбергановнинг “Нариги дунёга – отамга мактублар”, Хусниддин Ҳамидовнинг “Учқун”, Абдулла Содиковнинг “Тошда ҳам гуллайди”, Шаудирбой Сейитовнинг “Ёмон чиғанокдаги Октуба”, Кенгесбой Раҳмоновнинг “Окибат”, Камол Мамбетовнинг “Туркистон”, Кенгесбой Алламбергеновнинг “Дарё тортилган йиллар”, Абдулқосим Ўтепбергеновнинг “Дўзах ичида” ҳамда Садирбой Исмоиловнинг “Юрак галактикаси” романларида давр руҳияти бутун мураккаблиги билан сувратланди. Ғоявий-мавзуй, жанрий-услубий ҳамда бадий-эстетик жиҳатдан малакавий такомиллашган нарсда ўзгаришлар кўзга ташланади. Тўлепберган Қаипберганов роман-эссеси тезда ўзга тилларга таржима қилиниб, Орол фожиасига жаҳон ҳамжамияти эътиборини қаратди.

Турғунлик даври манзараларини ёритишда Шаудирбой Сейитов, Абдулла Содиков, Кенгесбой Раҳмонов, Камол Мамбетов, Абдулқосим Ўтепбергенов романлари тоталитар жамият турмуш тарзида қоим ҳар хил иллатларни очик кўрсатиб берган. Ёши улугъ ёзувчиларимиздан Жўлмирза Аймурзаевнинг “Қора булутлар”, Хўжабек Сейитовнинг “Ҳаёт сўқмоқлари”, Тўреш Алланазаровнинг “Замон гардиши” асарларида сиёсий катағон ва унинг инсонлар тақдиридаги аянчли оқибатлари ёрқин тасвирланган. Хусниддин Ҳамидовнинг романида Октябрь тўнтариши арафаси ва шу давр зиддиятлари истиқлол даври нуқтаи назаридан тасвирланса, Хурлиман Ўтемуратованинг “Хурлиман” романида Бердақ шоир кизи Хурлиман бахши бадий қиёфаси қайта тикланади.

1990-йиллар иккинчи ярмига келиб ҳаёт ҳақиқатини ҳаққоний тасвирлаш, тоталитар тузум моҳиятини очиб беришга интилиш анча кучайди. Шу нуқтаи назардан, Алтмишбой Султановнинг “Тухмат”, Ташкенбой Холмуратовнинг “Қирқбўғин”, Абдусайд Пахратдиновнинг “Сўзланмаган тарих” романлари эътиборни тортади.

Пердебай НУРЖАНОВ – филология фанлари номзоди, доцент. 1963 йилда туғилган. Қорақалпоқ давлат университети қорақалпоқ филологияси факультетини тамомлаган. “Давр талаби ва бадий адабиёт”, “Ҳозирги қорақалпоқ романи” каби илмий асарлар муаллифи.

Алтмишбой Султоновнинг “Тухмат” асарида халкимиз фидойи фарзанди, давлат арбоби Аллаёр Дўстназаровнинг 1930 йиллар биринчи ярмида ноҳақ таъйинка учраши ҳамда қатл қилиниши архив материаллари асосида таҳлилланса, “Қирқбўғин” да турғунлик даврида шахсга сиғиниш, давлат мулкани талон-тарож қилиш иллатлари очиб берилади. “Сўзланмаган тарих” романида муаллиф халкимиз онгига имон, инсоф ҳамда диёнат уруғларини сепган эшон – уламолар 1930-йиллари қаттиқ таъбиб остига олинганлигини ишонарли тарзда етказиб беради. Шунингдек, Тўлепберган Қаипбергановнинг “Қалбим комуси”, Ҳикматулло Айимбетовнинг “Қора бўро”, Амангелди Халмуратовнинг “Жаннат боғи”, Абдумурод Отажановнинг “Маскансиз-йўналишсиз манзиллар” асарларининг пайдо бўлиши миллий романчилик жанрий таракқиётини белгилайди. Тўрт роман (роман-репортаж, тарихий-биографик роман, мистик-фантастик роман, ҳужжатлаштирилган роман) ички жанрий ўзгаришлар шаклланганлигини кўрсатади.

XXI аср бошида Ҳусниддин Ҳамидовнинг “Ўз уйим”, Алланазар Абдиевнинг “Субҳидам арафасида”, Кенгесбой Раҳмоновнинг “Илк муҳаббат”, “Соқол”, Ҳурлиман Ўтемуратованинг “Тўмарис”, Абдусайд Паҳратдиновнинг “Шаҳидлар қисмати” романларининг нашр қилиниши китобхон руҳий дунёсини бойитишга хизмат қилади. Уларда олис мозий, миллий тарихимиз солномасининг зиддиятларга тўла воқеалари, тадбиркор аждодларимизнинг ибратли ҳаёти, 1917 йилдаги тўнтарилиш, иккинчи жаҳон уруши даврида юзага келган қаҳатчилик, таъйик остига олинган бегуноҳ уламолар қисмати миллий мустақиллик мафқураси асосида баҳоланади. Хусусан, “Тебранмас” романида Лепесбой, Эшмуҳаммад охунд, Арзимбет оксоқол сингари атоқли сиймолар образларини яратишда тарихий воқеалар тўғри танланган. Асардаги анҳор қаздириш, оксоқол сайлаш, очарчилик воқеалари диққатга сазовор ўринлар ҳисобланади. Ёзувчининг бадийи маҳорати романдаги йўлбарс воқеаси, охунднинг дарёдан от билан сакраши, Лепесбойнинг савдо қарвонлари, Наврўз байрами каби воқеаларини суратлашда кўзга ташланади. Улар қаҳрамонлар характеридаги нозик қирраларни очишга хизмат қилган. “Тебранмас” романи ҳозирги адабий жараёндаги салмоқли романлардан бири бўлиб, ёш авлодга ўз халқи тарихи ҳақидаги асл ҳақиқатларни англашга ёрдам беради.

XXI асрнинг ўнинчи йилларида қорақалпоқ ёзувчилари роман жанридаги изланишларни давр тақозосига мувофиқ анча теранлаштиришга ҳаракат қилишди. Шу нуктаи назардан Шароф Уснатдиновнинг “Шоирнинг ёшлиги”. Муродбой Низановнинг “Душман”, “Ошиқ бўлмаган ким бор?” романлари, Кенес Смамутовнинг “Сизларга айтиб кетмоқчиман” роман-эссеси, Кенгесбой Каримовнинг “Оғабий” тарихий тетралогияси (“Кўч”, “Ота юрт”, “Оқ халта”, “Хусумат”), Давлетбека Шерниязованинг “Мен сенга ошиқман” ва бошқа асарларнинг вужудга келиши қорақалпоқ маданий ҳаётига кучли таъсир ўтказди. Давр бадийи тизимида Шароф Уснатдинов насри мустаҳкам ўрин эгаллайди. Унинг “Шоирнинг ёшлиги” роман диалогиясининг биринчи китоби аллақачон китобхонлар қалбидан жой олган. Иккинчи қисми бўлса даврий матбуотда нашр қилинмоқда. Муаллифнинг биринчи китобида Ўзбекистон Қаҳрамони, бетақрор шоир Ибройим Юсуповнинг бадийи сўз санъаткори сифатида шаклланиши, машҳур асарларининг яратилиш тарихи, шоир яшаган муҳит, умуман, ижодкорнинг руҳий олами ишонарли тарзда суратланади. Шу мақсадда ёзувчи шоирга дахлдор тарихий-этнографик ва бадийи-эстетик манбаларни теран ўрганиб, уларга сайкал бериб, машҳур шоирнинг ҳаёт ва ижод солномасини тузишга эришади. Муродбой Низанов “Душман” романида XX аср биринчи ярмидаги халкимиз тарихи: халқ хўжалигини коллективлаштириш,

шўро ҳукуматини мустаҳкамлаш йўлидаги мураккабликлар ҳамда айрим кимсалар шўро ҳукуматига қўйган кўр-кўрона эътиқодининг жамият ҳаётига салбий таъсири таҳлилланади. Тоталитар тузумни кескин фош қилган, бизга номаълум материаллар асосида талқин этган асарлардан яна бири ёзувчи Кенес Смамутовнинг “Сизларга айтиб кетмоқчиман” роман-эссеси ҳисобланади.

Таниқли ёзувчи Кенгесбой Каримовнинг “Оғабий” тарихий тетралогиясининг вужудга келишини истиклол даври миллий қорақалпоқ насри муваффақияти сифатида баҳолаш мумкин. Асарнинг “Кўч” дея номланган биринчи китобида Бухоро қорақалпоқларининг катта бир қисмини кипчоқларнинг ота юрти Чимбой шахри атрофига қўчиришда ва уларнинг бу ердаги бошқа қардош қабила ва уруғлар билан ахил яшашига салмоқли ҳисса қўшган Қулчибий образи ҳаққоний тасвирланади. Иккинчи китоб “Ота юрт” дея номланиб, XIX асрнинг иккинчи ярми XX аср бошида қайсарлиги, мардлиги ҳамда ўзига хос хулқ-атвори билан халқ орасида Хива хонлигида катта нуфузга эришган Ережеп тентак Қулчибий ўғлининг ибратли ишларини тасвирлашга бағишланган. Кенгесбой Каримов тетралогиянинг конфликт, сюжет-композицияси асосларини, бадий образлар тизимини ҳосил қилишда устозлари Тўлепберган Қаипберганов, Шаудирбой Сейитов, Камол Мамбетов, шунингдек, Нодар Думбадзенинг “Абадиёт қонуни”, Чингиз Айтматовнинг “Асрга татиғулик кун”, “Қиёмат” романлари бадий тажрибасини теран ўзлаштирганлиги сезилади. Кенгесбой Каримовнинг “Оқ халта” романи ҳам мустақиллик даври қорақалпоқ насрида муҳим ўрин эгаллайди. Асар “Оғабий” тетралогиясининг учинчи китоби сифатида ўқувчиларга тақдим этилди. Асарда XX аср бошларидаги қорақалпоқлар ҳаётида содир бўлган ижтимоий-тарихий воқеалар, халқнинг иқтисодий, маънавий-маърифий ҳаётидаги ўзгаришлар таҳлилга тортилади. Муаллиф биографик ёндашув воситасида “Оқ халта” йили деб номланган 1915 йилга боғлиқ тарихий воқеаларни чуқур ўрганишга ҳаракат қилган. Натижада ёзувчи шу даврдаги тарихий воқеа ва ҳодисаларга, тарихий шахс ҳаётига, давр тарихий колоритига дахлдор архив материаллардан, илмий-бадий адабиётлардан, оғзаки ижод намуналаридан – афсона ва ривоятлардан ўринли ва унумли фойдаланган. Позитив муносабат қўюклиги ёзувчи тарихий давр бадий концепциясини яратишда жуда қўл келган. Қорақалпоқларнинг энг қадим ва зич жойлашган Чимбой шаҳридаги ҳудуди Аскарбой, Холмуратбой, Қазимайлик, Сейфулғабит Мажитов каби тарихий шахсларнинг фаолияти ҳамда ибрати китобхон дунёқарашида ўчмас из қолдиради. Унинг натижаси ўлароқ ёзувчи давр солномасини яхлит ҳолда ярата олган.

Истеъдодли адиб Кенгесбой Каримов яқиндагина “Оғабий” тарихий тетралогиясининг IV китоби бўлган “Хусумат” романини китобхонларга тақдим этди. Романда Россия подшоҳининг биринчи жаҳон уруши даврида маҳаллий аҳолини мардикорликка олиш тўғрисидаги 1916 йилда чиқарган фармонига нисбатан Чимбой халқи исёни, авж олган кураш ва унинг аянчли оқибатлари, икки ёклама зулм (рус чоризми ва маҳаллий амалдорлар) ва норозилик қайфияти қаламга олинган. Муаллиф романида XX асрнинг бошларидан 1940–1950 йилларига қадар қорақалпоқ элидаги тарихий воқеаларни қаламга олади. Рус чоризми билан маҳаллий аҳоли, айниқса дехкон ва хунармандлар, оч-наҳор одамлар орасидаги конфликтлар ишонарли ва бадий нуктаи назардан мукамал тарзда ифодаланган. Шу сабабли асарда образлари яратилган Аскарбой, Холмуратбой, Бекман оқсоқол, Убайдулла, Сейфулғабит Мажитов, Қосим Авезов, Суйинишалиев ва ҳоказо тарихий сиймолар образлари ўқувчи кўз олдида гавдаланиб туради. Айниқса, “Хусумат” романида қорақалпоқ халқининг жасур фарзанди Аллаёр Дўстназаров образининг яратилиши оддий ки-

тобхоннинг асарга бўлган қизиқишини янада кучайтиради. Ёзувчи бу асарни ёзишда мустақиллик мафкурасига таянгани, халқимизнинг миллий маънавиятига, умуминсоний кадриятлар мезонида ёндашганлиги сезилади. Айниқса, ёзувчининг тил бадияти, сюжет ва композиция яратишдаги маҳорати асар кимматини оширган.

Кенгесбой Каримовнинг “Улуғ дашт бўрилари” асари ҳам мустақиллик даври роман жанри тараққиётида муносиб ўрин тутади. Муаллиф туркий халқ кабилаларининг ибтидоий ҳаётидаги қаҳрамонликларини тасвирлаш орқали миллий прозанинг янги зарварақларини очади. Бунда муаллиф Ўрхун-Энасой ёзма ёдгорликлари, хитой йилномалари, араб, ўзбек, рус ва бошқа халқлар тарихчи олимларининг китобларига суяниш орқали аجدодларимизнинг Ватан ҳимояси йўлидаги қаҳрамонликлари ҳақида сўз юритади. Ёзувчи VI–VII асрларда ҳукм суриб, дунё тарихида ўчмас из қолдирган Кўк турк хоқонлиги, унинг таркибидаги кўп сонли туркий халқларнинг яшаш тарзи, ўз эркинлиги учун кураш тасвирига бағишланган “Улуғ дашт бўрилари” романини ёзишда кўп изланганлигига гувоҳ бўламиз.

Хусусан, муаллиф Ўрхун-Энасой ёзма ёдгорлиги бош қаҳрамонлари Култегин, Тунюкук, Билга хоқон ва бошқаларнинг ўз элини ҳимоя қилишдаги мардлиги, жасурлиги ва фидойилигини тасвирлашда ушбу давр туркий қавмлари тили, адабиёти, тарихи ва этнографиясини ўрганишга бағишланган илмий адабиётлардаги, топонимик, антропонимик, зоомморфик характерли таҳлиллардаги маълумотлардан мохирона фойдаланган.

Мустақиллик даврида қорақалпоқ романлари имкон доирасида тадқиқ қилинди. Бу йўналишда ўзбек адабиётшунослари Бахтиёр Назаров, Насимхон Раҳмон, шунингдек, Жуманазар Базарбаев, Қурбонбой Жаримбетов, Кенгесбой Алламбергенов, Каримбой Қурамбаев, Қувончбой Оразимбетов, Жонузоқ Есенов, Арзи Пазилов, Зияда Бекбергеновалар тадқиқотлари алоҳида аҳамиятга эга. Аммо мустақиллик давридаги қорақалпоқ миллий романчилиги янада теранроқ таҳлил этилиши зарур.

Хулоса қилиб айтганда, мустақиллик даврида қорақалпоқ миллий романчилиги ўз тараққиёт йўлини босиб ўтди. Бу даврда ютуқлар билан бирга нуксонларга ҳам йўл қўйилди. Аммо қорақалпоқ ёзувчилари тоталитар тузум адабиёти бош қуроли бўлган социалистик реализм методи чангалидан аллақачон чиқиб, ҳаёт ҳақиқати ҳамда инсон тақдирини холис, умуминсоний кадриятлар асосида тасвирлаш ва бадиий образлар яратишда салмоқли ишларни амалга оширдилар.

Интиқ муҳаббатли дарёга дарё

Истиқлол муборак

Кўзимда ястаниб ётган чаманим,
Довондан ўтмоқда шошган саманим,
Тинчиликнинг тўини тиккан таманим,
Истиқлол муборак, эй хур Ватаним!

Болам деб яшаган шу мушфик онам,
Фарзанд деб ўзини билмас яғонам,
Онамдай изимда турган парвонам,
Истиқлол муборак, эй хур Ватаним!

Сенда тўрт фаслнинг завки ўзгача,
Сенда меҳр юракдан қора кўзгача,
Ризқу рўзим, тузим, ширин сўзгача,
Истиқлол муборак, эй хур Ватаним!

Ҳар дақиқа, соат, ўтган ҳар куни,
Сезаман юракдан меҳринг тафтини,
Эртаси ҳам порлоқ, порлоқ бугуни,
Истиқлол муборак, эй хур Ватаним!

Бу юрт

Бу замин мустақил бўлгандир бугун,
Лабимда табассум, юзларим гулгун,
Жонимни аямам бу тупроқ учун,
Бу юрт боболардан мерос қолгандир.

Боболар ёдини килинглар эъзоз,
Бир ҳовуч тупроққа тенглашмас олмос,
Бу юртнинг боғлари жаннатга қиёс,
Бу юрт боболардан мерос қолгандир.

Ҳаттоки, ерига тушса ҳам чўп, хас,
Нихол бўлиб кўқарар килгудек ҳавас,
Ватанга берайлик меҳр ҳар нафас,
Бу юрт боболардан мерос қолгандир.

Гулёра
ЖУМАНИЁЗОВА

Аллаяр ДАРМЕНОВ

Ватан

Кора тупрок, жон тупрок,
Бугдой тупрок, нон тупрок,
Олтин тупрок, кон тупрок,
Ватан-ов!

Кумлок тупрок, ел тупрок,
Тошлок тупрок, сел тупрок,
Ботир туккан эл тупрок
Энам-ов!

Алпомишу Гүрүгли,
Арслон ўғли, Шер ўғли,
Афросиёб Эр ўғли
Бобом-ов!

Такир тупрок, бўз тупрок,
Шўрхок тупрок, туз тупрок,
Мукаддас, азиз тупрок,
Момом-ов!

Белинг букри туронғил,
Дўмбирам, навонг булбул,
Куйинг айлар элни сел,
Нолам-ов!

Ёш қолган етим зори,
Онамнинг ёдгор тумори,
Ўтди-я, отам хумори,
Бўтам-ов!

Уруғ унган ер тупрок,
Йиғлаб тўқдим тер тупрок,
Олдинг, қайтиб бер, тупрок,
Отам-ов!

Қоратовинг қовоқ уйган,
Чўлларингда товон куйган,
Қалпоғингни бобом кийган,
Ватан-ов!

Аллаяр ДАРМЕНОВ – 1997 йилда туғилган. Нукус давлат педагогика институти талабаси.

Куз

Фалак ёмғир билан бўлганда ҳамроз,
Қандай соз ҳаслан айласанг парвоз,
Хайр-хўш дегандай чиқариб овоз,
Турналар жанубга учиб борапти.

Қалдирғочларнинг ҳам ўчди қораси,
Чумчуқларга тўлди жийда ораси,
“Паноҳ топиш – омон қолиш чораси”, –
Дея қарғалар фол очиб борапти.

Куз мусика чалар: “Муножот”, “Наво”,
Хазонлар рақсига ҳамоҳанг сабо,
Булутларга артар кўз ёшин само,
Ёмғирлардан барча қочиб борапти.

Кемага тушганнинг доим жони бир,
Ватан ҳам жон каби биттадир, ахир,
Ғозлар она каби олиб хавотир,
Ортга қараб-қараб, кўчиб борапти.

КЎНГИЛ ДАРЁСИНИНГ ИРМОҚЛАРИ

Улуғ ўзбек шоири Чўлпон “Халқ денгиздир, халқ тўлқиндир, халқ кучдир”, деганидек, туркий халқлар адабиёти ҳам нафақат денгиз, балки инсоният руҳияти оламининг жуда катта ҳудудларини қамраб олган улкан ва теран уммондир. Устозимиз Ибройим Юсупов “Кўнгил кўнгилдан сув ичар”, деганларидек, бу адабиёт уммонидан жасҳондаги барча халқлар баҳраманд бўлиб келмоқда. Тили ҳам, қони ҳам, жони ҳам бир туркий халқлар адабиёти шажрасида қорақалпоқ тилида яратилган бадиий асарлар ҳам муносиб мақомга эга.

Ана шундай бой ва сержисло адабиётнинг ворислари бугун ўзларининг улуғ аجدодларига муносиб бўлишга интилиб қалам тебратишмоқда. Қорақалпоқ ёшлари ҳам бугун мамлакатимизда яратилаётган имкониятлардан фойдаланиб, ўз орзу-умидларини рўёбга чиқаришмоқда. Бугун ёш ижодкорлар вакиллари Навоий ва Берақ бобомиздан мерос қолган ўзбек ва қорақалпоқ адабий алоқалари анъаналарини кўнгилдагидек ривожлантиришмоқда.

Қорақалпоқ ёш ижодкорларидан Сарвиноз Мусатдинованинг “Қарвон йўллари”, Ривож Ўтарбоевнинг “Жайхун жилвалари”, Сабоҳат Саёдуллаеванинг “Кўнгирак”, Аллаяр Дарменовнинг “Ой дўст” номли шеърый тўпламлари ўзбек тилига таржима қилиниб, Ўзбекистон Ёзувчилар уюشمаси томонидан ташиқил этилган “Биринчи китобим” руқнида “Ижод” жасмоат фонди ҳомийлигида кўп нусхада нашр этилди. Ўзбек ўқувчилари қорақалпоқ тенгдошларининг ижод намуналари билан яқиндан танилидиқлар.

Эзгу анъаналарнинг бардавомлиги адабиётни бойитишга хизмат қилади.

Кенгесбой КАРИМОВ,

Қорақалпоғистон Ёзувчилар уюشمаси раиси

Турсуной
МУХИЯТДИНОВА

Оролим, қайт

Мавжлангучи тўлкининг
Қайга кетди, йўқ энди?
Сен кўнглимга дард солдинг,
Оролгинам, қайт энди!

Соғинди-ку кемалар,
Дарагингни ким билар?
Сени сўраб, денгизим
Кексалар дуо қилар.

“Чақ-чақ” урган чағалай,
Қанот қокмас қарасам.
Бизни ташлаб Оролим
Қайга кетиб борасан?

Қум қоплаган бағрингни
Кўриб кўнглим бузилди.
Сен деб она халқининг
Юрак бағри эзилди.

Ҳажрингда зор мунғайган
Сенга мушток халқинг бор.
Соғинчлардан халқингни
Сарғайтирган номинг бор.

Умидсиз шайтон дейди,
Соғиндик тўлкинингни.
Кўп куттирмай бизларни
Ортга қайт, Орол энди.

Не савдолар ўтмас йигит бошидан,
Гўзалга ғойибдан у ошиқ бўлар.
Хатто окшом кўкда кезган ойни ҳам
Ёрга совға қилиб бергиси келар.

Йигит айтар кизга: “Қилма оху зор,
Мен сенинг ишқингда бўзлаган булбул.
Ойни олиб беришга турибман тайёр,
Қабул эт ишқимни сочлари сумбул!”

Киз айтар: “Овора бўлмай кўяқол,
Чўзганинг қолади ойга қўлингни.
Сен ойни кўйиб тур, яхшиси менга
Совға кил бир даста райхон гулингни!”

Ҳар нарса ўрнида тургани яхши,
Дарё сувга тўлсин, тоғлар қорига.
Ой миллиард эмаску, телба ошиқлар
Совға қилаверса ҳар ким ёрига.

Турсуной МУХИЯТДИНОВА – 1996 йилда туғилган. Қорақалпоқ давлат университетида таълим олмоқда.

АйдоС
МУҲАММАДИЁРОВ

Шовқинлар

Шовқинлар.

Юлкилаб сувлар шилдирин,
Узиб боради қулоқка йўлларни.
Балки, сен ўткинчи шунқор жилдирим,
Уйғотдинг уйқудан толган толларни.

Шовқинлар.

Сен тошқин дала қуввати,
Деб, билгим келади ёлғиз ўтириб.
Сукунат устидан қарвонлар ҳайдаб,
Ҳар хил овозларинг юрар қуттириб.

Ғафлат уйқуларин ҳайда бу ердан,

Шовқинлар.

Табиат азаматлари.
Бунчалик илҳомни олдинг қаердан
Ё шундай етдимиз ҳаёт ўтлари?

Соат олдида

Ажиб бир нуктага бириккан дунё,
Шу нуктадан қанча қизик тортилган?
Интиқ муҳаббатли дарёга дарё,
Тезлашади менинг уйрим олдидан.

Тонгга кўз тутаман, тунга термилиб,
Сўраб имкон ҳар бир ўтган милингда.
Туйғулар қурашга чиқар серпилиб,
Тоғларнинг зардобин ортиб эғнимга.

Дард дастурхоним, дардкаш столим,
Нолишинг айтмайсан, сен, мендан бешиб.
Тунлардан тонгларга боғланар йўлим,
Қалам – илҳом, сен – қувват битиклар ёзиб.

Сарвиноз
АЙТМУРАТОВА

Эркабой

Бекор юриб зерикмас,
Сўзининг йўқ туроғи.
Иш буюрса эшитмас,
Эркабойнинг кулоғи.

Дўстларига қўшилса,
Олишмасдан қайтмайди.
Айб ўзида бўлса ҳам
“Кечиринг!” деб айтмайди.

Йиртиб келар кийимин,
Кир килгани етмайди.
Мой теккизар, онаси
Ювган билан кетмайди.

Укам

Укамнинг феъли қизик,
Ўйинга ҳеч тўймайди.
Эртаю кеч тинимсиз
Савол бериб қўймайди:
– Булутлар сўзлайдимми,
Шамол уйи қайда? – деб.
Тутар турли сўрокка:
– Кимлар яшар ойда? – деб.
Худди катта одамни
Кичрайтириб қўйгандай.
Ўрганади оламни,
Юрагига қуйгандай.

Сарвиноз АЙТМУРАТОВА – 1999 йилда туғилган. Нукус туманидаги агросаноат касб-хунар коллежини битирган.

ҲАЗРАТИ ХИЗР ИЗИДАН

Исажон СУЛТОН

Қисса¹

КЕМА ҲИКОЯСИ

Шундан сўнг Мусо ва Билимли киши денгиз соҳилидаги бир қишлоққа бориб тўхташди.

У қишлоқнинг аҳолиси шу қадар қашшоқ эдики, устларида ўнгиб-эскириб кетган лунгидан бошқа ҳеч нима кўринмасди. Озғин, кир-чир болалар ўйнаб юришарди. Қишлоқдагиларнинг бари бутпараст эдилар, уйларнинг меҳробида лойдан ясалган ҳамда ўтда қуйдирилган ўнғайсиз, кичкина, бир-бирига ўхшамайдиган катта қаллалар одамсимон жонзотларнинг ҳайкалчалари турарди.

Энг ажабланишли, буларнинг биронтаси на номаълум зотни, на Мусони кўришарди. Уларнинг ёнгинасидан икки киши бир нималарни суҳбатлашиб ўтиб кетишди. Денгизда пўртана бошланиши қутилмоқда эди. Пўртана вақти қаттарок балиқлар сув тубига яшириниб олишади, аммо тўлкинлар яқинроқдаги балиқларни соҳилга улоқтириши турган гап. Шу сабабли одамларнинг қайфияти чоғ, муқаддас Тамъа кунда қовурилган балиқлардан тайёрланадиган шохона зиёфат дарагини бир-бирларига суянчилашни исташарди.

Мусо ва Билимли киши йўтон арқон билан соҳилдаги қозикқа бойлаб қўйилган кичик кема ёнига келишди. У эски балиқчи кемаси эди. Ёғочлари шўр сув ва қуёш забтида қовжираб-қорайиб кетибди. Елканлари йиғиштириб олинган, балиқчилар пўртана маҳали кириб оладиган уйча эшиги чилвир билан бойлаб қўйилибди. Ов солинадиган катта ўра эса очик қолибди.

Икковлон кема тубига тушиб, у ернинг уч айри бўлимга бўлинганини кўришди. Шунда номаълум киши осон бир ҳаракат билан бир бўлма тубидан тешик очди, ёғочлар қарсиллаб синиб, шўр сув отилиб қира бошлади-да, икковининг оёқларини ҳўл қилди. Улар яна қайтиб юқорига қўтарилиши-ю, соҳилга қайтиб тушишди. Бироздан кейин кема ёнбошига қийшайиб, ўша ҳолича туриб қолди, ҳар ҳолда уч айри қисмининг бири тамомила сувга тўлиб бўлган эди.

Ўз-ўзидан маълумки, бу ҳодиса қандай рўй берганинию ким содир этганини ҳам биров кўрмади. Кўришса, қишлоққа ризқ-рўз келтириб турган ягона кемани тешиб қўйгани учун болта қўтариб чопишган, зарарқунанда у кишиларни қийма-қийма қилиб чопиб ташлашган бўлишарди.

Лекин, нимагадир ҳамма ёқ тинч эди.

Шундан сўнг улар бошқа томонга жўнаб кетишгани аён. Денгизни сузиб ўтиб, бир қишлоққа келишгани, у ерда кўчада ўйнаб юрган бир болани кўришгани маълум. Вақт оралаб юришгани ҳақида ривоятлар бор. Яна айтадиларки, ўша маҳалда Миррих пастга тушиб, Хут буржиги қирган экан. Хут эса жуда катта балиқнинг номи

¹ Охири. Бошланиши ўтган сонда.

бўлиб, баъзилар Миррих пастлаб шу буржга кирганида ғаройиб воқеалар рўй беришини айтишади. Лекин, уларнинг гапларига ҳам ишониб бўлмайдди, чунки уйда туриб, кўчадаги воқеадан беҳабар киши қандай қилиб келажақдан хабар олсин?

БОЛАКАЙ ВОҚЕАСИ

Айтадиларки, у боланинг исми Жайсур экан.

Бу шаҳарнинг аҳли художўй, имонли кишилар эди. Пасткам кўчалару тош деворлар настарин гулларининг кўм-кўк тўфонига бурканган, ҳамма ёқдан гул иси анқир, эски ибодатхоналарнинг куббалари яраклаб турар, одамлар ҳаёт ташвиши билан банд эдилар. Кимдир узунчоқ қилиб пиширилган нонларини кўтариб ўтиб кетди. Қайдандир куйган темир иси келди, сандон овози ҳам эшитилди.

Ўша ерда улар саккиз яшар чамаси бир болага дуч келишди. Кўзлари ўтдай чакнаб турар, сочлари ўсиб энсасига тушган эди. Ёнгинасидан саватини кўтариб ўтиб кетаётган новвойга қараб “Нонингдан бер” деди. Новвой қулиб “Тошингни тер” деганида қаттиқ сўкинди.

– Нега сўкасан? – деди новвой. – Худодан кўркмайсанми?

– Худойинг ўзини ишини қилсин, – деди бола ковоғини уйиб. – Менинг ишимга аралашмасин! Нонингдан бермасанг, тош билан уриб бошингни ёраман!

– Э тавба, – деди новвой, ҳайратдан ёқа ушлаб.

Номаълум зот жуда яқин борган эди, шундагина бола уни кўрди. Ҳайрат ичра оғзи очилиб, анграйиб қолди.

– Сен кимсан? – деди хангу манг бўлиб. – Қайдан пайдо бўлақолдинг?

Номаълум зот кулимсиради. Лом-мим демасдан боланинг бошини силаган эди, у шилқ этиб ёнига қулади. Нигоҳи унга термилиб қолган, кўзларидаги жоҳиллик ва безорилик ўти сўнган, мусаффо ва пок нигоҳга айланган эди.

– Қандай яхши киши экансан... – деди шивирлаб, сўнгги нафасида. – Лекин... отам-онам... қолиб кетяпти-ку?

Яна нимадир демокчи эди, бўлмади: жони танасидан чиқиб кетди.

Инсон кўзи жон кетган тарафга қараб қолади, дейдилар. Ким билсин... Лекин, болақайнинг нигоҳи самоларга термилиб қолган эди.

Яна аввалгидай ҳолат рўй берди: одамлар тўсатдан жон берган бола қошига чопиб келишди.

– Нима бўлди?

– Афсус, ёш бола-я...

– Ажали етдимми?

– Сабабсиз-а?

Ҳеч нимадан беҳабар одамлар лолу ҳайрон, шуларни муҳокама қилишар эди.

Икковлон одамлар издиҳоми оралаб ўтиб, яна йўлга тушишди. Олдинда уларни учинчи воқеа кутиб турарди.

ДЕВОР ВОҚЕАСИ

Бир жойга бориб, бузила бошлаган тошдевор ёнида тўхташди.

Девор қатта тошлардан урилган, намгарчилик туфайли устини зангор пўпанак қоплаган, харсанглири шилимшиқ холида нурай-нурай деб турарди. Ҳар ҳолда, урилганига анча йиллар бўлгани тайин. Тубига хашаротлар ин қуриб олишибди, захсевар у жонзотлар икки киши шарпасини сезишса-да қочмасдан, ўз ҳаётларида бемалол давом этишарди.

Номаълум зот деворга қараб бир нималарни мулоҳаза қилиб турди-да, кейин

ўша атрофдаги тошлардан ташиб келди. Бу ишини ҳеч бир зўриқишсиз, ортиқча ҳаракатларсиз бажаргани ажаб. Гўё ёнига борса, тошга жон кириб, ўз-ўзидан эргашиб келарди. Шундан кейин деворни тузатишга киришди. Бир канча вақтдан сўнг девор тикланиб, мустаҳкам бўлиб қолди.

– Худо ҳақки, сабрим чидамади! – деди шунда Мусо алайҳиссалом. – Қилмишларинг билан одамларга нуқул зарар келтирмоқдасан. Нега бундай қилганингни айтасан! Тангри таолонинг билимли бандаси эканингни билмасайдим, ҳозир сенга ташланардим, сабрим шу қадар тўлиб-тошди!

Қолгани кейинги даврларга тааллуқли воқеалар бўлиб, улар ҳам кўзга гоҳ кўриниб, гоҳ кўринмайдиган, дунёни кезиб юрадиган ўша киши бир жойда гуллаб-яшнаган қишлоқлар томон ҳалокатли селларни буриб юборганидан, айқириб-кўпириб оқаётган сув экинзорлару боғларни яқсон қилиб ўтганидан дарак беради. Уни Фаластин ерларида ҳам кўришган, айтишларича, Юсуф пайғамбар қабри қошига тавоф учун келган эмиш. Осиё чўлларида жуда кўп кезгани, деярли ҳар қишлоқда кимгадир учрагани айтилса-да, оламнинг уммонларга яқин соҳилларида, тош ҳайкаллари маҳобатли ибодатхоналар қад кўтарган мамлакатларда сира учрамайди. Ҳеч бир нарсa кўрганингиздай эмас, деб ҳайкиради қадим асотирилар. Ҳақиқат билиш қийин ва махфий жойдадир. Одамлар устига селни буриб юборган киши у қишлоқ одамлари ғамлаган заҳиралар янаги баҳоргача етишини билган, дейдилар. Ҳақиқатан ҳам, сап-сарик бўтана сув ўз бағрида бўлиқ тупроқларни оқизиб келиб экинзорлар узра ёйди, кейинги йил эса мисли қўрилмаган ҳосил етилди. Ҳа, гоҳида ҳалокат деганингиз марҳамат бўлиб чиқади, ёки аксинча, марҳамат деб ўйлаганингиз ҳалокатнинг нақ ўзгинасидир. Кема, бола ёки девор воқеаси ҳамма биладиган воқеалар, уларнинг ҳақиқий моҳияти эса яширин. Тешиқ кема чўкиб кетмасдан, тунни билан соҳилда чайқалиб турди, Жайсур деган боланинг не сабабдан ўлганини биров билмади, девор эгаси қимлиги эса мангу сирлигича қолаверди. Агар яна ўша соҳилга қайтсак, пўртана тинганини, одамлар олисдан келаётган кемага хавотир ила тикилиб туришганини кўра оламиз, албатта.

КЕМА ВОҚЕАСИНИНГ ДАВОМИ

Денгизда тунда кўтарилган пўртана тонгга яқин аста-секин тинди.

Қишлоқ қишилари тунни билан тўлқин қарсиллашларини, соҳилдаги тошларни юмалата-юмалата ортга қайтишидан ҳосил бўлган турли шовқинларни эшитиб ётишди. Кўз илғамас ерларгача ясланиб кетган сув ўз-ўзидан жунбишга келган, худди жон киргандай, қуруқликни забт этмокчидай интилар, ҳайбат соларди.

Хайриятки, қуёш чиқар-чиқмас пўртана тиниб, денгиз ўзининг сокин-осойишта холига қайтди.

Беш-олти киши тўрларини, чангак-санчқиларини олишиб “Энди яхши ов бўлиши турган гап” дея соҳилга йўл олишди.

Кун исий бошлаган, осмон мусаффо эди.

Соҳилга бораверишдаёқ салтанат рамзи туширилган елканларини ёйиб олган баҳайбат кема яқинлашиб келаётганини кўришди.

“Салтанат кемаси!”

Ўзларининг балиқ тутадиган кемалари унинг ёнида кичкина ва ночор кўринар, бунинг устига, ёнбошига қийшайиб ҳам қолибди. Қишилари унинг номаълум са-

бабга кўра тешилиб, бир қисми сувга тўлганига, шу холида ҳам чўкмасдан, сувда чайкалиб турганига гувоҳ бўлишди.

Салтанат кемасидаги курулди кишилар соҳилга тушишди. Бир нечтаси қайиқда балиқчилар кемаси томон кетди. Кема дарғаси:

– Хукмдорингиз Худод ибн Будод уруш бошлади, – деди киска килиб. – Сузишга ярайдиган кема борки, давлатга мусодара қилинади.

– Бизнинг ризкимиз не бўлади?

– Тангрингиздан сўранг, – деб киска жавоб килди сипоҳбоши. Салдан кейин кетганлар қайтиб келиб бош чайкашди.

– Мухтарам дарға, у кема сузишга ярамайди, чунки тешик.

– Атай тешиб қўйишмаганимкин, текширдингизми?

Бу тахмин ҳақиқатдан йироқ эди. Чунки кишлокчадаги ҳеч кимга уруш хабари маълум эмас, бунинг устига, кема болта ёки арра билан тешилмагани, балки тошларга урилиб ёғочлари сингани кўриниб турарди.

– Кемангизга нима бўлди?

– Билмадик, – дейишди тўғрисўз кишилар. – Кечагина бус-бутун эди. Тунги пўртана тошларга обориб урган бўлса эҳтимол.

Кишилар ғам-алам ва афсусда эдилар. Дарға ортга қайтишга буйруқ берди.

– Нимаям қилардик, – дейишди кишилар. – Олиста сузишга ярамасаям, шу теварақда бир амаллаб балиқ тутишга яраб турар? Ризкимизни териб олайлик, кейин тузатармиз ҳам. Ҳа, бу катта мусибат. Энди болаларимиз, ота-оналаримиз нима ейишади?

– Қаранг-а, кема бутун бўлганида ундан тамомила айрилган бўлардик. Тешик бўлсаям кунимизга ярашининг ўзи катта гап.

Шундай деб шодланишар ҳам эди.

Бу воқеанинг нихояси шундай. Қолганини биров билмайди. Лекин бошқа мусибат хабари келмаганига кўра, одамлар бир амаллаб тирикчиликларини ўтказишгани ҳақиқатга яқин.

БОЛА ВОҚЕАСИНИНГ ДАВОМИ

Тўсатдан ажали етган у болакай ўша ердаги бир чол-кампирнинг ёлғиз фарзанди экан. Одамлар шовкин-сурон кўтариб боланинг жасадини олиб келишганида, улар хушдан кетишди. Нихоят, тақдирга тан бериб, кўзларининг оку қорасини тупрокка топширишди.

Айтадиларки, ота-онасининг тушига кирибди. Ям-яшил боғ аро кулиб турармиш.

– Эй шафқатли отам-онам, мени деб ўртанманг, – дер эмиш. – Худойимнинг марҳамати туфайли шу жойлардаман. Тангри таоло менга келажак воқеаларини билдирди. Агар ўша номаълум киши бўлмаганида, ҳалок бўлиб кетардим.

– Болажон, сен ахир, ростдан ҳам ўлдинг!

– Йўқ, сираям ўлмадим. Хўв анави дарахтни кўряпсизми?

Жуда баҳайбат бир дарахт тагида бир чол анча-мунча болаларни ўйнатиб ўтирган экан.

– У Тўби дарахти, – дер эмиш бола. – Ўша болаларнинг бари вояга етмасидан ўлим топган болалар, чол эса Иброҳим алайҳиссаломдир. Ризвон қопқалари очилганида улар оёқчаларини типирлатиб ер тепиниб “Отам қани? Онам қани? Ота-онамсиз харғиз жаннатга кирмасман” деб хархаша қилишади...

Чол-кампирнинг бир хил туш кўргани ажаб. Ноилож тақдирга тан берган у ота-она тушда воқеъ бўлган ходисага рўй-рост ишониб, умрларининг охиригача “жаннати болам” деб гапириб-эслаб юришди.

Худонинг қудратини карангки, орадан маълум вақт ўтиб, шу қариялардан яна бир зурёд дунёга келди. У қиз бола эди. Фарзандли бўлганига суюнишган ота-она бунда бир ҳикмат кўришди, қиз ҳақиқатан ҳам ота-онасига меҳрибон бўлиб ўсади, ахир. Шу тарика ёшларини яшаб, ошларини ошаб оламдан ўтишди, улардан қолган ягона ёдгор эса вақти келиб турмушга чикиб, бир этак бола-чақали бўлиб кетди.

Яна айтадиларки, ота ҳам, она ҳам умрининг охиригача ҳар куни боласини дуо қилишар, рўза тутишар, одамлар юрадиган йўллардаги шох-шаббаларни олиб ташлашар, қушу хайвонларга емиш беришар ва барча савобини дунёдан ўтган ўша боласига бағишлашарди. Ота экан-да, билдирмасди-ю, лекин қунт билан шу ишини умрининг охирига қадар давом эттирди. Она экан-да, билдирса-билдирмаса, кўзи ёшланиб йиғлайверарди. Келажақда ғирт муттаҳам бўлиб етишиши башорат қилинган, аммо вояга етмасидан фалокат тимсолида келган ажал ҳаммага баб-баравар хайру марҳаматлар олиб келгани ҳақидаги шу кичкина воқеагина тарих зулмати аро яшаб қолди. Бошқалар эса – ҳукмдорлару салтанат эгалари, лашкарбошилари сон-саноксиз кишиларнинг барчасини Вақт деган балиқ тириклайин ютиб юборди. Маълум фурсат ўтганидан сўнг уларни бирор соҳилга чиқариб ташладими, чиқарган бўлса қай соҳил эдию яна не ғаройиботлар содир бўлди, бу ҳақда биров билмайди. Айтишларинча, у билимлар ҳатто Тангри таолонинг ўша олим бандасига ҳам берилмаган экан...

ДЕВОР ВОҚЕАСИНИНГ ДАВОМИ

Мен кўп йиллардан бери турган, кўп ҳодисаларга сабаб деворман.

Менинг бино бўлишим кечаси келган бир одам билан боғлиқ.

Ўшанда у ёлғиз эди. Тунда ер қазганида мен ҳали бино бўлмаган, тош-тупроқ эдим, холос.

У одам ерни чуқур казиб, бир хум жавоҳиротни кўмгач, тошларни ташиб келиб, мени барпо қилган.

Шунақа, оstimда хазина яширилган деворман мен.

Йиллар ўта-ўта ёмғирлар ёғиб, шамоллар эсавергач, бир четим нурай бошлаганида жуда хавотирда эдим. Ахир нураб кетсам, остимдаги хазина очилиб қолади-ку?

Шунда икки киши келди. Бири ўша, тунда келган одам эди.

– Ҳа, чарчадингми? – деди тунда келган киши, тошларимни сийпалаб. – Нураб кетибсан-ку?

– Сен ҳали яна анча туришинг керак, – деди. – Чунки, ўз-ўзингдан бузилмайсан. Орадан йиллар ўтгач, қошингга баланд бўйли бир йигит келади. Келиб ўз исмини айтади. Сен ана ўшанда бузиласан. Билиб қўй, унинг оти Шиддат, – деди у киши. – Ўша йигит келмагунча бузилмайсан.

Ёнидаги киши эса сўз қотмас, индамас эди.

Тунда келган киши яна енг шимариб ишга тушиб кетди. Нураган жойларимни тузатди, яна мустаҳкам деворга айландим.

– Ҳозир нураб кетсангу хазина очилса, бошқалар келиб ташиб кетишади, – деди тунда келган киши. – Шу сабаб, ўша бола балоғатга етмагунча турасан. Сўнгра тупроғинг тупроққа, тошинг тошга қўшилиб кетсин. Омин, шундай бўлсин! – деб дуо қилди у.

Шунда ўз вазифам борлигидан мен ҳам шодланиб, кўксимни кера-кера туравердим. Токи ўша бола балоғатга етмагунча... Келиб чўкич билан мени бузмагунча... Тошим тош, тупроғим тупроқ бўлмагунча...

Лекин воқеа бу билан тугамади, ғалати бир сирдан шу кеча воқиф бўлдим.

Чунки ўша икковлон менинг ёнимда тортишиб қолишди.

Ёнидаги кишининг жуда жаҳли чиккан, “Сен одамларга нукул зарар келтирмоқдасан” деб, тунги кишини маломат қила бошлагач, тунда келган киши хотиржамлик билан кема воқеасини, бир боланинг ўлдирилишини ҳамда менинг тарихимни айтиб берди.

У, Яратган деган, барча ҳодисаларни бошланишидан то ниҳоясига қадар бошқарадиган, бутун оламни ҳукмида тутиб турадиган қудрат эгаси ҳақида гапирганида, кўрканимдан парчаланиб кетишимга бир баҳя қолди. Шохид бўлганлариму бағримда яширинган сирнинг ўзиёқ яна тош-тупрокка қўшилиб кетишим учун етарли эди.

Шу ҳолимда зир-зир титрардим. Чунки булар ғалати сирлар эди. Ўша киши сир калитларини очар экан, ҳозир зилзила рўй бермасайди, парчаланиб кетмасайдим деб кўркардим...

* * *

Шундан сўнг манзаралар ғойиб бўлиб, фақат олимнинг босиқ ва сокин саси қолди.

– Ана ўша ерда улар айрилишди, – деб давом этди олим.

Сиз бу ривоятнинг “икки денгиз бирлашган жойда” дейилишига диққат қилинг. Икки буюк денгиз шу тарз бирлашмаганми? Бири Мусо денгизи, бири Билимли зот денгизи эмасми?

Лекин, уларнинг сувлари бир-бирига аралашиб кетмади. Мусо ва Билимли банд денгизи ўз ҳолича тўлқинланишда давом этди.

Бир муддат учрашдилару яна айрилдилар.

Бири инсонлар орасига, хидоят ва имон чорловлари учун.

Иккинчиси – махфий даргоҳларга, одам кўзидан ниҳон сирли юмушлари сари.

Кетар чоғи ҳар иккиси ҳам бир-бирига Тангрининг раҳматини тилашганига шубҳа йўқ. Чунки икковлон ҳам унинг марҳамати не эканини ҳаммадан кўра яхши билгувчи зотлар эдилар.

Шундан сўнг Мусо пайғамбар замони давр долғалари остида кўмилиб кетди. Ажал Тангрининг шу бандасига ҳам етиб келди. Вақт-соати етиб, жонини Тангрига топширди ҳамда хушбахтлигу оромга қовушди. Мўъжизалар, солланишлар имон ва имонсизлик тафовутлари, кибру хаволар, шавқу сафо тугёнлари – барча-барчаси ёруғ олам аталмиш завқлару ҳайратлар, ғазаблару нафратлар, алдовлару садоқатлар, муҳаббат ва ҳижронлар дунёсида қолиб кетди...

* * *

Олимнинг овози тинар-тинмас, ҳамма ўзига келди. Барча ўша ғаройиб воқеани ўз кўзи билан кўргандай эди. Ҳатто Дониш домла ҳам анграйиб ўтирарди.

– Жуда ажойиб! – деб хитоб қилди ниҳоят, вазиятни қўлга олиш кераклигини тушуниб етгач. – Худди ўз кўзингиз билан кўргандай хикоя қилдингиз! Энди ижозатингиз билан, севимли фанимизнинг бу воқеага муносабатига тўхталсак.

Олим жавоб бермади. Талабалар орасида эса жонланиш сезилди, чунки ҳозир бу киши ҳар доимгидай қовун тушириши турган гап эди.

– Ҳақиқатан ҳам дунёда икки денгиз бирлашган, аммо суви қўшилмаган жой бор, – деди Дониш домла. – Лекин, сираям Қизил денгиз томонларда эмас, балки Шимолий кутб тарафда, музликлар диёридадир. Ихтилофни кўряписизми? Мантик у икки кишининг Қизил денгиз соҳилида эмас, балки ўша қаҳрагон маконларда учрашганидан дарак берса-да, ақлли кишилар Хизр деган афсонавий зотнинг мавжудлигига барибирам ишонмишмайди. Ишонмаслигимизга жуда ҳаққоний бир сабаб бор! Қани, айтинглар-чи, қанақа сабаб экан?

Зал гуриллаб кулиб юборди. Дониш домладан бундай гаплар чиқиши одатий ҳол эди.

– Чунки, йўқ нарсага ишонишнинг ўзи кип-кизил нодонликдир! Мўъжизалар мазийда қолиб кетди. Бундан бу ёғига на пайғамбар бор, на мўъжиза. Қолаверса, инсонларнинг уларга эҳтиёжи ҳам йўқ. Ҳурматли олим, нима дедингиз?

Олим яна индамади.

– Балки бордир-у, лекин бу бошқа масала, – деб давом этди Дониш домла. – Мисол учун, асотирлар Тангри таолонинг ризқ фаришталари бошқа, ажал фаришталари бошқа эканини уқтиради. Сиз бугунги куннинг сўлим оромгоҳларида ҳам маза қилиб истироҳат қилишингиз мумкин, уларнинг малак монанд хизматчилари сизга беҳуда сўз қотмайдилар. Яъни, жаннат Ер юзида бунёд этилиб бўлди. Замола шу даражада тараккий этдики, авлиё-анбиёларга ҳам ҳожат қолмади. Тўғри эмасми?

– Модомики ҳожат йўқ экан, у ҳолда... – ўйланиброк жавоб қилди олим. – Масалан, инсон ёғи етмаган жойлардаги сон-саноксиз жон эгаларига ризқ бўлсин дея, турфа набототу мева-чеваларни ундириб чиқарадиган, ёмғирлару қорларни ёғдирадиган ҳеч ким йўқми? Улар ўз ҳолича униб чиқмоқдами?

– Сиз айтган воқеалар инсонлар яшайдиган жойларда ҳам рўй бермоқда, – деди Дониш домла. – Буларни бошқарадиган бир қудрат бўлганида эди, ўша жонсиз ерларда ундирмаган, яъни сарф-харажати йўлаб иш қилган бўларди, – ҳазиломуз кулимсиради у. – Фойдасиздай қўринганига қараганда булар ўз-ўзидан, табиат ройиши боис рўй бераётир.

– Шундай дейсизу... – деди олим. – Бу гаплар менинг ёдимга тарихда аниқ содир бўлган яна бир ҳодисани эсга солмоқда. Келинг, модомики бироз вақтимиз бор экан, сиз билан бирга яна бир маконга саёҳат қилақолайлик.

– Қаерга? – деб сўради Дониш домла, суҳбат жиловы яна қўлидан чиққанини хис қилиб, руҳи сусайиброк.

– Яна-да олисроққа, – деб жавоб қилди олим. – Юнус ибн Маттони балиқ ютиб юборган маҳалларга...

ЮНУС ИБН МАТТО ҚИССАСИ

Осмонда булутлар пастлаб сузар, шовуллаб ёмғир қуярди.

Тангри таолонинг пайғамбари дунёдан ўтган, бир маҳаллар у норизо бўлиб бош олиб кетган кишлок аҳли ҳозир қабри бошида тўпланиб, юм-юм йиғлар эдилар.

– Қаранг, ахир Миррих пастлаб келиб, Хут буржигга кирди. Юнус ибн Маттони ўлим деган балиқ ютиб юборди, – дейишар эди. – Эй вох! Қандай ажойиб кишидан айрилдик. Энди ҳолимиз не кечади?

Ўйлаб қарасак, факат яхшиликлардан нидо қилган экан-ку? Ҳеч кимга зарари етмаган экан-ку?

Кексаларингизга яхшилик қилинг, бир-бирингизни асраб авайланг, Парвардигор ҳукмига бўйсунинг. Ахир, қўрмаясизми, унинг суюкли бандаси эдим, бор-йўғи бир итоатсизлигим учун мени баликка юттириб юборди. У балиқ не эди деб чуқур кетманг, қилган осийлигим боис у ўзгарди, йўқса денгиз тубларида ризқини териб юрган оддий махлуқларининг биттаси эди, холос. Денгизга тушсангиз ўшандай балиқлардан яна юзлабини кўрасиз, ҳеч бири мени ютган балиқ бўлолмайди.

Ер юзини ёйиб-текислаб, тоғларни қозик қилиб қокиб, турли ризқларни ундириб, дастурхон қилиб безатибди, осийлик қилсангиз ҳолингизни шу қадар танг қиладики, балиқ қорнидаги Юнусдан фарқингиз қолмайди, деган экан гўё.

Оламдаги умрингиз ғоят қисқа, ҳалол-пок бўлингиз, дея ўтиб кетаверибди.

Афсус, қанча нарсаларни биларди. Тангри таоло унга яна нималарни билдирганидан хабарсиз қолдик. Осийлик қилмаганимизда, хушбахтликка эришганлардан

бўлардик-ку? Ким билсин, энди уни қайдан топамиз? Ўлим балиғи билдирмай келиб севганларимизни бирин-кетин ютиб юборгани он, навбат ўзимизга ҳам етиб келаётганида арзимизни кимга айтайлик? Эй вох, қорнимиз бир бўлак нонга ҳам тўяр экан-ку? Қандай ажойиб ҳазинамиздан жудо бўлдик, деб йиғлашар эди.

Энди бирлашингиз, дебди шунда ораларидаги кўпни кўрган оксокол. Ҳа, Тангри таоло сизни шарафлаб, орангиздан пайғамбар чиқарди. Унинг кадрига етмадик, деб ўқинишингиз ўзингиз учун яхши. Чунки, номи киёматга қадар тилларда дoston бўлади. Аммо сиз-чи, сиздан не ном-нишон қолгай?

* * *

– Юнус ибн Маттодан шу ривоят қолди, – деди олим.

– Нега буни гапиряйсиз? – деб сўради Хизр билан Юнус алайҳиссалом ўртасида боғлиқлик тополмаган Дониш домла. – Юнус ибн Маттонинг қабрини Мўсулда дейишади. Бир неча йил аввал таг-туғи билан вайрон қилинди. Бироқ, у ерда ҳеч ким ҳеч қанақа қовоқ кўрган эмас...

Шу саволни берган маҳалида тўсатдан жуда очиққанини ҳис қилди, бу эса ҳаёлини шу окшом суюкли хотини пиширадиган мазали гўммалар томон етаклаб кетди. “Тезроқ якунласак бўларди” деб ўйлади у, дўмбоқ гўммаларни кўз олдига келтириб.

– Қовоқ дедингизми? – қулимсиради олим. – Бу ҳақда сўз кетганида яна бир жиҳатини айтиш керак. Ер юзидаги ҳаётнинг бениҳоя турли-туман шакллариға эътибор қараддингизми? Ораларида хушбичим, ҳатто гўзаллари ҳам бор, мисол учун, саҳрода оёғи тузалиб чопган кийик боласининг онасига талпинишлари ёки айикполвоннинг алпанг-талпанг асал излашлари одамда завқ уйғотади. Бироқ, жуда хунук ва кўрқинчилилари ҳам бор.

– Масалан, тимсоҳ деган жонзотни олинг. Унинг ваҳшийлиги ҳаммага аён. Улкан сув илонларини бўри галаларини, арслонларни-ю чаён-ҳашаротларни айтмайсизми? Ҳаммасига бир маромда ризки етиб тургани ҳолда, улар нима учун бу шаклларда яралди экан?

– Экологик тизимни мувозанатда ушлаб туриш учун! – деб жавоб қилди Дониш домла.

– Тўппа-тўғри! – унинг гапини тасдиқлади Профессор. – Лекин яна бир жиҳати бор.

– Жаҳаннам! – деб хитоб қилган эди, овози хайбат солиб гумбурлаб кетди. – Ким билсин, қайбир гуноҳингиз ваҳший бир хайвон кўринишида қаршингизга чикса-ю у ўз маҳсулингиз бўлгани учун қочиб қутулишингизнинг ҳеч иложи бўлмаса ва у ҳар гал сизга қайта-қайта ташланаверса? Улкан юнусбалиқ қайта-қайта ютаверса? Бир маҳаллар бир ўғри “Кўрқинчли жонзотларнинг бари гуноҳлар боис пайдо бўладиган жаҳаннам маҳлуқларини эслатиш учун яралган” деб айтган эди...

Дониш домла худди ёмби топиб олгандай қувониб кетди:

– У ривоятни мен ҳам биламан, – деди бирданига қаттиқ овоз билан. – Абар ўғрини айтмасиз-да? Гувалдак қишлоғида туғилиб-ўсган дейишади. Бобомнинг исми эса Шоймардон чол, роса қуч-қувватга тўлган маҳали тулки овлаш билан шуғулланган экан.

Талабалар яна қулиб юборишди.

Шундан сўнг Дониш домла бобоси ошқовоқ этини пичоқ билан ўйиб ташлаб, ичига қатик қуйиб тулки овлаганини-ю гал ўн тўққизинчи тулкига келганида яшил тўнли бир чол келиб уни қутқарганини гапириб берди. Гапирганида кўзларида болаликнинг шавқли ёлқинлари чакнара эди. Ҳеч бирини қолдирмай айтди-да, кейин:

– Ота-боболаримиз жуда содда, ишонувчан бўлишган-да, – деб хулоса ясади. – Ҳозиргина айтган гапларингиз бобомнинг айтганларига жуда ўхшаш. Аждодлар

турли мўъжизаларни хуш кўришади, бироқ, барибир саволимизга жавоб бермадингиз. Айтинг-чи, агар у бор бўлса, нима учун шу кунларда ҳеч кимга кўринмайди? Уни охириги марта бир девона билан кўришган экан, сўнгги зухуроти шу дейдилар. Қарангки, девонанинг ёнига келиб “Ўзинг хабар олган оламлардан дарак бер” депти, девона эса “Ҳаргиз сабр қилолмассан” деб жавоб қайтарибди...

– Мутлақо бўлмаган гап, – деди олим. – Ҳар иккиси ҳам махфий эса, уларни доимо кўриб турувчи яна кимдир хабар бериши керак эмасми? У суҳбатга ким шохид бўлақолибди?

Ҳамма жим бўлиб қолди. Дониш домла ҳам бу мулоҳазанинг ҳаққонийлигини тан олиб, ўйлашиб турди-да:

– Кучук... – деди бирданига, кулимсираб. – Шохид бўлган биргина кучук бор эди у ерда.

– У кучукнинг оти Қитмир эди, – деди олим. Кейин бош чайқади: – Йўк, у кўрганларини идрок қилиш хусусиятидан маҳрум эди. Воқеага гувоҳлик бериши биргина ҳолатда мумкин, яъни, агар “Сўзла” деган ҳукми илоҳий келмаса... Модомики шундай экан, сизга бир ҳақиқатни айтмай, – деди. – Оламда Тангри таолонинг кўзга кўринмас қувватлари кўп, шуларнинг бари ўзларига буюрилган ишларни...

– Фаришталарни айтаяпсиз! – деб унинг сўзини бўлди Дониш домла. – Инсон елкасида кўзга кўринмай ҳар нарсани ёзиб олувчи котиб малакларни ёки туну кундуз алмашганида алмашиб турувчи муҳофаза фаришталарини, тўғрими?

– Улардан ташқари... – деди олим, сўзининг бўлинганига жажжи чиқиб. – Мисол учун, ҳавони оқувчан қилиб қўйганини кўрмайсизми? Оқувчанлигидан бошқа, маълум ишларни ҳам адо этади. Жон эгаларига ҳаёт манбаи эканидан ташқари, дарахтларни чанглайди, булутларни суради, уммонларни чайкатади, ёки айтайлик, тўсатдан... – Олим сўздан тўхтаб, бир нималарни мулоҳаза қилди-да, кейин давом этди: – Ҳа, тўсатдан қучли шамолга айланиб, ваҳима уйғотади. Қудрати ила жонзотларни осмону фалакка учириб, кейин заранг ерга олиб келиб уриши ҳам ҳеч гап эмас. Уйингизда нур, иссиқлик пайдо қилаётган, маълум нарсаларни ҳаракатга келтираётган яна бир қувват-чи? Бағрига сира туганмас куч жойлаб қўйилган оҳанрабо-чи? Уларни кўз билан кўра олмайсиз, фақат бажараётган ишига қараб мавжудлигини биласиз. Мисол учун, инфрақизил нурлар билан ишлайдиган кўриклаш ускунаси ажойиб нарса, бироқ, сиз инфрақизил нурни ҳам кўрмайсиз-ку?

Кечагина Дониш домла ўз касри олийсига шунақа нурда ишлайдиган кўриклаш мосламаси олиб келиб ўрнаттириб, қўнгли хотиржам тортган эди, шу эсига келиб “Бу одам менинг уйимдаги ускунани қайдан биларди?” деб ўйлади-да, яна эътироз билдирмокчи эди, олим:

– Аллақачон кеч кирибди-ку? – деди ачиниш оҳангида. – Ўйлайманки, суҳбатимиз жуда марокли кечди. Афсус, менга ажратилган вақт ниҳоя топибди.

– Ҳа, тўғри, – деди Дониш домла, жонланиб. – Бироқ, асосий гапни айтмадингиз-ку? Афсона ва ривоятларни қойилмақом қилиб сўзлаб бердингиз, аммо Хизр дейилган у зот масаласи...

Шундай деди-ю, кўзи дераза рафидаги ўсимликка тушиб, дудукланиб қолди. Боягина сўлиб-қуруқшаган ковок яшнаб, ёнидаги ўлик чивинга жон кирган, энди ўзини ойнага уриб, гўнғиллаган товуш чиқарди...

– Ия, – деди у оғзини очиб, анқайиб.

Талабалар Дониш домланинг нега бундай дегани сабабини билишмас эди. Тағин гур кулги кўтарилди.

– Ақл юритмайсизми? – деб сўради олим, Дониш домладан. – Бизлар минг йил-

лар аввалги воқеалардан сўзладик. Лекин, орадан бор-йўғи юз йил ўтгач, наинки бу даргоҳда, балки ер юзида ҳаёт кечириётган кишилардан биронтаси ёруғ дунёда қолмайди. Гўдаклар кексайишади, нигоҳлари нурсизланиб, вужудлари мажолсизланиб, мангулик сари йўл олишади. Сизу биздан эса шу гаплар қолади, холос...

Шу билан маъруза ниҳоясига етди. Университет майдонига шом қўна бошлаганида Дониш домла олимни кузатиб қўйиб, шоша-пиша уйига қўнғирок килди. Севимли рафикаси айтган, ичига ичак-човок солинган гўмма аллақачон тайёр бўлса керак. Дониш домла шоша-пиша бекатга қараб жўнади. Ҳаёлида эса олимнинг тушунарсиз сўзлари айланарди.

Кечқурун ҳақиқатан ҳам мазали пиширилган гўммани еб қорни тўйгач, аёли оҳорли юмшоқ пижамасини кийдириб, кенг-мўл ўринга ёш боладай қилиб ётқизиб қўйганида ҳам кўзларини катта-катта очиб ўйланиб ётаверди. Хотини уни жуда катта олим деб биларди. Бу Дониш домлага жуда ёқарди, шу сабабли, хотинининг ўйларини янада қувватлантириш учун:

– Инсон ўзига билдирилганлардан ортиғини билса нима бўлади? – деб ҳар эҳтимолга қарши сўраб қўйди. – У билимлар фалокат келтирадими ёки даражасини орттирадими? Нима дейсан, келажакни билган киши хотиржам ухлай оладими?

– Билмасан, – деди содда аёл, Дониш домланинг бундай теран ўйларига ақли етмай. – Сизнинг илмингизга менинг ақлим етармиди?

Вакт кеч бўлган эди. Юксакларда елган шамол қўқ токидаги бир-икки булутни суриб кетди, ой кўтарилиб, теваракни бирдай ёғдуга буркади. Орт тарафидан ёришган булутлар катида у сузаётгандай кўринарди.

“Аслида уни сузаётган қилиб кўрсатаётган булутдир, – деб ўйлади Дониш домла. – Шамол юксакларда шиддат билан эсиб, булутларни аямай суради”.

Ой нури шу хонадонга ҳам мўралади. Дониш домла кўзига уйку инар экан:

– Олим биронта саволга жавоб бермади, – деб ўйлади. – Жула айёр, писмиқ киши экан...

Шу тарика пинакка кетди. Тушида тоғу тошлар оралиғидаги ёввойи маконларни кўрди. Кучли шамол қўзғалган эмиш. Синиб тушган қарағайлару пайхон бўлиб кетган арчалар орасидан кимдир югуриб келарди. Яқинлашганида қараса, бир ўғри экан. Кимсасиз тоғу тошлар орасида нималар қилиб юргани тушунарсиз эди. Ўғри Дониш домлага қараб кўзини олайтирди, ортидан эса жаҳаннам махлуклари эргашиб келарди.

“Ҳой эси паст! Кўрмаяпсанми, Миррих пастлаб келмоқда. У янаям пастласа, абжағинг чикиб кетади” деди ўғри, кўзларини баттар ола-кула қилиб, сўнг югуриб-олислашиб кета бошлади.

Талабалар, айинкеса қизлар бутунлай бошқа, мафтункор манзараларга гувоҳ бўлишди. Яшил тўнли бир киши саҳрода жайрон боласига булоқ сувидан тутганини, ўрмонда қийк боласини қутқарганини, сал нарида асалхўр айикполвоннинг дарахтга чиқишга уриниб бесўнақай сакраганини кўришди. Манзаралар ниҳоятда завқиеб ва гўзал эди, бу тушни кўраётган қизалоклар уйкуда жилмаяр эдилар.

Шундан сўнг ер охиста силкинди. Одам яшамайдиган поёнсиз дашту туз аро қайлардадир нимадир рўй берди. Жайронкудук деб аталган жойдаги кичкина қоя шу силкиниш туфайли бир неча қулочга юксалиб қолди. Талабалар сингари, у ҳам ёш, муттасил ўсмоқда эди...

Одий, ашёсиз хоналарда яшаётган талабалар бу силкинишни сезишмади ҳам. Дониш домланинг турли безакларга гўла уйида эса, жавондаги қимматбаҳо идишлар бир-бирига тегиб жаранглади. Шу жаранг Дониш домлани сескантириб юборди, ўрнидан туриб “Магнитуда... Гейгер ҳисоблагичи... Рихтер жадвали...” деб гўлдираб, бир коса муздай сувни ичиб олгач, меҳрибон рафикаси қолган

ғўммаларни ликопчага солиб, устига нафис ёпқич ташлаб кўйганини кўрди-да, фаросатли хотинидан миннатдор бўлиб, ликопчани кўтариб иш хонасига кирди.

Энди уйку йўқлиги аён эди.

Домла кўп йиллардан бери сира ниҳоясига етказа олмаган илмий ишини очди. “Абсурд” деб номланган бу рисола бугуннинг ҳаққоний воқелигини акс эттириши, инсонларни чалғитадиган турли-туман бемаъни ва ҳаёлий ғояларни тор-мор қилиб, ҳаёт ҳақиқатларини очик-ойдин кўрсатиб бермоғи лозим эди. Бирок, кутилмаганда мавзу шу қадар теран бўлиб чиқдики, охири кўриная демасди. Рисола инсон мавқеи, турли манзилларда барқ урган ҳаёт деган кўзга кўринмас қувват ҳукми аро, кўргиликлару синовлардан ўта-ўта тобланиб бориши ҳақида эди. Дарёдай тўлқинланар экан, бу азим қувват кимларнидир ўз домида чирпирак қилиб ҳасдай олиб кетар, кимларнидир соҳилга чиқариб улоқтирар, кимлардир тубига абадиян ғарқ бўлар, гоҳида ҳодисаю фалокат наҳанглари тириклай ютиб юборар, шу ғалати қудратгина мутлақ ҳукмини ўтказиб, ўз ишида абадий давом этарди, ҳолос.

АБСУРД

“Абсурд” сўзининг луғавий маъноси бемаъниликдир. Яъни, бир нарсанинг бошқалар томонидан рад қилинишидир.

Одам дунёга келганида онгу шуури ҳеч нима ёзилмаган топ-тоза қоғоз, бирор нарса аралашмаган зилол сув, шарбат қуйилмаган кўза мисоли бўлади. Турли-туман қарашлар, ғоялар, эътиқодлар билан тўлиб боравергач, шахсият сифатида шаклу шамойил касб эта бошлайди.

Қарашлар унга инсонлик чегараларини кўрсатади, тоифаларга мослайди, гуруҳларга айиради. Модомики дунёда ўлим деган қонуният инсонни ҳам, довдарахт, курту қушни ҳам тупроққа айлантириб кетар экан, дунёнинг икки четида икки бола туғилди дейлик. Бири яхши, бири ёмон бўлиб вояга етди. Ғоялар бу икковлонни бир-бирига қарама-қарши қилиб улғайтиради. Уларни бир-бирига қарши қўйган ўша ғоялар – абсурддир.

Инсон ҳаётга келишидан аввал қайда туғилишини, қай ота-онадан дунёга келишини билақолибдими? Оламда қанчадан-қанча кишилар ўзлари истаган масканларда, ўзлари истаган ота-онадан туғилмаганига афсус чекадилар. Бу эса ҳаётнинг адолатсизлигини билдиради. Инсоннинг ҳаётга келиши бемаъниликдир. Ҳа, инсоннинг дунёга келиши ҳам, ҳаётнинг ўзи ҳам бемаънидир. Чунки, инсон ўлимчилдир.

Модомики дунёга келибди, кетиши ҳам ҳақ экан, яшаб ўтган ҳаёти хоҳ яхшиликдан, хоҳ ёмонликдан иборат бўлсин, барибир бемаъниликдан иборат. Чунки олdda турган ўлим деган ҳодиса яшаш мазмунини бемаъниликка айлантиради.

Дониш домланинг наздида, булар ҳақиқатан ҳам дохиёна фикрлар эди.

Тийиксиз озодлик истаги барча чеклов ва ахлоқ қоидаларини йўққа чиқариши турган гап. Мисол учун, сиз бениҳоя қадрлайдиган ота деган зот аслида эркингизни мудом чегаралаб келган киши эмасми? Қилар ишларингиздан олдин маслаҳат сўрашингизни қулогингизга қўйган, зуғум ила онгингизга босим ўтказган, заифлик чоғингизда бақувват кафти билан шапалоқ тортган, бирор номаъқул жойга борсанг оёғингни синдираман деган зотга меҳр қўйиш... тўғрими?

Аслида у – куч-қудратга тўлган маҳалида ўйнаб-қулган, ҳаёт лаззатларини тотган бир одам, ҳолос. Сиз улғаяр экансиз, ўрнини эгалловчи бошқа бир эркак етилиб келаётганини савқи табиий ила сезиб, ҳукм юритишга уринади. Ҳаётнинг бешафқат қонуниятлари измида қартаяр экан, хануз ўз сўзини ўтказишини қўймайди...

Ота – тақиқларнинг ва чекловларнинг энг бешафқатидир. Қаранг, фикрларингиз

ўзингизга қарши чиқмоқда. Сиз ризқларни Тангри таоло беради дейсиз-у, “мени едириб-ичириб қатта қилган отам” деб меҳр кўясиз.

Ҳар иккингиз ҳам инсонсиз. Шу нуқтадан қарасак, бирингиз иккинчингиздан ортик эмассиз.

Она ҳақида ҳам шундай деса бўлаверади.

Модомики, бир отаю онадан оламга келган экансиз, биров сиздан туғиласанми-йўкми деб сўрадимиз?

Ҳаётда минглаб кишилар борки, “Кошки, шу ёруғ оламга келмасайдим” дейди.

Қаранг, ҳатто ақлсиз ҳайвонлар ҳам маълум вақтдан кейин ота-онасини тарк этиб, ўз ҳаётларини яшай бошлайдилар. Инсонгина турли-туман қондалар яратиб, сўнг ўшалар чамбаридан чиқолмай қийналиб юраверади. Ўзини, рўзгорини, бола-сию ота-онасини ўйлаб, умрини сарфлаб юборади.

Шундай экан, акаю укалар, опаю сингиллар, тоғаю амакилар, қавму қариндош деганларининг бари ботил, кераксиз ҳукмлардир. Ҳар бири ўз ҳаётини яшашга ҳақли.

Мана шуларни қадрият десак, демек, бундай қондаларнинг бари чегаралар бўлиб, инсонни маҳкум этиб турувчи унсурлар ҳисобланади.

Ота ким? Она ким? Кишилар ҳаёт машаққатлари аро, вақти келиб қариб-қартайиб қучдан қолган маҳалида фарзандлар ота-онани авайласин дея шу сингари қондаларни ўйлаб топишгани ҳақиқатга яқинроқ.

Дониш домла ота ва она ҳақидаги ҳикматларни ҳам тўплаб чиққан эди. Улардан кўзда тутиладиган асосий мазмун – сени гўдақлигингда тарбиялаб вояга етказишди, энди улар гўдақ ҳолига келишганида, сен ҳам иззат қил. Тамом-вассалом. Ҳа, қийин замонларда кишилар учун бирлик, жипслик зарур бўлган. Теваракда ваҳший ҳайвонлар изғиган, қабилалар ер-сув, мулк талашиб бир-бирига тиг кўтарган замонларда одамлар бирдамликка эҳтиёж туйишгани бор гап. Ака-ука, қавму қариндош деган тушунчалар шулар замирида пайдо бўлгани ҳақиқатга яқинроқ.

Замонавий дунё у машаққатларнинг барини йўқка чикарди. Энди бу оламда инсон якка-ёлғиз ҳолда ҳаёт кечиришни истаб қолди. Бўлмасам-чи? Сарватлар ёлғиз унинг ақлу заковати туфайли топилди. Сулаймон пайғамбарни шамол кўтариб учар эди. Бугун инсон боласи ўзи шамол ҳосил қилиб, учиб кетмоқда. Довуд пайғамбар қўлида темир хамирдай юмшоқ бўлиб қоларди. Ҳозир темирдан ташқари, ғайриоддий, ҳатто мудҳиш ўлимчил хусусиятларга эга юзлаб маъданлар изну ихтиёрида. Одамлар бир маҳаллар Ойга қараб ҳаёл суришган, уни ёр юзига ўхшатишган эди. Инсон аллақачон Ойга етиб, заминига қадам ҳам қўйиб бўлди. Қараса, жонсиз, ўлик бир макон экан...

Меҳр-муҳаббат, вафо-садоқат каби ҳиссиётларни ҳам домла жуда пухта тартиб-лаб чиқди. Мисол учун, касал одамга ачиниш ҳисси ортида қўрқув ётади, деб хулоса қилди у. Аслида бировнинг ажал қанчалида типирчилаши бошқа одам учун аҳамиятсиз, бироқ, у типирчилаш асносида одам ўзининг келажагини кўради, “қун келиб ўзим ҳам шу аҳволга тушсам-чи?” деган ўй пайдо бўлгани боис, ибтидоий онг кўмаклашишга ундайди, онг ости эса, “қун келиб мабодо шу аҳволга тушсанг, кимдир ёрдам берар” деган мулоҳазани рўпара қилади.

Мазкур фалсафа дунё олимларининг диққатини торта бошлагани ҳам унинг муваффақиятидан дарак бериб турарди. Ғарб олимларига бу мулоҳазаларнинг Шарқдан чиққани ажабланарли бўлади, деб ўйлади у.

Оламда тирикликни мустаҳкам тутиб турган ягона қудрат бор, у – манфаат, деган хулосага келди Дониш домла, охириги гўммани ҳам еб бўлгач. Кейин “Инсон ҳақиқатан ҳам ҳайвондир” деб ўйлади қоникши билан. Илмга интилади деган-

ларининг бари беҳуда, масалан ўзим... ажойиб гапларни қолдириб, гўмма егим келгани учунгина маърузани бас қилдим-ку?

“Яхшиси, ховлини бироз айланиб келақолай” деди ўзига ўзи, рисоласини бир четга суриб. Таомдан кейин ақлий иш билан шуғулланиш ўрнига сайр қилиш фойдали эканини қайдадир эшитган эди. Шу сабабли, ҳашамдор эшикни очиб, пастга – арчалар орасидаги йўлакка тушди.

* * *

Ой ҳаволаб кетди. Дониш домла арчазор оралаб бир неча кадам босган эди, қаршисида яшил тўнли бир қарияни кўрди.

– Ия? – хайрон бўлди у, замонавий инфрақизил қурилмалар орасидан бу чол қай тарз сездирмай ўтиб келганига ақли етмай.

– Менга қара, ҳой бадбахт, – деди чол гумбурлаган овоз билан. Қотма гавдадан бундай овоз чиқиши ғалати эди.

– Ёзганларингни дарҳол ёкиб юбор! – деди чол.

– Нега энди? – деди Дониш домла талмовсираб. – Шунча йиллик меҳнатим, ахир.

– Ёкиб юбор дейилди сенга, – деди чол.

Кейин Дониш домлага жуда тез яқинлашиб, қулоқ-чаккасига қаттиқ тарсаки туширди. Шу билан Дониш домланинг ҳаёт ва мамот ҳақидаги ўйлари ниҳоясига етди. Шапалоқдан сўнг вужудида ажойиб бир ҳузур пайдо бўлганидан хайратланиб:

– Жуда ғалати бўлди-ку, – деди илжайиб. – Аммо...

У чолдан шу ғаройиб ҳузурнинг сабабини сўрамоқчи бўлди. Чунки бирданига илму фан ҳам, мухташам иморат-у хотинининг унинг бекиёс ақлига лол қолиши ҳам аҳамиятсиз бўлиб қолди. Қолаверса, дунё бекиёс гўзаллик касб этди. Ҳа, ой таъриф топилмас даражада гўзал, дарахт баргларига қуйилаётган ёғдуси ундан ҳам гўзал, оламдаги энг ёқимли шабада эсарди.

Лекин чол шошилмасдан дарахтзор томон кета бошлади.

– Шошманг, – деди Дониш домла, унинг ортидан эргашиб. – Ҳамма айтганингизни қиламан. Сиз кимсиз ўзи? Илтимос...

Бирок, чол дарахтлар ортида ғойиб бўлди.

Осмонда ой сузарди. Лекин, уни сузаётган қилиб кўрсатаётган булут эмасми, деб ўйлади у. Ниҳоятда юксакда бўлишига қарамай, Дониш домланинг ҳаёлини ўғирлади. “Қора кенгликларда сузар ёруғ ой” деган мисра келди ҳаёлига. “Қора совуқларда... сузар... ёлғиз... ой...”. Самонинг кундузи кўк, кечаси қора тусга киришининг сабаби нима? Тафаккури онг зулматлари аро худди ойдай сузаётганга ўхшади. “Ойда кимдир бормикин?” деб ўйлади кейин, хануз кўзини ололмай. Кейин ўзига ўзи ишониб, “Албатта бор” деди. Олисдаги кўк-яшил Ер сайёрасига қараб, мен каби ўй сурадиган кимдир албатта бўлиши керак...

Бу фикр давом этмади, энди унинг диққатини ерга шовқин билан узилиб тушган заранг япроғи жалб қилди. Япроқ томирлари қизғиш бўртган, жон асари ҳали кетмаган эди. Чирсиллаш ҳам шунақа қаттиқ бўларканми, деб хайрон бўлди ва япрокка эгилди.

Қизғиш шундаки, япроқни жон қандай тарқ этаётгани кўриниб турарди. Юзлаб майда ҳужайралар оралаб ҳаёт дейилган қудрат сийрилиб чиқиб кетмоқда, ҳужайралар бирин-кетин ҳалок бўлмоқда эди. Уларнинг ҳалокати ҳам очик-ойдин намоён бўлар, қуруқшаб, ранги кетиб, товланувчанлиги йўқолмоқда, томир ичида оқаётган сув елим каби қотмоқда эди. Шу манзаранинг ўзиёқ онгидаги юзлаб саволларга ягона бир жавобни ҳосил қилаётгандай туюлди. Шунингдек, шуурида ўз шахсиятига доир нарсалар ҳам ғойиб бўлаётганини пайқайди, бу аввалгисидан ҳам ҳузурбахшроқ эди.

– Қанчалар аҳмоқ эканман, – деди ғўлдираб.

– Қип-қизил аҳмоқ эканман-ку! – деб қаттиқ кулиб юборди.

Назарида, ўсиқ сочлари сийрак, бир тутами пешанасига тушиб турадиган, кўзлари чакчайган қорамтир бир шарпа ўзидан ажралиб чиқди. Дониш домлага қараб бемаъни тиржайди-да, чол кетган тарафга қараб у ҳам ғойиб бўлди. Дониш домла унинг боягина кўрган тушидаги ўғрига ўхшаш эканидан хайратланди.

Самода Хут буржи тиккага келган, Миррих пастлай бошлаган эди. Хут буржи ҳам ниҳоятда пастлаб келганида, Дониш домла унинг сираям бурж эмас, балки улкан балик эканини кўрди. Буржнинг баликқа айланиши хайратангиз эди, аммо Дониш домла хайрон бўлмади. Салдан кейин Хут янада пасайиб, ўзини ютиб юбораётганини ҳис килди.

Шуларнинг барчаси мисли кўрилмаган ором ва хузур-халоват аро рўй берди.

Дониш домла деган шахсиятнинг мавжудлиги шу тариқа ниҳоя топди.

ТҲРТИНЧИ ҚИСМ

АКА ҚИССАСИ

Бугдойзор ғарқ пишган, қаршидаги ям-яшил қишлоқда бир аканинг ёлғиз синглиси яшар эди.

Ака яқинда касалдан турган, юрса силласи қурирди. Шундай бўлса-да, синглисини кўргани боришга аҳд килди.

Нимаям дердик, ота-онадан ёдгор бўлиб шу акаю шу сингил қолди. Икковлон аллақачон ўз рўзғори билан бўлиб кетишган. Неча кундирки, аканинг тушига синглиси киради. Бола-чақасидан, уй-рўзғор юмушларидан ортиб фурсат тополмаган, кўргани келолмаган бўлса бордир. Соғиндими? Бўлмасам-чи! Ака юз-кўзида ота-она сиймоси нақшланган бўлади, кўргиси келмасмиди? Ахир, сингил бировнинг қўлига қарам бўлади, эрку ихтиёри ҳар доим ҳам ўзида эмас. Қолаверса, унинг юз-кўзида ҳам отаю она чехраси нақшланиб туради. Анча вақт бўлди, бормасам бўлмас, деб ўйлади ака. Шу сабабли йўлга чиқди.

Катта йўл бўйида уловдан тушиб қолди. Кун иссиқ, тиккада тўрғай сайрарди. Синглининг уйи шу рўпарада, бепоён бугдойзорнинг нариги тарафида эди. Бироз ўйлашиб туриб, “Айланиб юргунча тинкам қурийдим, кесиб ўтақолай” деб аҳд килди.

Ўша ерда, ёлғиз тол тагида бир тўп қишилар бор экан. Бугдойзорни кесиб ўтаётган кишини кўриб, маломат қилишди. Шунда воқеани улар билан бирга кузатиб турган яшил тўнли бир чол:

– Сингил дийдорини кўрай деб бугдойзорни кесиб бораётган акага Худонинг раҳмати бўлсин! – деди қўлларини дуога очиб.

Ҳамма хайрон бўлиб у чолга қаради.

– Омин, бундан кейин доимо шундай бўлсин! – деди чол.

Хайрон бўлиб яна қарашганида, ака манзилига етиб қолган эди.

Чол эса ғойиб бўлибди. Ерга қирганми, кўкка учганми, билиб бўлмасди. Нотаниш чол билан боғлиқ бўлгани учун бу воқеа ҳам унутилмади. Қишилар оғзида юраверди.

Ака ким эди? Оламда акалар қамми? Инсон ақлу ҳуши саноксиз акалар орасидан биттасини ажратиб тасаввурга рўпара қилибди. Иси ким? Насаби не? Қайда яшабди? Қанча умр кўрибди? Бола-чака, зурёд қолибдими? Номаълум. У одамдан шу воқеа-ю “Ака” деган рутба қолибди, холос.

Синглиси қошига етиб бордимиз, борган бўлса жон-жигарининг қувонганига, “Вой, отамни ўрнига отам келди-я” деб ўзини қўярга жой тополмай типирчилаб,

ҳаммага суюнчиллаганига шохид бўлдимикин? Кексая бошлаган акаю сингилнинг дийдор онларидан кўра хушбахтрок яна не бор бу кўхна оламда? Дунёда минглаб ака-сингиллар бор, уларнинг дийдорлашуви ҳар доимо шодлик ва қувончларга йўғрилган бўлади. Ака сингисига “Онамнинг ёдгори” деса, ота кўзи билан боқса, сингил акасига “Отам” дейди. Отасини соғинса, акасига талпинади. Бошқа кимга-ям талпинсин, ахир? Аканинг қисмати ҳам шундай: онаизорини соғинса, сингилсини кўргиси келади. Унинг ҳам талпинадиган бошқа кими бор?

“Менга қолса дунёнинг энг катта хазинаси деб шуни айтган бўлардим”, деди бунга гувоҳ бўлган кишилардан бири. Тилла-ю қумушларнинг оддий тошдан сира фарқи йўқ. Аммо бу дийдорни, бу юзлашишни қайдан ҳам топа олардингиз? Сингил дастурхонига қўйган нонга бир қаранг. Тафти, хиди ўзга эмасми? Ундан келадиган ис яна қайда бор? Гул-гул яшнашига қарамайсизми? Ҳаётнинг энг ширин дамларидан келган бир муждага айланганингизни сезяпсизми? Қадр-кийматингиз қанчалар эканини пайкаяпсизми? Ким сизга бунчалар қадр қиймат берарди?

Дунёда бир инсон бор эди. Барча зотлар каби у ҳам мангуликка жўнади. Аммо кетар чоғи сингилларига бир таъриф бериб кетди. “Райҳонларим, жамбилларим” деб алкади сингилларини... Эй вох, умр тугади, бир жон эгасидан бир қанча сўзлар қолди, холос.

Райҳонларим деб йиғламайсизми? Жамбилларим деб йиғламайсизми?

У райҳону жамбилларни ким ўстирганини, ким тарбият қилганини мулоҳаза қилмайсизми? Барчасини Яратган деган, ҳодисаларни бошланишидан то ниҳоясига қадар бошқарадиган, бутун оламни ҳукмида тутиб турган бениҳоя қудрат эгаси беҳуда яратмаганига имон келтирмайсизми?

Отам — суюнган тоғим, онам — туганмас боғим, дейсиз. Токка суюнар даражада баҳайбатмидингиз, ота ҳаётлигида? Гуллаб-чаппар урадиган ажойиб бир боғ эгасимидингиз, она тириклигида?

Ака мана шуларни ўйлай-ўйлай борарди-да. Ҳа, умр кузи вужуд боғига етиб келди. Ариқларда сувлар қуриди. Гулу чечаклар сўлди. Мевалар ғарқ пишган эди, бирин-кетин ерга тўкилмоқда. У меваларни қимдир олса олди, йўкса ўт-ўлан орасида чириб, қурт-у қумурскалар ташиб кетишади.

Шошманг, гул нима? Сув нима? Мева нима?

“Ота” деб борарди у киши, буғдойзор оралаб. Адоғига етаёзган ёзнинг иссиқ шабадаси юз-кўзларини худди болалигидаги каби сийпалаб ором берар, юпатишга уринарди. “Воҳ отам-а” дерди буғдой шовуллаши, бошоқ шитирлари аро...

ОТА ҚАСИДАСИ

Отам бор-йўғи бир ҳафта бетоб ётди. Вужудига илашган хасталик руҳини тентиратар, ёнига кирганимда баъзан ғалати уйку ичида ётганини қўрардим. Тепасида ўтириб, юзини қоплаган ажинларига, сийраклашган сочларига, бўйнининг тиришларгаю ҳаракатсиз қўлларига термиларканман, шууримда ўз ҳаётим, туйғу ва завқларим эмас, рўпарамдаги заиф, вужуди бир амаллаб ўлим ва ҳаёт орасида қурашаётган зот паноҳида кечган дамларим жонланарди.

Бундай изтиробга тоғу тошлар ҳам бардош бера олмайди. Ёстигини тўғрилаб қўяй десам, қўлларининг эти суюгидан ажралгани, осилиб қолгани қўрқитарди, ахир.

— Вақт-соат етганини сезмаяпсанми? — дер эди гўё, отамнинг илвираган вужуди. — Шунча йилдан бери бошингда тож эди. Оламга не султонлар келиб-кетишди. Сенинг султонинг эди бу одам...

Кўз олдимда эсимни таниганимдан бери у билан боғлиқ турли воқеалар жонланарди.

Қишда анорлар кўтариб келарди. Анор тумов-пучкокнинг олдини оладими-йўқми, билмайман. Аммо биз болалар ишониб, битта қўймай ер эдик.

Оёғи оғрир эди.

– Нима бўлган эди, ота?

– Ҳа энди, турмуш-да, болам...

Эҳ, нодон! Оёғи оғришининг сабабини кейинчалик билдим. Мен бир ярим яшарлигимда, қаттиқ шамоллаб кўкйўтал бўлганимда тўшакка ўраб, тўрт қакирим йўлга пиёда олиб борган, у ердаги табиб чол бир нимани эзиб ичкизгач, томоқ оғригим барҳам топган, яна шунча йўлда бағрига босиб кўтариб келгану ўзи йиқилиб қолган экан.

Табиийки, у воқеани эслолмайман. Вужудимга илашган касаллик ҳам ёдимда йўқ. Аммо...

– Қиш эди, – деди отам, кулимсираб. – Икки қават тўн кийиб олувдим-у, этигим йиртиқ, сув ўтарди-да. Ҳамма ёқ пилч-пилч лой, изғирин шиддат урарди. Бағримда сенимас, оловни олиб кетаётгандай эдим. Ҳар замонда бир инграб қўярдинг, иситмада лов-лов ёнардинг. Кетяпман-у Худойимга илтижо қиламан, назаримда ўлиб қоласан деб кўркаман. У нидо ич-ичимдан қанчалар ситилиб чиққанини ўзим биламан, холос. Кўзимдан ёшим дув-тув тўкилади, бетларинга томса, юзинг совкотмасин деб артиб ҳам қўяман, дегин. Йўқ, Худойим сенга шифо берди. Ўшандан кейин тузалдингу ўзим ётиб қолдим. Жуда совуқ ўтган экан-да. Келсам, онанг ухламай ўтирган экан. Сени ётқиздик, этигимни ечиб ўт олдиға ўтирдим, бироқ, қани иссиқ сезсам! Анчадан кейин олов тафти ўтганида, жиз-жиз ачишаверди. Иссиқ ҳам ачиштирар экан-да? Кейин шишиб кетди. Оёқ оғриғини ўшанда орттириб олганман, болам...

– Ҳа энди, битта у эмас, бошқа анча-мунча сабаблар ҳам бор. Қишлоқчилик-да, нимаям қилардинг, – деб қўярди. Бу гапларида “Сени деб бод касали орттириб олганман” деган маъно чиқмасин, боламнинг дили оғриб қолмасин” деган маъно бор эди.

Дўсту ёронлари қакириб ҳам келишарди, албатта. Балки бирон жойда улфатлашгани чорлашгандир? Ҳа, шундай. Отам уларни қузатгач, ўзиям чиқиб кетар, анчадан кейин белбоғи қатида бир бўлак гўшт кўтариб келар, онамга:

– Улфатчиликда менга нима бор? – дерди. – Шу бир парча гўштни бола-чакам билан бирга еб ўтиришимга нима етсин?

Бормас эди-да.

Мен қатта бўлиб эр етила бошлаган, воқеалар онгимга ўчмас бўлиб муҳрланиб борарди. Укаларим кичкина, отам улар билан ёш боладай кийкириб-кийкириб ўйнарди. Завкланса, бакириб-бакириб қуларди... Ниҳоят чарчагач, уларни ёнига олиб, бағрига босиб ухлаб қоларди. Ўшанда юзидаги бахтиёрлиги эсимда қолган. Ростини айтсам, ҳозир ҳам кўз олдимда ўша киёфаси кўпроқ намоён бўлади. Эски айвон. Баҳор. Вижирлаган қалдирғочлар, жонланган ҳашаротларнинг визиллашлари, отаси билан ўйнаётган болаларнинг кий-чуви-ю отанинг бахтиёр хайкириғи...

Майли, булар ўтди. Дунё жуда хайбатли бир чархпалакка ўхшайди. Бир томонидан сув олиб, бошқа томонга қуяди. Одамлар ҳам шундай: бир айланиб ҳаётдан мамотга қараб оқадилар.

Ўзим ҳам анча ёшга киргач, ҳаётимга разм солсам, онгимда бир нима чирс этади. У кейинги йилларда бот-бот хасталанган отам билан боглиқ.

Ана, айвонда ётибди.

– Синглингни олиб келсанг-чи, – дейди менга.

Кўзларидаги болалигимдан таниш шахд ғойиб бўлган, кейинчалик балкий бошлаган донишмандлик ифодалари ҳам йўқ. Илтижо бор, холос. Тақдир деган қудрат қаршисидаги ожиз кишининг илтижоси.

– Бориб синглингни олиб келсанг. Кўргим келди, соғиндим...

Ёз ўтиб, мевалар етилди? Боғу роғларни, ўт-ўланларни куз саранжомлаб бўлди? Баҳор сира қайтмайдими? Кеч куз – умр кузи етиб келди?

– Қара-я, мева-чева фарқ пишди, – деди отам, кўзлари ёшланиб. – Сезяпсанми, ўғлим? Мен ҳам пишиб қолдим, шекилли...

– Йўк! – деб хайкиргим келса-да, ичимга ютиб: – Ота, ундай деманг!

Ҳақиқатан ҳам, жон ота, ундай деманг! Шунча меҳнатлар қилдингиз, умрингизни сарфлаб юбордингиз. Энди болаларингизнинг роҳатини кўрадиган пайтингиз келганида-я? Яхши гапгайм, ёмон гапгайм фаришталар омин дейишади, отажон, унақа гапирманг!

– Йўк дейсанми? – кулимсиради отам. – Кўлингдан бир нима келармиди? Мева пишгач, тўп этиб ерга тушади-да...

Бир кеча, “Ёнимда қол” деди.

Айтганини қилдим.

Буришиқ қўлларини, елкаларини силаб ўтирдим. Озорланаётган жони бироз тинчландими... ҳар тугул, текис нафас ола бошлади. Бир маҳал кўзларини очди.

– Ота? – деди овозида севинч сезилиб. – Отажон?

Кейин нимагадир уринди. Тўсатдан бу ҳаракатнинг маъносини тушуниб қолдим: кўз ўнгиди отаси намоён бўлмоқда, ўғил падар қошида ётгани ийманиб, қад ростлагани уринмоқда эди.

– Ота? – дедию кўзларидан ёши дув оқиб кетди. – Жоним отам, келдингизми?

Бобомни айтаяптими?

Ҳа, бобомни ниҳоятда эъзозлар эди. Еру қўкка ишонмасди.

– Э тавба, тирик экансиз-ку? – деди аранг. – Мен сизни ўлиб қолгансиз деб ўйлар эканман...

Юзидаги чуқур тиришлари ёйилиб, кулимсирашга урингани-чи?

– Отажон... – деди, гапиришга уриниб. – Жуда қийналдим.

Сиз кетгач, елкамга катта юк тушиб қолди.

Ҳар нарсада сизга суянардим-ку? Ҳеч ишни маслаҳатингизсиз қилмасдим. Бир ўзим, кўп нарсага ақлим етмай қолди.

– Аммо, қанча қийналсам ҳам айтганларингизни барини бажардим, – деди овози тобора сусайиб. – Қизларингиздан кўнглингиз тўқ бўлсин. Мана, барини оёкка қўйдим. Ўзимни болаларим ҳам етилиб қолишди.

Салдан кейин жилмайиб, худди отаси иш буюрган ёш боладай киприкларни пирпираб:

– Хўп бўлади, – деди.

Нимадир рўй берардию нималигини англаёлмасдим. Лекин, гапиргани чўчирдим. Қара-я... Отамнинг ичида шунча армону афсуслари бор экан, билмабман. Тоғдай бўлиб ҳаётимда юраверади дебманми?

Отам худди ёш боладай кулимсиради.

– Ия? – деди қувониб, етмишдан ошган шу чол. – Бу ўша, сиз айтган тойчоқ-ку?

Ёсимга айтганлари келди: болалигимда отам қора тойчоқ олиб бераман деган, деб айтарди. Қўли юпка, доим шуни гапирарди-да. Ўрнига Худойим сизларни берди, энди битта эмас, қара, қанча тойчоғим бор, деганлари-чи?

– Ота! – дедим бир нима рўй бераётганини янада яққолроқ сезиб. – Ота!

Отам гапимни эшитмади ёки эшитса ҳам парво қилмади. Ўз падари бузруквори дийдорини кўрганидан бахтиёрмиди? Билмадим...

Ўша кулимсираши билан гўё отасига эргашди. Балки ўзини ёш боладай ҳис қилгандир?

Болалик чоғларимда отам “Юр, ўғлим, зўр нарса олиб бераман” деб қизиқтириб далаларга ишга олиб кетарди.

Балки, ҳозир отаси ҳам шундай қилдимикин?
Шу... Отасига эргашиди.
Бошқа ёкка қарамади.

* * *

Отамнинг ўлими менга жуда каттик таъсир қилди. Турсам ҳам, ётсам ҳам ўйлайверадиған бўлдим.

Баҳорда ҳали нами кетмаған қуп-қуруқ ерларда меҳнатлар қилиб, ям-яшил боғлар яратмасмиди?

Тер тўкиб ризкини тупрокдан чиқармасмиди?

Тўйларга бориб қолса, чўнтагига бир сиким писта-бодом солиб келар, бизларга бўлиб берарди. Ҳатто... баъзан ўзимиз еб турған нарсамиздан илиниб “Сиз ҳам енг” десак, қулимсираб оларди-ю емасди. Дастурхоннинг бир четига қўяр, кейин эса энг кичигимизга берарди.

– Сенинг еганинг – менинг еганим-да, – дерди.

Эҳ-хе, нимасини айтай?

Отам кетдию рўзғоримиздаги жуда яхши, ажойиб нимадир аста-секин йиғштирилиб, ортидан жўнаб кетди назаримда.

Яна айтайми?

Бунисини шеър билан айтақолай, зеро, ундан орттириб бир нима дейишим қийин.

*Бўйи раҳмат анга етмас, кимки бадқирдордур,
Гўр ани қилмас қабул, чиркин тани мурдордур,
Чун Худо бандам демас, ҳар кимки дил озордур,
Ким падарозордур, андин Худо безордур,
То Отанг рози эмас, тавбанг қабул бўлмас сени!*

Ахир, маҳшар кунини тасаввур қилсангиз-чи? Осмон ер устидан сидириб олинган, куёш ўралиб-нурсизланиб қолган, тоғу тошлар чангу тўзонга айланган ҳамда одам болаларига қайтадан жон ато этилган, Тангри таолонинг хайбат, ризқ, ўлим фаришталари ер юзига тушган маҳал. Пайғамбарлар, набийлар, авлиёлар барчаси шу маконда. Савобу гуноҳлар ҳисоб-китоб қилинган пайт. Бирданига олдинда бениҳоя улкан тўсик пайдо бўлади. Унинг нималигига ҳеч кимнинг ақли етмайди.

– Бу бандадан отаси розими?

– Рози бўлмаса, жаннат ҳаром бўлсин!

– Омин! Шундай бўлсин!

*Дини имонинг билан урсанг бу йўлда дасту по,
Зўри бозинг бирла этсанг ўттиз уч минг хонақо,
Осмондин тушса Исо, қилса ҳаққингга дуо,
Муришдинг Хизри замон бўлса, бўлолмас раҳнамо,
То отанг рози эмас, тавбанг қабул бўлмас сени...?*

ОНА МАДҲИЯСИ

Нимасини айтасиз, онам нихоятда ажойиб, юз-кўзи ёғдули аёл эди. Биласизми, бировни соғинсангиз, киёфаси нур тарата бошлайди. Қош-кўзлари, қулишлари, гапиришлари тиниқлашиб қолади. Кўриб, дийдорига тўйганингиздан кейин яна одадий киёфага қайтади.

^{1,2} Бобораҳим Машраб сатрлари.

Кўчалардан юриб келиб ховлига кирсам... уйчасидан кавушини пойма-пой кия-солиб, истикболимга шошилиб чиқаётгандай туюлади. Кавуши дедим-а? Ҳа, онаи-зорим кийган кавушларгача сақлаб қўйганман. Уйда, меҳроб ёнида турибди. Кичкина, кийилавериб таглиги ейилган, ранги кетган... Қўлимга олсам, йиғлавораман. Қаранг, кийган кавушигаям зор бўлиб колар экансан одам...

Рўмолини бетимга боссам, камзулини искасам, бир дунё хотирот ёпирилиб келади. Тентакка ўхшаб гоҳ куламан, гоҳ ўқсиб-ўқсиб йиғлайман. Баъзан ёстигим ёнига қўйиб ухлайман. Шунда бир нима рўй беради, ўспиринлик давримга қайтаман. Жазирамада кизиган ховли тупроғида товоним куяди, ёпган нонларининг тафтигача сезаман. Яхшиям болаларим бор, кенжатоимни бағримга боссам, пешанасидан келадиган жаннат исидан юрагим тинчланади.

Авваллари соғинсам, қошига бориб, тўйиб-тўйиб олардим. Ҳозир эса, борсам ҳам кўролмайман-ку? Ҳар хил гапларимни гапириб-гапириб келаман, бироқ, дийдор йўк-ку? Чехрасини, қулишларини бир кўрсайдим, қойишларини эшитсайдим деб ўртаниб кетаман...

Шу, ҳаётда букчайиб, заҳматлар тагида эзилиб яшаётгандайман. Қаддимни кўтариб теграмга қарасам, минглаб одамларнинг ахvoli шу. Бир қарасам, атрофимда ҳеч ким йўқдай, ўзим ҳам болаларимни оёкка қўйгач, вазифам тугайдигандай, бировга керагим қолмайдигандай. Тўй-маросим қилсам суюнаман: уйимга қариндош-уруғим, ошна-оғайним тўпланиб келса, халиги ўйларим эсимдан чиқади. Бироқ, гаплашиб ўтирганимизда юзларидаги ифодаларидан, сўзларидан ташвишлари мўл эканини пайқайман. Одамлар кетишгач, бениҳоя олис осмон остидаю тақир ер устида яна ёлғиз... ҳаётимда давом этаман.

Қаранг, онамдан нима қолибди? Охири йўк хотирот, бир неча майда-чуйда ашё, холос. Отамдан эса гувалакдан урина-урина кўтарилган синчли бир иморат қолди. Ҳа, айтмоқчи, дарахтлар ҳам бор. Этакдаги ўрик, ёнғок, шафтолиларни отам эккан. Шафтолилар қуриб кетди, ўрик билан ёнғок хали ҳаётда.

Яъни, икки жон тиришиб-уришиб ҳаёт кечирди, улардан шу нарсалару уч-тўрт зурёд қолди. Шу билан умрлари тугаб, абадий манзилларига унсизгина жўнаб кетишди. Ўшандан кейин осмон янада олислашди, ер янада қаттиқлашди.

Бошингизда ота-онангиз бўлса, бус-бутун экансиз. Улар кетгач, яримта бўлиб қолдим. Ҳайронман: ҳамма нарсам етарли, ҳаётдан нолисам инсофсизлик бўлади. Қорним тўқ, устим бут. Аммо нимага қаддим эгилиб кетаётганига тушунмайман. Гоҳида юрагим тўлиб кетади, худди ичимга дунё ғами йиғилиб қолгандай. Ю-юраман елкамга тўнимни ташлаб... Шунда Вактнинг қилмишларини сезаман, ҳайбатини ҳис қиламан, барибирам тортқилаб-судраб олиб кетиши аён, қиладиган ишларим эса бир дунё... Кузнинг пилчиллаган ёмғирларида дов-дарахт эгилиб-эгилиб меваларини тўкканини, ўт-ўлан сарғайганини кўраман. Дардлашгани бир дўсти ёрон тополмайман...

Билсангиз, дарахтларнинг баъзилари кузда сариқ, баъзилари кизил тус олади. Теварагимда сариғу кизил ранглар тўфони рўй беради, тақдир мана шундай, билдирмасдан келиб бошим узра айланиб, ҳамма нарсани сезирмай олиб кетаётганга ўхшайверади.

Айтинг-чи, сиз ҳам шунақа ўйлаб қоласизми? Балки, менинг ақлим етмаганларга сизнинг ақлингиз етар? Дунёга нима учун келган эдим? Қуш ҳам, ҳайвон ҳам болам-чақам деб тиришади. Бир инсон бўлиб дунёга келдим, қушдан, ҳайвондан ортиқ жойим йўқмиди?

Улуғларимни соғинсам, айтдим-ку, ашёларини қўлимга олволаман. Улар бениҳоя азиз, қадрли. Онамнинг кавуши уни кийиб борган жойларидан, одамлар-

дан, вокеалардан дарак беради. Отамнинг белбоғи ҳам турибди. Тавба, эскириб, ювила-ювила баъзи жойлари ситилиб қолган экан. Кашталари қўлда тикилган, четларига дўппи нақшига ўхшатиб гул солинган оддий чит белбоғ... У отам кучкуватга тўлган чоғларини эсимга солади. Элас-элас тер иси ҳам қолган, кискаси, у ҳам меҳнатдан дарак беради. Ҳар кунги ишларимни қилиб юравераману жоним истагани он ўшаларни қўмсайман. Ажабо, ўзимнинг ашёларим йўқмиди? Борийди-ку? Аммо, қани улар? Мени тамсил этадиган, гўдаклик, болалик, ўсмирлик, ёшлик онларимни билдирадиган нималар бор? Улар сақланиб қолмабди... Ҳай, майли, ҳаётда ўзим борман-ку, ашёга не ҳожат? Шунақа қилиб яшаб юравераман.

Лекин, мана шу ғалати ҳаётимни ўзим ўнглай олмайман. Бир мўъжиза юз берса, Хизри замон келиб қолса-ю ўнглаб қўйса деб ҳаёл қиламан.

* * *

Ҳой одам боласи, Хизр дедингизми? Тангри таоло яратиб қўйган сон-саноксиз ғайб яратикларидан биридан хабар топдингиз, аммо шуни билмадингизки, унинг отаю онаси йўқ. Бош уриб бораё деса, қиблагоҳи йўқ.

Ахир, падари бузрукворингиз ҳам келажакни олдиндан кўрмасмиди? Қаршингиздан чиқиши мумкин бўлган не-не кўргиликларнинг олдини олган экан у мухтарам зот? Сиз Хизру Илёсдан гапирасиз, мен қошу қароғим устидаги ўзимнинг Хизрларимдан гапирмоқдаман. Дунёнинг барча Хизрини бир ерга тўпласангиз, отамдай бўлолмаслигини айтмоқчиман.

Не қилсангиз қилдингиз, аммо онангизнинг бир дуоси билан ризвон дарвозалари очилишини билмадингиз. Шу муштипар зот тўққиз боласи тўққиз ёнда, қай бири касал бўлса ўшанга чопса, қай бири кеч қолса, ўшанга қўз тикса, болалари жамулжам бўлганидагина кўзига бироз уйку инса... Ҳой одам! Она дейилган шу зот – Худонинг бир заиф бандаси, кимнингдир кўзининг оқу қораси, орзуларию умидлари билан бўй етиб, бир оиллага келин бўлиб тушган жамалаксоч қизгина – келин бўлиб тушган онидан бошлаб ўзи учун яшамаганини, умрини рўзгорига, болаларига фидо қилиб юборганини идрок қилсангиз-чи? “Жаннат оналар оёғи остида” дедилар, айтинг, қайси авлиёнинг оёқлари остига ташлаб қўйилган экан жаннат?

Ҳой, оналари тирик зотлар, барака топқурлар! Тирикчилик юмушларингизни бас қилинг, чопинг, жонингиз борица югуринг, қошига етиб боринг, нурсиз кўзларига бир дам термингиз – сизга меҳру муҳаббат ила тўйиб-тўйиб боккан, пешанангиздан келган исни искаб “Ўргилай, боламдан жаннат иси келади-я” деб қувонган, сиз учун жонини фидо қилиб юборгану эвазига фақат сизнинг дийдорингизни тилайдиган биттагина зот бор дунёда! Азиз чехрасига тўйиб-тўйиб термилиб олинг – айни онда “Эй Худо, боламини паноҳингда сақлагин” деб ўтирган бу зотнинг вужуди укпардай ҳафифлашганига, кўзларидаги ҳаёт нури хиралашганига, бошингизни силаган кўллари заифлашганига, у иссиқ тафтли бағир совий бошлаганига эътибор беринг! Боринг, Худо хайрингизни берсин, ахир, жаннатнинг бошқа қалити йўқ! Сиз амалларингиз боис жаннатга қираман деб хотиржам бўлдингизми?

Ҳой, оналари дунёдан ўтиб кетганлар! Оналарнинг нигоҳи доимо болаларида бўлади. Парвардигори олам махфий тутган экан, у ёкка дуоларгина етиб боришини унутманг. У дунёда ҳам болам деб ўтирган мушфик зотга бир дуо етганида қалби ором топишини, болам соғ-саломат экан дея шодланишини тасаввур қилинг. Ҳаёл қуввати сизга бежиз ато этилди-ми? Ахир, қалблар юмшаганидагина шафқатли бўлади, тош қалбингизни эритинг! Қайдан ҳам билардингиз, жаҳаннам ўти лангиллаганида “Уни ҳаргиз боламга рўпара қилма” деб ёлворадиган биттагина зот бор, холос!

БЕШИНЧИ ҚИСМ

Буларнинг бари ўша Аканинг ўй-хаёллари эди.

Бугдойзорни кесиб ўтди, сингисини кўрди, кўзларидаги шодлик учқунларини кўриб ўзи ҳам суюнди, калби ором олди ҳамда хайрлашиб, изига кайтаверди.

Сингилнинг уйида анорлар фарқ етилган экан, иккитасини узиб, кўйнига солволганини айтмайсизми, бодаларимга обориб берай, тумов-пучқокнинг олдини олади, деб?

Қайтаётганида бугдойзорни кесиб ўтмади, балки тутқаторлар ёкалаб йўл солди.

Қадам ташлар экан, кўнгли тўликиб, ичидан ғалати бир ҳўнграш келмокда эдики, унинг қудрати самоларда булутларни суриб келадиган шамол шиддатидан ҳам зўррок, калб ичидаги туйғуларни чирпирак қилиб учирай, афсус булутларини қатма-қат уяр, юракда содир бўлаётган у тўфон мана ҳозир ташқарига кўзу қарокдан тошиб чиқаётгандай эди.

Ҳа, юрган йўлида йиғлаб келмокда эди.

Шу қадар афсус, пушаймон ва ўкинч ичида эди-ки...

– Наҳотки, оддий ҳақиқатни англаб етгани шунча йил керак бўлди? – деб нидо қиларди у. – Аввал қаерда эдим? Шунини тушунарчалик ақлим йўқмиди? Эй вох, минг вох!

Оламга келибман, ўсибман-улғайибман, турли-туман билимларни эгаллабман-у, теграмдаги кишиларнинг қийматини энди-энди англай бошлабман. Бир пайтлар, талабалик маҳаллари дунё халқларининг турфа урф-одатларини ўргана-ўргана, ҳавасланган ёки ҳайратланган чоғларим бўлгандир, эндиликда эса, ўз кишиларимиз кўзимга ўтдай кўрنا бошлабди. Дониш домла деган муаллимимиз бори-ди, ўша маҳалларда метиндай мантик қуввати билан ҳаёлларимизни лол айлаган бўлса-да, энди, ҳаётнинг паст-баландини кўра-кўра, у фалсафаларнинг бари бир пулга қимматлигини, дунёда одам дийдори, инсон тафти бебаҳо эканини тушуна бошлабман...

Яшаб ўтилган умрнинг афсуслари эди булар. Сира ортга қайтиб бўлмас, ортдаги содир етилган хатоларнинг тоғ-тоғ шарпалари юхо махлуқларга айланишган, инсон руҳини ютиб юборгудай бўлиб таҳдид солар, олдда эса фурсат ғоят оз... Ҳар бир айтилган сўздан, ҳар бир тутумдан сўраладиган, оламни тубдан ўзгартириб “Ҳой, жон эгалари! Бундан бу ёғи мангуликдир!” деган ҳайкирик янграшига бир баҳя қолгандай туюларди.

Не-не сувлар оқиб ўтди. Қанчадан-қанча кишилар бу ёруғ оламни тарқ этиб, йўқлик диёрига қараб кетдилар. Дўсту ёрон юзини ажинлар буркади. Вужудларни қувват тарқ этди.

Ака тевааракка қуз фасли етиб келганини кўрди. Баъзилари хануз яшиллигини йўқотмаган, аммо баргларининг ранги тўқлашган, оёқ остидаги майсалар сарғая бошлаган, дарахтлар олтин тус олиб, оч қизилдан қирмизигача бўлган алвон тўфонини ҳосил қилган, кўз етгунгача бўлган жойларга япроқлар тўкилиб-ясланган, осмон ниҳоятда кўм-кўк, ҳаво тигизлашган, аслар қуюқлашган ва бўғиқлашган эди.

Бутун коинот шу фасл босими остида “Ўт-ўлан, дов-дарахт мевасини бериб бўлди, сен-чи?” деб ҳайқирмокда эди.

Фикр тўфони унинг ақлида чирпирак бўлиб айланувчи қуюн ҳосил қиларди.

Қурт жондан кечиб, пиллага кирди. Атрофда юзлаб-минглаб майда ҳашаротлар тухум қўйиб, пилла ясаб ичига кириб, энди қапалак бўлиб учиб чиқиш онини қутмокда. Қурту қушдан ўргимчакларгача тухум қўйди, ҳозир бари бирдай, авлоди қошида қимир етмай ўтиришарди. Қайлардадир қаттаю кичик турфа ҳайвонот зурёдлари оламга келди. Бу ишлар ажиб сассизлик ва одамни кўрқитадиган улкан

итоат аро содир бўлмоқда ва у жараёни тўхтатишга қодир бирон куч оламда мавжуд эмас, ёруғ дунё деб аталмиш шу ғалати чарх аро ўзгармас ҳеч нима йўқ эди!

Шуларнинг бари бирданига намоён бўлар ва ўзларининг яралиш мазмунларини рўпара қилардилар. Бугдойзор аллақачон дашту сахрога айланган, умр бор-йўғи бир сафар, юракда эса бир қушча нолон сайрарди:

*Бул мусофир даштида ҳар дам тўтошиб ёнаман,
Ҳар қаён борсам агар, йўлдан адошиб бораман.*

*На отам бор, на онам, ҳеч кишим йўқдир мени,
Ҳар таги деворларга зору саргардонаман...*

Бу бениҳоя ғалати билим эди. Дунё қонуниятларидан ва уни жорий қилган қудратдан дарак берар, самодаги булутларнинг сурилиб келиши, қуёшнинг чиқиб ботиши ва олов сочиши, тиккамасига учган қушлару кизиган кумнинг чирсиллашлари – ҳаммаси аклга чинқириб, фарёд уриб хитоб қилар, ер юзид а ҳаёт кечираётган, меҳру оқибат, вафо-садоқат, севги-муҳаббат, қўмсашлару интизорликлар аро олий мақомларга кўтарилган одам болалари ҳаётининг мазмунларидан сўйларди.

НИДО

Меҳнату заҳматлар аро қанча умрим ўтди, мен нодон, қанийди йўлларимда Хизр пайдо бўлса-ю, шу қийин ҳаётимни ўнглаб қўйса деб ўйлабман.

Кимгаки Хизр дуч келганини эшитсам, борибман. Қайларни кезади, қай маҳал кўринади, сўраб-суриштирибман. Макбаралар, мазорлар, даҳмаларни зиёрат қилиб, қунлаб ўтирибман, “Ҳар Мусога бир Хизр” деганлари каби, умр йўлимда бир нажот Хизри пайдо бўлса деб орзулабман.

Модомики, ҳаёт кемамга зарар етказмаган, болалик маҳалим қаршимдан чиқиб ажал сари йўлламаган экан, менинг учун қайлардадир... умримнинг қайбир девори остида хазина яшириб қўйгандир, деб ҳаёл қилибман. Мусо каби ёнида юргим келибди, аммо ўз вужудимдаги, онгу шууримдаги Мусодан беҳабар қолибман.

Мўъжизалар кўз ўнгимда рўй берибди, шохид бўлибману унутибман...

Эй вох, ҳар нарса қошу қароғимда экану ғойибдан кутибман, Хизрларим ёнимда экан-у, бошкага кўз тикибман.

Воқеа-ходисаларни ўнглаб қўяди дейишларига ишонибман-а! Ахир, олдимдан шох чикса олиб қўйган, ариқ чикса кўтариб ўтказган, келажакда қаршимга чиқадиған кўргиликлари улар рўй бермасидан ўнглаб қўйган, менга ризқ ташиган, касал бўлсам елкасида кўтариб олисларга олиб борган, келажакгини менда кўрган, қанча йиллар бошим узра беминнат соябоним отам... аллақачон Хизр мақомида эканини билмабман-ку! Ким менга отамдай парвона бўларди? Ким мени отамдай дуо қиларди?

Тепамда кўзлари киртайиб тунларни ўтказган, кексайганида ҳам оғзимга қараб турадиған, “ичингга иссиқ кирсин” деб бир нималарни қийнала-қийнала пишириб оғзимга тутган онаизорим-чи! Бир қуш ҳам тумшугида ниманидир олиб келиб полапонига тутди ахир! Мен ўша полапончалик эмасманми? Сиз фаришталардан баҳс этдингиз, ахир, Тангримнинг қай фариштаси бошимда шунчалар парвона бўларди?

Хизрларимни тупроққа берганимдаги фарёдимни бир ўзим у бир Яратган билади. Вох, қиблагохим отам-а! Оёқларининг остига жаннат тўшалган, жаннатмақоним онам-а! Қайси Хизрнинг оёқлари остига Парвардигор фирдавсу ризвонни поёндоз қилиб тўшаб қўйибди?

Рўзгоримни саранжом-саришта айлаб, Худойимнинг нурларга тўла даргоҳларидан фариштадай жўжикларимни ҳадя этган, Тангримнинг менга омонати яна бир зот –

мушфик аёлим кимлигидан яна ғафлатда қолибманми? Ўзимча у-бу деб гердайдганим билан, у ҳам кўзимга мўлтираганлари, қаттиқ гапирсам мунгайиб, ширин гапирсам шодланганлари-чи? У ҳам кимнингдир кўзининг оқу қораси экани, унинг ҳам ота-ю онаси йўлларига мўлтираб, дийдорига зор бўлиб кўз тикиб ўтиргани, булардан ташқари, у ҳам аллақачон Она деган мўътабар мақомга эришгани-чи?

Рўзгоримга тўсатдан барака кирганининг сабабиниям тушуниб етмабман. Гулдай жўжикларим фаришта маъсумияти ила мени “Қиблагохим” деб бошларига кўтаришибдию у баракалар ўша болалар туфайли ёғилганини билмай, Худойим ҳаётимда мени бир Хизри аъзамга рўпара қилса, рўзгорим ўнганса деб ҳаёл қилибман.

Ўнганса, нима бўларди? Қасрлар қуармидим, шохона ҳашамлар ичида яшармидим, майшатларга шўнғирмидим? У сарватлар ичида менга нима бор, Худо берган ризкимни болаларим билан бирга ўтириб еганимга нима етсин? Ахир, дунёнинг оддийгина саодати шу эмасми? Ҳалигача онам билан бир пиёла чой ичишга зорман-ку? Отам қўлига сув қуйишни қўмсаб, ўртаниб кетаман-ку? “Яша, болам, умринг узок, ризкинг мўл бўлсин” деган бир оғиз дуосига муштокман-ку?

Бир оғиз ширин сўз, самимият чақнаган нигоҳлару бениҳоя оддий, инсоний муомилалар... “Ҳой, сиз дунё деган қишлоқда жуда оз турдингиз, холос” деган кичиқрик янрагани он теграмда тўпланадиган кишиларим, устозларим, дўстларим, элдошларим, юрагимнинг азиз кишилари! Умримнинг қайбир лаҳзасида сиз ҳам Хизрдай бўлиб қаршимга чиққанингизга ишончим қомил, афсус, мен нодон, сизнинг қадрингизни ҳам билмабман!

Тангри таоло бениҳоя тadbирлидир. Ахир, вужуд деган девор нурай бошласа, кўзга кўринмас бир бандаси махфий даргоҳларидан келиб, тузатиб қўёлмасмиди? Ҳаётимни ақлим етганича сарҳисоб қилиб, ёзуғим не бўлар экан дея чуқур ўйларга толганим маҳал, мен беҳабар яхшиликлару марҳаматлар хазинаси олдинда кутиб турган бўлса-чи? Тангри таоло бир бошқани ўн, бир уруғни минг қилади, қайбир эзгу ишим боис савоб хазиналарини аллақачон яратиб қўйган бўлса-чи?

Эҳ, дунё бир бугдойзордай экан. Қелибман-у, кетаётган маҳалим ўйлаб қарасам, балиқ қорнидаги Юнусдай эканман. Бир ёруғлик, бир нур кўрмабман. Энди, ҳаёт ва мамот тўлқинлари вужудимни абадиёт соҳилига чиқариб ташлаётганида, Парвардигорим рўзи маҳшар қунида бошим узра биттагина ковоқ ўстиришини орзулаб... нурай бошлаган умр деворлари остида ҳақиқатан ҳам мен билмайдиган ажойиб бир хазина яшириб қўйилганига умидлана-умидлана... кетмоқдаман...

Алвидо, ёр! Алвидо, ёронлар! Алвидо, болаларим!

Алвидо, кўк осмон, болалигимнинг ёрқин дамларида ажралмас ўртоғим бўлмиш қуёш, дунёи дундаги илк севги тугёнларимнинг гувоҳи қўхна ой! Эй, юртимнинг соч тўзгитар, қум тўзгитар шамоллари, сувлари, майсалари, ўтлари, қушлари, жонотлари... алвидо! Шақ-шубҳасиз, бир қуни олам янгидан бино бўлади. У қунда дўсту биродарларим, суйганларим, азиз кишиларим чехрасини кўришимга ишончим қомил. Лекин, факат инсон болаларигина абадиёт осмони остида қайтадан бош кўтарадилар. Тоғ-тошлар, тупроқлар, дов-дарахтлар, гулу майсалар, ўйнаб оққан зилол сувлар, қушлару ҳайвонлар йўқлик қаърига равона бўладилар. Уларни яна қайта кўришнинг сира имкони йўқ...

Аммо ўқинмангиз, суянган тоғим кетди деб... Ахир, мен ўз суянганларим қошига кетмоқдаман!

Шунчалар ҳақир, шунчалар тупроққа қоришиб кетган, боргани жой тополмай борармиш-да.

Боргани жой, дедик. Ер юзида-я? Нахотки шундай кенг дунёи дунда унга жой бўлмаса?

Йўк эмиш! Еру осмон хазиналарининг хасча киймати қолмабди. Кунботарга қараб кетаверибди. Кўзларидан ёшлари дув-дув тўкилармиш. Тўкилган жойларида ўт-ўланлар бош кўтарармиш, хаслар яшил тус олар, чўп кўқарармиш.

Эй сафобахши баҳорим, бўстоним, қайдасан?

Нури дийдам, мушфиқим, оромижоним, қайдасан?

Эй тириклик боиси, сарви равоним, қайдасан?

Ёлғизим, уйда рафиқу меҳрибоним, қайдасан?

Волидам, Маккам, Мадинам, меҳрибоним, қайдасан?

ОЛТИНЧИ ҚИСМ

Кўряписизми, Ой сузмокда. Аслида уни сузаётгандай кўрсатаётган булутдир.

Айтадиларки, Ҳазрати Хизр Мусо билан учрашган маҳаллардаёқ ўлим топган экан. Бунга исбот ўларок, оламлар эгасининг “Ҳар бир жон ўлимни тотгувчидир” каломини далил қилиб келтирадилар.

Ким билсин... Мисол учун, малаклар ҳам жон эгаларидирлар. Лекин, ажал уларга қачон, қай кўринишда етиб келишини биров билмайди. Оламлар Парвардигори ажални ҳам турли-туман қилиб қўймаганми? Инсонга етадиган ажал билан малакка келадигани орасида фарқ бормикин?

Яна, инсон ақли етмайдиган мўъжизалар тинимсиз содир бўлаётир. Мисол учун, кимдир кетма-кет қиз кўравергач, ўғил кўришни ният қилиб, кенжа кизига Ўғилой дея исм қўяди, қарабсизки, кейинги фарзанди ўғил бўлиб туғилади. Кимдир давлат олакелсин дея, Давлат деб номлайди. Бирок, эл орасида булардан ҳам кўра, фазлу фаросатли бўлсин дея Фозил ёки Фазлиддин, қамоли марҳаматга эришсин дея Камолиддин, Тангрининг суюкли бандаси бўлақолсин дея Мўмин, Муслим, Мухтарам... Яна кимдир кўз-қароғига Юнус дея ном беради.

Муҳаммад-у Аҳмадлар-чи? Иброҳим-у Юсуфлар-чи?

Исмоиллар, Адхамлар, Юнуслар, Юсуфлар, Расуллар, Набилар, Маҳмудлар, Аҳмадлар... Тангри сифатларига “Абду” қўшилиб ҳосил бўлган Абдуллар, Аъзамлар, Азизлар, Каримлар, Одиллар, Кодирлар, Қаюмлар, Раҳматлар, Раҳимлар, Сатторлар, Жабборлар, Қаҳҳорлар...

Элнинг олис-яқин кишлокларида умргузаронлик қилиб юрган бениҳоя яхши кишилар: Ойишалар, Ҳанифалар, Ҳожарлар, Зулайҳолар, Назиралар, Ибодатлар, Марҳаматлар, Ойинсолар, Умидлар, Мунисалар, Мукаддаслар, Мукаррамлар, Иноятлар, Садокатлар, Латофатлар, Барнолар, Сулувлар... Гул-чечак исми қўйилган, ўзлари ҳаёт дейилган шу бўстонда гулдай очилиб, чаман ҳосил қилган наргисгуллар, ёқутгуллар, гулбаҳорлар...

Райҳонларим... Жамбилларим... Наргисларим... Лолаларим...

Сизлар оддий кишилар эмассизлар!

Ҳар бирингиз олам маъноларини, ота-она умидларини, заҳмату армонларини ўзида мужассам этган, келажакка тикилган нигоҳларида бир дунё орзу ва умид балққан азизу қадрдон зотларсиз!

Алпанг-талпанг юришни эндигина ўрганиб олган, ота-онасию бобо-момосини “У ким, бу нима” дегандай беҳисоб саволлари билан чарчатадиган Бехзодларим, Ҳумоюнларим, Мухриддинларим, Хуршидларим, Ўктамларим, Холмуроду Бекмуродларим, Умидларим, Азизларим, Анварларим...

Ҳа, кимдир “Ҳазрати Хизр дунёдан ўтди” деди.

Ўтган бўлса, эл аро захматларни ўнглагувчи ким?

Кимгадир дўст, кимгадир ёр, кимгадир қиблагох... кимгадир ака, кимгадир ука бўлиб, каршисига Хизрдай чиқаётган, мушкулларни осон қилаётган ким?

Ким?..

* * *

– Ким? – деб сўради тоғу тошлар орасида, сўкмок бўйида, олдида сувковогини кўйиб ўтирган соч-соқоли ўсиқ киши, ёнидаги кучугидан. – Фикру мулоҳазалар, ўй-хаёллар селдай оқар экан, эрта бир кун фалокатга айланмасин дея ўнглаб кўядиган ким?

Кучук сал нарига кўнган капалакка қараб ҳурди.

– Ғайриодатий бир воқеага шохид айлаб, одам шахсиятини тамомила ўзгартириб юборадиган, моҳиятларни кўрсатадиган, барчани имону инсофга, кадр кийматга чорлайдиган, аммо ўзи сира кўзга кўринмайдиган ким? – деб сўради у одам.

– Гоҳида жажжи чақалоклар айвонда ўйнаб ётишганида, ўз-ўзидан жилмайиб, қўлчаларини силкитиб чуғурлаб қолишади. Уларни қулдираётган, улар билан ўйнаётган ким?

– Дарахтдан мева оламан деб йиқилиб тушганимда ғалати бир куч мени тутиб қолганини, ерга оҳиста туширганини сезганман, – деди у. – Йўкса, пастда учларини найзадай ўтинлар тиккайиб турган эди. Ўшалар устига тушсам, аниқ ҳалок бўлардим. Мени яққол ҳалокатдан қутқариб, ёнга оҳиста сурган ким?

– Ўзингиз кимсиз? Нима учун бу ерда ўтирибсиз? – деб сўрашди ундан.

– Ўтган-кетганга бир коса сув улашсаму савоб топсам дейман, – жавоб қилди у. – Аммо неча йилдирки, зоғ ўтмайди. Сал нарига косамни қўйсам, қушлар келиб сув ичишади, шунга суюниб ўтираман.

– Тингланг, эй одамлар! – деди кейин. – Ўша олим тўғри айтган экан. Инсон қадами етмаган жойлардаги сон-саноксиз жон эгаларига ризқ бўлсин дея, турфа ўтлару мева-чеваларни ундириб чиқарадиган, ёмғирлару қорларни ёғдирадиган зот албатта бор. Кимсасиз ўрмонларда ҳам баҳор чоғи минглаб тур наботот ўсиб-унади, меваю уруғ тугади, ризқлар етилади. Шуларни биров бошқармаса, ўз-ўзидан етилармиди?

Сўнг бошини қуйи солинтириб, афсус-надомат ила айтарди:

– Дарахтларнинг барглари чайкала бошлади, билмайсизми, шамол келмаётган-микин?

– Келса келар, сизга нима?

– Билмадим-у, лекин жуда кўрқаман, – дер эди. – Оғочларни қайириб-синдириб, еру кўкда ваҳшат солиб эсса, қалбим ваҳимага тўлиб кетади. Ахир, ҳавони оқувчан қилиб қўйганини кўрмайяпсизми? Ўз-ўзидан ҳаракатга келиб қутуриб эса бошласа, мени ҳам дарахтлар сингари эгиб-синдирмаса ёки осмону фалакка кўтариб, кейин заранг ерга опкелиб урмасайди деб титраб-қакшайман. Эсиб қолса, яширингани жой тополмайман. Айтинг-чи, ундан қутулишнинг бирор чораси борми?

– Қизиқ гапларни гапирар экансиз, – дейишди кишилар. – Шунча йилдан бери гоҳ шиддатли, гоҳ сокин эсиб, ўзининг ишини бажариб юрибди-ку? Аммо тақводор, имонли кишига ўхшайсиз, бизни ҳам бир дуо қилақолинг, шояд дуоингиз сабаб ҳаётимиз ўнланса, рўзғорга барака кирса...

ЕТТИНЧИ ҚИСМ

Бугдойзор ёкалаб қайтаётган Ака мана шуларнинг барини идрок қилгани он, рўпарасида яшил тўнли, бўйчан бир зотни кўрди.

У сираям чол эмас, балки ўзи тенги бир киши экан.

Тиник нигоҳи мулоийм бокар, юз-қўзи Тангрининг махфий даргоҳларидан ато этилган билимлар боис нурланиб турар эди.

Ҳайратланарлиси шундаки, у зотнинг сояси йўқ эди.

Ўзи нурдан иборат бўлса, нега соя берсин, ахир?

– Модомики шу ергача етиб келибсан, тила тилагингни! – деди у зот.

Шунда у мазкур зотнинг ҳам Парвардигори олам синовларидан бири эканини англаб етди.

Ичу таши нурга тўлиб, меҳру муҳаббат ила караганида, у зот ҳам қаршисидаги кишининг қўнғлидан кечганларини англади.

– Эй Бори Парвардигоро! Яқинларимнинг ризкини улуг қилиб бергин. Улуғларимнинг умрини узок, ўзларини саломат қилгин. Шундай билимларингни билдиргинки, севганларимга, дўстларимга, эл-улусимга, қалби имону инсоф, меҳру муҳаббат ила ёғдуланган барча кишиларга мутлақо эзгуликлар келтирсин. Барчамизнинг ҳаётимизни хайру баракали қилгин! – деб илтижо қилди у.

Хизри замон қулимсираб турарди. Зеро, сўралгучининг холи сўрагучидан ортик эмаслиги иккисига ҳам аён эди.

– Омин! Шундай бўлсин! – деб дуо қилди у.

Шундан сўнг икковлон ўз йўлларига равона бўлишди.

Бири инсонлар орасига, ҳидоят ва имон чорловлари учун.

Иккинчиси – махфий даргоҳларга, одамлар кўзидан ниҳон сирли юмушлари сари.

* * *

Нимаям дердик... Орадан йиллар ўтгач, айтилган воқеалар замон долғалари остида кўмилиб кетади. Ажал Тангрининг шу бандасига ҳам етиб келади. Вақт-соати етиб, жонини Ҳаққа топширади, хушбахтлигу оромга қовушади.

Тавба дейсиз-у, ҳаётнинг улкан қонуниятлари аро ақл етмас мўъжизалар ҳар қадамда содир бўлаётганини кўраверасиз. Ҳаёт не? Ёруғ оламга келдик, ўсдик-улғайдик, лаззату ором нималигини билдик. У ҳолда, ажал не? Келганлар кетадилар, иншоллох, янада улканроқ фароғату оромларга қовушадилар. Ахир, не-не зотларни ўз қанотида хушбахтлик диёрларига олиб учмаган у.

Ҳа, нимаям дердик... Мўъжизалар, солланишлар, имон ва имонсизлик тафовутлари, кибру ҳаволар, шавку сафо туғёнлари – барча-барчаси ёруғ олам аталмиш завқу ҳайратлар, ғазаблару нафратлар, алдовлару садокатлар, муҳаббату хижронлар дунёсида қолиб кетади.

Инсон қадами етмаган жойлардаги сон-саноксиз жон эгаларига ризқ бўлсин дея, турфа ўтлару дов-дарахтлар муттасил униб чиқади, ёмғирлару қорлар ёғади. Ким-сасиз ўрмонларда ҳам баҳор чоғи минглаб тур наботот қўкка бўй чўзади, меваю уруғ туғади, ризқлар етилади.

Хизр кимлигини ўз ҳолича англаб етган, бетиним айланаётган чархи даввора аро яшаётган инсонлардан фақатгина бир дуо ўтинган у кишидан эса, Вақт деб номланмиш азим китоб саҳифалари аро шу арзимас битиклар қолади, холос...

ОЛТИН ЎРДА ЎЗБЕК АДАБИЁТИ

Махсуд
КУРБАНИЯЗОВ

Адабиётшуносликда янги нуқтаи назарларнинг пайдо бўлиши, шубҳасиз, ўзбек адабиёти тарихини ғоя излашдан холи бўлган илм сифатида қарашга туртки берди. Шу боис адабиётнинг илк даврдан бошлаб, биринчи навбатда, ғоявий қарашлар эмас, балки эстетик тамойиллар ва эстетик кадриятлар “инсониятнинг ментал тараққиёти”¹, яъни фикрлаш тарзи юқорилаб бориши натижасида юзага келган объект сифатида шаклланиши ҳақида бир тўхтамга келинди. Ҳар бир давр адабиётида ўзига хос тақдорланмас муносабатлар эстетик кадриятларнинг янгича, бир-биридан фарк қиладиган ҳолатларини намоён қилди.

Биз “Олтин Ўрда ўзбек адабиёти”га алоҳида эътибор қаратар эканмиз, унинг ўзига хос эстетик объект бўлганини алоҳида таъкидламоқчимиз. Умуман олганда, қайси давр адабиёти ҳақида сўз юритмайлик, ёзма адабиёт эстетик тамойиллардан айри бўлган эмас. Фақат эстетик тамойиллар турли давр адабиётида бир-биридан фаркли хусусиятларга эга бўлган, ҳолос.

Олтин Ўрда ўзбек адабиётининг эстетик тамойиллари ахлокий-таълимий тушунчаларга асослангани билан диққатга сазовор. Айни пайтда маънавий-маданий ва ахлокий жиҳатдан анча юксалган мана шу Олтин Ўрда давлатида туркий адабиётга ва туркий адабий тилга эътибор кучайди. Гарчи бу даврдаги адабиёт – туркий адабиёт, тил – туркий тил деб юритилса ҳам, туркий тилли халқлар орасида алоҳида мавқе тутган Олтин Ўрда адабий муҳитида яратилган асарлар – мавзу ва тил жиҳатидан ҳар бир ўзбек китобхонига жуда яқин². Зотан, Олтин Ўрда ўзбек адабиёти алоҳида давр сифатида қаралгандагина, географик жиҳатдан кенг қамровга эга бўлганини тасаввур қила оламиз. Биринчидан, бу даврдаги ўзбек адабиёти Итил дарёси бўйларида яратилган булғор халқининг оғзаки ижоди ва ёзма адабиёти билан алоқаларга сабаб бўлди. Жумладан, Олтин Ўрда давлати ташкил топиши арафасидаёқ Ўрта Осиёдан мўғуллар босқини билан булғор давлати то-

¹ Натан Давидович Тамарченко и др. Теория литературы в двух томах. Под редакцией Натан Давидович Тамарченко. Том 1. Теоретическая поэтика. Учебное пособие. М.: АCADEMA, 2004, с. 48.

² Раҳмонов Насимхон. Ўзбек адабиётини даврлаштириш масалалари. – Тошкент: MUMTOZ SO‘Z, 2016, 74-бет.

Махсуд КУРБАНИЯЗОВ – 1977 йилда тугилган. Нукус давлат педагогика институтини тугатган. “Ҳикоят ва эртак жанрлари муносабати”, “Туркий адабиётда географик асарларнинг тузилиши ва қонуниятлари” каби ўндан ортиқ мақолалар муаллифи.

мон ёзма адабиёт сюжетлари ва халқ оғзаки ижоди намуналари ҳам бирга борди. Албатта, бу қонуний ҳодиса бўлиб, адабий жараён факат этник мансублик восита-сида эмас, балки тилдаги яқинлик орқали ҳам кўчиб борганини таъкидлашимиз ке-рак. Булғор-татар адабиётининг кўзга кўринган намояндаси Қул Алининг “Қиссий Юсуф” асари ҳақида шундай фикрни илгари суриш мумкин. XIX асрдаёқ Юсуф киссаси сюжетининг тарқалиши ҳақида Европанинг машҳур турколог олимлари Александр Кримский, Карл Броккельман, Анатолий Боровков ва бошқа олимлар ўз фикр-мулоҳазаларини билдирганлар. Бу олимларнинг деярли ҳаммаси “Юсуф” киссасининг ватани Ўрта Осиё, янада аниқроғи Бухоро ёки Мовароуннаҳр деган фикрларни илгари сурганлар. Айниқса, турк олими Фамук Кўпрулузода³ “Юсуф” киссасига жуда юксак баҳо берган. Зотан, Хоразм ўлкасида яратилган “Қисаси Рабғузӣ” таркибидаги энг гўзал “Юсуф киссаси”нинг эътиборга молик жиҳати ва бу туркум киссалар Шарқда эътибор қозонгани “Қисаси Рабғузӣ”нинг ўзида алоҳида таъкидлаб ўтилади. Рабғузӣ “Қисаси Юсуф сиддик алайҳиссалом”нинг ибтидосида мазкур киссани баён қилишга киришар экан, “аҳсан” демакда ҳикмат не эрди?” дея ўз олдига савол қўяди ва қуйидагича жавоб беради: “Жавоб ул ту-рурким, Қуръон ичиндаги қамуғ⁴ киссалардин телімрак⁵, фойдаси уқушрак⁶ Юсуф киссаси турур. Ул йўлдин “Аҳсан-ул-қасас” (киссаларнинг энг гўзали – М. Қ.) тедилар”⁷. Рабғузӣнинг мана шу биргина изоҳи “Юсуф” ва “Юсуф ва Зулайҳо” тур-кум киссаларининг манбаи ва маншаига аниқлик киритади. Биз бу ўринда Қуръони Каримдаги “Юсуф сураси” ҳаммага маълум бўлгани учун, у ҳақда тўхталмаймиз. Қолаверса, бу мазкур мақола доирасига сиғмайди. Эҳтимол, Юсуф сюжети ҳақида сўз юритган европалик олимлар “Қисаси Рабғузӣ”даги мазкур маълумотдан бе-хабар бўлсалар керак. Кўпрулузоданинг “Юсуф киссаси” ҳақида билдирган фикри анча мантиқли ва “Қисаси Рабғузӣ”нинг географик ҳудудига мос келади, айти пайтда Рабғузӣнинг маълумотларига ҳамоҳангдир. Олтин Ўрданинг муҳим ма-даний марказларидан ва ўлкаларидан бири бўлган Хоразм, шубҳасиз, Ўрта Осиё адабий жараёнини туркий қавмлар яшайдиган бошқа ўлкаларга ҳам етказиш учун “кўприк” вазифасини бажаргани аниқ.

Биз гапни “Юсуф киссалари” ва “Юсуф ва Зулайҳо” дostonлари ҳақидаги қисқа шарҳдан бошладик. Зотан, бу туркумдаги киссаларнинг XIV аср ҳикоячилигига алоқадорлиги масаласига келсак, шуни айтиш мумкинки, Юсуф ҳақидаги сюжет дастлаб ҳикоят жанри сифатида юзага келган. Қолаверса, мазкур кисса таркибида ривоят, хабар, латифа жанрларига қараганда, ҳикоят устун. Юсуф ва Зулайҳо сар-гузаштларининг кўп қисми ҳикоят тарзида баён қилинган.

Хуллас, Олтин Ўрданинг илк даврида Ўрта Осиё билан Булғористонни бир-лаштирган, адабий муҳит яхлитлигини таъминлаган асарлардан бири Юсуф би-лан боғлиқ сюжетдир. Олтин Ўрда адабий муҳитида ўзбек тилида яратилган бу киссанинг ўзига хослик қасб этиши ҳақида, ўзбек адабиётида жанрлар тараққиётида Олтин Ўрда адабий муҳити муҳим аҳамият қасб этгани ҳақида мазкур кисса тарки-бидаги қўллаб дидактик ҳикоятлар маълумот беради.

XIV аср ҳикоячилигининг яна бир ўзига хослиги – тарихийлик тамойилининг устунлигидир. Агар Олтин Ўрда адабиёти ва унга яқин даврлардаги ҳикоятларга эътибор берсак, ҳикоятларнинг қаҳрамонлари тарихий шахслар экани яққол кўзга

³ Koprulizada M. F. Turk adabiyati tarixi. Istanbul, 1926, s. 277.

⁴ Қамуғ – барча, ҳамма.

⁵ Телім – кўп, анча, жуда.

⁶ Уқуш – кўп, зиёд.

⁷ Носируддин Бурхониддин Рабғузӣ. Қисаси Рабғузӣ. 1-китоб, Тошкент. “Ёзувчи” нашриёти, 1990, 100-бет.

ташланади. Бу – ўзбек мумтоз адабиёти ҳикоятларининг битта қирраси. Жумладан, Эронда мўғул элхонийлари давлатида яратилган уч жилдли “Жомеъ ут-таворих” асаридаги ҳикоятларнинг қаҳрамонлари бу фикримизга бир далилдир. Бу асарнинг иккинчи жилдидан ўрин олган қирқта ҳикоятнинг бош қаҳрамони Ўктойхондир. Учинчи жилдда ҳам Ғозонхон ҳақида қирқта ҳикоят бор. Ҳар иккала жилддаги ҳикоятларни ҳукмдорларнинг донолиги, адолатпарварлиги, раиятга кўрсатган марҳаматлари, ақл-фаросатлилиги ва бошқа кўп фазилатлари бирлаштириб туради. Бу давр ҳикоячилигига таъриф берсак, жамият билан адабиёт ўртасидаги алоқалар маънавий ҳаётнинг чуқур илдиз отиши маҳсули сифатида юзага келган деган фикрни ўртага ташлаш мумкин.

“Қисаси Рабғузӣй” ҳақида сўз юритилганда, албатта, Олтин Ўрда давлатини мустаҳкамлашга ва Кўпрулизода айтганидек, “такводор ва зоҳид”лар ўлкасига айлантиришга қаратилган адабиёт яратиш асосий мақсад бўлганини англаш мумкин. Том маънодаги “такводор ва зоҳид” она адабиёт Олтин Ўрда ўзбек адабиётида пайдо бўлди. Зотан, бу ўлкадаги маънавий мулк ҳам, кўпроқ диний-маърифий адабиётдан иборат эди. Олтин Ўрдада бу асарлардан бошқа эпик ижод намуналари ҳам бор. Масалан, Ҳисом Котибнинг “Жўмжўма султон” достони, шунингдек, Қутбнинг “Хусрав ва Ширин” достони, Сайфи Саройининг “Гулистони бит-туркий” каби эски ўзбек тилига таржима қилинган асарлар ҳам мавжуд. Аммо ҳикоячиликда юкоридагидай “Қисаси Рабғузӣй”, “Наҳж ул-фародис” сингари диний-маърифий асарларнинг аҳамияти катта бўлиб, оммага солихлик ва тўғрилиқ, ҳалоллик ва ростгўйлик йўлини кўрсатишда муҳим вазифа бажарди ва бугунги кунда ҳам шу вазифадан четда эмас. Мисол тариқасида “Қисаси Рабғузӣй”дан бир ҳикоятга мурожаат қиламиз.

Ҳикоятнинг мазмуни содда, аммо моҳияти теран. Канизак ўткинчи мол-дунёдан кўра, ақлли, чуқур тафаккур эгаси бўлган Хорун ар-Рашидни афзал билади. Чунки мол-дунё ҳаваси ва иштиёқи одамзодни йўлдан оздиради. Бу – азалдан маълум ақида. Ҳамма орзу-истакларга эса ақл ва тафаккур билан эришиш мумкин. Қолаверса, мазкур ҳикоят анъанавий тарзда “Қисаси Рабғузӣй”га етиб келган. Ҳикоятнинг мазмуни Абу Райхон Берунийнинг “Минералогия” китобида бор. Ҳикоятни Насимхон Раҳмонов ўзбекчага ўғириб, “Ўзбек мумтоз адабиёти намуналари” китобига киритган⁸. Ўша ҳикоятда Хоруннинг канизакларидан бири, бошқа канизаклардан фарқли ўлароқ, у инъом қилган дурру гавҳарларга назар солмайди, балки Хорун ар-Рашидни ўша бойликлардан афзал билади, Хорун ар-Рашиднинг “Нимага сен ҳам дугоналарингга ўхшаб дурру гавҳарлардан териб олмаяпсан?” деган ғазабнок саволига жавобан, унинг қўлидан ушлаб: “Мана, менинг дунёдаги энг қимматбаҳо тошлар орасидан танлаб олганим”, дея жавоб беради. Бу воқеадан ҳукмдор қаттиқ таъсирланади ва канизакнинг ақл-фаросатига қойил қолади. Бунинг натижасида канизак бир умр ҳукмдорнинг энг суюкли рафиқасига айланади.

Беруний билан Рабғузӣй ўз асарларида келтирган мазкур ҳикоятнинг манбаи бир – халқ орасида тарқалган оғзаки ривоят. Биз ишонч билан шундай хулосага келишимизга сабаб шуки, воқеанинг ўзак мазмуни – канизакнинг (қорабошнинг) ақл-фаросатлилиги ва донишманд Хорун ар-Рашид канизакнинг ақл-фаросатига тонг қолиб, уни бир умр ўз ҳимоясига олгани бирдай баён қилинган. Даврга ва географик ҳудудга асосан, айрим деталлар, воқеалар ўзгарган, баъзи қўшимчалар киритилган. Бу – халқ оғзаки ижодига хос қонуният. Ҳар иккала ҳикоятда ҳам асосий мақсад – Хорун ар-Рашидни улуғлашгина эмас, балки ақл ва тафаккурнинг қудратли

⁸ Қаранг: Ўзбек мумтоз адабиёти намуналари, 1-жилд, Т.: Фан, 2003, 110-бет.

кучини намоёнш қилишдир. “Қисаси Рабғузӣй” даги аксарият ҳикоятлар ҳам, худди “Минералогия” китобида баён қилинган Хорун ар-Рашид ҳақидаги ҳикоятлар сингари, ана шу мақсадда турли манбалардан, халқ орасида тарқалган воқеалар асосида яратилган. Асосий қаҳрамон Хорун ар-Рашидга берилган барқарор таъриф-тавсиф шундан далолат беради. Яна шунини айтиш лозимки, барқарор таъриф-тавсиф фольклор жараёнига мансубликни таърифлайди. Асардаги бошқа ҳикоятларда ҳам шу хусусият мавжуд.

Рабғузӣй асосий мақсадини баён қилиш учун қиссалар таркибидаги ҳикоятлардан истифода этганда, асосий юкни ҳикоятларга юклайди. Аввал айтиб ўтганимиздай, қиссалар таркибида ҳикоятдан ташқари бир нечта жанр – ривоят, хабар, латифа, нақл қабиладар албатта, ҳикоятга хизмат қилади. Яна “Қиссаи Юсуф сиддиқ алайҳиссалом” қиссасига қайтамыз. Қиссада Зулайҳа Юсуфга ошиқ бўлиб, ўз ниятини амалга ошириш пайида турган пайтда, Рабғузӣй қиссанинг айнан шу воқеасини янада кенгрок тарзда китобхонга етказмоқ учун имом Муҳаммад ибн Ҳасан Шайбонийга бир аёлнинг ошиқ бўлиб қолгани ва имом бу аёл билан зино қилишдан қандай қилиб ўзини сақлаб қолгани тўғрисида бир ҳикоятни келтиради.⁹

Рабғузӣй бу ҳикоятни келтиришдан мақсади – Зулайҳа билан имом Муҳаммадни йўлдан урмоқчи бўлган аёл ўртасидаги “эссизлик”, Юсуф билан имом Муҳаммад ўртасидаги “эзгулик”ни намуна қилиб кўрсатиш бўлган. Рабғузӣй, ўзи айтмоқчи “эзгулик” ва “эссизлик”ни мазкур қиссадаги бошқа жанрларга эмас, айнан ҳикоятга юклайди.

“Қисаси Рабғузӣй” ҳикоятлари қиссалар таркибида воқеаларни боғловчи восита сифатида қўллангани билан диққатга сазовор. “Қисаси Рабғузӣй”га деярли замондош бошқа асарлар таркибидаги аксарият ҳикоятлар ҳам айнан шу вазифани бажариш учун яратилган. Жумладан, Махмуд Али ибн ас-Саройининг “Наҳж ул-фародис” асари таркибидаги ҳикоятларни мисол сифатида келтириш мумкин. Бутун бобнинг моҳияти ва хулосасини Махмуд Али ҳикоят орқали китобхон кўз ўнгига гавдалантиради. Айниқса, “Наҳж ул-фародис” асарида ўрин олган ҳикоятларнинг асосий моҳияти охири – тўртинчи бобда: “Ҳақ таоло ҳазратидин йиратғу йавуз амаллар байани ичинда турур” деган бобда мужассамланган. Махмуд Али ҳикоятларга алоҳида урғу бериш орқали диний-маърифий асарларнинг Олтин Ўрда адабий муҳитини белгиловчи асосий омиллардан бири ва ўзбек адабиётининг ўзига хос тамойилларини белгилайдиган восита эканини кўрсатиб беришга эришган. “Наҳж ул-фародис” ҳикоятларининг асосий тамойиллари – улуг пайғамбарлар ва авлиёлардан қолган ҳокисорлик, мўминлик, ҳалоллик, қарам ва саховат, ҳулас, инсонни қамолотга йўллайдиган фазилатлардир. Махмуд Али, худди Рабғузӣй сингари, пайғамбарлар, авлиёлар ва мутасаввифлар тўғрисидаги ҳикоятлар соғлом жамиятнинг асоси ва соғлом ақл эгаларининг аъмоли эканини тасдиқлаган. Бу асардаги ҳар бир ҳикоятда – ноҳақ қон тўкиш, зино, май ичиш, такаббурлик, ёлғон ва ғийбат, дунёни севмақ, қин ва ҳасад қаби қатор иллатларни фош қилган ҳикоятларда ҳам юқоридагидай тамойилларнинг аниқ аломатларини кўрамыз.

Мазкур ҳикоятдан қилиб чиқадиган хулосани муаллифнинг ўзи айтади. Мана, унинг хулосаси: “Мундин маълум бўлурким, одамийнинг миғнари оти ҳаром йейур бўлса, идиси улуг савоблардин махрум бўлур эрмиш. Хосса ким, ўзи ҳаром йейур бўлса, анинг ҳоли натағ бўлғай?! ”¹⁰

Ҳикмат ва яна ҳикмат – Олтин Ўрда адабиётининг, хусусан, “Қисаси Рабғузӣй” ва

⁹ Носирулдин Бурхониддин Рабғузӣй. Қисаси Рабғузӣй. 1-китоб, 125-бет.

¹⁰ Шу асар, ўша саҳифа.

“Нахж ул-фародис” ҳикоятларининг асосий пойдевори ҳисобланади. Ҳикоятлардан маълум бўладики, Олтин Ўрда давлатини бошқарган мўғул беклари бутунлай бошқа бир муҳитга тушган бўлиб, улар аввал кечирган ҳаёт тарзидан бу давлатдаги маънавий муҳитнинг афзалликларини англаб етганлар. Зотан, юқоридаги ҳикоятда илгари сурилган ҳаром ва ҳалол лукма ҳақидаги ўғитлар мусулмонлик ақидалари орасида муҳим ўрин тутган ва ҳозир ҳам шундай. Инсонларнинггина эмас, жамиятнинг соғломлашуви ҳам, аслида, ҳалол лукмадандир.

“Нахж ул-фародис”даги қаноат борасида илгари сурилган ҳикоятларга назар ташлайлик. Инсоннинг кўп фазилатлари, айни пайтда жамиятдаги инсонийлик бурчлари аслида қаноатга боғлиқ. Маҳмуд Алининг бу мазмундаги ҳикоятлари, бошқа мавзудаги дидактик ҳикоятлари каби бир нуктада туташади – инсонни камолотга олиб бориш. Бориға қаноат ҳосил қилмоқ, айниқса, инсоннинг энг гўзал ахлоқини ярқ этиб кўрсатиб туради. Гўзал ахлоқнинг бу тури ҳақидаги ҳикоятларга “Нахж ул-фародис”да алоҳида ўрин берилгани бежиз эмас. Қолаверса, инсоннинг қаноати унинг жонини ҳам омон сақлайди, аммо моддий оламга ружу қўйишдай очқўзлик инсоннинг маънавий оламини ҳам издан чиқаради. Бу ўғитлар бугунги ҳикоялар каби пинҳон эмас, балки очик-ошқора. “Қисаси Рабғузӣй” ва “Нахж ул-фародис”даги ҳикоятларнинг бу хусусияти давр ҳикоячилигининг жўнлиги эмас, мумтоз адабиётдаги ҳикоятларнинг дидактик мазмуни билан белгиланади. Шу билан бирга, бу ҳикоятлар ўз даврида теран мазмун-моҳият касб этганини ҳам назарда тутишимиз керак. Дидактика – даврга хизмат қилиш учун яратилган, кейинги давлар ундан керагини олган, нокерагига эътибор қаратмаган. Дидактик асарлар, у қайси жанрда бўлмасин, мавҳумликдан холи. Инсон моддий олам билан эмас, балки маънавий олами бутунлиги билан тирик.

XIV аср ўзбек адабиёти ҳикоячилигининг ўзига хосликлари ва кирралари мана шу иккала асарда кўринади. “Қисаси Рабғузӣй”даги қиссаларнинг мақсади ҳам, “Нахж ул-фародис”даги тарихий воқеалар баёни ҳам ҳикоятларнинг дидактик руҳда яратилишига олиб келди.

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада ўзбек адабиёти тарихида алоҳида из қолдирган Олтин Ўрда адабиёти ҳақида сўз юритилади. Рабғузӣй ва Маҳмуд Али ибн ас-Саройининг ҳикоячиликдаги маҳорати кўрсатиб берилади.

В этой статье рассматривается золотоордынская литература, занимающая особое место в истории узбекской литературы, а также мастерство рассказчиков Рабғузӣй и Махмуда Али ибн ас-Сараия.

This article examines the Golden Horde literature, which occupies a special place in the history of Uzbek literature, as well as the skills of the storytellers of Rabguzia and Mahmud Ali ibn al-Sarai.

**ʻĖкубжон
ХЎЖАМБЕРДИЕВ**

ҚАЛДИРҒОЧЛАР БАҲОРДА КЕЛАДИ

Хужжатли қисса

I

1937 йилнинг айна баҳори эди. У обком биносидан тўғри сой бўйига тушди. “Зудлик билан бу ердан кочиш керак” деган қарорга келди-ю, тўлқин-тўлқин бўлиб оқаётган Окбўрага кўз солди... Қадим-қадимлардан водий сари ҳаёт олиб келган сут рангидаги Окбўра, наҳот энди... У бир зум тайсаллади. Томоғига нимадир тикилаётгандай бўлди. Аммо, бошқа илож йўқ эди, ўзини сойга отди. Тошдан-тошга урилиб оқаётган сой уни бағрига олганча йўлида давом этди.

Биз ўш вилоят коммунистик партиясининг органи, ўзбек тилида чоп этилган “Коммунист” газетасининг биринчи муҳаррири Муродхон Собиров ҳақида бирон-бир маълумот бўлса керак, деб турли манбаларни кидирдик. Жумладан, 1987 йилда Фрунзе шаҳрида (ҳозирги Бишкек) чоп этилган “Ошская область” энциклопедиясини топиб, варақладик, аммо... ҳа, мана, мана бу ерда нима дейилибди:

Аравонбура, Жалолобод, Бозоркўрғон ва жанубнинг бошқа районларида тарқатилган ўзбек тилида чиқадиган “Коммунист” газетасининг биринчи сони 1932 йил 12 апрелда Тошкентда чоп этилган. Газета ҳар ўн кунда бир чиқиб турган. 1933 йилда газета икки саҳифалик бўлиб, адади етти мингтани ташкил этган. ВКП(б) Қирғизистон область комитетининг 1932 йил 29 декабрда “Қизил пахтачи” ва “Коммунист” газеталари редакциялари ҳақида” деб қабул қилган қарорида мазкур газеталар социалистик қурилиш соҳасидаги вазифаларни бажаришда муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда, деб кўрсатилган. Кейинги йилларда “Коммунист” газетаси “Пахта учун”, “Ленин йўли” номи билан чиқа бошлайди. Ҳозирда унинг номи “Ўш садоси”.

Хайрият, ҳеч йўғи газетанинг номи бор экан. Қидиришда давом этарканмиз, қизиқ хангомаларга дуч келдик. Йўлимиз тушиб, Тошкентдаги Алишер Навоий номидаги давлат кутубхонасига бордик. Газетанинг бор-йўқлигини сўраб-суриштирдик. У ерда бундай газета таҳламлари йўқ, дейишди. Ёдимизга бир пайтлар шу кутубхона бошлиғи бўлиб ишлаган зукко олим Зухриддин Исомиддинов тушиб қолди ва у киши билан боғландик. Олим дўстимиз шундай деди: “Ростдан ҳам

ʻĖкубжон ХЎЖАМБЕРДИЕВ – 1947 йилда туғилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎЗМУ) тамомлаган. “Зарурат”, “Ой тўлган тунлар” номли шеърый, “Уйда тинчи бўлсин илгитнинг”, “Ўзбеклар иши”, “Ойнинг ёруғ кунлари”, “Созуний созинчи” номли публицистик асарлар ва қиссалар тўпламлари нашр қилинган.

кутубхонада Ўш вилоятида дастлаб чиққан “Коммунист” газетасининг тахламлари йўқ. Ҳатто, 60-йилларда ўзбек тилида чоп этилган “Қирғизистон ҳақиқати” газетасининг ҳам тахламлари йўқ эди. Ўша ташкилотда ишлаган пайтимда “Қирғизистон ҳақиқати” газетасининг тахламларини элчихона орқали гаплашиб, Москвадан олиб келтирганман. Кунлардан бир кун қандайдир маълумот керак бўлиб, ўша газета тахламларини сўратдим. Аммо яна топишолмади. Суриштирсам, кутубхона газета бўлимининг бошлиғи ўша тахламларни “макулатура”га бериб юборибди. Бўлим бошлиғини чакириб, нега бундай қилдингиз, деб сўрасам, тўй қилаётган эдим, пул керак бўлиб қолди, деди... Аслида бу одамни жиноий жавобгарликка тортиш керак эди... Уни ўша кунгидек ишдан бўшатдим”.

Зухриддин Исомиддиновнинг юқоридаги сўзларидан кейин эски газеталарни қидиришни бас қилдик... Яна ким билади, бу “тахламлардан” нималар чиқади...

Албатта, Муродхон Собиров Ўш шаҳрида таникли одам бўлган. У 1992 йилда 88 ёшида вафот этган. Ҳа, у баракали умр кўрди. Аммо бу узун ҳаёт йўли текис кечмади. Турли тазйиқлардан, катағонлардан ва ниҳоят уларга қарши курашлардан иборат бўлди.

...Сувда оқиб бораркан, совуқдан баданлари қакшади. Соё тез оқар, тошдан тошга уриларди. Қирғоққа чиқиб, ўзини ростлаб олмаса, бу кетишда ҳалок бўлишини англаган қочок соҳилга қараб интилди. Бу пайт у “Откечув” деган жойга яқинлашиб қолган эди. Ўша жойдаги кўприк тагидан оқаётиб бир тошни маҳкам кучоклаб, секин-аста қирғоққа чиқди. Мазкур жой Хўжагузарга яқин эди. Кўприк остида туриб, бирон бир таниш одам ўтиб қолармикан, деб тепага қараб аланглади: ҳеч ким йўқ. Совуқдан баданига титроқ кирди. Шундагина сувга усти боши билан тушганини эслаб, эгнидаги кийимларини ечиб қокди. Ўша куни офтоб чиқиб турган эди. Жонига оро кирди. Кийимларини қоқиб-қоқиб яна устига қияркан, тепадан бир бола кўриниб қолди. Қараса, ўзларининг маҳалласидаги Бекмат новвойнинг ўғли экан. Дарров бояги болага овоз бериб, пастга имлади. Бола ҳам тезда кўприк тагига туша қолди.

– Мени танимадингми, йигит, – деди қочок.

– Танидим, Мурод ака, сизни бутун маҳалла билади-ку, нега танимай, – деди бола ҳам Мурод Собировга хайрон қараб. – Уст-бошларингиз ҳўл бўлиб кетибди. Сойга йиқилиб кетдингизми?

– Ҳозир бунинг тафсилотини айтиб ўтиришга вақт йўқ, – деди Мурод ака болага синчков назар билан қараб. – Келинойингни биласанми?

– Биламан, – дадил жавоб қилди бола.

– Билсанг, бу ердалигимни ҳеч кимга айтмай, келинойингни ўзини шу ерга етаклаб кел. Сенга битта совғам бор...

– Э, Мурод ака, келинойимни олиб келаман, лекин менга совға керакмас, – қизариб жавоб берди бола.

– Майли, энди югур, – деди Мурод Собиров болани елкасига қоқиб...

...Ўтган асрнинг 90-йиллари ўрталарида Ўзбекистон телевидениесининг “Ас-салом, Ўзбекистон” тахририятида бош муҳаррир эдим. Ўша пайтлари қўшни қирғизистонлик телетомошабинлардан кўплаб хатлар олардик. Бу хатларда одамлар кўрсатувларимиз ҳақидаги ўз фикр-мулоҳазаларини билдиришиб, Ўш томонларга ҳам сафар қилишимизни, бу ерлардаги ўзбеклар ҳаётдан лавҳалар беришимизни сўрашар эди. Ўзим ҳам ўша юртларда туғилиб ўсганимдан мазкур хатлар мен учун жуда қадрли бўлган. Ниҳоят, раҳбариятнинг руҳсати билан бир гуруҳ ижодий ходимлар Ўш ва Жалолободга сафар қилдик. Муродхон Собиров ҳақида ўша сафар давомида суҳбатлашган одамлардан эшитгандим. Улардан бири адабиёт мухлиси Солижон

ака, “Ленин йўли” газетасида узок йиллар бош муҳаррир бўлиб ишлаган Одилжон Обидов ва бошқалар эди. Нима бўлди-ю, ҳамроҳларимиздан бири шундай деб қолди:

– Муродхон Собировнинг ўғли Ўш вилоят газлаштириш бошқармасининг бошлиғи, исми Давронбек. Ўша одамни топсак, суҳбатлашиб ҳам оламиз.

Даврон Собировни топиш қийин кечмади. Бизни олиб юрган журналистлардан Ўттамбек у кишини яхши биларкан, дарров уланиб, кечкурун бошқарманинг дала ҳовлисида учрашадиган бўлди. Шаҳарда диккатга сазовор жойларни сурагга тушириб, одамлардан интервьюлар олиб бўлгач, кечки пайт область газ бошқармасининг оромгоҳига бордик. Жуда баҳаво жой экан. Шундай сунъий кўлнинг бўйига қурилибди. Агрофа анвойи гуллар баҳри дилингизни очади. Бир сўз билан айтганда, ҳақиқий оромгоҳ. Бизни бўйи ўртадан пастрок, ок-сарикдан келган, микти бир йигит кутиб олди. Муродхон Собировнинг ўғли Даврон Собиров шу одам экан. Кўлнинг бўйига жой қилдирибди. Яхши ўтирдик. Ош-овқатдан сўнг муддаога ўтиб, Давронбекдан отаси ҳақида сўрадик.

– Отам ажойиб инсон бўлган, – деди Давронбек юзлари ёришиб. – Агар бундан икки йил олдин келганларингда сизларни отамнинг ўзи кутиб олган бўларди. Афсус, у киши оламдан ўтди. Аммо унинг қилган ишлари, бизларга берган тарбиялари қолди. Қани энди отамиздек бўлсак... Отам 1905 йилда Ўш шаҳридаги Хўжагузар даҳасида (ҳозирги Ўш насос заводи ўрнида) олдий дехқон оиласида дунёга келган. 1912 йилдан 1924 йилгача аввал маҳалла масжидида, кейинчалик янги очилган шўро мактабларида ўқиб, савод чикарган. Ўша йили Самарқандда Ўрта Осиё давлат университети очилади. Отам ўша билим даргоҳига ўқишга боради. У ерда Садриддин Айний домланинг кўлида сабоқ олади. Ўқишни 1929 йили Тошкент шаҳрида (университет 1926 йилда Самарқанддан Тошкентга кўчирилган) тугаллайди. “Ер Юзи” журнали редакциясида ишлай бошлайди. Ғафур Ғулом, Абдулла Қодирий, Абдулла Қаҳҳор каби ўзбекнинг асл ёзувчи ва шоирлари билан танишади. Улардан журналистиканинг сир-асрорларини ўрганади. Отам коммунист эди. Шу боис пар-

ТАҲРИРИЯТДАН

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Бирлашган Миллатлар Таъқилотининг яқинда бўлиб ўтган 72-сессияси минбаридан туриб шундай деди: “Ўзбекистон ўзининг ташқи сиёсатида Марказий Осиё минтақасига устувор аҳамият қаратмоқда. Бу ҳар томонлама чуқур ўйлаб танланган йўлдир.

Марказий Осиёнинг қоқ марказида жойлашган Ўзбекистон шу минтақа барқарорлиги, илҳи тараққиёт ва яхши қўничилик ҳудудида айланишидан бевосита манфаатдордир”.

Олис Америкадан туриб айтилган бу сўзлар Марказий Осиё бўйлаб ўзаги битта халқларни ҳамкорликка, бирдамликка даъват этувчи чақириқ сифатида янгради. Қадим замонлардан буён битта халқ бўлиб яшаб келган марказий осийликлар ҳаётида кейинги икки аср давомида кўп эврилишлар, янгилаишлар, ажралишлар, зиддиятлар, бир сўз билан айтганда, Оллоҳ томонидан юборилган синовлар кўп бўлди. Фақат кейинги чорак асрда бирлаиши, ҳамкорлик учун қўйилган не бир қадамлар ҳар хил кучлар томонидан қирқиб келинди. Мана, ниҳоят бу сафар яна бир янги қадам ташланмоқда. Зеро, Марказий Осиё халқларининг осийишта, тинч-тотув яшашлари, замонавий тараққиётга эриишларининг гарови фақат ҳамкорлик ва бирдамликда экани бугун янада яққолроқ сезилмоқда. Бундай ўзаро дўстлик ва бирдамлик эса, аввало шу эллар орасида яшаётган каттаю кичик одамлар ўртасидан ўсиб чиқиши зарур.

Журналист Ёқубжон Хўжамбердиевнинг чоп этилаётган ушбу биографик қиссаси қаттол Сталин даврида ҳам кўплаб кишиларнинг ҳаётини миллатлар ўртасидаги ўзаро дўстлик ва бирдамлик ришталари сақлаб қолгани ҳақида ҳикоя қилади.

тия каерга ишга қўйса, ўша жойга борган. “Ер юзи” журналида кўп ишламади. Ўша 1929 йилнинг ўзида Хўжаобод район комсомол комитетига биринчи котиб қилиб тайинланади. Орадан бироз вақт ўтиб эса Ҳаққулобод район партия комитетининг биринчи котиби вазифасига келади. Баъзан ўйлаб қоламан: коммунистик партиянинг йўл қўйган хатоларидан бири кадрларни бир жойда узокрок ишлашга қўймай, алмаштира бергани ҳам бўлгандир. Тез орада, яъни 1931 йилда, отам Қирғизистон коммунистик партияси марказий комитетига ишга чақирилади. Унга Ўш вилоятида ўзбек тилида газета ташкил этиш вазифаси топширилади. Бу ҳақда отам шундай деган эди: “Газета чиқаришга мўлжалланган бинога келсам, у ерда ҳеч нарса йўқ. Матрицалар Қозон шаҳрида қуйилар экан. Шундай қилиб, Қозон шаҳрига кетдим. Кўрғошин ҳарфларни ҳар сикимини нақд пулга сотиб олиб келганман... Газета тўрт ой деганда чиққан”.

– Ўша 30-йилларнинг ўрталарида матбуотда шундай бир тажриба қўлланган экан, – деб сўзини давом этади Давронбек. – “Известия” газетаси шўролар газетаси бўлгани туфайли, унга ҳар уч ойда бир республиканинг вакили муҳаррирлик қилар экан. 1936 йилда отамни “Известия” газетаси тахририятида ишлаш учун Москвага уч ойга жўнатишади. Отам раҳматли: “Сенга айтганларимни бирорта одамга айтиб юрмагин”, деганларини эсласам, ўша 70–80-йилларда ҳам 37-йилларнинг кўркуви одамларда ҳамон сақланиб қолганини энди билиб турибман... Москвадан қайтгач, отамни область партия комитетининг идеология бўлими бошлиғи этиб тайинлашади. Шуни айтиш керакки, ўша йиллари Ўш ва Жалолобод округлари кантонларга бўлинган эди. Луғатда кантон сўзининг изоҳи шундай берилади: кантон (баъзи бир ғарбий мамлакатларда маъмурий-территориал бўлиниш). Кантонист сўзи эса шундай изоҳланади: кантонист (XIX асрнинг биринчи ярмида крепостной Россияда солдатларнинг ўғиллари шундай деб аталиб, улар тузилган кундан бошлаб крепостной ҳуқуқ асосида ҳарбий бошқарма қарамоғига ўтар эди). Кўриб турганингиздек, округларни кантонларга ўзгартиришдан мақсад ҳам аҳолини ҳарбий тартиблар исканжасида ушлаб туриш бўлган. То 50-йилларгача колхозчиларга паспорт берилмагани ҳам шундан. Хуллас, ўша йиллари туркийларнинг буюк ёзувчиси Чингиз Айтматовнинг отаси Тўракул Айтматов Жалолобод канткоми бўлган. Отам Т.Айтматов билан илгаритдан таниш бўлиб, борди-келдиси бор экан. Москвадан қайтгандан кейин отам ўша Тўракул Айтматовнинг тавсияси билан Ўш область партия комитетига ишга қўйилади. Бўлимда уч нафар ходим бўлган. Кунлардан бир куни ишга келиб, инструкторлардан бирини тунда НКВД жаллодлари ушлаб кетганини эшитиб, ҳайрон бўлиб қолади. Эртасига бошқа бир ходимни ушлаб кетишади. Бу воқеа отамнинг сўзига қараганда, 1937 йилнинг май ойларида юз беради. “Ўшанда афтидан Сталиннинг катагон машинасининг гилдираклари айланиши тезлаша бошлаган эди”, деб эслайди отам. Орадан бир неча кун ўтиб, отам ишга бироз кечикиб келади. Обкомга кираверишда бир одам дуч келиб, “Қаерларда юрибсиз, мажлислар залида йиғилиш бўлаяпти, сизни сўрашди”, дейди. “Хонамга ҳам кирмасдан, тўғри мажлис ўтаётган залга бордим, – деб ҳикоясини давом этганди ўшанда отам. – Эшикни очсам, ичкарига қалин парда тутиб қўйилган экан. Ҳамманинг эътиборини тортмай деган ўй билан парда ортида турдим. Тўрда, яъни президиумда уч киши ўтирган эди. Буни кўриб юрагим “шув” этиб кетди. Бу машҳур “Учлик”нинг мажлиси эди. Шу пайт улардан бири ўрнидан туриб рўйхат ўкиди. Ўша рўйхатда мени ҳам тилга олиб, юқоридагилар залнинг ўзида камокка олинсин, деб ўқишни тугатди”.

...Бола алдамади. У тез орада Мўътабархон аяни кўприк тагида яшириниб ётган турмуш ўртоғи Муродхон Собиров қошига етаклаб келди. Боланинг эси жойида

экан, Мўътабархон аяга “курук кийимлар ҳам олинг” деб айтган чоғи, ая бу ерга кўлида бўхчаси билан келибди.

Муродхон ака хотини ёнига келиши билан мақсадга ўтди:

– Сиз мени эрталаб ишга қўзатгансиз, вассалом. Бошқа гапни билмайсиз. Мени кўргангиз йўқ. Болаларга эҳтиёт бўлинг. Тирик бўлсам, хабар бераман, хайр.

Муродхон ака аёлининг кўлидаги бўхчани кўриб, унинг нималигини тушунди-ю, лекин ҳозир кийиниб ўтиришга вақт йўқ эди. Бўхчани бир кўлида баланд кўтарганча, ўзини яна Окбўрага ташлади...

– Отам шу оқишда Хўжаободга якин жойдаги Бештол деган жойда сувдан чиқиб, кийимларини алмаштиради, – деб хикоясини давом эттирди Давронбек. – Катта йўлга чиқиб бир йўловчи машинада Андижон темирйўл станциясига келади. Узок қариндошларидан Исмаиλλα почча шу ерда ишлар эди. Бахтига бу одам ўша куни ишда экан. Унга вазиятни тушунтириб, зудлик билан Ленинободга кетиши зарурлигини айтади.

– Чиптахонага боролмайман, менга кидирув эълон қилинган бўлса керак, – дейди Муродхон ака Исмаиλλα поччага. – Юк составига чиқишимга ёрдам беринг.

Исмаиλλα почча ўйланиб туриб, Муродхон акани етаклаганча бир паровознинг ёнига йўл олади. Машинистга “шундай-шундай, хужжатларини йўқотган бир одам бор, Ховосгача олиб кетинг” деганда бояги машинист: “Э, Исмаиλλα ака, ўша одамнинг ана вокзалга кириб, чипта олиб, бемалол кетсин, ҳозир замон ёмон, кассирга бир сўм ортиқча берса хужжатларига ҳам қарамайди, йўқ, олиб кетолмайман”, деб қайтариб юборади.

Исмаиλλα почча савобталаб одам эди. Муродхон акани етаклаб бошқа бир паровоз олдига боради. Хайрият, бу сафар курук қайтишмайди. Машинист Муродхон акани гўлаҳ сифатида парвозга чиқишга рухсат беради. Шундай қилиб, Муродхон ака Андижондан Ховос станциясига бора-боргунча паровознинг ўтхонасига кўмир ташлаб боради.

Хайрият, Ховосга тунда етиб келишади. Машинистга “рахмат” айтиб, қаҳрамонимиз Ленинобод сари кетадиган бошқа бир паровозга гўлаҳ бўлиб ёлланади. Ўтхонага кўмир ташлаб бўлиб, кўлидаги куракка суянганча ўйга толади: Москвада ишлаган кезларини, “Коммунист” газетасини ташкил қилишдаги қийинчиликларни ва Тўракул Айтматовни эслайди. Эслайди-ю, пешонасига шапатилайди... Ҳа, ёдига тушди. Москвада учрашганларида Тўракул оға унга шундай деган эди.

– Муродхон! Эҳтиёт бўл. Ҳар бир қилган ишингнинг орқасини мустаҳкамлаб қўй. Замон оғир бўлиб қолди. Партияни ичидан емиришга уринмоқдалар. Уйга борганда чоп этилмаган мақолаларинг, бошқа ёзув-чизувларнинг бўлса йўқотиб юбор. Иложи бўлса, ҳеч нарса ёзма. Сезиб юрибман, менинг ҳам ортимдан одам тушган...

2

Чингиз Айтматов таникли қозок шоири Мухтор Шохонов билан ҳамкорликда ёзишган “Чўққиди қолган овчининг охи зори” китобида отаси Тўракул Айтматов ҳақида шундай эслайди: “Отам камокка олинган, овулимизда унинг номини айтишдан кўркишар эди. Факат онам билан Қорақиз эжамгина отам тўғрисидаги ёрқин хотираларни болалар қалбига муҳрлашдан асло чўчимадилар. Ёлғиз қолган пайтларимизда онам яширинча отамнинг суратларини, хужжатларини, нишонларини кўрсатарди. Ҳаммасидан ҳам отамнинг фамилияси ёзилган штамп бизни кўпроқ хайратга соларди. Штампга сиёх суртиб, уни қоғозга босиб кўрсак, лотин имлосида ёзилган “Айтматов Т.” пайдо бўлади”.

Тұрақул Айтматов биздағы маълумотларға кўра 1926–27 йилларда Жалолобод кантонида ВКП(б)нинг кантком секретари, 1932–33 йилларда эса Ўш область Аравонбўра районида ВКП(б)нинг райком секретари, 1935 йилда ВКП(б)нинг Ўш область комитетиде секретарь бўлиб ишлайди. Муродхон Собировнинг Тўрақул Айтматов билан танишуви ана шу йилларга тўғри келади. Бирлари райком секретари, иккинчилари эса область газетасининг бош мухаррири. Улар 1932 йилнинг баҳор фаслида Тўрақулнинг ота юрти – Таласга, Шакар кишлоғига сафар қилишади.

– Отам ўша, Шакар кишлоғига қилган сафарларини уйнинг эшикларини тамбалаб кўйиб (50-йиллар) опаларимга сўзлаб берганини кўп эшитганман, – дейди Давронбек. – Айниқса, эндигина 3–4 ёшга тўлган ёш Чингизни елкасига миндириб тушган суратни авайлаб сақлар экан. Бунинг албатта, ўзига яраша сабаби бор экан, кейин билсам. Гап шундаки, ўша йиллари, яъни ўтган асрнинг 50-йилларида Чингиз Айтматов ёзувчи сифатида танилди. Унинг “Жамила”, “Сарвқомат дилбарим”, “Бўтакўз” каби қатор кассалари эълон қилинди. Кейинчалик бу асарлар “Тоғ ва дашт кассалари” китобига жамлашиб чоп этилди ва бу китоб Ленин мукофотида сазовор бўлди. Отам ўз дўстининг ўғли эришган бундай улкан ютуқлардан жуда ҳам фахрланар эди. Шундай бўлса-да, у мана шу туйғуларини, Тўрақул Айтматов билан бўлган мулоқотларини очик-ошкора айтмас эди. Сталин қатағонлари отам ва унга ўхшаш миллионлаб одамларнинг юракларига шу даражада кўркув солган эдики, бу ваҳима йиллар давомида наслдан наслга, онгдан онгга ўтиб келмоқда. Сирасини айтганда, бундай кўркувнинг ҳамон яшаб келаётгани сабабларидан бири собиқ шўролар ҳудудидаги аксарият давлатларда тузумнинг ҳамон эскичилигида ҳам. Бу ҳудудда инсон шаънини топташ каби энг ярамас иллат ҳамон ҳукм суриб келмоқда. Инсон зоти Оллоҳ томонидан яратилган мўъжиза. Буни қарангки, ана шу мўъжизанинг ўзи асрлар давомида Оллоҳ ҳақиқатини англашга фурсати етмай, ўзини ўзи емирмоқда. Бу халқаро тил билан айтганда, Парадокс. Яъни, Оллоҳ берган соғлом, тўғри таълимни инкор қилишди. Бу ҳақда Чингиз Айтматов шундай эслайди: “Ҳа, мудҳиш давр эди. Отам Москвадаги Қизил профессорлар институтиде ўқиган. Оиламиз онам Нағима Ҳамзаевна билан ётоқхонада яшардик. Мен тўрт фарзанд ичиде энг каттаси – тўққиз яшар эдим, кенжа синглим Роза энди олти ойлик бўлган эди.

1937 йилнинг август-сентябрь ойларида “Правда” газетасиде иккита мақола эълон қилинди: “Буржуй миллатчилари” ва “Қирғизистон ВКП(б) Марказий кўмитасининг сиёсий хатолари”. Мана шу мақолаларнинг қасофати туфайли республикамиз раҳбарлари бирин-кетин қора рўйхатга туша бошладилар. Кўпчилик қатори отамнинг номи ҳам тилга олинган эди. Бошида қора булут қуюқлашайётганини билгач, у онамга: “Болалар билан уйга қайтгин. Агар мени ҳибсга олишса, “халқ душмани”нинг хотини сифатида сенга ҳам тинчлик беришмайди. Етим бўлиб қолган фарзандларимизни болалар уйига топширишади. Устига-устак, фамилиясини ҳам ўзгартириб юборишади. Мени миллатчиликда айблашяпти...”

Ростдан ҳам, “Яндекс лугати” сайтининг маълумотларига кўра 1937 йил 15 сентябрда Қирғизистон КП Марказий комитети бюроси ВКП(б) Марказий Комитетидан Қизил профессорлар институти тингловчиси, миллатчи Т.Айтматовни Москвадан қақриб олишни сўраб қарор қабул қилади”.

Т. Айтматовни 1937 йил 1 декабрь куни Москвада ҳибсга оладилар.

Хуллас, ўша йили нафақат Тўрақул Айтматов, балки унинг уруғ-аймоқлари ҳам қатағонга учрайди. “Бобомиз Айтмат билан Биримқул туғишган оға-ини эдилар, деб эслайди кейинчалик Чингиз оға. Биримқулнинг учта ўғли бор эди: Алимқул,

Ўзбек, Керимбек. Алимкул менинг отамдан бир неча ёш катта эди. У Шакар кишлок Советининг раиси лавозимида ишларди. Шакарга келганимизга бир ой бўлгач, Алимкулни ҳам “халк душмани”нинг акаси сифатида ҳибсга олдилар. Тақдир тақозоси билан кўпинча бир мусибат иккинчи мусибатни эргаштириб келади: Алимкулдан сўнг унинг милиционер бўлиб ишлайдиган укаси Ўзбек ҳам “халк душманининг қариндоши сифатида камоқхонага равона бўлди...”

Куракка суяниб ўйга толган Муродхоннинг бу гаплардан хабари йўқ эди. Унинг қулоғида фақат бир оғиз гап чақиндай қарсиллаб турарди: “Ушбу рўйхатда ўқилганлар залнинг ўзидан “халк душмани” сифатида камоқка олинсин!” Қочиб тўғри қилдимми ёки қочмаслигим керакмиди? Ҳозир-ку, бир амаллаб паровознинг ўтхонасида яшириниб боряпман. Хўш, эртага нима бўлади? Эртага қаерга қочаман? Қаерга яширинаман? Болаларимнинг аҳволи нима кечади? Шу кунгача шаҳарда ўнлаб одамлар бир кечада гойиб бўлиб, уларнинг оиласини ўтирган уй-жойларидан хайдаб чиқаришганига ўзи гувоҳ-ку? Нима қилиш керак? Ленинободга етиб боргач, милицияга ўзи борсинми?

Шу пайт Муродхоннинг ичидан кимдир овоз берди: айбинг нима? Нима айб қилибсанки, ўз оёғинг билан камоқка борсанг?

Унинг ичидан келаётган бу овозни бошқа яна бир овоз босиб кетди: ҳей, ношукур банда! Қаёққа қочасан? Ўзингдан қочиб қаёққа борасан? Ахир сени одам қилган шу юрт, шу янги замон, шу ўзинг аъзоси бўлган Коммунистик партия эмасми? Кечаги кунингги эсла-чи?

Дарвоқе, кечаги кун дегани 1930 йиллардаги очарчилик, 1917–18 йиллардаги тўс-тўполонлар, бир тўп большевикларнинг ҳокимиятни зўрлик билан эгаллаб олганлари, Туркистон Мухториятининг конга ботирилишими ёки асрлар мобайнида халқни зулукдек эзиб келган хон, амир, подшоҳлар замоними? Ахир уларнинг қайси бирини эслай? Ўша Амир Олимхону Худоёрхонлар оддий халққа нима берди? Лекин, большевиклар ҳам ҳокимиятга қуrolли қўзғолон билан келмадими?! Э-воҳ, нимани, кимни эсламай, бедодлик, бедодлик!

Бояги овоз яна сас берди: “Нима, ҳукуматнинг нони бутун уруғ аймоғингни қаҳатчиликдан олиб чиққани ёдиндан чиқдими?”

“Йўк! Уни унутганим йўқ. Аммо, ўша нон менинг меҳнатим эвазига берилган-ку!”

Овоз баландлади: “Меҳнатни бир сен қилмагансан-ку. Олти ой ёз даладан чиқмай меҳнат қилган миллионлар очлик, қаҳатчиликдан ўлиб кетишмадими?”

“Нима қилай, ўша нонни кўпчилик қатори мен ҳам еганман. Ох, емай мен ўлай...”

Сухбатлашиб ўтириб, Давронбек бир гапни айтиб қолди:

– 1930–31 йиллардаги қаҳатчиликда кўпчилик қатори бизнинг оиламиз ҳам карточкага нон олган экан. Бу нонни калач нон ёки круглый хлеб, деб қўйишар экан. Унинг катталиги 30 сантиметрлар келаркан. Худди, туркманларнинг чуреги каби. Отамдан эшитгандим: бундай катта нонни фақат бюро аъзоларининг карточкасига бериларди. Хуллас, оиламизни қаҳатчиликдан ўша калач нон сақлаб қолган экан. Шу муносабат билан отам кизиқ бир воқеани айтиб берган эдилар: отамнинг учинчи опаси Тўпахон амма ҳозирги Дўшатдаги (Хўжаобод районида) Нойиб бойнинг ўғли Қорахонбойга турмушга чиққан. Унинг ўғли Қозокбой ака 1928 йилда туғилган. Шу болага суннат тўй қилиш учун тайёргарлик кўрилатган экан. Биров нон ёпган, биров ош дамлаган. Яна биров эса меҳмон қутган. Нима бўлганда ҳам бой-бой-да. Ахир ота-буваларимиз айтишган-ку: бойники ботмон билан йўқники армон билан, деб. Хуллас, Қозокбойнинг суннат тўйига тайёргарлик авжида бўлган бир пайтда қариндошлардан кимдир ўтин ёриб, арралаётган бўлади. Шу

пайт бу йигитнинг хумори тутиб, ёнидан носковок чиқариб тилининг тагига нос ташлайди-ю, носковокни киссага солиш ўрнига ёнидаги пайраха устига қўяди. Шу атрофда ўйнаб юрган тўй бола – Қозокбой пилдираб келади-ю, кўзи носковокка тушади. Э, бу носковокнинг шайдолари... Тўй бола ҳам бу нима экан, деб қизиқиб, эгасининг қилганини кўрган экан, носковокнинг попукли чарм тикинини очади-да, кафтига тўлдириб нос тўқади ва оғзини очиб ютиб юборади. Бирдан бола ўзидан кетиб қолади. Ҳамма дод-войлаган, Қозокбой билан овора. Бояги қариндош эса ёнидаги носковокнинг тикини йўқолиб, нарида юмалаб ётганидан нима воқеа содир бўлганини сезади-ю, жуфтакни ростлайди. Ўша қариндош шу кетганда домдараксиз кетган экан. 1966 йил эди ўшанда. Уйимизга бир одам иккита боласини етаклаб кириб келди. Бу ҳў ўша, носвой воқеасида қочиб кетган одам экан. У ўша кетишда Россиянинг Воронеж шахрига бориб қолибди. Кейин бир рус аёлига уйланибди. Ундан бир ўғил ва бир қизлик бўлибди. Етаклаб келганлари ўша ўғли билан қизи экан. Улар ўшда икки ойлар чамаси тургандан кейин Манакка бориб жойлашишди. Ўғли Толик ўшда қолиб, “Межколхозстрой”да электрик бўлиб ишлади. Ўша йили ота-онаси ҳам вафот этади. Толикни эса ток уриб ўлади. Қизи Тамара Воронежга, бувисининг олдига қайтиб кетади.

Энди тўйбола нима бўпти, денг. Қулоқ бўлишдан кўрққан Қорахонбой ўз жонига қасд қилгач, Қозокбой суннатсиз қолиб кетади. Ниҳоят, амманнинг йиғиларига дош беролмаган отам ўша пайтдаги Ўш область партия комитетининг секретари Тўракул Айтматовга воқеани тушунтириб икки коп ун сўрайди. Тўракул оға икки коп унга бир коп гуруч, сабзи-пиёз, ёғ, уларни Дўшатгача аравада қўриқлаб боришга икки нафар милиционерни ҳам отамга қўшиб жўнатиб юборади. Қозокбой аканинг қайта ўтказилган суннат тўйига келган одамларга биттадан нон, устига бир кафгирдан ош теккан экан...

Паровознинг ўтхонасида куракка суяниб ўй сураётган Муродхоннинг хаёлидан юқоридаги воқеалар албатта ўтгани йўқ. Буларни биз унинг фарзандларига айтган хотираларидан бир лавҳа сифатида илова қилдик, холос. Зеро, Муродхоннинг ўша пайтдаги аҳволи бирон-бир воқеани эслаш, унга баҳо беришдан узоқ бўлиб, ўзи билан ўзи овора эди. Қандай ўйламасин. Наридан бери билан уч-тўрт йилдан буён одамлар ими-жимида қамалиб кетмоқда. Орадан беш-ўн кун ўтгандан кейин эса “Эшитдингизми, фалончи халқ душмани экан” деган тутуруксиз гап тарқалади. “Ҳозир қочиб кетмасам, милицияга ўзимни топширсам, ҳе Муродхон, адашибмиз, бориб ишингизни қилаверинг, дейдими? Йўқ, демайди. Ахир бизга Коммунистик партия, унинг йўлбошчилари Карл Маркс, Ленин, Сталин ҳеч қачон адашмайди, деб ўргатиб келишадими-ку! Агар йўлимни бериб, қутулиб кетсам, нима қилишни кейин ўйлайман” деди-ю, Муродхон олови пасайиб қолган ўтхонага қўмир ташлади...

– Отам Ленинободда паровоздан тушиб, тўғри Новга йўл олади, – деган эди ўша суҳбатда Давронбек. – У ерда отамнинг университетда бирга ўқиган курсдоши Турсунбой Ўлжабоев деган одам район партия комитетининг биринчи секретари эди. Отам бу ерларда ўша биродарини қора тортиб келади. Мақсад ялмоғизнинг оғзидан омон қолиш эди...

Ленинобод станциясига келгач, паравознинг ўтхонасидан ирғиб ерга тушган Муродхон Собиров тўғри Чорраха деган жойга қараб юради. Бу жой унчалик узоқ эмасди. Чорраҳадан эса Новга тўғри йўл кетади. Университетда ўқиб юрган кезлари Турсунбойнинг уйига қилишганида шу ердан ўтишган. Шундай қилиб, Нов йўлини билади. Шу боис йўл сўраб бировга қайрилишга ҳожат бўлмади. Бошидаги шапкасини маҳкам бостирганча, тўғри йўл бўйлаб кета бошлади. У пайтларда

автоуловлар ҳали кўп эмасди. Катта йўлдан бирда бир “полутурка” ўтиб қолмаса, қолганлари фақат ўрус-қўтак арава. Йўл қир-текисликлардан иборат эди. Бир жойга борганда юк тўла аравасини итариб, отига ёрдам бераётган ўрис башара одамга йўлиқди ва қараб турмай араванинг чап ёнидан итаришиб юборди. Унинг қўмағими ё арава тепага чиқиб бўлганмиди, ҳар ҳолда енгил юриб кетди. Шу баҳона арава эгаси билан суҳбат боғланди. Албатта, бундан Муродхон ака енгил тортмади. Чунки, нима бўлганда ҳам у ҳозирги дамда қочок. Араванинг эгаси эса қандай одамлиги номаълум.

– Йўл бўлсин оғайни, – бўғик овозда қайрилди Муродхон акага қараб аравақаш.
– Нова... иш билан...

– Ҳа, Новада иш кўп, – деди араванинг эгаси Муродхон Собировга синовчан назар ташлаб. – Ҳозир айни экиш пайти. Манови ҳам уруғлик, – деди аравага ишора қилиб. – Ўқиган одамга ўхшайсиз. Сиздақаларга ҳам иш топилади. Ана мактабда ўқитувчи етишмай, болалар кўча-кўйда тентираб қолишди. Бундан Ўлжабоевнинг фиғони фалакка чиқяпти. Лекин, илож йўқ. Ўқитувчи кам. Ўқиганлар эса шаҳарда қолиб кетишяпти. Шаҳар шаҳар экан-да...

Арава эгасини шунчаки “аравақаш” деб бўлмасди. Гап-сўзларига қараганда, ўзи ҳам ўқиган одам кўринади.

– Кузда кўп ерларимиз уруғлик етмай бўш қолиб кетди, – гапни улади арава эгаси. – Билмадим, бу олиб кетаётган уруғлик энди унадими йўқми?.. Ёмғир мавсуми ҳам ўтиб борапти. Пешонадан-да... Одамнинг пешонасига берсин. Пешонада битмаса, бало ҳам бўлмайди...

Муродхон гапга гап қўшай дейди-ю, аммо ҳеч тили сўзга бормайди. Ўлжабоевнинг номини эшитгандан сўнг, танасига сал илиқлик югурди. Секин сўради:

– Ўлжабоев ҳозир райондамикин?

– Районда бўлмай қаерда бўларди. Нима, сиз уни танийсизми?

– Танишга танимайману, лекин яхши одам деб эшитганман.

– Эшитган бошқа, кўрган бошқа. Кўрсангиз биласиз. Ҳар ҳолда ёмон одам эмас...

Бу пайт арава қияликдан тушиб, текис йўлга чиқиб олди. Шунда араванинг эгаси ёнма-ён бораётган Муродхон акани ҳам аравага таклиф қилди. Арава бир маромда юриб кетди. Йўловчилар Нов район марказига шомдан кейин кириб келишди. Араванинг эгаси билдики, йўлдошининг борадиган жойи йўқ. Йўлни тўғри омборхонага солди. Уларни беўхшов қорин қўйган омборчи кутиб олиб:

– Ҳой, Акбарали, уруғликни бу ерга эмас, тўғри дала бошига олиб борар экансиз, Ўлжабоев шундай қилсин, деди.

– Қоронғида пайпаслаб юрамизми, полвон ака, бугунча шу ерга тушириб қўятурайлик, азонда ўша айтилган жойга олиб борармиз. Бунинг устига меҳмонга ҳам ётиш учун жой керак, – деб сўз қотди Акбарали.

– Қанака одамсиз. Бошлиқни айтганига юрмайсизми, – кўрс жавоб қилди омборчи.

– Омборингизга киритмасангиз киритманг, – жаҳли чиқди Акбаралини. У шундай деб аравани орқага қайтарди. Муродхонга қайрилиб шундай деди:

– Меҳмон, исмингизни ҳам сўрамадим, қарамайсизми энди, шуям гап бўлди...

– Хафа бўлманг, Акбарали ака, тайинланган жойга бораверайлик, ётиш бир гап бўлар, – деди Муродхон ака.

Улар ярим кечада қир-адирлар оша бир капанинг олдида тўхташди. Иккалалари ҳам ҳориб-чарчашган эди. Акбарали отни арвадан чиқариб, ем берди, кейин тушовлаб қўйиб юборди. Шундан кейингина капанинг ичига қаради. У ерда бир одам бошини ўраб олиб ухлаб ётарди. “Шуям қоровул бўлди, ярим соатдан буён

тарақа-турук киламиз, уйғонмаганини қаранг”, деб ўйлади Акбарали чўзилиб ётган одамга қараб ва Муродхон акага қайрилди:

– Ҳа, энди қорнимизни ҳам ўйлайлик. Ҳозир ўчоққа ўт қалаб, чой қайнатамиз. Қоровул донг қотибди, уйғотганда нима? – шундай деб Акбарали ўчоққа уннади. Нариди турган қумғонга ариқдан сув солди, кейин ўчоққа қўйиб тагига олов ёкди... Дашт анча салқин эди. Оловнинг тафти иккаласига ҳам жон киритди. Акбарали аравага бориб, эрталабдан қолган, қийикчасига ўралган яримта нонини қўтариб келди. Муродхон ака шундагина бўҳчасини эслади: “Унда қуритилган қийимлар билан ул-бул егулик ҳам бор эди. Аттанг, паровознинг ўтхонасида қолиб кетибди”, ўйлади Муродхон ака. Бу пайт қумғон ҳам шарақлаб қайнади. Акбарали ўчоқ бошида қурук чой бўлса керак деб, тимирскиланиб чой кидирди. Аммо ўша пайтларда қурук чой дегани анқонинг уруғи эканини билса-да, ҳар эҳтимолга қарши, балки, чиқиб қолар деб кидирган эди. Йўқ, чойнагида дала чойининг шамаси бор экан. Шунинг устига қайнаган сув қуйиб дастурхонга қўйди. Йўлдошлар бир бурдадан нон, икки пиёладан “шамасига чамбарак” дала чойни ичишиб арава устига чиқишди... Қопларнинг устига чўзилган Муродхон тун аёз бўлишига қарамай, ўз танасида қандайдир илиқликни ҳис қилди. Қўнгли хотиржам тортди. Нахот, қутулган бўлсам, деган ўй “ялт” этиб хаёлидан кечди. Кўзи илинди...

Тонг отган эди. Муродхон ака бутун вужудида турган даҳшатли қалтироқдан уйғониб кетди. Тиши-тишига тегмай титрар, бадани эса ўт бўлиб ёнарди. Кўзини очиб, бошида ўтирган одамни таниб-танимади.

– Ленинободдан чикканидан кейин учрашиб қолдик, – деди Акбарали тонг отиб-отмай бу ерга келган райком секретарига. – Бир-икки оғиз гапни айтмаса, йўл бўйи сукутда келди. Бошига иш тушганга ўхшайди. Сизни сўради.

Ўлжабоев Акбаралига меҳмон таниш эканини айтиб ўтирмади. Бу ҳақда гапиришнинг мавриди ҳам бўлгани йўқ. Чунки... шу пайт Ўлжабоев билан бирга келган қолхоз раиси қападан додлаб чиқди:

– У бечора, Махсум, оламдан ўтибди. Кеча олдимга бир ахволда келиб, раис бува мени яширмасангиз, ишим чаток. Неча кундирики, кирма-қир, сойма-сой ошиб шу ерга етиб келдим. Бухорода ҳам имом-домлаларни камаш бошланди. Яширинг мени, раис бува, яширинг, деб ёлворганди-я. Махсум менга узоқ қариндош бўлади. Қора тортиб келибди. Очмисан-тўкмисан, деб сўрамабман ҳам. Бу қўрқувдан ўлдимни ё очликданми? Қандай қунарларга қолдик, Акбарали, – деб раис уввос тортиб йиғлай кетди.

Бу пайт беш-ўнта деҳқонлар ҳам келиб қолишди. Ўлжабоев Акбарали бошлиқ ўша одамларга кеча тайёрланган далаларга уруғ сепишни тайинлаб, дондан бўшатилган аравага ётқизилган Махсумнинг жасади билан иситмадан алаҳлаб ётган Муродхон акани олиб раисни қўшганча қишлоққа жўнаб кетди.

3

Тарих. Маълумки, 1937–38 йиллар янги тарихда “қатта террор” деб ном олган қатағонларнинг энг юқори нуқтаси ҳисобланади. Мазкур қатағонлар 1927 йилда бошланиб 1953 йил март ойигача давом этган, деб белгиланади тарихчилар. Шу нарса кишини таажжубга соладик, бу йилларда “қобиқ қулоқлар” яна қайта қатағон қилинади. Уларнинг аксарияти отувга ҳукм этилади. “СССР Ички ишлар Халқ комиссари Н. Ежов томонидан 1937 йил 30 июлда имзоланган №00447-ёвуз буйруқнинг қўлланилиши билан қатағонлар янада кескин тус олди” деб келтирилади тарих фанлари доктори, профессор Р. Шамсуддинов раҳбарлигида тузилиб, 2007 йилда Андижонда чоп этилган “Қатта террор йилларида Ўрта Осиё қишлоқлари”

китобида. Ўзбекистон, Туркменистон, Тожикистон ва Қирғизистонда 1937 йил 10 августдан бошлаб собиқ қулоқларни, советларга қарши фаол унсурлар ва жиноятчиларни қатағон қилиш бўйича “оммавий операциялар” бошланади. 1937 йил 10 августдан 1938 йил 1 январгача Ўзбекистон бўйича 10700 одам қамокка олинади. Улар орасида биринчи марта қамокка олинган диндорлар, ўқитувчилар, партия-совет ходимлари, журналист ва ёзувчилар кўп эди. Ҳаёти давомида ҳукумат томонидан “халқ душмани” деб эълон қилинган кишилар билан бирга ишлаган ёки учрашган, ҳамсухбат бўлган одамлар ҳам таъқиб остига олинган. 1937 йил 14 сентябрдан кейин ўрнатилган судлов тартиби Ўрта Осиёда жорий этилган ОГПУнинг “учлик” муҳомадаларидан кам фарқ қилган. Сиёсий-жиноий асосга кўра қамалганлар судланмасданок “учлик” томонидан олий жазога тортилган ёки сургун қилинган.

...“Учлик” дегани ташкилотми ёки одамларми, деган савол туғилиши мумкин. Бу саволга ўша “учлик”нинг битта мажлис баённомаси билан жавоб бериш мумкин.

СССР Марказий Ижроия Қўмитасининг 1930 йил 9 июлдаги қарорига асосан Ўрта Осиё ОГПУси (махсус давлат сиёсий бошқармаси) қошидаги “Учлик” мажлисининг №103 баённомаси

Ўрта Осиёдаги ОГПУ раиси: ўрт. Миронов

Аъзолари: ОГПУ бошлиғининг ёрдамчиси – ўрт. Берман, ОГПУ Бутуниттифок бўлимининг бошлиғи – ўрт. Бабкевич, ЎзССР Давлат прокурорининг ёрдамчиси, ЎзССРда ОГПУ бўлимлари назорат прокурори – ўрт. Сарычев

Котиб: ўрт. Ковач.

Тингладик:

1. Қуйидаги фуқароларни айблов бўйича №5054 сонли иш:

1) Носирхон тўра Саид Камолхон Тўраев, ёши 56 да, тожик, бой, хўжалиги қулоқлаштириш бўйича йўқ қилинган, таниқли мударрис, февраль ва октябрь инқилоблари оралиғида Наманган шаҳар Думасининг раиси, ..., собиқ Қўқон мухторияти ҳукуматида вазир, Наманган диний бошқармасининг собиқ бошлиғи, советларга қарши фаолияти учун сургунда бўлган.

2.

3.

19.

Қарор қилдик:

Барчаси отувга ҳукм қилинсин¹.

Шундай қилиб, битта мажлисда 19 нафар одам отувга ҳукм қилинган. Юқоридаги каби “Учлик”ларнинг бундай мажлислари ҳар бир районда, ҳар бир идора-ташкilotда фаолият юритган.

4

Қадим Бухородан кочиб келиб, жағини танғишга ҳам одам топилмай, дала бошидаги кимсасиз қапа уйда жон берган ўша исми бизга номаълум Махсум ака ҳам, узоқ Қирғизистондан Новга қочган Муродхон Собиров ҳам ана шу “Учлик”нинг қурбонлари эди.

Ўлжабоев Муродхон акани касалхонага олиб бормади. Унинг бошига оғир ташвиш тушганини қандайдир ички туйғу билан сезади. Бир кўнгил яқин одами

¹ Среднеазиатский кишлак в годы Большого террора, Андижан, 2007 г.

бор эди. Аравани ўша ёкка ҳайдади. Уй эгаси “бу ким, нима” ҳам демай Муродхон акани бошлаб уйига олиб кириб кетади. Орадан бир ҳафта ўтгач, Муродхон ака ўзига келиб, дарддан фориг бўлади. Унинг суяк-суягига совуқ ўтиб кетган эди. Бу Окбўранинг совуғи эди. Ўлжабоев ундан ҳар куни хабар олиб турди. Бир ҳафтагача, нима бўлди, қаёкка боряпсан, деб сўрамади. У биларди: Муродхон бу ерларга бежиз келмаган. Унинг Ўш шаҳрида ташкил этилган “Коммунист” газетасига бош муҳаррир бўлганидан ҳам, кейин “Известия” газетасида муҳаррир бўлиб ишлаш учун Москвага кетганидан ҳам, энг асосийси Муродхон Собировнинг Тўрақул Айтматов билан яқин эканидан хабардор эди.

ВКП(б) Нов район комитетининг биринчи секретари Турсунбой Ўлжабоев ўқимишли, зийрак раҳбар эди. У ўша 1937 йилда “Правда” газетасида босилган “Буржуй миллатчилари” ва “Қирғизистон ВКП(б) Марказий кўмитасининг сиёсий хатолари” деб номланган мақолаларни ўқиган эди. Тўғрироғи, бу мақолаларни ўқиш Тожикистон ВКП(б) Марказий комитети томонидан барча партия ходимларига тавсия этилиб, жойларга телефонограммалар жўнатилаганди.

Хуллас, Муродхон Собиров ўзига келгач, райком секретари уни машинасига ўтказиб тўғри район газетасига олиб келади. Ўша куни газета таҳририятида йиғилиш бўлиб, жамоат жам экан. Ўлжабоев Муродхон акани тўғри мажлис кетаётган бош муҳаррир хонасига етаклаб кириб, уни жамоага таништиради:

– Бу одамнинг исми Муродхон. Фамилияси Собиров. Менинг ҳамқишлоғим. Хўжандан. Ўзи журналист. Районимизга келиб қолибди. Бирга ишлайсизлар. Сизларга муваффақият тилайман, – дейди-ю, чикиб кетади.

Бошқалар эмас, Муродхон аканинг ўзи ҳам бу воқеадан ханг-манг бўлиб қолади. Ахир йўл-йўлакай ҳам бир оғиз бўлса-да, ҳозир фалон жойга борамиз, сени шундай деб таништираман, деган гапни айтмаган-да. Бу воқеа айни 1938 йилда бўлган. Муродхон ака сўраганларга “ҳа, туғилган жойим Хўжанд, Ўлжабоев билан бир жойданмиз” деб қутулди. Бунинг устига ўша йилларда паспорт тизими жорий этилмаган эди. Агар бировнинг устидан қасддан чакма-чақарлик қилинмаса, кимсанинг кимса билан иши йўқ. Ҳамма ўз жонини ўйлаб қолган эди. Ўлжабоевнинг эса ичидан ўтганини ўзи биларди. Шундай: Оллоҳ ўз паноҳида асрайман, деса ҳеч гап эмас. Оллоҳдан қолмайлик...

Русларнинг: “Бахтсизлик ёрдам бермаса, бахт қаёқда эди”, деган мақолига уйкаш 1940 йилда бошланган уруш бу икки дўстга ёрдамга келди. 1941 йил. Фронтда айни жанглар қизиган пайтда Ўлжабоев Муродхон акани чақириб: “Энди Сталин олдида ўзингни оқлайдиган пайт келди. Урушга қўнгилли бўлиб кетишга ариза ёз”, деди. Бир ўзининг жонини, бир дўстининг тақдирини ўйлайвериш чарчаган Муродхон Собиров шу жойнинг ўзида ариза ёзиб ҳарбий комитетга борди. Орадан икки ярим йилдан ортиқ вақт ўтган. Ўзининг қидирувга берилгани ёки йўқлигидан беҳабар эди. Бунинг устига Москва остоналарида қаттиқ жанглар бораётган пайт. Ҳамманинг диққати урушга қаратилганди. Ҳаёт “Ҳамма нарсa фронт учун” деган шиор остида кечмоқда эди. Хайрият, ҳеч қандай сўроқ-жавобларсиз уни армияга олишди. Муродхон Собировнинг елкасидан тоғ тушди, гўё. Бу тоғ ўзининг жонидан ҳам кўра, дўсти Турсунбой Ўлжабоевнинг тақдирига кўз тиккан эди. Ахир ўшанда “Ҳа, Собиров бор экансиз-ку, шу кунгача қаерларда эдингиз” деган гап-сўз бўлганда ёки шу ўтган икки ярим йил орасида бирорта одам “фалон газетада бир одам юрибди, биз танимаймиз, сўраб-суриштириб кўринглар” деб керакли жойга мурожаат қилса борми, ўзи-ку, майли, жонидан умидини узган пайтлар кўп бўлган, манови бошига ташвиш тушган пайтда сўрамай-нетмай бағрини очган Ўлжабоевга қийин бўлар эди. Ўзидан олдин Ўлжабоевни отишарди.

Мана шулар хақида ўйларкан, дўстига қандай миннатдорчилик изҳор этишни ўйлаб ўйига етмасди. У кўрсатган жасоратни қандай баҳолаш мумкин, деб ўйлади армияга кетишдан бир кеча олдин Муродхон ака. Нима иш қилсам унга муносиб бўлади? Ана шундай ўйлар туни билан кўзига уйқу илинтирмади. Эрталаб икки дўст хайрлашиш учун учрашдилар. Учрашув район партия комитетида бўлди. Катта хона. Тўрда Ўлжабоев. Унинг қаршисида Муродхон ака ўтирибди.

– Раҳмат! Сенга шу сўздан бошқа ҳеч нарса деёлмаётганимдан афсусдаман, Турсунбой, – деди Муродхон ака жикка ёшга тўлган кўзлари билан дўстига қараб.

– Э, қўйсанг-чи, сенга раҳмат! Турсунбой партия ходими бўлса, менга нима қилиб берарди, демай олдимга келганинг учун раҳмат. Агар бу ёғини сўрасанг, мен ҳам сени баҳонанга ўзимни синадим... Омон бўл, дўстим. Сен байрамга ёки тўйга бораётганинг йўқ. Қон сачраб турган жангтоҳга боряпсан. Яна бир гап шуки, кеча “ўзингни оқлайдиган пайт келди” деб шунчаки айтган эдим. Сенинг ўзингни оқлашингга ҳеч ҳожат йўқ. Буни биламан. Тўракул Айтматовдай виждонли одам билан таниш, ёр-биродар, энг муҳими фикрдош бўлганинг учунгина сени қамашмоқчи бўлишди. Бунда сенинг ҳам, Тўракул оғанинг ҳам ҳеч бир айби йўқ. Афсус-надоматлар бўлсинки, мана икки йилдирки Тўракул оға қамокда экан. Хат, учрашиш ҳуқуқидан маҳрум қилинган. Буни яқинда Тошкентдан келган бир дўстимиз айтди. У сен ҳақингда сўзлаб, Муродхонни суриштирган эдим, тополмадим, деди. Ҳар эҳтимолга қарши бу ердалигингни билдирмадим. Балодан ҳазар... Йўқ, ўша одам ишончли кишилардан. Шундай бўлса ҳам шу ерда эканингни айтмадим. Бугунги кунда ўзингни соянг ҳам сотиб қўйиши мумкин. Мана шундай таҳликали давр. Жуда кўп партия, совет ходимлари салласини ол деса, қалласини олишяпти. Энг даҳшатли томони Коммунистик партиянинг энг содиқ аъзолари қатағонга учраяпти. Нима учун бундай бўляпти? Ҳеч ким билмайди. Партия ичида оппортунистлар, яъни оғмачилар кўп. Уларнинг кўзи ишда эмас, жонларида... Хуллас, шунақа гаплар. Дўстим, ой бориб – омон кел.

Ўлжабоевнинг бу гапларини Муродхон ака кейинчалик ҳам кўп эслади. Унинг Тўракул Айтматов икки йилдирки қамокда, хат-учрашув ҳуқуқлари йўқ, деган гапларидан ич-этини еди. Наҳотки, шундай илмли, партиянинг йўлини яхши тушунган одамни қамашса? Ўзи-чи, унинг ўзи қандай жинойтлар қилган? Қамокқа олиниганига икки йилдан ошган бўлса, демак, мени ҳам Тўракул оғанинг маслакдоши сифатида қамашмоқчи, бўлган деб Ўлжабоев тўғри айтган экан-да. Тўракул оғага шогирд бўлиш, у билан суҳбатлашиш, дардлашиш нақадар марокли эди, ўйлайди Муродхон ака. 1932 йилда Тўракул оға билан унинг Таласдаги туғилиб-ўсган Шакар овулига борганларида у шундай деган эди: “Муродхон, биласанми, нима учун инкилоб қилдик? Элимиз-юртимиз яхши яшаши, илмли бўлиши учун инкилоб қилдик. Агар бизнинг инкилобимиз шу натижаларни бермаса, демак яхши иш қилмабмиз...” Тўракул ака шу сўзларни айтиб узок ўйга чўмди. Кейин яна давом этди: “Биласанми, нима учун ягона Туркистонни бўлиб ташлашди? Менимча, бу масаланинг икки жиҳати бор: биринчиси, Туркистон ўлкасининг ягона мамлакат бўлишидан қимлардир манфаатдор эмас. Менинг ақлим етмаётгани РКП(б)нинг Туркистон халқининг майда республикаларга бўлиниб кетишига йўл берилаётгани. Наҳотки... Иккинчидан, бунда биз қирғизлар учун битта яхшилик бор: ўз давлатимизга эга бўламиз. Бироқ Туркистоннинг бўлиниб кетиши муқаррар бўлса, бунинг оқибатлари ёмон кечади. Энг даҳшатлиси халқлар ўртасида низо чиқади. Уларни яраштиришга асрлар ҳам етмайди, деб қўрқаман. Бундан ташқари ҳамма ўзининг чопонига ўралиб олса, иқтисодий ривожланиш ҳам бўлмайди. Яна қайдам. Бу гапларни сени яқин олиб айтаяпман. Ҳа, майли, қани бешбармоқдан ол, омон бўлсак кўраимиз...”

– 1990 йилда ўзбек-киргиз ўртасида низо чиққан пайтда отам тирик эди, – деб эслайди Давронбек. – Тўс-тўполон тинчиб қолган кунларнинг бирида отамнинг шундай дегани ҳали-ҳануз ёдимда. “Туркистон халқини бўлиб юбориш кечагидек фожиаларга олиб келишини Тўракул Айтматов бундан 70 йил олдин айтган эди, менга”, деб юқоридаги гапларни айтиб берган эди.

Менинг ҳаёлимда эса Чингиз Айтматовнинг хотиралари жонланади: “Қорақиз эжам саводсиз бўлса-да, лекин донишманд аёл эди. У бир умр отам хотирасини муқаддас сақлади. 1964 йилда оғир касалликдан сўнг вафот этди. Ўлими арафасида бизни хузурига чорлаб:

– Мен тўртовингдан ҳам розиман. Эҳ, оталаринг ёшлиқ пайтида қурбон бўлиб кетди! Агар у юксак мартаба эгаси бўлмаганда, кўп катори овулда яшаб юрганда борми, тирик қолар эди, – деди-ю йиғлаб юборди.

Дастлаб, расмий идорадан бизга ёлғон маълумотнома жўнатишди: “10 йил муддат билан қамалди, хат ёзиш ҳуқуқидан маҳрум этилди”. Бизни интизор қилиб қўйган сўнгсиз йиллар бошланди. Ҳар бир кунни санаб юрардик, йўллардан кўзимизни узмасдик, умид билан яшардик.

Бир марта отам тўғрисида бўлаётган ошқора суҳбатнинг гувоҳи бўлганман. Уйимизга ўғлининг қўлидан ушлаб юрадиган битта кўзи ожиз одам таширф буюрди. Эсимда, онамга шундай деган эди:

– Мени ҳам Тўракул билан бирга қамокка олишди. Биз битта камерада ўтирдик. Дунёда бор азоб-уқубатларни бошимиздан кечирдик. Кўр бўлиб қолганимдан сўнг мени озод қилиб юборишди. Тўракул тирик. Барибир адолат тантана қилади, умидингни узмагин, Нағима.

Онам НКВД идорасига хат кетидан хат жўнатаверди, лекин бирон тайинли жавоб ололмади. Умид билан ўн йил ҳам ўтди...”

Бу борада қозоқ шоири ва давлат арбоби Мухтор Шохоновнинг хотиралари ҳам диққатга сазовор. Бу хотиралар гарчи бу икки улуғ инсоннинг биргаликда ёзган китобида келтирилган бўлса-да, Шохонов бу хотираларни 1998 йили Чингиз оға билан бирга Тошкентга келиб, бизнинг уйимизда (Ё. Хўжамбердиев) меҳмон бўлишганда ҳам айтиб берган эди.

– Бир пайтлар мен синглингиз Роза хоним билан учрашиб қолиб отангиз ҳақида узоқ суҳбатлашдик, – деди Мухтор ака Чингиз Айтматовга бокиб. У суҳбатни шундай бошлаган эди. “Чингиз институтда “аъло”га ўқирди. Уни аспирантурага қолдиришмоқчи эди. Лекин, бирдан устидан хат тушади: “Халқ душмани”нинг ўғли нима учун Сталин стипендияси оляпти?”. Шундай қилиб, у стипендиядан ҳам, аспирантурадан ҳам маҳрум бўлди.

Шу пайт Шохонов нафасини ростлаб олиш учун пиёлага қўл чўзди. Орадаги жимликдан фойдаланган қорақалпоғистонлик ёзувчи Умурбой Атаулиев сўз қотди:

– Яхшиям бўлган экан. Акс ҳолда дунё адабиёти буюк ёзувчидан ажраб қолар эди...

– Вой-боёв чироғим, жа ошириб юбординг-ку, – деб қулди Чингиз оға Умурбойга қайрилиб...

– Шуйтиб, Роза хонимнинг гапларини эшитинг, – сўзини давом этди Мухтор ака. Бу хотиралар шўролар салтанатининг асрлар оша авлодларга сабоқ бўладиган қонхўрлигидан хикоя қилади. Бирок, Чингиз, деган эди Роза хоним, асло таслим бўлмади: дам олиш кунлари темирйўлга бориб, ҳаммоллик қилди – вагонлардан қўмир, ўтин туширади. Чойчака ишлаб келарди. Ҳалол пешона тери билан ишлаб топган пулларини сарфламасдан йиғиб қўярди: ёзда овулга таътилга келгач, ҳаммамизга уст-бош харид қилиб берарди.

1957 йилда НКВД идорасидан бизга чакирик қоғози келди: “Т. Айтматов тўғрисидаги сўровномангизга жавоб олиш учун НКВДга келишингиз лозим”.

Онамнинг нечоғлик хаяжонланганини бир кўрсангиз эди! Боякиш ўзини кўярга жой тополмай қолди, юраги ҳапкириб кетди. Аксига олгандек, Чингиз ўша кунлари иситмаси кўтарилиб, кўрпа-тўшак қилиб ётганди. Онам бечора унинг теварагида гиргиттон бўларди. У онам билан бирга бормокчи бўлиб ўрнидан турдию оёқлари чалишиб, йиқилди. Қисқаси, биз онам икковимиз чақирилган жойга жўнадик.

– Отанг Сибирда бўлса керак, – деди онам. – ҳозир кўпчилик ўша томонлардан қайтиб келишяпти. Агар Тўракул катта бўлиб қолганларингни кўрса, бечора ниҳоятда суюниб кетади...

Ниҳоят, биз НКВД идорасига етиб келдик. Кираверишда автомат ушлаган аскар турган экан. Онам унга чакирик қоғозини узатди.

– Сиз кираверинг, – деб аскар бола онамга йўл бўшатди.

Мени ичкарига киритмади.

...Онам ичкаридан оёқларини аранг судраб чиқиб келгунча анча вақт ўтди. Онамга кўзим тушдию юрагимда қаттиқ оғриқ турди. Унинг кўзларидан дув-дув ёшлар оқарди, лаблари титрарди. Дарҳол онамнинг қўлтиғидан олдим. Бир оғиз сўз айтишга ҳам мадори етмасдан, бир варақ қоғозни менга узатди. Қоғозда эса қуйидаги сўзлар ёзилган эди:

СПРАВКА

1937 йил 1 декабрь куни қамокқа олинганга қадар Қизил профессорлар институтининг тингловчиси бўлган Тўракул Айтматовнинг айбномаси СССР Олий Судининг Ҳарбий Ҳайъати томонидан 1957 йилнинг 15 июнь куни қайта кўриб чиқилди.

Т. Айтматовга нисбатан 1938 йилнинг 5 ноябрь куни Ҳарбий Ҳайъат томонидан чиқарилган ҳукм янги очилган шарт-шароит туфайли бекор қилинади ва бу иш жиноят таркиби бўлмагани учун тўхтатилади.

Т. Айтматов ўлиmidан кейин оқланди.

СССР Олий суди Ҳарбий Ҳайъат раисининг ёрдамчиси, адлия полковниги М. Русаков.

– Энди ўзларинг ўйлаб кўринглар бовурларим, Умурбой, Ёқубжон, Набижон, – деб бизга қайрилди Мухтор оға. – Йигирма йиллик умид бир лаҳзада чилпарчин бўлиб синса, одам қандай аҳволга тушади. Ахир одам, яна аёл зоти метин эмас-ку! Инсонларнинг ишонч-эътиқодини, орзу-умидларини гулкайчида узум баргини қирққандек қиркиб ташлаган тузум қандай тузум бўлади? Афсус, яқин-яқинларгача ҳаммамиз ана шу тузумнинг тўнкасини ёриб келдик... Ёқубжон сени отанг қамалмаганми?

– Қамалган, фақат қамокдан қочиб қутулган, – дейман мен.

Шу пайт кимдир даврадагилардан бири:

– Қочиб қолганлар бахтиёр! – деди...

Ха, дарвоқе, қамокдан қочиб қутулиб қолганлар бахтиёрмикан?.. Менинг отам Мулла Хўжамбердини ҳам домлаларга қирон келганда қамашди. Аммо у йўлини топиб қамокдан қочди. Узун йиллар Учкўприк туманининг Суюнчол, Момочол қишлоқларида яшириниб юрди. Суюнчолнинг Кўрғонча маҳалласида имомлик қилди. Оиласидан узокда бўлди. Ота! Шундай ҳаётда сиз бахтиёрмидингиз?

Амаким мулла Эгамберди ўз даласидан тутиб кетишган бўйи қайтиб келмади.

Юз ёшга кириб яқинда оламдан ўтган Зухриддин махсум поччанинг сўзларига қараганда, Мулла Эгамберди домла Сузокнинг катта уламоси эди.

Нима бўлганда ҳам золимнинг ўқидан ер тишлаган одамларни бахтсиз, ундан қутулиб кетганларини бахтиёр, дейиш, уларга баҳо бериш бизнинг ишимиз эмас, дейман ўзимга. Биз уларни қандай бўлса, шундайлигича қабул қилишимиз керак. Балки, Тўрақул Айтматов ёки Мулла Эгамберди қанчалик бахтсиз бўлишса, уларнинг шогирди Муродхон Собиров ва Мулла Хўжамберди ака ҳам шунчалик бахтсиздир. Зеро, бахт умрнинг қисқа ёки узунлиги билан ўлчанмайди. Бахт шу одамларнинг эл-юртга қилган хизмати, дунёни тушуниш фалсафасининг чуқур ёки саёзлиги билан ва ниҳоят Оллоҳ берган умрнинг қанчалик мазмунли ўтгани билан ўлчанса, эҳтимол.

6

Иккинчи жаҳон уруши бир манбаада 40 миллион, бошқа манбааларда 80–100 миллион одамнинг ёстигини қурутди, деб келади. Миллионлар нари турсин биттагина одамнинг ҳаёти нақадар азиз ва муқаррамлигини ўйласангиз, бўлиб ўтган урушда ҳаётни яхшилаш, уни янада азиз ва мунаввар қилувчи миллионлаб кишиларнинг ҳаёти бу дунёнинг арзимас ҳою ҳавасларига қурбон этилганини ҳис этамиз ва юракларимиз зиркирайди. Собик Туркистонда коллективлаштириш, 1927–52 йилларда ҳукм сурган катта террор фожиалари кириб бормаган оила кам бўлганидек, Иккинчи жаҳон урушидан азият чекмаган хонадонлар деярли йўқ эди. Бу урушнинг асоратлари, жанглarda ҳалок бўлган ёки бедарак йўқолган одамларнинг оилалари, невара-чеваралар ўз оталарини, боболарини, бувиларини ҳамон юраклари қон бўлиб ёдга олишади...

Муродхон Собиров олий маълумотли бўлгани учун уни Туркменистоннинг Мари шаҳрига, икки йиллик командирлар тайёрлаш курсига ўқишга жўнатишади.

Мари шаҳри шундай Мурғоб дарёсининг бўйида жойлашган. Вилоят маркази. Муродхон Собиров дорилфунунда бирга таҳсил олган шу шаҳарлик Қаландарни эслади. “Аттанг, манзилини билганимда хол-аҳвол сўрардим”, деб ўйлади у. “Балки, у ҳам фронтдадир. Ахир ҳозир тўрт мучаси соғ одамнинг ҳаммаси урушга кетмагани?...” Ана шундай ўйлар билан кўрғон бўйлаб юриб ҳарбий қисм дарвозаси ёнига борганини ҳам сезмай қолди. КПШда бир лейтенант навбатчи экан. Ундан “ташқарига чиқиб келсам бўладими?” деб сўрайди. “Рухсатноманг бўлса, марҳамат” деб жавоб беради лейтенант. Шунда Муродхон Собиров лейтенантга қараб:

– Шаҳарга чикмайман. Шунчаки, дарвозадан чиқиб, бир одамни сўрамоқчи эдим, – дейди.

– Э, солдат, шаҳарга чикдинг нима-ю, дарвозадан чикдинг нима, ҳаммасига рухсатнома керак. Ҳарбий тартиб шундай, – деб кулади лейтенант. – Ҳа, кимни сўрамоқчи эдинг. Бироздан кейин бу ерга сабзавотлар олиб келишади. Ўшалардан билиб бераман.

– Қаландар, деган йигитни. Тошкентда, университетда ўқиган.

– Мари кичик шаҳар бўлса-ям, ўқиганлар кўп. Қаландар дедингми? Ғалати исм экан. Отасининг исми Дарвеш эмасми? – деб лейтенант қулди.

– Ўртоқ лейтенант, сиз рус бўлсангиз, каландар билан дарвешни қаердан била-сиз? – деди қулиб Муродхон Собиров ҳам.

– Мен рус эмасман, бошқирдман. Катай уруғиданман. Исмим Ирис. Отамнинг исми Кади, – деди лейтенант қўл узатиб. – Сен туришингдан ўзбекка ўхшайсан. Кел, танишиб олайлик.

Шундан кейин лейтенант бу ўқув-машқ даргоҳида икки йилдан буён хизмат қилаётганини, ўзи кавалерия – отлик қўшинлари бўйича мутахассис эканини айтди.

– Биз бошқирдлар ота буваларимиздан тортиб аскар бўлиб келганмиз. Отам Кади Низомиддин ўғли бир пайтлар Истарлитимокдаги ҳарбий ўқув курсига раҳбарлик қилган, – деб қўшиб қўйди Ирис.

Шу пайт дарвозанинг ортида: “Тррр... тўхта!” деган овоз эшитилди. Лейтенант кичик йўлакдан ўтиб, эшикни очди. Келганлар турли сабзавотлар, картошка, пиёз олиб келишган экан. Лейтенант телефонда ҳўжалик мудирини чақирди ва:

– Собиров! Бу ёкка чик, – деди.

Муродхон Собиров ташкарига чиқиб, кўтак аравада ўтирган икки кишини кўрди. Уларнинг бири ўспирин эди. Бошқаси эллик ёшлардан ошган, аммо юзларини ажин босган одам экан.

Лейтенант ўша кишидан “шаҳарда Қаландар Оллоберганов исмли Тошкентда ўқиган одамни танийсизларми? Мана бу солдат сўряпти”, деди. Шунда бояги одам Муродхон Собировга қаради-да, ўзбекчалаб:

– Қаландар урушга кетган, – деди ковоғини уюб. – Ҳозир ҳамма урушда. Айниқса, Қаландарга ўхшаган билимли йигитлар. Уйда отаси бор. Оллоберган оғанинг ёши ҳам валлоҳи алам, саксондан ошди, шекилли.

– Унинг қаерда туришини айтиб бермайсизми? – сўради Муродхон.

– Кўчасининг номини билмайман. Аммо, госпиталга бориб, шундай ўнгга қайрилган кўчадан “Оллоберган оғанинг уйи қайси?” деб сўрасангиз кўрсатишади, – деди салмоқлаб.

Бу орада ичкаридан ҳўжалик мудир – капитан ҳам чиқиб келди. Кела солиб салом ҳам бермай, аравадаги сабзи-пиёзга қараб рус тилида:

– Не гнилые они? – деб сўради.

– Что говоришь капитан? Когда-нибудь были у меня гнилые? – деди аччиғи чиқиб бояги одам.

– Ну, ну... – кулди капитан.

– Как ну-ну, всегда так обижает, – хуноби ошди сабзавотчининг.

– Нархини пасайтириш учун доим шундай дейди, – деди ёнидаги лейтенантга.

Шундагина капитан Муродхон Собировни кўрди, шекилли:

– А ты здесь что делаешь? – деб сўради жаҳли чиқиб.

У капитаннинг саволига жавоб бериш учун оғиз очиб улгурмасидан лейтенант орага тушди:

– Это я вызывал его.

– Ну, ладно, открывай ворота! – деб тез ичкарига кирди капитан.

...Тез орада ўқув машғулотлари бошланиб кетди. Ҳар куни тонги соат олтида уйқудан буйруқ билан турилиб, буйруқ билан уйкуга кетилади. Кўни билан ўқиш. Дарслар рус тилида. Яхшиям рус тилини ўрганиб қўйган экан, акс ҳолда қийналиб қоларди. Шу тарика Муродхон Собиров командирлар тайёрлаш билим юртида жанг сабоқларини ўргана бошлади. Бу ерда сапёрлар, пиёда аскарлар, автомобилчилар, кавалеристлар бўлиб ҳар қайси бўлинмада ўша соҳага оид командирлар тайёрланар эди. Муродхон Собиров кавалерист лейтенант Ирис билан кадрдон бўлиб кетди. Бўш вақтларида тез-тез учрашиб туришадиган бўлишди. Бир куни ҳарбий қисм дўконидан печенье билан қуйилтирилган сут олиб еб ўтиришган эди. Ҳаво очик. Аммо шабода бўлиб турганди. Бу ерларда ёзнинг жазирама кўнлари шабода туриши хавфли эканини Муродхон Собиров билмас эди. Ирис эса қўннинг об-хавоси қандай келиб, қандай кетишини яхши биларди.

– Мурод, тезлаштир, бўлмаса ҳозир қуйилтирилган сутинг кумга тўлади, – деди оғзидагини тез-тез чайнар экан, Ирис. – Афтидан афғон шамоли турадиганга ўхшайди...

Ростдан ҳам орадан ҳеч қанча ўтмай ҳамма ёқни қоронғилик босди. Чарақлаб турган қуёш оппоқ нуктага айланди-қолди. Қаттиқ шамол турди. Бу – иссик, қуруқ, тўзонли шамол эди. Маҳаллий халқ уни “Афғон шамоли” дейди. Ириснинг гапи-га қўра, бу шамол секундига 17–25 метрга етади. Ҳамма ёқни ағдар-тўнтар қилиб юборади. Айниқса, кишлок ҳўжалик экинларини қуритиб, учириб кетади.

– Бизнинг бошқирдларда “Шамол туяни йикитса, эчкини осмонда кўр”, деган мақол бор. Бу мақол ўзбекларда ҳам борми? – дейди Ирис бошидаги шляпасини қўлтиғига қисиб.

– Айтганинг ўзбек мақоли-ку! – жавоб беради Муродхон Собиров.

– Ана шунақа. Сен билан менинг мақолимиз ҳам маталимиз ҳам битта – туркий-лармиз, – деди лейтенант фахр билан.

Хартугул бу сафар афғон шамоли тез келиб, тез кетди. Факат оғиз-бурунлар кумга тўлди... Иккала ўрток ётоққа бориб, юз-қўлларини ювишиб, ярим соатдан кейин машғулотга кетишди. Муродхон Собиров дарсхонага, Ирис эса от сакланидиган сайисхонага...

Орадан уч ойлар ўтгач Муродхон Собиров дарсларга ҳам, дала машқларига ҳам қўниқиб кетди. Лейтенант ундан тез-тез хабар олиб турди. Бир куни олдига келиб, “дўстингни унутиб юбординг-ку” деди.

– Сеними? Қўришиб турибмиз-ку! – деди қулиб Муродхон Собиров.

– Йўқ, мени эмас, анави дорилфунунда бирга ўқиган дўстингни, – жавоб берди лейтенант.

– Ҳа, дарвоқе. Отасидан хабар олиб қўйсам бўларди, лекин кўрмайсанми бизни ҳеч эркин қўйишмаяпти. Вақт тиғиз. Тезроқ билим юртини тамомлаб, жангга киришинглар керак, деб машғулот устига машғулот ўтказишяпти, – деди Муродхон Собиров Ирисга қараб.

– Ўртага яшанба. Мен рота бошлиғингдан рухсат олиб бераман. Ўртоғингнинг уйига бориб келақол, – деди лейтенант жилмайиб.

– Шахарни яхши билмайман-ку! Уйини қасрда деган эди?

– Госпиталдан ўнга буриласан. Ҳа, майли, мен ҳам сен билан бирга бораман. Хавотир олма, – деди хайрлашаркан лейтенант.

Давами бор

Туркменбой
ЖИЕМУРАТОВ

Мисли сувда сузган балиқ мен

Қизил жинғил гуллари

Ихлос оғиб қолади,
Кузнинг сахий кунлари.
Кўзнинг ёвин олади
Қизил жинғил гуллари.

Қандай чиройли, кўркам
Овулимнинг тунлари.
Ҳар томонга кўрк сепган –
Қизил жинғил гуллари.

Хуркиб кочган куённи
Қизил жинғил яширди.
Ажиб ҳислар уйғонди,
Севдим гўзал фаслни.

Хивич бели майишиб,
Болалар чопишар от.
Жинғил турар кайишиб,
Юзингни қил эҳтиёт.

Она товук дон терар,
Оҳ, ёкимли қарасанг.
Жўжаларига берар...
Қизил жинғил панасан.

Овулимнинг кўрки сен,
Қизил жинғил гуллари.
Олтин кузнинг бўрки сен,
Қизил жинғил гуллари.

Туркменбой ЖИЕМУРАТОВ – 1953 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) физика факультетини тамомлаган. “Гўзаллик олами”, “Учратдим бир гўзални...”, “Рубоийлар”, “Хазина” номли шеърый тўпламлари, педагогикага оид дарслик ва қўлланмалари нашр қилинган.

Китоб

Китоб – хаёт сабоғи,
Қолма, толма ўқишдан.
Озик тўла ковоғи
Қуюлгандай чўмичдан.

Ўқиб, очдим зехнимни,
Мана, учар қушдайман.
Китоб тортди меҳримни,
Ўқимасам пучдайман.

Ўқиб кўрмай қийналсам –
Ўз-ўзимга ётдайман.
Илм-билим йиғолсам –
Пойгадаги отдайман.

Жавон ичида китоб
Тураверса очилмай,
У – булут босган офтоб
Тургандай нур сочолмай.

Уйга китоб келтирган
Донишманд ота-онам.
Мияга ақл қуйган
Китоб – бойлик, хазинам.

Бобомнинг боғи

Бобомнинг бир боғи бор,
Ўсади ҳар хил мева:
Анжир, олма, ноки бор,
Қизил, оқ... сархил мева.

Узиб қизил анорни,
Аста чиқдим соядан.
Ёзганида хуморни,
Еб яйрамас қай одам?

Кузда ғарқ пишар бари,
Терволамиз мевасин.
Шундай сахий тупроғи –
Она юртим яшасин.

Бобом ишлайди, тинмас,
Боғи кўркам, неъматли.
“Ялқовнинг боғи унмас”,
Насихати миннатли.

Ўқишдан бўш вақтимда
Мен ҳам ёрдам бераман.
Ишлаётган пайтимда
Ширин ҳаёл сураман.

Пашент тоғида

Пилдираб тепа, қирлари
Уфкка бориб суйкалар.
Очилмай қолиб сирлари
Бошингга турли ўй келар.

Айланиб ўтмай, ҳар қачон
Ҳолланиб сувнинг бўйинда,
Қирда қўп юриб, чарчасанг,
Даминг ол Пашент сойида.

Дунёда бундай ер йўк-а,
Она юрт сочар сеҳрини.
Оласан маънавий озуқа,
Кондириб лаззат, меҳрингни.

Тоғ гуллари хилпираб,
Қарасанг, кўзинг тўймайди.
Ўй-хаёллар пилдираб,
Ичингга ҳеч сиғмайди.

Пашент тоғин кездим мен,
Яйрамаган бадан йўк.
Бир нарсани сездим мен,
Бундай гўзал макон йўк.

Мактабим

Сабок олдим кўзим ёниб мен,
Зерикардим сенсиз аниқ мен,
Мисли сувда сузган балиқ мен,
Қучоғингда, она мактабим!

Дўстларим қўп, кўнглим тошади,
Сендан аклу зеҳним ошади,
Билимимга билим қўшади,
Устозларим, она мактабим!

Мустақиллик йўлида дадил,
Ватан меҳри билан қониб дил,
Эркин замон чорлайди: кел, кел,
Қувонаман мен ҳам, мактабим!

Истиқболга йўлим бошлайман,
Билим калтин қўлга ушлайман,
Қаноти шай, учар қушдайман,
Келажакни кўзлаб, мактабим!

ОРОЛДАГИ АКУЛА

Эртак эмас

Жуманиёз
ЎТАНИЁЗОВ

Бундан кўп йиллар илгари Орол денгизи томонда Амударёнинг қуйилиш жойида Қорақалпоқ элида бир баликчи бор экан. Унинг отини Обод ботир дейишаркан, бир ўзи ўн йигитга татир экан.

У бир куни денгизга чиқиб, катта жайинни қармоққа тушириб, қайиғига боғлаб, овули томонга қараб сузаверибди. Бепоев кўк денгизда завкланиб қўшиқ айтибди. Бошқа жайинлар эса қайикни ағдариб, Обод ботирни ютиб юбормоқчи бўлибди.

Тахминан ўч-тўрт жайин қайик теварагида сузиб, катта гирдоб пайдо қилишибди. Қайик чирпирак бўлиб айланиб чўкиб кетмоқчи бўлганида, етакда келаётган жайин орқага тортиб қолибди.

Ботир атрофида сузиб юрган баҳайбат жайинлардан сира кўркмабди. У қайикнинг тубида ётган тўнни олиб, ичига темир ўчоқ билан қумғону қозонни ўраб, ипга боғлаб денгизга ташлабди. Баҳайбат жайин бу “ўлжа”ни очкўзлик билан ютиб, ўз-ўзидан қайикка боғланиб қолибди.

Обод ботир ўткир найзанинг сопига арқонни маҳкам боғлаб, қайикни ағдармоқчи бўлган жайиннинг елкасига гирч эткизиб қадабди. Уч жайиннинг бири қайикни судраб, иккаласи изидан эргашиб бораётганини кўрган бошқа жайинлар унинг ортидан қолмай сузаверибди. Бироз вақт ўтгандан кейин тўлқин қайтибди-да жайинлар Думалок қўлнинг ичида қамалда қолибди. Обод ботирнинг овулга олиб келган жайинларини овул одамлари киши билан баҳам кўришибди. Ўшанда одамлар Обод ботирнинг жайинларни қандай қилиб ушлаганини эшитиб ҳайрон қолишган экан.

Бу воқеадан кейин Обод ботирга усталар денгиздаги тўлқинларга чидамли катта қайик ясаб беришибди. У энди кўркмасдан жайинларнинг қонига бориб, овлаб олиб келадиغان бўлибди.

Бир куни Обод ботир жайинларнинг гавжум маконига борса, сувнинг юзаси қип-қизил қонга беланганмиш. У ҳайрон бўлиб сувга тикилибди. Сувнинг ичи алғовдалғов бўлиб, қайнаб ётган эмиш. Обод ботир умри давомида кўрмаган сувинга ўхшаган икки йирқич балиқ жайиннинг қорнини ёриб, тишлаган жойини узиб олиб ютиб юбораётганмиш.

Жуманиёз ЎТАНИЁЗОВ – 1959 йилда туғилган. Қорақалпоқ давлат университетининг ҳуқуқшунослик факультетини тамомлаган. “Янги йил”, “Ярадор жайин”, “Юлғун гуллари”, “Умид шугласи”, “Икки мақтанчоқ”, “Узун билан калта”, “Тинчлик соқчилари”, “Устюртдаги воқеа” каби шеърӣй, насрий ва публицистик тўпламлари нашр этилган.

Ўша йиркич балик ўқдай отилиб, бироз наридан айланиб келиб жайинларга хужум қилмоқда экан. Ўзига таниш жайинларга баликчининг раҳми келибди.

Чунки у ҳеч қачон жайинларни очкўзлик билан бекорга нобуд қилмас экан. Йирткич балиқлар эса энг кичкина жайинларга ҳам хужум қилмоқда. Обод ботир кўп ўйланиб турмай улкан жайин қармоқни пўлат симга бириктириб, хўрақнинг ўрнига икки қадокча келадиган мол гўштини боғлаб сувга ташлабди. Йирткич балик гўштнинг хидини сезиб айланиб келибди-да бирдан ютиб юборибди. Азалги одатига кўра буралиб-буралиб суза бошлабди. Балиқчи симни таркатиб қўйиб юбориб, яна тортиб балиқни холдан тойдирибди.

Чошгоҳдан кун ботгунгача ўша йирткич балик билан овора бўлга Обод ботир жайинларнинг маконига келса, ўзи қармоғига туширган балиқнинг шериги барча жайинларни қувиб юрганмиш.

Ботир битта балиққа қаноат қилиб, овулига қайтибди. У ушлаб келган балигини овулдаги мўйсафид қарияларга кўрсатибди. Кексалар ўшанда:

– Болам, бу ақула деган балик бўлади. Бир замонларда Орол денгизи барча уммонлар билан қўшилиб турган пайтда ўтиб қолган. Ўшандан буён сув қайтиб балиқларнинг уруғи қамайиб кетди. Жайинларнинг орасига тушган иккинчи ақула ҳам ўлади. Жайинлар қуйруғи билан урганида танасига тегса, жонсиз котади. Ажали етиб келган экан. Энди, болам, бу балиқнинг гўштини емайлик. Суягидан пичокча соп бўлади. Тишларидан темир ўрнида фойдаланиш мумкин. Бу балиқни тириклай тутиб келганинг сенинг ботир йигит эканингни билдиради. Илоё, эл-юртнинг бахтига омон бўлгин, – дея дуо қилишибди.

Оролдан ақулани Обод ботирдан бошқа ҳеч ким овлаган ҳам эмас, кўрган ҳам эмас. Фақат яқинда, денгизнинг қуриган ўзанидан ақула балиқнинг озиқ тишлари чиқди. Бу биз учун эртақдай бўлиб туюлган Обод ботирнинг жасорати ҳақиқатан ҳам рост эканини ҳамда Оролнинг океанга қўшилганидан дарак берар эди.

**Табиат учига яшамаган
одамдан ҳеч қачон табиатга
меҳр қутиб бўлмайди.**

Япон ҳикмати

ИСТЕЪДОД ҚИРРАЛАРИ

Маҳкам
МАҲМУДОВ

Адабиётшунос олим Адҳамбек Алимбеков “Юлдузнинг беш қирраси” китобида Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Алининг ёшлик йилларида Бекободдаги меҳнат жабҳасидан илм истаб Тошкентга келганини, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Шухратнинг тавсияси билан Москвада, Жаҳон адабиёти институтида ўқиётган чоғларида бадий ижод сирларига қизиқиб, Арасту “Поэтика”сини яхшилаб ўрганиш асносида ўз таассуротларини қундалик дафтарига ёзиб борганини, шоир ва олим бўлиб шаклланиш жараёнларини Шарль Сент-Бёв, Андре Моруа, Стефан Цвейгларнинг биографик ва бадиа услубидан фойдаланиб, чуқур ёритади. Муҳаммад Али талабалигида юнон даҳоси Арастунинг “Поэтика” асарини яхшилаб ўрганиш учун асарнинг энг муҳим жойларини ўзбекчага таржима қилган экан: “1965 йил, 5 декабрь... Аристотелнинг “Поэтика” асарини ўқиб чиқдим. Ақлли бўлган, қурмагур чол!.. 2-бобдан: “характер гоҳ ижобий, гоҳ салбий бўлганидек, асарда биздан яхшироқ кишиларга ёки биздан ёмонроқ кишиларга тақлид этилади... Тасвирий санъатда – Полигнот яхшиларни, Павсон ёмонларни, Дионисий эса оддий кишиларни тасвирлашган... Фожа (трагедия) ва комедия ўртасида ҳам шундай фарқ бор: биринчиси – яхши одамларни, иккинчиси – ёмон одамларни тасвирлашга ҳаракат қилади”. 4-бобдан: “Афтидан, поэтик санъатни икки табиий сабаб вужудга келтирган. Биринчидан, тақлидчилик инсонга болалиқдан хосдир, ...шунинг натижасида у илк билимларни эгаллайди. Иккинчидан, тақлид маҳсулоти ҳаммага роҳат бағишлайди. Бунинг исботи шуки, бирон (хунук хайвонга) қарагимиз келмайди. Ҳолбуки, унинг тасвири бизни ўзига тортади...”

Кўпчилик адабиётшунослар, хусусан адабиёт ва санъатнинг кўп йиллик тарихидан ва назарий манбалардан хабарсиз олимлар Арастунинг адабиёт санъатининг тақлиддан келиб чиққан деган фикрига қўшилмайдилар. Улар Арасту айтган юнонча *mimesis* назариясини сўзма-сўз тушунадилар, бу сўз замиридаги маънолар бойлигини тушунмайдилар. Муҳаммад Али ёшлик чоғларидан бадий ва илмий асарларни кўп ўқиганлиги, Гомер “Илиада”сини ва “Одиссея”сини, Эсхил, Софокл, Эврипид, Аристофан, Вергилий, Гораций, Овидий, Данте Алигъери, Уильям

Маҳкам МАҲМУДОВ – 1940 йилда тугилган. Ўрта Осиё давлат университетида (ҳозирги ЎЗМУ) таҳсил олган. “Талант ва ижод фалсафаси”, “Абадиёт лаҳзалари”, “Ориф мазони”, “Кешга баҳор келди” каби илмий ва бадий асарлар муаллифи.

Шекспир, Иоганн Вольфганг Гёте, Иоганн Генрих Гейне, Роберт Бёрнс асарлари билан танишгани сабабли, “мимесис”ни оддий таклид деб тушунмайди. У Арасту “Поэтика”сини чуқур ўрганиб, бу асарга ёзилган Алексей Фёдорович Лосев, Фёдор Александрович Петровский, Александр Сергеевич Ахманов шарҳларини ҳам ўқиган ва ўз кундалигига бу шарҳларнинг муҳим ўринларини ёзиб қўйган. Чунончи, атоқли қадимшунос олим Фёдор Александрович Петровский Фарбда Уйғониш даврида Арасту “Поэтика”сига шарҳлар қўпайгани, “мимесис” ва “катарсис” сўзларининг маънолари ҳақида турли назариялар келиб чиққани ҳақида ёзади.

Муҳаммад Али Москвада талабалик йилларида тутган кундалигида шулар ҳақида ҳам эслайди: “XVI аср охири Маджининг этик (ахлокий – М.М) назарияси. Шунга кўра фожа (тарагедия) инсонни иллатлардан (аффектлардан) тозалайди. Лессинг бу назарияни “Гамбург драматургияси” асарида асослаганди, – деб ёзади Муҳаммад Али кундалигида – 2. Целлернинг эстетик-этик назарияси (мангулик ҳақиқат қонуни). Фожа махсус (бадий) воситалар билан томошабинда раҳмдиллик ва қўрқув ҳисларини тенглаштиради. 3. Бернайсга тегишли табиий назария. Саҳнадаги воқеаларнинг ривож, раҳмдиллик ва қўрқув ҳислари томошабинда ҳам шу каби ҳис-туйғуларни уйғотади ва унинг руҳини энгиллаштиради. 4. Диний назариялар. Бу С. Гаупт ва В. Ивановларга қарашли... Эслатиб ўтилган назариялардан Бернайс назарияси ҳақиқатга яқинроқ туради. (Бу фикрни Фёдор Адринович Петровский танқид қилади – М. М)

Муҳаммад Али, бу фикрларни ёзиб қўйган вақтидан ўн йиллар ўтгач, (1980 йилда) камина, атоқли шеършунос назарийчи олим Умнат Тўйчиев билан ҳамкорликда Арасту “Поэтика”сини, унга А. Ф. Лосев, Ф. А. Петровский, А. С. Ахманов ёзган шарҳларни ўзбекча таржимада нашр қилган эдик. Бу нашрда Арасту “Поэтика”си ва ҳозирги замон адабиёти” номли менинг кичик тадқиқотим ҳам босилган эди. Кейинчалик мен Арастунинг “Риторика” ва “Катта этика” (“Ахлоки кабир”) асарларини ҳам таржима қилиб, шарҳлаш билан шуғулландим. Буларни эслашдан мақсад Адҳамбек Алимбековнинг китобида бўлгуси шоир, олим, адиб Муҳаммад Алининг ижодий камол топишида Арасту “Поэтика”сини ўрганиш ҳам муҳим манбалардан бири бўлганлиги яхши ёритилганини айтишдир. Арасту “Поэтика”си жаҳон мумтоз адабиётининг ёрқин вакиллари Лессинг, Хердер, Жан-Пол Рихтер, Гёте, Француз Вольтер, Дидро, Жан Жак Руссо, Пушкин, Виссарион Белинский, Николай Гаврилович Чернышевский ижодларига ҳам кучли таъсир қўрсатган. Шарқда эса Абу Наср Муҳаммад Форобий “Муаллими Соний”, “Иккинчи Арасту” деб шуҳрат қозонган. Абу Али ибн Синонинг “Фан аш-Шеър” яъни “Шеър фани” асари Арасту “Поэтика”си шарҳидан иборат. Муҳийиддин ибн Арабий, Ибн Рушд ҳам Арасту “Поэтика”сини шарҳлаб, асарлар ёзган.

“И. В. Гёте назарияси ҳам қизиқиш туғдиради, – деб ёзади Муҳаммад Али талабалик вақтида ёзган кундалигида ва Ф. А. Петровскиининг Гёте берган таърифида камчилик борлиги ҳақидаги анча узун фикрини бир жумлада ихчам баён қилади, – Катарсисни тушунмоқчи бўлган Гёте, афтидан, Аристотелнинг фалсафий қарашларини четда қолдирганга ўхшайди”.

Адҳамбек Алимбеков “Юлдузнинг беш қирраси” монографиясида ёш, хаваскор шоир Муҳаммад Алининг жаҳондаги қўп даҳо шоирлар, адибларга илҳом берган антик дунё адабиётига, хусусан Арасту “Поэтика”сига катта эътибор билан қараганлигини кенг қўламда қўрсатиши ўзини оқлайди. Чунки, қўп адиблар, шоирларнинг асарларида учрайдиган хатолар (драма, хикоя, қисса, романда аҳамиятли, умуминсоний ғоялар, жамият ва шахс, муҳит ва қаҳрамонларнинг характерлари

ёркин эмаслиги, ўткир сюжет куриш маҳоратида қутилмаган ўзгаришлар – перипетиялар, сирлилиқ, фавқуллоддалиқ, гўзаллиқ, нафосат етишмаслиги, фожиаларнинг келиб чиқиш сабабларини, инсонлар тақдири чигалликларини яхши билмаслиқ, халқчиллиқ, гуманистик ғоялар етишмаслиги ва ҳоказолар) антик дунё, Уйғониш даври, классицизм, романтизм, реализм оқимлари ва услубларидан хабарсизлиқдан келиб чиқади. Адхамбек Алимбеков бўлғуси етук ижодкорнинг ўқиб-ўрганиш, ўсиб-улғайиш жараёнларини синчковлик билан кузатади.

“Имтиҳонлар палласи етиб келди. Фалсафа, эстетика фанларидан синов (зачет) топширдим. Яхши, аъло... Буюк немис адиби Готхольд Эфраим Лессингнинг “Лаокоон ёки тасвирий санъат ва шеърят чегаралари ҳақида” асарини мутлоаа қилдим. “Лаокоон” ҳайкалини эрамиздан аввалги I асрда яшаган ҳайкалтарошлар Александр, Полидор ва Афинадор ижод қилган. У факат 1506 йилда топилган”.

Аслида қария Лаокоон ва унинг икки ўғлини катта илон чирмаб олиб, қийнаётгани, инсонлар чидам, матонат кўрсатиши юнонларнинг Троя урушига доир ривоятларида сақланиб қолган. Айёр Одиссей маслаҳати билан бир юнон устаси ичига етти жангчи сиғадиган каттакон чиройли ёғоч от ясайди. Юнонлар ўзларини чекингандай кўрсатиб, ўз чодирларига ўт қўйиб, кемаларида узокрокка бориб, бир оролда беркиниб турадилар. Троялик донишманд Лаокоон юнонлар қолдирган ёғоч отни шаҳарга олиб кирилишига қаршилиқ кўрсатади. Апаллон юборган икки илон Лаокоонни ва икки ўғлини чакиб ўлдиради. Юнон мифологияси жуда кўп санъаткорларни буюк асарлар ёзишга илҳом берганини билган ёш шоир Муҳаммад Али Жаҳон адабиёти институтида ўз қундалигига шу ҳақда ёзади: “Юнон ва Рим афсоналари тенгсиз ва бебаҳо. Дунё адабиётини йўргаклаган, ўстирган, парваришлаган онадай гўё. Ана инсон ҳаёлотининг чексизлиги! Ана инсон ўйларининг учқурлиги! Ё раббим! “Туш” деган шеър ёздим.” (Байрон ҳам, Г. Гейне ҳам “Туш”, (“Рўё”) ҳақида ажойиб шеър ёзганлар – М. М.) М. Али шулардан илҳом олган.

Ёш Муҳаммад Али қундалигига яна ёзади: “И. Гётенинг “Сайёҳнинг тунги қўшиғи” шеърини ағдардим (таржима қилган). Диплом иши билан овораман. Байроннинг “Чайльд Гарольднинг саёҳатлари” поэмасини ўқиб чиқдим. Адам Мицкевич ҳақида М. Жикковнинг мақоласини кўздан кечирдим. Машраб ғазалларини варакладим...” Эҳтимол, ўша талабалиқ йиллари Муҳаммад Алининг кўнглида Машраб ҳақида поэма ёзиш истаги туғилгандир, эҳтимол уни тез ёзиб тугатгандир, “Қундалиқ”да шу ҳақда хабар бор: “1967 йил, 14 февраль. Душанба. “Поэмани тугатдим”. Адхамбек Алимбеков изохига кўра, ёш шоир бу поэмани 1967 йил, 30 январидан бошлаб, 13 кунда тугатган. Лекин, шоир қундалиқда яна ёзишича, бу поэмадан кўнгли тўлмаган. Уч, тўрт марта асарни ишлаб, қайта кўчирганини эслайди.

Қундалиқдан билинадики, ёш шоирнинг ҳаёли бир, икки мавзу билан чекланмаган. Шу куннинг ўзида у Машраб ҳақидаги дostonни тугади деб ҳисоблаб, Бальзакнинг “Сўз санъаткори ҳақида” мақоласини ўқийди ва ҳайратланади. “Бальзак ижод ва ижодкор ҳақида шундай фикрларни айтадики, ёкамни ушладим! Баъзи кўчирмалар қилгим келди” (64-бет). Муҳаммад Али француз адиби Бальзакнинг ижод ва санъаткор ҳақидаги фикрларидан ўзи учун ва бошқа ўзбек ижодкорларига нафи тегсин деб, айрим муҳим ўринларни таржима қилади: “...Даҳолик – касалликдир, санъаткор учун”. Бальзакнинг бу фикрини XX асрда рухшунослик даҳоси, австриялик Зигмунд Фрейд ҳам тасдиқлайди. Унинг либидо, сублимация, интим, ботиний буюк шиддат соҳиблари ҳақидаги фикрларига кўра, бундай яширин қучқувват эгаси агар ёмонлар таъсирига берилса, Гитлер каби кўп ёвузликлар қилади, ёки яхшилар тарбиясини олса, Гёте, Навоий каби буюк асарлар ижод қилади”.

Мухаммад Али адабий биографиялар устаси, австриялик Стефан Цвейг асарини ўқиб, унда даҳо ижодкорларнинг поляк аслзодаси Эвелина Ганскаяни севиб, ўзаро ёзишмаларига жуда кўп, узок ўринлар берилганини танқид қилади: “Афсуски, Бальзак зодагон оилага кўшилишга қизиқиб, бунга зўрга етишганида кейинги йили 54 ёшида вафот этади. (Бу ўлим уюштирилган бўлиши ҳам мумкин). Бальзак ўз мақоласида “даҳо ижодкорлар бойликка, мансабга, зеб-зийнатга қизиқмайди”, деб ёзган, аммо бу фикрга ўзи амал қилмаган. Бу ҳақда олмон адиби Андрэ Вюрмсер “Ғайриинсоний (Бесчеловечная) комедия” номли салмоқли китобида чуқур фикр юритган. Бальзак фикрича, барча буюк инсонлар – бахтсиз, чунки уни атрофидаги майда одамлар (лилипутлар) тушунмайди. Англия адиби Свифт француз Рабленнинг кулгуси, фантазиясидан руҳланиб Гулливерни ижод қилади. Лилипутлар ўлкасида оккўнгил Гулливерни хавфли душман деб, ухлаган пайтида қўл-оёғини боғлаб ташлайдилар, аммо Гулливер бир силтаниб, ўрнидан туради. Француза Рабле каби адаблар бахтсиз эмас, қувноқ, ҳазил-мutoйиба ёрдамида жамиятни, подшоҳларни танқид қилган”.

Мухаммад Али кундалигида Бальзакнинг яна бундай фикрига эътибор беради: “Тарихга мурожаат қилиш ҳар бир адиб учун фарз ва қарз. Негаки, кечаги кун эртанги кун қандай бўлишини айтиб беради”. Мухаммад Али мана бу фикрдан ҳам таъсирланган: “Бошинг осмон-фалакларга етганида ҳам ерга таъзим қилишни унутсанг, у ҳолда сен ўз инсонлигингни унутган бўласан”. (68-бет). Ғарбда ҳам, Шарқда ҳам мактанчоқлик, такаббурлик, манманлик, каттазанглик – иллат деб, софдиллик, бағрикенглик, камтарлик – фазилат деб баҳоланади. Афсуски, адиблар, шоирлар кўпинча камтарин эмас, иззатталаб, шухратпараст бўладилар. Бу анча қийин ва чигал мавзу. Мен Ғётенинг “Фауст”ини, “Ғарбу Шарк девони”ни, дostonларини ўқиганман, лекин шоирни Германиянинг барча вилоятларида беҳад кадрлашларини Томас Маннинг “Лотта Веймарда” романини ўқиганимда яхшироқ англадим. Томас Манн асарида Ғёте ёшлигида севган, “Ёш Вертернинг изтироблари” романи босилганида янада машҳур бўлиб кетган аслзода аёл Шарлотта фон Штейн орадан қирқ йил ўтгач, бева қолган вақтида ёшлик йилларини эслаб, Веймарга келади. Олмон халқи Ғётенинг адабий қахрамонини ҳам миллатнинг фахри деб, ўз шоири билан беҳад фахрланиши миллий онги тараққий этганини кўрсатади.

Ўзбек халқи ўзининг Алишер Навоий, Машраб, Огаҳий, Гулханий, Фитрат, Чўлпон, Ойбек, Абдулла Кодирӣй, Усмон Носир каби шоирлари борлиги билан фахрланадими? Унчалик эмас. Халқимиз, ўз даҳоларини ҳурматлашни эндигина ўрганмоқда.

Адҳамбек Алимбеков ёзишча, Жаҳон адабиёти институтида арманлар Аветик Исаакяни, Егише Чаренци билан, грузинлар Шота Руставелиси, Церетелиси, Григол Абашидзеси билан, озарбайжонлар Низомий, Фузулий, Хусайн Жовиди билан, туркманлар Махтумқулиси, тожиклар Фирдавсий, Биноий, Ҳофиз, Камол Хўҷандий билан мактанганида Мухаммад Али ҳам Навоий, Машраб, Огаҳий, Усмон Носир ижодини айтиб мактанар, фахрланар экан. Ўша Москвада ўқиган йилларида Мухаммад Али Шарқ шеърояти даҳоси Навоийнинг ғазалларини ҳозирги ўзбек тилига табдил қилиб, бадий санъатларни ўрганишга интилан экан. Адҳамбек ўз китобида мана шу жараёни ҳам муфассал кўрсатади. Мухаммад Али кундалигида ҳар қандай даҳо шоир ўзидан аввал ўтган даҳоларнинг ижодини ўқиб ўрганиши ҳақида бундай дейди: “Ўқиш – ижодий озука. Буюк кишилар – буюк китобхонлардир. Ўқиш – ижоднинг иккинчи тури. 1963 йил, 17 ноябрь. Бальзак мutoлааси билан машғулман. “Шагренавая кожа”сини ўқиган эдим. Бугун “Торио

ота”ни тамомладим...” Эртасига (18 ноябрь) у: “Гобсекни ўқиб чиқдим”, деб ёзади. Демак, Муҳаммад Али “Йигитликда йиғ илмнинг маҳзанин, қариликда сарф қил ани” деган маслаҳатга амал қилган. Яна муҳими – асарни тез ўқиб, тез тушуниш маҳоратини ўрганиш зарур. Камина тажрибамдан биламанки, даҳолар ёзган асарларда ёш истеъдодларнинг чеккан машаққатлари, хор-зорликда яшаши, яхши дўст, устоз, маслаҳатчи топилганида уларнинг ижоди юзага чиқиши тасвирланади.

Бўлғуси буюк ижодкор ўқиганларидан таъсирланиб, йил сайин юксалади. “Алишернинг ҳамма шеърлари аъло. Лекин аълонинг ичида аълolari бор! Уларни минг марта ўқисанг ҳам яна ўқигинг келади. “Кошки” муҳаммаси – деб Муҳаммад Али ёзади кундалигида: – Ажойиб! Тенгсиз даҳо! Таажжубки, касалга ўхшаб турган мен Навоний, Машрабларни ўқиб соғлом тойдай бўлиб кетсам-а! Бу тасодифми ёки ҳақиқатда улуғ даҳолар сеҳрими? Иккинчиси тўғрига ўхшайди...” Халқимизнинг шундай даҳолари бор.

Муҳаммад Али кундалигида яна кўп, янги-янги асарларни ўқиётганини ёзади: Владимир Короленко, Чехов, Достоевский, Лев Толстой, Анатолий Франс, Корней Чуковскийнинг “Замондошлар” китоби (бу китобда ўттизга яқин рус адиблари ва шоирларининг ижоди ёритилган. Шу ерда яна Чеховнинг истеъдодли ва тарбияли зиёлиларнинг фазилатлари, маънавияти, ахлоқи ҳақида акасига ёзган мактуби келтирилган. Муҳаммад Али бу мактубни ҳозирги ўзбек ижодкорларига ҳам ибрат бўлсин деб, кундалигида ўзбекчага таржима қилиб, ёзиб қўяди. Адҳамбек Алимбеков ҳам уни тўлиқ келтиради ва жуда тўғри йўл тутади. Муҳаммад Алининг маънавий камол топиш жараёнларини кўрсатади.

Адҳамбек Алимбеков ўз китобида Низомий Арузийнинг Москвада рус тилида нашр этилган “Чаҳор мақола” китобида бадний ижод қонуниятлари, шароитлари ҳақида айтган қимматли фикрларини ҳам Муҳаммад Али кундаликка ёзиб қўйганлигини айтиб, у парчани ҳам тўлиқ келтиради. Низомий Арузийнинг бу назарий фикрларини Арасту “Поэтика”сининг 1500 йил кейинги давоми дейиш мумкин. (Буни ўқишга қизиққанлар Адҳамбек Алимбековнинг “Юлдузнинг беш қирраси” китобига мурожаат қилсин).

Адҳамбек Алимбековнинг кузатишича, Муҳаммад Али ёшлик йилларидаёқ Фарб мумтоз мусикаси даҳоларининг ҳаёти ва ижоди билан танишиб, уларнинг камолот йўлларига қизиқиб, сабоқлар олган. Муҳаммад Али шу ҳақда ёзилган китоблардан ўқиб билишича, “Моцарт ижодида Австрия мусикасининг ёрқин, ҳаётӣй, қувноқлиги ва ёшлик жўшқинлиги, олмон мусикасининг нозик ўйчанлиги, италян мусикасининг мафтун этадиган қўйчанлиги ва эҳтироси, чех, славян саҳийлиги ва дилкашлиги ўз мужассамлигини топган”. Мен бу сўзларни ўқиганимда XX асрнинг етмишинчи йиллари бошларида устозимиз Асқад Мухтор раҳбарлигида “Гулистон” журналида ишлаётган вақтимизда, Моцарт ва Гайдн каби даҳоларга ҳасад қилиб, уларни “бастакор шахслар эмас” деб ерга урган Карл Марксни эстетикани билмайди деб танқид қилиб мақола ёзганимни, у “Гулистон”да босилиб чиққанидан сўнг баъзи адабиётшунослар Ўзбекистонда марксизмни ревизия қилувчилар пайдо бўлди деб, Москвага шикоят ёзганлари, мени ишдан бўшатмоқчи бўлганлари, Асқад ака мени ҳимоя қилганлари ёдимга тушди. Яна ўша йиллари “Амадей” номли хорижий фильмни кўрганим, Моцарт ва уни заҳарлаган ҳасадчи Сальери роллари учун режиссёр ва актёр олтига Оскар мукофоти олганлари, Пушкиннинг “Моцарт ва Сальери” трагедиясидан олган таассуротларим эсимга тушди. Адҳамбек Алимбеков ёзишича, Муҳаммад Али олмон мусикаси даҳоси Людвиг Бетховен ижодида ҳам қизиқиш билан қараган.

“Муҳаммад Али (Москвадан) Тошкентга келгандан кейин ижодида юксалишлар юз берди”, – деб ёзади Адҳамбек Алимбеков. – Бунга сабаб – устозлари Миртемир ва Максуд Шайхзода билан ижодий мулоқотлар узок давом этиши бўлди. Фафур Гулом номли адабиёт ва санъат нашриётида ишлаб турган йилларида Муҳаммад Али устози Миртемирининг 4 томлик асарларини нашрга тайёрлашда ташаббус кўрсатди. Миртемир асарлари Пушкиннинг шеърларини, “Поп ва унинг хизматкори Балда” поэма-эртагини, Шота Руставелининг “Йўлбарс пўстинли пахлавон” поэмасини, яна бошқа кўп нодир асарларни маҳорат билан таржима қилган. Миртемир бу асарлар таржималаридан намуналарни алоҳида бир томга киритди.

Муҳаммад Али устози Максуд Шайхзода билан маслаҳатлашиб Беруний ва Абу Али ибн Сино таваллудининг минг йиллигини нишонлаб, буларнинг танланган асарларини нашр этишга ҳисса қўшди. У олижаноб директор Ҳамид Гулом раҳбарлигида шеърят бўлимида хизмат қилган йиллари “Жаҳон адабиёти дурдоналари” серияси, “Жаҳон болалар адабиёти кутубхонаси” серияларида нодир асарлар нашр этилди. Муҳаммад Алининг ижодий ташаббусларини атоқли адабиётунос, кейин Беруний, Хоразмий, Форобий, Замахшарий ҳақида романлар ёзган адиб Пирмат Шермухаммедов ҳам доимо қўллаб-қувватлар эди”.

Адҳамбек Алимбеков ўз китобида Муҳаммад Алининг ноширлик фаолиятини кенг ёритади. “Нашриётда узок вақтдан бери нашр қилиб келинаётган “Ўзбек халқ ижоди” – халқ эртаклари, дostonлари ва қўшиқлари серияси қандайдир сабабларга кўра тўхтаб қолган эди. Нашрни тиклаш масаласида у (Муҳаммад Али) атоқли олим Тўра Мирзаев билан кенгашди ва серияни давом эттириш учун унга “Алпомиш”нинг тўлиқ матнини тайёрлашни топширди. (Ўша вақтгача, тўлиқ чиқмаган эди). Унинг тўлиқ нашри ilk бор 1979 йилда босилиб чикди”, деб ёзади китоб муаллифи.

Ўша йиллари камина ҳам нашриётда “Мумтоз адабиёт ва танқидчилик” бўлимида мудир бўлиб ишлардим. Нашриёт директори, устозимиз, атоқли шоир ва адиб, бағридарё инсон Ҳамид Гулом бўлимларга, муҳаррирларга катта ҳуқуқ берган, буларнинг ижодий таклиф ва ташаббусларини доимо қувватлаб, юзага чиқарар эди. Мен ҳам ўн йиллар давомида атоқли навоийшунослар билан бирга ишлаб, Навоий дostonларининг насрий баёнларини нашрга тайёрладик. Озар шоири Насимийнинг “Сайланма” шеърларини ўзбекчага таржима қилмай озар тилида чиқардик. Чунки Фузулий, Насимий ўрта турк тилида ёзгани учун уни барча туркий халқлар таржимасиз тушуниши мумкин эди. Насимий қўлёзмасини нашрга тайёрловчи фан доктори, профессор Холид Расул билан низолашиб қолдик. У Насимий шеърларини ўзбекча қиламан деб, таржима ва таҳрир қилиб, бузиб юборган эди. Мен унинг таҳририни бекор қилиб, Насимийни аслият тилида босилишига эришдик. Холид Расул мени “пантуркист” деб марказкомга шикоят қилган. Марказком бюрода муҳокама қилиб, жазоланг, деб буюрган. Аммо директоримиз Ҳамид Гулом маслаҳати билан, мажлисда Пирмат Шермухаммедов, Омон Матжон ва бошқалар муҳокамада Насимий шеърларини аслидагидай қилиб нашр этилиши тўғри деб, мени ҳимоя қилдилар. Нашриётда сермахсул шоир Муҳаммад Алига ҳам турли айблар қўйилган. Чунки миллий руҳдаги ижодкорлар у пайтлар совет раҳбарияти учун “ишончсиз” одамлар каторида эдилар. Адҳамбек Алимбеков китобида Муҳаммад Алининг ҳам бошига тушган ана шу ташвишлари ҳақида ёзади. Муҳаммад Алининг яна мартабаси тикланишига Сарвар Азимов, Ўлмас Умарбеков, Одил Ёкубов ижобий таъсир кўрсатдилар. Ёзувчилар уюшмасига Ўлмас Умарбеков раислик қилган йиллари Аскад Мухтор, Одил Ёкубов, Муҳаммад Али ва камина

ҳам адабий уюшмада ишлаётган эдик. Ўша вақтда Москвадаги баъзи шовинистлар, мустамлакачилар Ўзбекистонда ижодкорлар орасида уйғонаётган миллий руҳни бўғиш учун кўп ҳаракат қилди.

Муҳаммад Али шеърларида ҳам, Маъруф Жалил, Чўлпон Эргаш, Аскар Қосимов, Омон Магжон, Рауф Парфи шеърларидаги каби миллий рух кучли бўлганидан, булар ҳам доимо тоталитар тузум, мустамлакачилар назоратида эди. Муҳаммад Алининг Спитамен ҳақидаги шеърида, қаҳрамон ҳозирги авлодга мурожаат қилиб золимларга қуллигингиз билан шодланманг, дейди:

*Ҳеч бўлмаса қайгулинг, зора
Қайғунгиздан ёришса кўнглим...*

Яна шу шеърдан:

*Эгарнинг қошида осиелиқ қилич,
Тиғида нур ўйнар, нурларки нотинч, —*

каби байтлар ҳам мустамлакачиларни кўрkitар эди.

Адҳамбек Алимбеков “Юлдузнинг беш қирраси” китобида Муҳаммад Алининг Ёзувчилар уюшмасида 1989 йилда ташкил этилган “Бадий таржима ва адабий алоқалар маркази”да ишлаётган вақтидаги жўшқин фаолиятини ҳам муфассал ёритади. 1989 йил, 1–10 октябрь кунлари Ўзбекистонда Халқаро таржимонлар семинар-кенгаши ўтказилди. Унда ўзбек тилини билувчи таржимонлар: Англиядан Ширин Акинер, АҚШдан Илза Сиртаутас, Финландиядан Маллинен (Пиримқул Қодировнинг “Юлдузли тунлар” романини фин тилига таржима қилган) ва бошқалар ўзбек адаблари, шоирлари билан бадий таржима ҳақида суҳбатлашдилар. 1991 йилда Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллиги байрам қилинди. Ўша вақтда Муҳаммад Али ташаббуси билан Навоийнинг ўн ғазали жаҳоннинг 18 тилида берилган “Баҳо гули” китоби нашр этилди. “Қуръон”нинг ўзбекча изоҳи билан чиқарилишига Алибек Рустамов, Бўрибой Аҳмедов, Ўткир Ҳошимов, Хайриддин Султон, Муҳаммад Али, Ортиқбой Абдуллаев ҳисса қўшдилар.

Адҳамбек Алимбеков китобида 1996 йилда Биринчи Президентимиз Ислон Каримов ва академик Бўрибой Аҳмедов ташаббуси билан ташкил этилган “Халқаро Амир Темур жамғармаси”да ҳам Муҳаммад Али фаол ишлаб, бир канча нодир тарихий китобларга муҳаррирлик қилди. Унинг ташаббуси билан “Амир Темур чамани” китобида хорижий муаллифларнинг асарлари нашр этилиши ҳам бу соҳада юксалиш самараси эди.

Муҳаммад Али жаҳон адабиёти дурдоналаридан хинд эпоси “Рамаяна”ни, Жорж Байроннинг “Шилён тутқуни” поэмасини таржима қилди. У яна Гёте, Фридрих Шиллер, Пушкин, Михаил Лермонтов, Роберт Бёрнс шеъриятидан қилган бадий таржималари билан ўзбек адабиётини бойитди.

Бу таржималар ҳақида алоҳида тадқиқотларда ижобий фикрлар айтилган. Аммо, афсуски, Адҳамбек ўз китобида бу таржималарни, уларнинг ғоявий-бадий хусусиятларини кенг таҳлил этмаган. У, Муҳаммад Алининг лирик ва эпик шеърларини яхши таҳлил қилади, аммо шоирнинг баъзи шеърларида мантикка зид ўринлар борлиги эътибордан четда қолади. Олим шоирнинг “Машраб”, “Гумбаздаги нур”, “Бокий дунё” дostonларини чуқур таҳлил қилади. Чиндан ҳам бу дostonлар ўз вақтида адабиётшунос, танқидчилар томонидан юкори баҳоланган эди.

Адҳамбек Алимбеков “Юлдузнинг беш қирраси” китобида “Муҳаммад Алининг насрий ижоди” бўлимида шоирнинг “Сарбадорлар” романини таҳлил этар экан, бу

ерда олим 1365 йилги Самарқанд сарбадорлари кўзғолонини 1871 йилги Париж Коммунаси билан қиёслаши ўринли. 1917 йилдаги Туркистон Мухторияти ташкилотчиларини ҳам сарбадорларга қиёслаш мумкин. Бу ҳаракат ҳам Туркистонда мустақил давлат қуришнинг бошланиши эди. Афсуски, бу ҳаракат мустамлакачи советлар томонидан катагон қилинди, Қўкон шаҳри ёндирилиб, ўн минг аҳоли қириб ташланади. Енгилган мухториятчилар, миллий истиклолчилар Мустафо Чўкаев, Вали Қаюмхон, Аҳмад Заки Валидий, Эргаш Булокбоши ва бошқалар хорижга кетиб қурашни давом эттирдилар. Бу озодлик қураши ҳақида ҳам дostonлар, романлар ёзиш адибларнинг зиммасида турибди.

Муҳаммад Алининг “Улуғ салтанат” роман-эпопеяси Сергей Бородиннинг Амур Темур фаолияти қораланган “Самарқанд осмонида юлдузлар” тетралогиясига қарши тарих ҳақиқати бўзмай акс эттирилган муносиб раддия-жавоб бўлди. Муҳаммад Али тетралогиясининг 1-қисми Эргаш Турон таржимасида Истамбулда босилиб чиқди. Унда истиклолчи олим Темур Хўжанинг мақоласи ҳам бўлиб, у Камол Отатуркнинг Амир Темурга берган юксак баҳосини келтиради.

Адҳамбек Алимбеков бир китобда адиб, шоир, олим, тарихнавис, бадий таржима устаси, жамоат арбоби сифатида ҳам тинимсиз ишлаб, миллий истиклолдан руҳланиб, самарали ижод қилган Муҳаммад Али ҳаёти ва ижодининг барча қирраларини ёритиши осон иш эмас эди. Бу тоғдай вазифани бажариш учун Адҳамбек Алимбеков ҳам серкирра, шоиртабъ олим бўлиши керак эди. Шундай бўлиб чиқди. Адҳамбек Алимбеков бу ва бошқа асарлари билан устоз олимлар Ҳомил Ёқубов, Матёқуб Қўшжонов, Салоҳиддин Мамажонов даражасидаги олим эканлигини кўрсатди. Коммунистик мафкура тазйиқи остида ҳам Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Миртемир, Максуд Шайхзода, Ғафур Ғулом, Ҳамид Ғулом, Одил Ёқубов, Пиримқул Қодиров ижоди ҳақида кўп илмий асарлар ёзилган эди. Шунга қарамай, Умарали Норматов, Иброҳим Ғафуров, Бахтиёр Назаров, Нўмон Раҳимжонов, Йўлдош Солижонов, Дамин Тўраев, Дилмурод Қурунов, Қозокбой Йўлдошев каби олимларимиз адиблар ва шоирларнинг янги асарларини ижтимоий ҳаёт билан боғлаб теран таҳлил қила оладилар. Адҳамбек Алимбеков ҳам шу сафдошлари қаторида етук олим сифатида кўзга ташланмоқда.

Мозийга қайтиб иш қўриш ҳайратлиқ.

Абдулла ҚОДИРИЙ

ТУРОНГУЛНИНГ ТИЛЛО ТОМИРИ

Янгибой
ҚЎЧҚОРОВ

Кўйни-кўнжи ризikka тўлган куз ўртасида Тўрткўл, Беруний, Эллиқалъа томонларда, айниқса, минг йиллардан буён қўшсоҳилга беадад барака бахш этиб келаётган Аму ёкаларида сон-саноксиз туронгул дарахтларининг миллион-миллион барглари тилло тусга қиради. Бир пайтлари устоз Ошиқ Аёз – Ибройим Юсупов билан Жайхун қирғоғида баржа кутиб турганимизда, туронгул барглари ҳақида сўз бориб атоқли шоир “Ҳамма гап тупрокда. Тупроғимиз тиллодан бўлгани учун ундан ўсиб чиққан ёвшанини еган кўйлар олтин рангли кўзи туғади. Туронгулнинг яна бир хислати – уруғидан кўпайиб кетаверади. Бўён, яъни қизилмиянинг илдизи нега олтин томир деб аталишини ўйлаб кўрганмисан? Бу ҳам тупроғимиз саховатидан!” деган эди. Даврон ўнг айланиб, она юртимиз мустақил бўлди. “Бир дарёнинг икки ёқасида туриб, “Ассалому алайкум!” деб носвой сўраб отишган” элларни энди замонавий кўприк боғлаб турибди. Орадан йиллар ўтиб Ўзбекистон халқ шоири Махмуд Тоир билан ушбу кўприк устида турганимизда азиз оғам бир қўхна Окс – Ўқузга, бир дарё канорида ялтиллаб турган зар япроқларга тикилиб, “Тупроғин туз дема, тиллодан сара!” деб хитоб қилди ва эртасига ана шу гўзал сатр асосида ажойиб шеър битди. Истиклолимизнинг 26 йиллиги муносабати билан давлатимиз раҳбари Фармонига биноан “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими” унвони билан тақдирланган хушовоз хонанда Сададдин Сафоев мазкур матн негизида дилтортар қўшиқ яратди. Айнан шундай руҳдаги сатрларни миллий шеъриятимиз қарвонбошилари бўлган қахрамон шоирлар Эркин Воҳидов ва Абдулла Орипов, Халқ ёзувчиси Муҳаммад Али, бу жойлардаги адабий анжуманларда фаол иштирок этган Ўзбекистон халқ шоирлари Омон Матжон, Жиянбой Избосканов, Усмон Азим, Муҳаммад Юсуф, Сирожиддин Саййид, Икбол Мирзолар ҳам яратгани шеърят муҳлисларига яхши маълум.

Истиклол шарофати билан “Тошхирмон воҳаси археологияси” халқаро анжумани ўтказилаётган кунлари атоқли қадимшунос аллома Сергей Толстовнинг муносиб издوشي, тарих фанлари доктори Елена Неразик “Жонбосқалъага бориб келишнинг иложи борми?” деб сўраб қолди. Меҳмон истаги биз учун қонун бўлгани боис дарҳол бу кичик сафарни уюштирдик. Елена Евдокимовна бундан икки ярим

Янгибой ҚЎЧҚОРОВ – Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими. 1958 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тугатган. “Жайхун бўлиб оққан сўз”, “Қўнғиротнома”, “Асрларнинг армонлари”, “Қўмуш чўққи ёғдулари” ва бошқа бадиий-публицистик китоблари, достонлари ва таржималари нашр этилган.

минг йил аввал бунёд этилган Жонбоскальға ёдгорлиги қошида ўйга толди. Кейин қўлини кунчиқар томонга чўзиб, ўзининг мухтасар ҳикоясини бошлади:

– Хув, анови дўнгликдан раҳматли Сергей Павлович 1938 йили бундан 6 минг йил аввал яъни неолит даврида калтаминорликлар маданиятини яратган аждодларимиз яшаган “Жонбос-IV” маконини топган. У чоғлари мен оддий ўқувчи эдим. 1945 йил охирида ҳам талаба, ҳам экспедиция аъзоси сифатида келганимизда яна 17 та ана шундай ноёб қўналгаларни топдик. “Жонбос-IV” майдони 300 квадрат-метрдан иборат ибтидоий чайла бўлиб, унда 100–120 одам истикомат қилган. Ундан биз уч хил балик, уч хил ёввойи ҳайвон ва қушларнинг суякларини, ота-боболаримизнинг тош қуролларини топдик. Мен сизларни бу ерга нега олиб келдим? Гап шундаки, “Жонбос-IV” макони бутун Марказий Осиё халқларининг энг қадимий истикомат маскани ҳисобланади.

Эртасига анжуманнинг ёпилиш маросимида Сергей Толстовнинг яна бир ажойиб шогирди, профессор Мирра Рожанская ҳам айнан ўша гапларни тасдиқлади, Тўрткўл, чин маънода, Турон диёрининг тилло томири эканлигига ургу берди.

Тўрткўл, Шўраҳон эли азалдан Буюк Ипак йўлининг энг муҳим шохобчаси ҳисобланган. Табиийки, бу табаррук заминда ўнлаб машхур саёҳатчиларнинг изи қолган. Машхур араб сайёҳи Шамсиддин Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ал-Лавотий ат-Танжий, яъни Ибн Баттута 1333 йили юртимизга келгани хақида “Бу – туркларнинг қатта, муҳим, чиройли ва улуғвор шаҳри бўлиб, ажойиб бозорлари, кенг кўчалари, жуда кўп иморатлари ҳамда жозибадор, кўркам жойлари бор. Шаҳарда ҳаёт кайнайди, аҳолиси шунчалик кўпки, мавжлашиб турган денгизни эслатади”... “Шарқда ҳам, Ғарбда ҳам унинг қовунига тенг келадиган қовун йўқ” деб ёзади. Бундай марокли сатрларни таниқли сайёҳ, Венгрия Фанлар академияси аъзоси Арминий Вамберининг “Бу-хоро ёҳуд Мовароуннаҳр тарихи” асарида ҳам ўқиш мумкин. У Тўрткўл қовунининг тоғли мағзи сайёҳга, пўчоғи унинг отига, уруғи лочинига таом бўлганини ёзган.

Дарвоқе, Калтаминор, Мискин, Оқбошли, Шўраҳон, Кўхна Тўрткўл, Уллубоғ, Амиробод кишлоқлари қадимдан бол томган боғлари, академик шоир иборасига кўра “тилими тилни тилим-тилим қилган” полизлари, тўкин бозорлари билан донг таратган. Кейинчалик мазкур ҳудуддаги илк театр, илк олий ўқув юрти, илк газета шу ерда таъсис этилди. Таниқли амалиётчи олим Павел Грабовский жаҳонда биринчи бўлиб телевидениени Тўрткўлда қашф этди. Тўрткўллик атоқли жиров Курбонбой Тожибоевдан 20 дан ортиқ қорақалпоқ халқ дostonлари ёзиб олинди. Ўзбекистон, Қорақалпоғистон, Туркменистон, Татаристон халқ артисти, давлат мукофоти лауреати Отажон Худойшукуров қатта санъат гулшанига шу ердан парвоз қилиб, уч юздан ортиқ оригинал қўшиқлар яратди. Олимпия чемпионлари Султон Раҳмонов ва Сергей Диомидовларнинг номлари жаҳон спорти солномасига олтин ҳарфлар билан ёзиб қўйилди.

Йигирманчи аср бошида ўлка пахтачилик саноати айнан Тўрткўлда шаклланади. Пахтани қайта ишлаган биринчи мануфактуралар Петроалександровск, Сарибий, Шаббоз, Бийбозорда таркиб топди. Аср давомида бу ердан юқори ҳосил етиштиришда мактаб яратган машхур деҳқонлар етишиб чикди. Давлат мукофоти лауреати Искандар Оллоберганов, қаҳрамон унвонини олган бригада бошлиқлари Қозок Жуманазаров, Норбой Рўзимбетов, Тўхта Ёқубова, донгдор раислар Матназар Машарипов, Абажон Дурдиев, Норбой Ишмуратов, моҳир техника муҳандиси Ортик Болтабоев, халқ хўжалигининг тажрибали ташкилотчиси Рўзим Сейитниёзовларнинг ютуқлари авлодлар эътирофини олди.

Мустақиллик қадимий ва навкирон Тўрткўлнинг қиёфасини тубдан ўзгартириб юборди. Мамлакатимизнинг Биринчи Президенти, буюк давлат ва сиёсат арбоби Ислom Каримов ташаббуси билан 1993 йилда Тўрткўл шаҳрининг 120 йиллиги кенг

нишонланди. Асрий саҳро орқали “Навий-Учкудук-Мискин” темир йўли барпо этилди. “Бейнеу – Нукус – Тўрткўл – Бухоро” автомагистралининг асосий қисми жаҳон андозалари асосида қуриб, фойдаланишга топширилди. Воҳа коммуникация тарихида янги саҳифа очилиб, “Мискин-Тошсока” автомобил-темирйўл кўприги иш бошлади. Яқинда эса мухтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёев ташаббуси ва раҳнамолигида бунёд этилган янги “Бухоро-Мискин” темир йўли фойдаланишга топширилди. Тез орада замонавий “Афросиёб” русумидаги поездлар пойтахтни Мискин, Тўрткўл, Нукус, Урганч ва Хива билан боғлайди. Буларнинг бари саноат, сервис, хусусан, туризм соҳасида янги боблар очади. Айни кунда ўша юқорида қайд қилинган “Жонбосқалъа” мавзесида замонавий туризм нуктаси юртимиз ва хориж сайёҳларига юқори савияда хизмат кўрсатмоқда. Тўрткўлда таълим, тиббиёт тизими, адабиёт ва санъат соҳаси ҳам жадал ривожланмоқда. Академиклар Янгибой Дўсумов, Марат Нурмухаммедов, Қақабой Аманнапесов, Рафиқ Матчоновлар шу заковатли заминда туғилиб-ўсганлар. Тумандан етишиб чиққан 10 нафардан ортиқ Ёзувчилар уюшмаси аъзолари фаол бадий ижод билан банд. Улардан 2 нафари “Қорақалпоғистон халқ шоири” фахрий унвонига сазовор бўлган. Қизларимиз орасида Зулфия номидаги давлат мукофоти билан тақдирланганлари ҳам бор. Спорт соҳасида ўнлаб ёшларимиз турли мусобақаларда иштирок этиб, олтин, кумуш, бронза медалларини олишга мушарраф бўлдилар.

– Худудимиз шу кунгача асосан пахтачилик, аграр шўъбанинг бошқа бир қанча муҳим тармоқлари билан шуғулланиб келган, – дейди Тўрткўл тумани ҳокими, Жўкорғи Кенгес депутати, Қорақалпоғистонда хизмат кўрсатган иктисодчи, иктисод фанлари номзоди Неъматулла Худойберганов. – Айни кунда ушбу соҳанинг интенсив негизлари яратилмоқда. Бунда давлатимиз раҳбари ташаббуси билан туманимизда қуриладиган янги “Шўрбулок” сув омбори хал қилувчи аҳамият касб этади. Айни пайтда Жаҳон банки иштирокидаги “Жанубий Қорақалпоғистонда сув ресурсларини бошқаришни яхшилаш” лойиҳаси ҳам туманда оқар сувдан фойдаланишни тубдан яхшилаш, кафолотли ўзиоқар сув манбалари билан таъминлашда янги саҳифа очади. Мазкур лойиҳага кўра, янгидан бунёд этилаётган “Бўстон” магистрал канали қурилишини ниҳоясига етказиш, “Ўнқирғоқ” каналининг 31,1, “Пахтаарна” каналининг 27,5 километрини қайта тиклаш кўзда тутилган. Лойиҳанинг умумий қиймати 376,7 млн. АҚШ долларига тенг бўлиб, унинг ҳаётга тадбиқ этилиши ҳудудни обихаёт билан таъминлаш самарадорлигини янада яхшилайдди. Саноатдаги истикболли лойиҳаларимиз ҳам ёрқин самаралар бермоқда. Биргина “Вегатекс глобал” корхонасида 400 та янги ишчи ўрни яратилди. Бу ерда йилига 5 минг тонна ип-калава ишлаб чиқарилади. Давлатимиз раҳбарининг 2017 йил 3 май кунги Фармонида кўра “Нукус-фарм” эркин иктисодий зонаси тузилган эди. Фармацевтика соҳасидаги улуғвор ишларга туман аҳолиси ҳам ўз улушини қўшяпти. “Мустафо-фарм” масъулияти чекланган жамияти янги йилдан бошлаб тиббиёт шприцлари билан истеъмол бозорига чиқади. “Тўрткўл шиша идишлари” корхонаси эса хитойлик ҳамкорлар билан 34 миллион АҚШ доллари миқдоридаги лойиҳани амалга оширади. Гидропоник иссиқхоналар қурилишида янги қадамлар қўйилади. Балиқчиликда янги технологиялар ўзлаштирилади. Ер захираларига бой “Жонбосқалъа” мавзесида кенг қўламли тадбирлар амалга оширилади. Яқин орада Тўрткўл шаҳрининг меъморий қиёфаси таниб бўлмас даражада ўзгаради.

Томчида қуёш ўз аксини топгандек, юқорида биз тилга олган бекиёс ўзгаришлар мустақил мамлакатимизни модернизация қилиш борасида энг аввало инсон манфаатларини кўзлаган ҳолда собитқадамлик билан олиб борилаётган қўламдор ислохотларнинг бир нишонасидир.

Ориф ХОЖИ

...Қорақалпоқ дилга туққандай яқин

Ҳеч

Эй кўнгул, ёр ўлмаса, бу жон ҳеч,
Васл умиди бўлмаса, жонон ҳеч.

Меҳр номи бирладур офтоб азиз,
Меҳр ифшо этмаса, тобон ҳеч.

Лайли Мажнун киссасидан аржуманд,
Бўлмаса, чўл ҳеч нима, ёбон ҳеч.

Жўшмаса, қайнамаса, қайнатмаса,
Солмаса жонга гулув бу қон ҳеч.

Орифо, меҳрингдадур зоди ҳаёт,
Йўкса, сув ҳам бир балодур, нон ҳеч.

* * *

Ҳасратимнинг қасратиннан гоҳо ўзимга сиғмадим,
Ул Муножот тошига бошим қўйиблар йиғладим.

Йиғламанг деб ақчасин йўлимга сочди Ақчақўл,
То гуноҳим кечмагунча Кечмас отадан чиқмадим.

Қорақалпоқ дардини дoston қилди Ибройим,
Ҳам Қаримтеклидайн ҳассос шоирни билмадим.

“Қорақалпоқнома”ю “Шаҳриёр” дostonини,
Ёшлигимда икки ой завқ-шавқ билан қўлтигладим.

Ул сабабдан қорақалпоқ дилга туққандай яқин,
Бунда мен меҳримни бир озроккинасин жирладим.

Ориф ХОЖИ — 1966 йилда туғилган. Самарқанд давлат университетининг ўзбек филологияси факультетини битирган. Ижодкорнинг “Оппозиция қўлигинам”, “Оқ тулпор” номли ҳикоялар, “Банди руҳ”, “Озод руҳ”, “Янги оҳанглар”, “Самарқанд сайқали”, “Қирқ ҳадис ва бир ривоят”, “Оналар оёғи остида жаннат”, “Ишиқ йўли”, “Кўнгул қўши” номли шеъррий тўпламлари чоп этилган.

Дўст ахтариб

Кимки чин дўст топса, зинҳор дўстидан айрилмасин,
Турфа иғвогарни тинглаб, йўлидан тайрилмасин.

Қуш канот бирлан мукаррам, дўст билан одам азиз,
Айрилиб жон дўстидан, ҳеч бир канот қайрилмасин.

Дўстга бовар қилмайин шарманда бўлгандан кўра,
Майли, қолсин алданиб, дўстликни, лек, хор қилмасин.

Дўст ниқоби ичра душман ишларин қилгувчилар,
Ҳам Азозил қавмидурлар, тавқи лаънат илмасин.

Ким дарахтни пўсти асрар, одамийни дўстлари,
Дўстларин бир-бир қувиб, шайтон терисин шилмасин.

Айби йўқ Парвардигордир, айби йўқ дўст ахтариб,
Айтинг-айтинг ҳеч киши оламда бедўст қолмасин.

Орифо, оламни излаб дўсти содиқ топмадим,
Дебки, фарёд айлама, бу сирни дўстлар билмасин.

Сўйлама

Сўйлама, кўп сўйлама, кўп сўзни ёмон дейдилар,
Сўз агар кўп бўлса, унда кўпдир ёлғон дейдилар.

Сени олам мактасин, лек сен ўзингни мактама,
Ўз-ўзини мактаган, ўлимга посбон дейдилар.

Сен хомуш турган маҳалда, мисли бодом сирлисан,
Лаб очиб сўзга киришсанг, писта хандон дейдилар.

Сақламоқ бўлсанг салобат, сўйламасдан жим ўтир,
Кўп гапирган ўз сўзига, мисли ултон дейдилар.

Катталарнинг сўзларин, ҳар жойда сўзлаб юрмагил,
Ўк отар сир ўғрисига, суймас осмон дейдилар.

Билмадим деб айта олгай, кимки озрок билса гар,
Мен биларман деб гапирган, телба, нодон дейдилар.

Орифо, сўз кадрини билганга бу шеърингни айт,
Гап тушунмас ғалчаларга садқаи сон дейдилар.

Илож

Неча дардида дилим ошуфта, ул қилмас илож,
Тавба-тавба феълу хўй ҳам шунчалар бўлгаймн кож?

Бизга навбат келмагайдур ўзгаларни дастидан,
Энди мен ҳам ўзгаман деб, алдагайман ноиллож.

Эй алиф қадлиғ санам дол коматимдан қулмаким,
Долни ҳам қилгай алиф Қодир Худо берса ривож.

Қол, менинг кўнглим ичинда ҳокими мутлақ бўлиб,
Ҳар бир аъзо бир фақирдир, жони шириним – хирож.

Ҳар замонда бир хабар ё бир хатингни йўлласанг,
Бошим осмонда бўлур ҳам ул хатинг бошимга тож.

Исми гул

Исми гулу хусни гулоб,
Ишкида дил селу селоб.

Оз у киби кўзи оташ,
Мен каби йўқ бағри кабоб.

Хумморидан консa дилим,
Лабларидан тутса шароб.

Рашк ўтида куйса ракиб
Куя-куя бўлса хароб.

Кипригини дилга кадаб,
“Ишқ” сўзини ёзса савоб.

Ғамзаси дилга ёқадуր,
Нозлар ила берса азоб.

Исми гулу хусни гулоб,
Ишкида дил селу селоб.

* * *

Нечаким, сен истадинг берди Худо,
Айлагил бир ҳаққини сен ҳам адо.

Бош кўйиб сажжодага зори билан
Холиқинг даргоҳига қил илтижо.

Бул қоронғу кўкайингни ёритур,
Солса Ҳақ кўнглинг аро нури хидо.

Дил илоҳий ишқ ила тўлган замон,
Ҳар бир охинг бўлғусидур дардзудо.

Икки олам сурату сийрат каби,
Тирноғу эт бўлмагай ўлмай жудо.

Ушбу олам ишларида шох каби,
Охират ташвишида мисли гадо.

Ориф ошиғлиғ била машғулдир,
Бериёдир тоати ё зоҳидо.

КАЪБАМ – ОНАМ

Ҳикоя

Шароф
УСНАТДИНОВ

Унинг шаҳар касалхонасига бош шифокор бўлган йиллари шаҳар жанубидан қуриб олган тўрт хонали уйи фарзандлари каттайган сайин қўшиб қуравериб, улкан саройга айланган эди. Уй ортидаги томоркаси кичраявериб, товукхонага тақалиб қолди. Шаҳар марказидаги тўрт каватли, бетон деворли уйнинг кичик хужраларига кўникмай юрган онаси, мана шу уй биттунича бориб-келаверар, баъзан кўниб қоларди. Ҳозир уйнинг кунчиқар томонида катта, томорканинг ярмига соя ташлаган кекса клён дарахти бор.

– Бу онанинг ҳассаси эди, баҳорда санчилиб қолган экан, куртак очиб кетибди, – дейди Шинназар Насирович ҳазил-чин аралаш.

Онаси эса: “Яхши кўриб эккан эдим, ўрис дарахт эканми, манглайим-ов” деб қўярди. Қандай бўлса-да, бу жуда бахайбат, анов-манов эмас, нақ ўн икки қанотли ўтовнинг ўрнини эгаллаган гавжум (“гужум” сўзининг негизи бўлса керак) дарахт бўлди. Остига қурилган супа ёзда гўё жаннынинг ўзи.

Бу “ҳасса”ни кадаб кетган онаси вафот этган йили туғилган ўғлини уйлантириб, Шинназар Насировичнинг ўзи ҳам неварали бўлди. Гавдаси оғирлашиб, оёғи кўзлаган жойига зўрға боради, эрталаб-кечкурун кийиниб-ечиниши кийинлашди, хуллас қарилик ўзини билдира бошлади.

Шифокор дегани умрининг охиригача шифокор экан-да. Бошқаларни билмадим-у, шу дўстимиз кексайганда ҳам ишини ташлай олмади. “Жарроҳ дегани куну тун тайёр машина, чакиришса, ярим тунда ҳам чопиб кетаверасан, телефонимизни ўчириб қўйишга ёки маъракада ўтирган жойимизда санавиацияга хабар қилмасликка ҳақкимиз йўқ”, деган гапни унинг оғзидан кўп эшитганмиз. Ярим тундами, тонгдами, кўшнилари, якин кўчадаги одамлар бу кишидан тортиниб ўтирмасдан, эшигини тақиллатаверади.

Дам олиш куни эди. Уйига пешиндан сўнг, касалхонанинг “Тез ёрдам” машинасида келди. Тушлик қилмади. Уйига келиб ҳам овқатланишга ҳоли йўқдай сезди ўзини. Оёқ кийимини ечди-да, супага ёнбошлади. “Одам меҳнатдан чарчамайди, бировнинг қўпол муносабатидан, келишмовчиликдан чарчайди”, дейишади олим-

Шароф УСНАТДИНОВ – Қорақалпоғистон халқ ёзувчиси. 1942 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тугатган. “Қимга кеч, қимга тонг саҳар”, “Сўнги овчи”, “Қўрганларим, қўнғилдагиларим”, “Биринчи қорақалпоқ балетмейстери”, “Шоирнинг ёшлиги” каби роман ва қиссалари наирдан чиққан.

лар. Мен эса меҳнатдан чарчаяпман, – дея ўйлади у. – Бугунги операция оғир бўлди. Тиккан жойимизнинг териси етмай, ёнбошдан олиб ямадик”.

У шу кўйи “ҳасса”нинг дим ҳавода ҳам шамол чакириб турган япроқлари шивирини эшитиб ётди. “Бу бир мевали дарахт ёки тут бўлармиди, бир элни обод қиларди, – деб ўйлади жарроҳ. – Йўқ, тут бўлганида остига супа қуриш у ёқда турсин, пишиқчиликда ёнидан ўтганлар ширасига тойиб йиқиларди. Бояқиш, тоза оғоч экан. Атрофдаги қоратолдан бошлаб ўриккача ширинча босганида бунга ҳеч таъсир қилмайди. Қурт-қусмурскдан овлоқ, асл дарахт. Онаизоримдан қолган ёд-горлик”.

Шу орада макиён товукнинг аччиқ товуши эшитилди. Шинназар Насирович гавдасини кўтариб, томорканинг овоз чиккан томонига тикилди. Тим қора катта макиён бўйин парлари ҳурпайган ҳолда тикрайиб турарди. Бўйинни чўзиб, душманига беаёв ҳужум қилишга тайёр, узиб-узиб аччиқ қийкириб қўяди. Икки кўзи анов жойда бунни писанд қилмагандай, гоҳ қўш оёқда аста сакраб, гоҳ қўзғалмай думини ликиллатаётган, атрофида айланаётган ҳақкада. У ҳам ўзига ишонгандай, ёрдам кутиб ён-атрофга қарамайди. Шу орада гавдасини ёнлама қилиб, оркасида пайт пойлаётган ҳақкага яна қийкириб қўйди.

“Ё тавба, буларга нима етишмайди?” дея ўйлади жарроҳ. Энди ҳақка сал яқинлашганди, товук унга вазоҳат билан ташланди. Бу сафар танасининг барча парлари тикрайиб, шар ҳолига келди, шу ҳолича рақибига талпинди. Ҳақка эса бирикки марта қўшоёқлаб сакради-да, оркага чекинди. Шу пайт, (энди “она” деяверайлик) она макиённинг қанотлари остига яширинган ёлғиз жўжа кўриниб қолди. Унга энди иккинчи ҳақка учиб келиб ташланмоқчи эди, она товук унга ҳам ҳамла қилиб, жўжасини бағрига яширишга улгурди.

– Ҳай, қаноти қирқилгур ёвузлар, йўқолинг, қани, – деб қўлларини шарп-шарп урган аёл товушидан ҳаққалар ҳурқиб ҳавога кўтарилишди-ю, клённинг қалин япроқлари орасига яширинишди. – Вой, она бўлгани курсин бу дунёда, жониворим-ай, агар инсон бўлганинда қуюқдан ўлардинг бу пайтгача, жонинг тош экан.

Элтисининг (хурматли жарроҳимизнинг ота-онасини уруғлари, танишлари эъзолаб “махсум оға”, “элти ая” дейишган) бу сўзларига ҳайрон қолди. Унинг қарашларидан “бу нима деганинг” деяётганини сезган аёли (кампири, деб айтиб ҳали ўрганмаганмиз) давом этди:

– Бу жонивор ўн беш тухум босиб, шундан ўн бир жўжа чиқарган эди, учтасини палағда қилди, бошқаларини эргаштириб юриб, энди ўстирган пайтда, мана шу лаънати ҳаққалар чор-атрофидан ўраб, жўжаларини олиб кетиб бўлишди. Энди эса яккаю яғонасини мўлжаллашмоқда...

“Вой онажонимай, – у оғир ҳўрсиниб, совуқ дам олди. – Вой, меҳрибонгина қаъбам-ай, фақат “болам-болам” деб ўтиб кетдинг-ку! Мана бу қушлар меҳри сендан ўргандимикан? Ё барча она бўладиган жонли махлукларнинг юраги бир тупроқдан қориладими? Ай, чивин жонимнинг қўргони бўламан, деб турли бало-қазолардан омон олиб чиккан қаҳрамоним. Мен сени Ерназар Олақўзнинг онасидан кам кўрмайман, сен ботир эдинг-ку”.

У “кўрмайман” деган сўзни ҳаёлидан ўтказиб, янада теран ўйга чўмди. “Кўрмайманми, кўрмадимми? Бу сўзни тириклигида айтганмидим? Ё ҳозир мард-лигим тутаяптими?”

Бу пайт ёнбошдан ағдарилиб, чалқанча ётганича Кердер овулини, Кегайлига кетиладиган арава йўлининг мой тупроқларини кечган онасининг: “Бу ёққа кел, катта йўлда ўйнама” дея қақирган йилларини эслади. Уйдан сал нарироққа ёйилган

товуқларни йилгинлар орасидан шоколад олиб кетиб, онаси товуқнинг тухумини олиб кел, деса катакка кириб, қайтиб чиқолмай йиғлаганлари кўз олдида худди кечагидек намоён бўлди.

— Келин чой олиб келсинми? — деган элтисининг овози уни ўзига келтирди, бироқ, у “керак эмас” дегандек қўлини бир силкиб, ўнг томонига ағдарилди-да, яна бояғи дунёга шўнғиди...

Онаси бояжиш, узун бўйлик, корувли аёл эди. Гавдаси фақат устихону теридан иборат бўлса-да, ўзи чўрткесар, дадил одимли, овул одамлари сўзи билан айтганда “қайтмас заифа” эди. Одамлар ундан ҳадиксирар, сиртидан не гап айтишса-да, юзма-юз кела олишмас, қўллар безор эди. Безор бўлишганини кейин, ўзи ўрта ёшларга келганда тушуниб етди. “Воҳ, онажоним-ов, фарзандингга бунчалик меҳрли бўлавериб нима қилардинг?..” Бундай ўйларга онаси кексая бошлаган, айниқса вафот этган дамлларда кўп бериладиган бўлди.

“Халқимизда “Кушга олдирган тулқидан не наф?” деган нақл бор, — дея ўйлади жарроҳ. — Чиндан ҳам, жунни йилтиллаган, қорни тўқ тулки анов-манов кушга олдирадими? Очлик, етар-етмас замонда ёлғиз бола боккан сўккабош онанинг шўри курсин...”

Супада бир томонлаб ётган, ҳозиргина Худога шукр, дард кўрмаган қўллари билан бир бандани ўлимдан олиб қолган, билими билан танилиб, бутун кимсан — Шинназар Насирович бўлган оқсоқол, у пайтларда бола эди. Мактабга борган йили отасининг уйдан чиқиб кетганига уч йилча бўлганди. Бу пайтда ёшгина онаси эри гўё урушдан келмай қолгандек, куюниб юарди. Бурунги феълига “тирик куюк” қўшилиб, биратўла ўзгариб кетди. “Бундан кўра, урушга кетиб ўлгани яхши эди, бошимни кўтариб, мен ҳам халққа қадрли бўлиб юардим”, деганди ўша йиллари. Шинназар синфда энг пачоғи эди. Овулдан бирга қатнайдиғанларнинг кўпи қаттари кетган болалар, ўқитувчи барчани бўйига қараб тизганда у энг охирида турарди.

Болалар ўрганишавериб, ким кучли, ким чаток, ким мусофир, айрилиша бошлашди. Кимнинг орқасида ким бор, кимнинг ота-онаси қандай одамлар, буларни ҳам билишади. Ўқишдан қайтиб келаётиб йўл бўйи ўйнаб келишади, бора-бора курашишади, сўнгра тўполонга айланади, ғолиб бўлиш учун номусга тегадиган сўзлар айтишиб бир-бирини камситишади. Қун келиб, унга нисбатан “отаси ташлаб кетган тирик етим”, деган гап ҳам айтила бошлади. Ёш юрак, бундай сўзларни қабул қилмаслик учун жон талвасасида олишарди. “Қўк ит енгадими, қўп итми?” деганларидек, ажраштирадигандан кўра мушт кўтарадиганлари кўпайиб кетди. Умрида биринчи марта бурни қонаб, қўзи кўкарди. Бунни кўрган онани сал бўлмаса жин ураёзди. “Ким урди? Айт, қайси итнинг боласи урди?” Шинназар индамади. Она, айт, деб дўк урди. Бола йиғлаб юборди, бироқ айтмади. Онаси қўшни қиз Ўрингулга ўшқирди, унинг пўписасидан кўркқан қиз: “Раҳмон дўкончининг боласи” деганини билмай қолди. Жанжалнинг зўри ана шундан сўнг бошланди. Онаси Шинназарни судраб дўкончининг уйига етиб келди.

— Болангни қақир!

— Нима қиласан уни?

— Қақир, нима қилишимни кўрасан!

Шинназар юлкиниб қочмоқчи бўлди. Онасининг: “Ҳой, шумшук, тур шу ерда”, деганидан сўнг бир жойда қотиб қолди. Онаси ичкарига талпинди, дўкончи унинг йўлини тўсди, онаси юлкиниб уйга кирмоқчи бўлиб (шу кўриниши бояғи она товуққа ўхшарди), дўкончини итариб юборди. Раҳмон дўкончи ҳам бир қоп

жўхорини кифтига қокиб соладиган, овулдаги тўқ яшайдиган, ўркўкрак йигит эди. Аёлнинг қўлларидан судраб, анча жойга олиб борди-да, у ҳам кўксидан итариб юборди. Она орқасига ёнбошлаб йиқилди. Шинназар ўкириб йиғлаб юборди. Она-си дарров ўрнидан турди-да, устидаги чангни ҳам қокмасдан яна дўкончига ташланди. Шу орада тўпланиб қолган қўшнилари онани чеккага тортишди.

– Дўконингга ўт қўяман! Ўзингни қовурдоқ қиламан!

Онасининг шу сўзлари ёшлигидан қулоғига муҳрланиб қолганди. Уларни яна кўп эслагани ёдида.

Она сўзидан қайтмади. “Сен мени заифа деб, суяйдигани йўқ, деб боскиладинг, дўконингга ўт қўяман, дедимми, ўт қўяман!” Одамларнинг хай-хайига қарамасдан, шу сўзларини такорлайверди. Аввалига, қўлидан нима келарди, деб турган дўкончи энди хавотирга туша бошлади. Қўшнилари билан бири: “Қўй, нима Худо урибди” деса, “Мен бу хотиндан кўрқаман, у қуюқдан нима қилишини билмай юрибди”, деди бошқаси.

Қўшнилари маслаҳатлашди, “дўкон ёниб кетса, ер сийпалаб қолармиз” деб энг яқин тенгқури Болтанни чакиришди. Онаси уни кўришдан, бояги жанжал жанжалми, баттар қутуриб кетди.

– Сен нега келдинг? Менга қарашга юзинг борми сенинг? Сен эмасми, менинг эримни эргаштириб юрт кезган, икки-уч йиллаб кимор ўйнаб уйдан бездирган? Сўнгра уни уруғдош-қариндош синглинг билан Туркменистонга қочириб юбориб, сен ҳам ҳали ер босиб юрибсанми? Ўзинг ҳам болаларингни чиркиратиб, ташлаб кетсанг бўлади-ку? Имонсиз сенинг...

Бобоси “халқ душмани” сифатида қамалиб, бедарак йўқолди. Отаси Насриддин эса бобосидан қолган озгина “дунё” ва эл орасидаги обрўси билан унчалик қийналмай ўсди. Уруш арафасида уйланиб, Шинназар туғилди. Қариндошлари уни Қозокдарё томонларидаги тўқайларда мол боқтириб, урушдан олиб қолишди. Уруш тугагач, овулга мол-холли бўлиб келди. Бевошроқ йигит эди. Базмчи, овга чиқиб, киморга берилиб кетди. Бир-икки кунлаб уйга келмай қолган қуналари хотини уйга қиритмай, тез-тез жанжал кўтариларди. Бир сафар, шу Балтан билан кимор ўйнаб ўтирган жойига қўлида болта билан кириб келди. Қўярда-қўймай, олдида солиб олиб келди. Ўшандан кейин турмуш бузилди, йигит ор қилдими, ё ўзи илгаридан тараддуд кўриб юрганми, овулдаги бир оғайнисининг кизи билан қочиб кетди...

Ўша йили онаси қўқ эшакка қўч-қўронини ортиб, ўртасига Шинназарни ўтказди-да, Амударёнинг қибла – қунботаридаги Қўнғирот деган юрtnинг “Қонлиқўл”, “Дўнғалак қўл” атрофларига қўчиб кетди. Боргани билан уй-жойи йўқ, ҳар кимнинг хизматини қилиб, бировларнинг хужрасида яшади. Боласи мактабдан келатганида олдида чиқиб турарди. Тўполонидан, бировни уриб ёки қалтак еганидан баттар, унинг номусига тегиб, қамситилишидан кўрқарди. Қалби ўксиб, боши эгилиб ўсмасин, деб боласи учун адолат бўларди. Шу сабабли тез-тез яшаш жойини ўзгартиришарди. Ўзининг феъли ҳам тик, кўпинча боласи учун талашиб-тортишиб, боши жанжалдан чикмасди.

“Дўнғалак қўл” деган жойда ҳам икки марта мактабини ўзгартирди, кўпинча шу боласи учун ёмонотлиг бўлиб, бир-икки жойга қўчди. Шинназар оксоқол у пайтларда ёш бола бўлгани учун, ҳозир у йилларни эслаганида, овулларни аниқ билмайди, билгани – олтинчи синфдан яна ўқиши бўлиниб, Шўманайдан Хўжайлидаги “Иван ёп” атрофларига қўчиб қелишганидан кейинги воқеалар.

У Шўманайда бизнинг синфга келиб қўшилди. Сарикдан келган, сочларининг толаси йириклигидан, пешонадан икки томонга айрилиб, орқага қайрилавермайдиган,

оғзининг катталиги, тишларининг сийраклиги ҳам ўзига ярашган, кулганда қисиладиган кўзлари чиройли ва ёқимли, сўзга ҳам анча чечан, чала етимлиги, аниқ яшайдиган уйи йўқлиги ҳам феъл-атворидан билинмайдиган, барча билан тез тил топишиб кетадиган бола экан.

Шўманайдан кетишининг сабаби менинг ҳам эсимда. Шинназарнинг кулоқларини кимирлатадиган маҳорати бор экан. Иккала кулоғини теппа-тенг қилиб ҳам, алоҳида-алоҳида ҳам кимирлатаверади. Кўриб ичагинг қотиб куласан. У бу хунарини синфдошларига кўрсатиб қўйди. Бу бирпасда мактабга тарқалиб кетди. Энди уни барча “кулоғини кимирлатадиган бола” деб кўрсатадиган бўлди. Та-наффусга чиқишди дегунча, “кулоғингни кимирлат” дея ортидан болалар эргашар, у эса қочиб синфга яширинарди. Бир юкори синфнинг девдай болалари уни ушлаб олиб: “Қани, кўрсат” деб туриб олишибди. Қўшиқчига ёқасидан олиб, қани, айт, десанг, айта олмаганидек, унинг ҳам ўша пайтда илҳоми келмай қолганми, хуллас, кулоғини ҳеч кимирлата олмабди. Унга ишонмаган болалар аввалига бақирлишган, баъзилари “қани, бўл” деб кулоғига чертган, охири нега айтганини қилмайсан, деб ура бошлашибди, сўнгра ўртага олиб, бир-бирига итариб, Шинназарни тўпдай ўйнашибди. Синфдош болаларнинг эса ажратишга кучи етмабди. Ўшандан кейин уни биз қайтиб кўрмадик...

Супада ётган Шинназар Насирович ўзидан-ўзи “пик” этиб қулди. Ўрта мактабни битказган йили қайси бир ҳужжати чала бўлиб, ўқишга кета олмай, Хўжайлидаги мой заводига ишга кирган эди. Бир куни, пешин пайти онаси излаб келса, боласи ишда йўқ. Ёнидагилар ошхонага боришади, нари-бери излашади, топишолмайди. Бирдан шовкин кўтарилиб, цех бошлиғи, инженери ҳар томонга излатиб одам юборади. Онаси жанжал кўтариб, барчани оёққа турғазади. Боласи йўқ! Шу орада чигит омбори бошлиғи онани чакириб, ёғли из қолдирган ботинкани қувиб кетишади. Из омбор ортидаги нарвонга бориб йўқолган эди. Қарашса, Шинназар омборнинг тепасига чиқиб, китоб ўқиб ўтирган экан. “Самарқанддаги тиббиёт институтига кетаман деб, “химия”дан тайёрланаётган эдим” дермиш. Оксоқол шуни эслаб қулганди...

Вой-бўй, онаси Самарқандга, институтга ўқишга кирганидан сўнг ҳам ҳеч индамай изидан бориб, беш йил бирга бўлди. Уйланганидан кейин то тўрт-бешта неварали бўлгунча ҳам ундан узоклаб кетмаган, тун ярмигача у келмай кўзи уйқуга илинган эмас. Бировлар, бу йигитнинг онаси чағоқ, деса, баъзилари она дегани ҳам шунчалик меҳрибон бўладими, деб ҳайрон қоларди. Боласи қайси жойда ишласа онасини ҳамма танирди. “Она, энди мени излайверма”, деб қанча ёлворса-да, тингламасди, ёлғизини ҳатто келинига ҳам ишонмас, худди ўзи ёнида бўлмаса, боласига нимадир бўладигандек, “мен уни бировга қандай ишонай”, деган ўй доим қалбида, энди бу фикридан уни ҳеч ким қайтара олмас эди...

У хотинининг бояги: “Вой, она бўлгани курсин бу дунёда, жонворим-ай, агар инсон бўлганинда қуюқдан ўладиган пайтинг бўлганди, жонинг тош экан”, деганини эслади.

Ўрнидан турди-да, қиблага юзини буриб, онасининг руҳига Қуръон тиловат қила бошлади...

**Муродбой
НИЗАНОВ**

САДАҒАНГ КЕТАЙ, ЕВРОПА!

Мен сизга айтсам, ҳаммамиз “Европа” деган касалликка чалинганмиз! Мабо-до Европада чиқарилган пайпок сотиб олсак, уни оёғимизга кийишга ҳам кўзимиз киймайди. Ноёб хазинани кўлга киритгандай хурсандчиликдан теримизга сиғмай, бир-икки танишимизга мактаниб оламиз:

– Қара, Европада ишлаб чиқарилган.

– Қойил! Қаердан олдинг?

– Ўғлим совға килди!

Аммо бебаҳо пайпок бир хафта ўтмай тешилиб қолади. Лекин биз Европадан домангир бўлмаймиз.

– Ўзи оёғим ёмон! Товоним катирмоч бўлиб котиб кетган. Шунинг учун менга пайпок чидамайди.

Кўшнимизнинг бекорчиҳўжа ўғли бор. Омадини қаранг, шу бола кунларнинг бирида Европада жўнабди.

– Менинг ўғлим Европада ишляпти! – дея мактанишни одат қилди кўшнимиз.

– Э, зўр иш бўпти-ку! Балки ўзинг ҳам бориб келарсан?

– Албатта! Ўғлим чакириб олмоқчи.

Кейин билсак, унинг ўғли Европанинг кайсидир пучмоғидаги кафедра идиш-товок юваркан...

Садағанг кетай, Европа!

Бир куни бозорда аллақандай свитерни деб гап талашаётган эр-хотинни учратдим. Аёл “оламан” деб туриб олган, эркак “йўк” дейди...

– Бунинг нимасига учасан? – деди эр атрофида тўпланган томошаталаб одамлардан уялиб. – Қара, кўкрак кисми ёзув билан тўла.

– Ёзуви бўлса нима кипти? Ахир, бу Европада тикилган.

Шу пайт эркакнинг таниши келиб қолди.

– Сен чет тилини биласан, манави ёзувни ўкиб кўр-чи, – деди у свитерни тутказиб.

Тилбилгич йигит кийимдаги ёзувни кўздан кечирди-да, яна ўзига қайтариб берди.

– Испанча ёзилган экан.

Муродбой НИЗАНОВ – Қорақалпоғистон халқ ёзувчиси. 1952 йилда туғилган. Нукус педагогика институтида таҳсил олган. “Текин парвоз”, “Телефон жинниси”, “Қўлдиргани учун айбдор” номли ҳажвийлар тўпламлари, “Душман”, “Охират уйқуси” романлари, “Ақчагул”, “Икки қонхўр” қиссалари нашр этилган.

– Испанчани билмайсанми? – деди эркак умидсизланиб.

– Биламан.

– Билсанг айт!

Йигит кулди:

– Айтсам хафа бўласиз-да.

– Хафа бўлмайман!

– “Менга эр керак” деб ёзилган экан.

Эркак аввалига ҳеч нарсасага тушунмагандай йигитга анграйиб караб қолди. Сўнг голибона киёфада хотинига юзланди.

– Ана! Эндиям оласанми?

– Оламан! – бўш келмади аёл ҳам. – Ёзувини бўяб ташлаб киявераман. Сиз Европада тикилган кийимнинг фаркига бормаисиз!

Бу аёлнинг “Европа касали” анча кучайиб кетган экан, даволашнинг иложи йўқ, шекилли. Хафсалам пир бўлиб, улардан узоклашдим.

Дорихонада ҳам шунга ўхшаш манзарага дуч келдим. У ерга кирганимда эллик ёшлардан ошган киши сотувчи киздан тумовга қарши дори сўраб турган экан.

– Мана, шамоллашга қарши икки хил кукундори бор, – деди дори сотувчи киз. – Бири ўзимизники, иккинчиси Венгрияда тайёрланган...

– Демак, Европа!.. Шунисидан бер.

– Лекин ўзимизники яхшироқ, – деди киз. – Биттасини юз грамм сувга аралаштириб ичсангиз, ярим соатда тумовдан кутуласиз. Нархиям арзон...

Тумовга чалинган киши барибир Европадан келтирилган дорини сотиб олди.

Уйда телевизорнинг пулти набиралардан ортмайди. Улар кичкиналигида эртадан-кечгача мультфильм кўришарди. Улғайиб, ақлини таниганидан бери оғзидан олов пуркайдиган аждаҳолар ва одамхўр махлуклар ҳақидаги қўркинчли фильмларни томоша қилишади.

Бундок қарасам, телевизорда сочи елкасига тушган йигитлар билан ярим яланғоч кизлар бир-бирига суйкалиб, девонага ўхшаб раксга тушишяпти.

– Йўкот манавиларни! – деб жеркиб бердим набираларни.

– Бобо, сиз тушунмайсиз, – дея кулди улар.

– Нимани тушунмас эканман?

– Европача рок-музикани!

Ё тавба! Бу Европанинг дастидан тинч ўтадиган кун бормикин? Ишда Европа, кўчада Европа, уйда Европа! Европа! Европа!

...Тушимда Европада юрган эмишман. Париждаги Эйфел минорасига мушукдай тирмашиб чикиб борапман. Бир қарасам, Лондондаман! “Титаник”ни сув остидан чиқариб олишган экан, шу кемага чиқмоқчи бўлиб турган эмишман. Бир пайт аэропортда пайдо бўлиб қолдим. Кутилмаганда таниш овоз қулоғимга чалинди. Аэропорт сухандони нақ ўзимизнинг тилда гапирыпти! Юрагим ҳаприкиб кетди. Лекин у эълон қилган хабарни эшитиб, биров устимдан бир челак муздай сув қуйиб юборгандай бўлди: “Бугундан бошлаб Осиё давлатларига Европадан самолётлар учиши бекор қилинади!” Қўркиб кетдим. “Нега бекор қилинади?! Мен овулга қайтишим керак-ку! Уйга кетаман! Керак эмас менга Европанг! Мени тинч қўй, Европа!”

Босинкираб уйғондим. Аъзойи баданим терга ботган. Бир муддат қаерда эканимни англолмай, гарангсиб ўтирдим. Аста бошимни кўтариб, атрофга қарадим. Худога шукр, уйда эканман.

Ёстиғимнинг ёнида эса винодан бўшаган иккита шиша идиш ётарди – Болгарияда ишлаб чиқарилган...

Маълумки, Давлатимиз раҳбарининг шу йил 18 апрелдаги “Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий боғи ҳудудида Адиблар хиёбонини барпо этиш тўғрисида”ги қарорига мувофиқ, боғ ҳудудида халқимиз, авваламбор, ёшларимизнинг маданий-маърифий савиясини юксалтиришга хизмат қиладиган, нафақат юртимиз, балки жаҳоннинг турли мамлакатларидан меҳмонлар ва сайёҳлар ташриф буюрадиган ҳар томонлама гўзал ва бетакрор масканга айлантириш, маънавий ҳаётимизда ўчмас из қолдирган атоқли сўз санъаткорларининг тарихий хотирасини абадийлаштириш мақсадида Адиблар хиёбони барпо этилмоқда.

23 декабрь куни Президентимиз Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг замонавий биноси билан танишди, ёзувчи ва шоирлар билан мулоқот қилди.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси биносини қуриш ишлари жорий йилнинг июль ойида бошланган эди. Икки қаватли замонавий бионинг биринчи қаватида “Жаҳон адабиёти”, “Шарқ юлдузи”, “Ёшлик” журналлари таҳририяти, “Ижод” жамоат фонди, 150 ўринли фаоллар зали жойлашган. Иккинчи қаватда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг бошқаруви маъмурияти, турли тадбирлар, учрашувлар ўтказиладиган битта 50, иккита 30 ўринли заллар ўрин олган. Бинода кутубхона, музей ҳам бор.

“Биз доимо зиёлиларни, ижодкорларни қўллаб-қувватлашимиз керак, — деди Шавкат Мирзиёев. — Улар яратган ибратли асарларни, шеърларни ёшларимиз қанча кўп ўқиса, маънавияти, маърифати юксалади, демакки, ватанпарвар бўлади. Ватанпарварлар қанча кўп бўлса, мамлакатимиз ҳам шунча тез раванқ топади”.

Ижодкорлар яратилган шароит, юксак эътибор учун давлатимиз раҳбарига самимий миннатдорлик билдириб, халқимиз маънавиятини бойитиш, ёш иқтидорларни юзага чиқариш борасида бор қуч-ғайратини ишга солишларини таъкидладилар.

Қозоқ миллий адабиёти нуфузини жаҳонга ёйган Мухтор Аvezов XX аср қозоқ адабиёти ва қардош халқлар адабиётининг ривожига катта ҳисса қўшган буюқ адибдир. Катта истеъдод ва ғайрат билан ижод қилган ёзувчининг 120 йиллиги муносабати билан Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида адабий кеча бўлиб ўтди.

Ёзувчилар уюшмаси, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси ва Қозоқ миллий маданий маркази ҳамкорлигида ўтказилган тадбирда адабиётшунос олимлар, ёзувчилар ва профессор ўқитувчилар иштирок этди.

Уюшма раиси, Халқ ёзувчиси Муҳаммад Али қозоқ адиби ва жамоат арбоби, академик Мухтор Аvezов асарлари фақат мазмуни билан эмас, балки ўзининг эстетик жозибаси билан ҳам китобхонни мафтун этишини таъкидлаб ўтди. Тадбирда сўз олган профессорлар Қалдибек Сейдинов, Эргаш Абдувалидов ва бошқалар адибнинг ҳаёти ва ижодий фаолияти, асарларининг тили, жаҳон адабиётидаги ўрни ҳақида фикр-мулоҳазаларини билдиришди. Жумладан, академик Бахтиёр Назаров жаҳон адабиётида Мухтор Аvezовнинг тутган мавқеи ҳақида сўзлади. Тадбирда улуғ адибнинг ўғли, академик Марат Аvezов ҳам иштирок этиб, Мухтор Аvezовнинг ўзбекистонлик мухлисларига ўз миннатдорлигини билдирди.

Чингиз Айтматов номи дунё китобхоналарига яхши таниш ва қадрли. Буюқ қирғиз ёзувчиси ва давлат арбобининг бетакрор асарлари ўзбек ўқувчиларининг ҳам меҳрини қозонган.

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида атокли қирғиз адиби Чингиз Айтматов таваллуд топган сана муносабати билан илмий-амалий анжуман ўтказилди.

Адабиётшунос олимлар, академиклар, ёзувчи-шоирлар, профессор ўқитувчилар, талабалар иштирок этган тадбирда университет проректори Олимжон Холмухаммедов, хорижий филология факультети декани Ирода Жўраева, адабиётшунос олимлар Сувон Мели, Аҳмадjon Мелибоев давлат ва жамоат арбоби Чингиз Айтматов ҳаёти ва ижоди ҳақида сўзладилар.

* * *

Президентимиз ташаббуси билан Андижон шаҳрида ташкил этилган Ўзбекистон халқ шоири Муҳаммад Юсуф номидаги она тили ва адабиётни чуқурлаштириб ўқитишга ихтисослашган мактаб-интернат жорий ўқув йилидан фаолият кўрсата бошлади. Мактаб қошида Ёзувчилар уюшмаси вилоят бўлими билан ҳамкорликда “Муҳаммад Юсуф издошлари” адабий тўғараги ҳамда шоир ҳаёти ва ижодини кенг ёритувчи музей ҳам ташкил этилган. Музейда давлатимиз ва халқимиз томонидан шоир хотирасига қаратилган юсак эътибор, номини абадийлаштириш бўйича қабул қилинган муҳим ҳужжатлар ҳам ёритилган.

Мактаб ёнидаги Муҳаммад Юсуф хиёбонига моҳир ҳайкалтарош Шохрух Ўрозов томонидан замонавий ва миллий меъморлик анъаналари асосида яратилган шоирнинг бюсти ўрнатилди.

* * *

Чори Аваз қисқа умри давомида бадиий етук, мавзу жиҳатдан ранг-баранг шеърлар яратди, жаҳон адабиёти намояндаларининг асарларини она тилимизга маҳорат билан таржима қилди. Камтарин ижодкор хотирасини ёд этиш мақсадида Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида “Чори Аваз шеърятининг бадиий-эстетик тафаккур ривожигаги ўрни” мавзусида адабий-маърифий тадбир бўлиб ўтди.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳамда университетнинг Ўзбек адабиёти тарихи ва матншунослик, Адабиёт назарияси ва замонавий адабий жараён кафедралари билан ҳамкорликда ташкил этилган анжуманда адабиётшунос олимлар, ижодкорлар, шоирнинг оила аъзолари, талаба-ёшлар иштирок этди.

Шунингдек, тадбирда шоирнинг “Мен ҳам битта Ўзбекистонман” номли китоби тақдими ўтказилди.

МУНДАРИЖА

ДУРДОНА

БЕРДАҚ. Элу юрт бир бўлиб айлангиз сайрон.4

ПУБЛИЦИСТИКА

Қахрамон САРИЕВ. Янгилиниш ва юксалишлар йўли.7

ИЗХОР

Муҳаммад АЛИ. Қорақалпоқ шоирларига.12

НАЗМ

Улмамбет ХЎЖАНАЗАРОВ. Фалакда куёшдек айланар омад.14

Набийра ТЎРЕШОВА. Яхшилик ҳеч қачон ерда қолмаган.17

Кенгесбой КАРИМОВ. Устюрт достони.26

Бахтиёр ГЕНЖАМУРОД. Излаш.60

Халилла ДАВЛАТНАЗАРОВ. Тақдир сўқмоқлари осон ўтилмас.65

Соғинбой ИБРОҲИМОВ. Борлигим бахш этиб қелдим ёнинга.82

Гулнора НУРЕТЕПЕСОВА. Дилгиндан янграб чиққан унимсан.86

НАСР

Қурбанбой ШОНИЁЗОВ. Нажмиддин Кубро. Ҳикоя.20

Бекназар ЕРНАЗАРОВ. Ухлама, куёш! Қисса.35

Малак ВОРИСОВА. Ражо. Ҳикоя.69

Исажон СУЛТОН. Ҳазрати Хизр изидан. Қисса (охир).99

Ёқубжон ХЎЖАМБЕРДИЕВ. Қалдирғочлар баҳорда келади.130

Хужжатли қисса (боши).130

Шароф УСНАТДИНОВ. Қазбам – онам. Ҳикоя.167

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Қувончбой ОРАЗИМБЕТОВ. Бетакрор маънавий хазина.76

ТАҲЛИЛ

Пердебай НУРЖАНОВ. Давр роман кўзгусида.89

ЁШЛАР ДАФТАРИДАН

Интик муҳаббатли дарёга дарё.93

ТАДКИКОТ

Махсуд КУРБАНИЯЗОВ. Олтин Ўрда ўзбек адабиёти.125

БОЛАЛАР ДУНЁСИ

Туркменбой ЖИЕМУРАТОВ. Мисли сувда сузган балиқ мен.148

Жуманиёз ЎТАНИЕЗОВ. Оролдаги ақула.151

ТАҚРИЗ

Маҳкам МАҲМУДОВ. Истеъдод қирралари.153

ОНА ЮРТИМ – ОЛТИН БЕШИГИМ

Янгибой ҚЎЧҚОРОВ. Туронгулнинг тилло томири.161

БУ БЎСТОН САҲНИДА

Ориф ҲОЖИ. Қорақалпоқ дилга туккандай яқин.164

ГУЛҚАЙЧИ

Муродбой НИЗАНОВ. Садағанг кетай, Европа! Ҳажвия.172

Адабий ҳаёт.174

Ушбу сонда Фафур Шермуҳаммад, Рустам Мусурмон, Музаффар Аҳмад, Ориф Ҳожи ва Саид Халбековларнинг қорақалпоқ тилидан ўзирган таржималаридан фойдаланилди.

Шарқ юлдузи

2017

12-сон

Муассис:

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
УЮШМАСИ

* Муаллифлар фикри

таҳририят ижодий жамоаси нуктаназаридан фарқланиши мумкин. Таҳририятга юборилган материаллар муаллифларга қайтарилмайди.

Журнал ОАК эътироф этган нашрларнинг 10.00.02 "Ўзбек адабиёти" ихтисослиги бўйича рўйхатга киритилган.

* Журналга обуна даврий нашрларни етказиб бериш билан шугулланувчи барча ташкилотлар орқали амалга оширилади.

Обуна индекси – 911

Манзилимиз:

100127, Тошкент шаҳри,
Ислоҳ Каримов кўчаси, 16-а уй.
Телефонлар:
227-00-81, 245-22-99, 245-27-87
www.sharqyulduzi.uz
e-mail: sharqyulduzi1931@mail.ru

Босишга рухсат этилди
26.12.2017 йил.

Қоғоз бичими 70x108 1/16. Оффсет босма усулида офсет қоғозида босилди. Босма табоғи 11,0. Шартли босма табоғи 15,4. Нашриёт ҳисоб табоғи 17,2. Адади 2310 нуска. Буюртма № 45.

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 05.02.2016 й. 0562-рақам билан рўйхатга олинган. "NASHIR-PRESS NASHIRIYOT" ва "AZMIR NASHIR PRINT" МЧЖ ҳамкорлигида chop этилди.

Қорхона манзили:

100200, Тошкент шаҳри,
Аҳмад Раҳмат кўчаси, 10-уй.

Журнал ойда бир марта chop этилади.

Мусаххас:

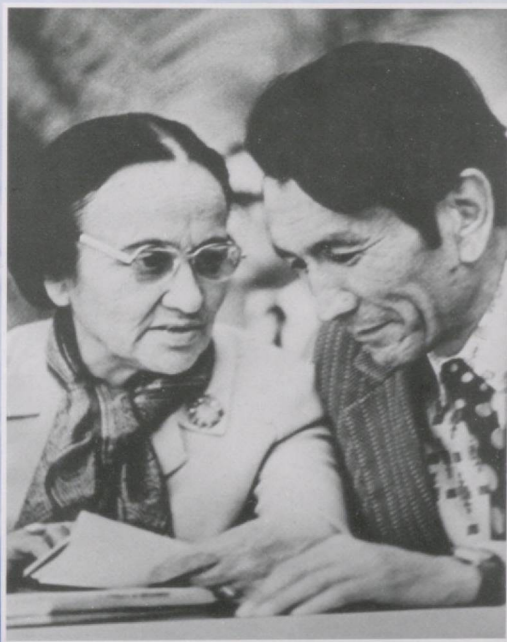
Дилфуза Маҳмудова

Саҳифаловчи-дизайнер:

Мадина Абдуллаева

Copyright © "Шарқ юлдузи"

Унутилмас лаҳзалар

Ибройим Юсупов ҳаётидан лавҳалар

Борлиқбой Айтмуратов. Жумабай жиров портрети.

Хурматли журналхонлар!

2018 йил учун “Шарқ юлдузи” ва “Звезда Востока”
журналларига обуна давом этмоқда.

Журналларимизга барча обуна ташиқлотлари ёки
тахририятимиз орқали обуна бўлишингиз мумкин.

Обуна индекслари: “Шарқ юлдузи” – 911

“Звезда Востока” – 831